VICTOR HUGO

SEFİLLER

-III-

MARIUS

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN:
VOLKAN YALÇINTOKLU

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 2500

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüpanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüpanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamıyacaktır.

23 Haziran 1941
Maarif Vekili
Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

VICTOR HUGO
SEFİLLER

ÖZGÜN ADI
LES MISÉRABLES

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN
VOLKAN YALÇINTOKLU

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2012
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
HANDE KOÇAK

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
NEBİYE ÇAVUŞ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

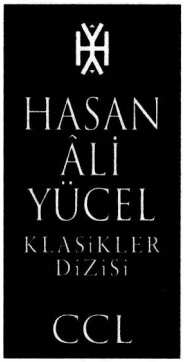
1. BASIM, HAZİRAN 2015, İSTANBUL

TAKIM NUMARASI: 978-605-332-474-4
ISBN 978-605-332-477-5 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
KİTAP MATBAACILIK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
DAVUTPAŞA CADDESİ NO: 123 KAT: 1
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 482 99 10
SERTİFİKA NO: 16053

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

VICTOR HUGO

SEFİLLER
III
-MARIUS-

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN:
VOLKAN YALÇINTOKLU

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

MARIUS

Birinci Kitap
Bütünsellik İçinde İncelenen Paris

I

Parvulus[1]

Paris'in bir çocuğu ve ormanın bir kuşu vardır; kuşun adı serçe; çocuğun adı yumurcaktır.

Biri harlı ateşi diğeri gün ağarmasını temsil eden iki düşünceyi bir araya getirip kıvılcımlarını, çocukluk ve Paris'le çarpıştırın; oradan küçük bir yaratık fışkırır. Plautus olsa, ona *Homuncio*[2] derdi.

Bu küçük yaratık hayli neşelidir. Her gün yemek yemez ve canı isterse her akşam gösterilere gider. Üzerinde gömleği, ayağında ayakkabısı, başını sokacak bir evi yoktur; bu haliyle sineklere benzer. Yaşı yedi ila on üç arasındadır, çetelerin içinde yaşar, kaldırımları arşınlar, açık havada gezer, babasından kalma topuklarından aşağı sarkan pantolonu giyer, kulaklarından aşağı inen başka bir babadan kalma eski şapkasını takar, tek kuşağının kenarı sarıdır. Koşar,

1 Ufacık, çok küçük. (ç.n.)
2 Küçük adam. (ç.n.)

pusu kurar, para dilenir, oyalanır, pipoların içini katranla karartır, lanetlenmiş gibi küfreder, meyhanelere girip çıkar, hırsızları tanır, kızlarla senli benlidir, argo sözcükler kullanır, açık saçık şarkılar söyler ve yüreğinde hiçbir kötülük yoktur. Ruhunda masumiyet denen ve çamurların içinde erimeyen bir inci gizlidir. Tanrı çocuğun masum olmasını ister.

Bu devasa şehre "Bu da kimin nesi?" diye sorulduğunda alınan yanıt şudur: "O benim küçük çocuğumdur."

II

Özelliklerinden Bazıları

Parisli yumurcak büyümüş de küçülmüş gibidir.

Fazla abartmayalım, sokakların bu sevimli haytasının bazen bir gömleği vardır, ama sadece bir tanedir, bazen ayakkabıları vardır, ama onların da tabanı yoktur; bazen bir evi vardır ve annesi orada olduğu için evini sever, ama özgürlüğünü yaşadığı sokakları tercih eder. Kendine özgü oyunları, burjuvalara duyduğu nefretten kaynaklanan muziplikleri, deyişleri vardır; ölmeyi *mezarın dibini boylamak* olarak adlandırır; araba çağırmak, arabaların basamaklarını indirmek, sağanak yağmurlarda *Pont des Arts*[3] *kurmak* diye adlandırdığı şeyi yapıp, yollara tahtalar serip yolcuları karşıdan karşıya geçirmek, yöneticilerin Fransız halkına çektikleri övgü dolu söylevleri haykırmak, iki kaldırım arasında gidip gelmek gibi kendine özgü işleri, ayrıca yollardan topladığı küçük bakır parçalarından oluşan parası vardır. *Mangır* adını almış bu ilginç para biriminin bu küçük çocukların bohem dünyalarında hiç değişmeyen ve itinayla belirlenen bir değeri vardır.

Nihayet titizlikle gözlemlediği faunasında uğurböcekleri, çiçekbitleri, tarla örümcekleri, iki sivri uca sahip kuyruğunu

3 Paris'te sadece yayalara açık olan tahta köprü. (ç.n.)

tehdit edercesine kıvıran kara "şeytan" böcekleri mevcuttur. Karnında pullar bulunsa da kertenkele olmayan, sırtında kabartılar bulunsa da kurbağa olmayan, eski kireç ocaklarının deliklerinde ve kurumuş çirkef kuyularında yaşayan, kâh yavaş, kâh hızlı sürünen, bağırmasa da bakan ve çok korkunç olduğu için henüz kimsenin görmediği siyah, kıllı, yapışkan, hayalî bir canavarı vardır, bu canavarın adını "sağır" koymuştur. Taşların arasında sağırları aramak onun için tüyler ürpertici bir zevktir. Keyif aldığı bir başka şey de kaldırım taşını aniden kaldırıp altındaki tespihböceklerini seyretmektir. Paris'in her bölgesi ilginç hazineleriyle meşhurdur. Ursulines şantiyelerinde kulağakaçanlar, Pantheon'da kırkayaklar, Champs-de-Mars'ın çukurlarında iribaşlar vardır.

Tumturaklı sözlere gelince Talleyrand'dan aşağı kalmaz. Hayâsızlık konusunda onu aratmasa da, daha onurludur. Birdenbire neşelenmek gibi bir yetiyle donanmıştır, çılgınca kahkahasıyla esnafı şaşırtır. Neşesinin coşku aralığı düzeyli komediden kaba güldürüye uzanır.

Bir cenazeye eşlik edenlerin arasında doktoru gördüğünde:

— Şu işe bakın, doktorlar ne zamandan beri eserlerini yanlarında taşıyorlar? diye haykırır.

Bir diğeri kalabalığa karışır. Gözlüklü ve köstekli saati olan ağırbaşlı bir adam öfkeyle dönerek bağırır:

— Utanmaz, az önce karımın "ölçüsünü" aldın!

— Kim? Ben mi mösyö? Üzerimi arayın!

III

Hoştur

Homuncio, her akşam bir yolunu bulup kazandığı birkaç santimle tiyatroya gider. O sihirli eşiği aştığında yumurcak hovardaya dönüşür. Tiyatrolar sintinesi yukarı gelecek şekilde doğrulmuş gemilere benzer. Hovardalar bu

sintineye yığılır. Yumurcağın hovardalığı larvanın pervaneliği gibidir; aynı yaratık birdenbire uçuşmaya, havada süzülmeye başlar. Mutluluğunun parıltısı, coşkusunun gücü, kanat çırpmalarını andıran alkışlarıyla orada olması bu dar, pis kokulu, karanlık, iğrenç sintinenin Cennet'e dönüşmesine yeter.

Birine gereksiz olanı verip, ondan gerekli olanı alın, karşınıza yumurcak çıkar.

Sanata hafifçe istidadı olsa da, biraz üzülerek belirtelim ki, beğenisi klasik eserlere yönelik değildir. Doğası gereği okumaya eğilimli değildir. Bir örnek vermemiz gerekirse, bu küçük fırtınalı yürekler güruhunda Matmazel Mars'ın popülerliği, bir ironinin hedefi haline gelir. Yumurcak ondan Matmazel *Muche*[4] diye söz eder.

Sürekli bağırıp çağırıp, dalga geçen, kavga eden, lağımda balık tutan, çirkef kuyusunda avlanan, çöplerden neşe kaynağı yaratan, kavşaklarda tüm belagatiyle sövgüler düzen, sırıtan ve iğneleyen, ıslık çalan ve şarkı söyleyen, alkışlayan ve hakaretler eden, Hallelujah'ı Matanturlurette teranesiyle yatıştıran, De Profundis'ten Paris karnavalında söylenen şarkılara kadar tüm ezgileri monoton bir sesle okuyan, aramadan bulan, bilmediğini bilen, cepçilik yapacak kadar becerikli, bilgeliğe varacak kadar çılgın, edepsizliğe varacak kadar coşkulu olan bu ufaklık, üzerine yumurcağın çaputunu ve filozofun yırtık pırtık elbiselerini giymiş bir halde Olympos'ta çömelir, uzandığı gübre yığınından yıldızlarla kaplanmış olarak çıkar. Paris'in yumurcağı küçük Rabelais'dir.

Saat koyacak cebi yoksa pantolonundan hoşnut değildir.

Az şaşırır, az korkar, batıl inançlarla dalga geçer, abartıların balonunu söndürür, gizemli öykülerle alay eder, hortlaklara dilini çıkarır, kendini övenlerin havasını bozar, destansı yüceltileri gülünçleştirir. Bunların nedeni sıradan, incelikten uzak olması değildir, aksine görkemli hayalin yerine matrak

4 Muhteşem (ç.n.)

bir göz yanılsaması koyar. Adamastor[5] karşısına çıksa yumurcak: "Şu işe bak! Öcü gelmiş!" derdi.

IV

Faydası Dokunabilir

Paris başka hiçbir kentin beceremediğini yapar, aylaklarla başlayıp yumurcaklarla biter; bakmakla yetinen edilgen kabulleniş ve bitmek tükenmek bilmez girişkenlik; Prudhomme ve Fouillou. Paris, tarihinde buna sahip olan tek yerdir. Tüm monarşi aylaklıkta, tüm anarşi yumurcaklıkta cisimleşir.

Paris kenar mahallelerinin bu solgun çocuğu toplumsal gerçeklerin ve insani olguların düşünceli tanığı olarak sıkıntılar içinde yaşar, gelişir, büyür, ilişkiler kurar, "çözümler üretir." Kendini tasasız sansa da, öyle değildir. Bakar, gülmeye hazır bir hali vardır, başka şeylere de. Kim olursanız olun, adınız Önyargı, Suistimal, Alçaklık, Zulüm, Haksızlık, Despotluk, Adaletsizlik, Bağnazlık, Zorbalık ise gözleri faltaşı gibi açılmış yumurcağa dikkat edin.

Bu çocuk büyüyecek.

Hangi topraktan yoğruldu? Sıradan bir çamurdan. Bir avuç çamur, bir soluk, işte size Âdem. Tanrı'nın oraya uğraması yeter. Tanrı her zaman bir yumurcağın yanından geçer. Talih bu küçük varlık için çalışır. Talih sözcüğüyle biraz macerayı kastediyoruz. Sıradan, kaba toprakla yoğrulmuş bu cahil, eğitimsiz, alık, sıradan pigme beğenileri gelişkin bir dâhi mi yoksa estetik duygusundan yoksun bir mankafa mı olacak? Bekleyin, *currit rota*,[6] çocukları tesadüften, büyük-

5 Luis Vaz de Camoes'in (1524-1580) *Os Lusiadas* adlı eserinde yer alan Ümit Burnu'ndaki Fırtınalar Tanrısı. (ç.n.)

6 Devran dönüyor. (ç.n.)

leri kaderden yaratan Paris ruhu, o iblis, Latin çömlekçinin aksine testiden amfora yapar.

V

Sınırları

Yumurcak şehri sever, ayrıca bilge yanıyla yalnızlığı da sever. Fuscus gibi *urbis amator,*[7] Flaccus gibi *ruris amator*'dur.[8]

Büyük şehirleri, özellikle de Paris'i çevreleyen, iki farklı doğayı bünyesinde toplamış, biraz kırma, oldukça çirkin, yine de tuhaf bu kırlarda düşünerek yani dilediğince gezinmek, bir filozof için keyifli vakit geçirmek anlamına gelir. Kenar mahalleyi gözlemlemek bir amfibiyi gözlemlemektir. Ağaçların sonunun çatılarla, otların sonunun kaldırımlarla, saban izlerinin sonunun dükkânlarla, topraktaki tekerlek izlerinin sonunun tutkularla, ilahi mırıltıların sonunun insani uğultularla devam etmesi çok ilgi çekicidir.

Düşünürün, yoldan geçen birinin her zaman *kasvetli* olarak nitelendireceği bu pek de çekici olmayan bölgelerde görünürde amaçsızca dolaşması bu yüzdendir.

Paris kapılarında uzun süre gezinerek oyalandığı dönemler bu satırların yazarında derin hatıralar bırakmıştır. O kısa çimenler, o taşlı patikalar, o kireçler, o marnlar, o molozlar, sürülmemiş ve nadasa bırakılmış toprakların o içler acısı tekdüzeliği, bostancının ileride bir anda beliriveren turfandalık sebzeleri, yabaniyle kentlinin karışımı, garnizon bandosunun savaşı gevelercesine prova yaptığı ıssız köşe bucaklar, gündüz kuş uçmaz kervan geçmez, geceyse tehlikeli yollar, rüzgârla dönen viran değirmen, madencilerin kazı araçları, mezarlıkların köşesindeki kır kahveleri, güneşle

7 Şehir tutkunu. (ç.n.)

8 Kır tutkunu. (ç.n.)

yıkanmış, kelebeklerle kaplı uçsuz bucaksız arazileri dikine kesen uzun, kasvetli duvarların gizemli çekiciliği onu kendisine çekiyordu.

Dünyada neredeyse hiç kimse Glacière, Cunette, Mont-Parnasse, Fosse-aux-loups, Marne kıyısındaki Aubiers, Mont-Souris, Tombe-Issoire, mermilerle delik deşik olmuş iğrenç Grenelle duvarı, artık mantar yetişmesine yol açmaktan başka bir işe yaramayan ve üzeri toprak hizasında çürümüş tahta bir kapakla örtülü eski bir ocağın bulunduğu Pierre-Plate de Châtillon gibi ilginç mekânları bilmez. Roma'nın taşrası gibi Paris'in banliyösünün de bir özgünlüğü vardır; ufkun bize sunduğu tarlalardan, evlerden, ağaçlardan başka bir şey görememek doğayı yüzeysel bir şekilde gözlemlemek anlamına gelir; nesnelerin tüm görüntüleri Tanrı'nın düşünceleridir. Bir ovanın bir şehirle birleştiği nokta her zaman için dokunaklı bir melankolinin izlerini taşır. Orada doğa ve insanlık sizinle aynı anda konuşur. Yerel özgünlükler o noktalarda kendilerini gösterir.

Bizim gibi, Paris'in çeperleri olarak adlandırılabilecek kenar mahallelerimizin bitişiğindeki bu ıssızlıklarda gezinenler hiç beklenmedik bir anda, sağda, solda, en tenha köşelerde, ince bir çitin ardında ya da kasvetli bir duvarın kenarında pis pis kokan, toza, çamura bulanmış, saçı başı dağılmış, yırtık pırtık giysileri, kafalarındaki peygamberçiçekleriyle misket oynayan gürültücü çocuk gruplarıyla karşılaşmıştır. Bunların hepsi yoksul aile çocuklarıdır. Paris kapılarının dışı onların soluk alabildikleri alanlardır, kenar mahalleler onlarındır. Her gün okuldan kaçıp orada toplanarak açık saçık şarkılardan oluşan repertuvarlarını tüm içtenlikleriyle söylerler. Oradadırlar ya da daha doğrusu mayıs ya da haziranın hoş aydınlığında, tüm bakışların uzağında, sorumsuzluğun, uçarılığın, kendi haline bırakılmışlığın, mutluluğun bağrında, toprağa oyulmuş bir deliğin etrafında misket oynarken, birkaç santim için tartışırken

orada var olurlar. Sizi fark ettiklerinde, yapmaları gereken bir iş olduğunu, ekmeklerini kazanmaları gerektiğini hatırlayarak size mayısböcekleriyle kaplı eski bir yün çorabı ya da bir demet leylağı satmaya çalışırlar. Çocuklarla bu ilginç rastlaşmalar Paris banliyösünün hem çekici hem de dokunaklı zarafetlerinden biridir.

Bazen bu çocuk kümelerinin arasında genç kızlığa adım atmak üzere olan, zayıf, solgun, elleri esmerleşmiş, başlarına çavdar başaklarından ya da gelinciklerden taçlar geçirmiş, yüzleri çillerle kaplı, neşeli, yabani, çıplak ayaklı küçük kızlar da yer alır –kız kardeşleri midir? Bazıları buğday tarlalarında kiraz yerler. Akşam gülüşmeleri duyulur. Öğle güneşinin hararetli aydınlığında ya da alacakaranlıkta hayal meyal seçilen bu gruplar düşünürün daldığı hayallere karışarak zihnini uzun süre meşgul ederler.

Paris merkez, banliyö çeper, işte bu çocukların tüm dünyaları burasıdır. Bu sınırın ötesine asla geçmezler. Tıpkı sudan çıkamayan balık gibi Paris'in atmosferinden uzaklaşamazlar. Onlar için şehir kapılarının iki fersah ötesinde hiçbir şey yoktur. Evren Ivry'de, Gentilly'de, Arcueil'de, Belleville'de, Aubervilliers'de, Ménilmontant'da, Choisy-le-Roi'da, Billancourt'da, Meudon'da, Issy'de, Vanvre'da, Sèvres'de, Puteaux'da, Neuilly'de, Gennervilliers'de, Colombes'da, Romainville'de, Chatou'da, Asnieres'de, Bougival'de, Nanterre'de, Enghien'de, Noisy-le-Sec'de, Nogent'da, Gournay'da, Drancy'de, Gonesse'de sona erer.

VI

Biraz Tarih

Çok eski tarihlerde olmasa da, bu kitabın hikâyesinin geçtiği dönemde, her caddenin köşesinde bugünkü gibi bir

polis yoktu (tartışmaya ayıracak zamanımız yok ama bu durum haytaların lehineydi); Paris başıboş çocuklardan geçilmiyordu. İstatistikler polis devriyelerinin her yıl açık arazilerde, inşa halindeki evlerde, köprü kemerleri altında ortalama iki yüz altmış evsiz barksız çocuk bulduklarını söylüyor. Bu çocuk yuvalarından biri ünlenerek "Arcole Köprüsü'nün kırlangıçlarını" yarattı. Zaten toplumsal hastalığın belirtilerinin en tehlikelisi bu mekânlarda ortaya çıkar. İnsanın bütün suçları çocuğun serseriliğinden başlar.

Yine de, Paris'i muaf tutalım. Belli ölçüler dâhilinde ve hatırlattığımız anıya rağmen bu muafiyet uygundur. Diğer büyükşehirlerde serseri bir çocuk harcanıp giden bir yetişkine dönüşürken, neredeyse her yerde kendi haline bırakılan bir çocuk onurunu ve vicdanını kemiren suçların uğursuz batağına sürüklenirken, Paris'in dıştan yıpranmış ve yozlaşmış gibi görünen yumurcağının yüreğinin tertemiz kaldığını ısrarla belirtmemiz gerekiyor. Paris'in havasında, okyanus suyundaki tuz gibi yer alan felsefi düşüncelerden kaynaklanan yozlaşmazlığın halk devrimlerimizin görkemli onurunda parıldadığını saptamak muhteşem bir şeydir.

Burada söylediklerimiz, yıkılmış bir ailenin kopan ipleriyle çevrelenmiş gibi görünen çocuklardan birine rastladığımız anda yaşadığımız yürek sıkışmasına engel olamıyor. Henüz gelişimini tamamlayamamış olan günümüz uygarlığında yıkılan ailelerin karanlığa gömülmesi, ne hale düşecekleri bilinmeyen çocukların heba olup gitmesi çok da anormal bir şey değildir. Karanlık kaderler bundan kaynaklanıyor. Bu hüzünlü durum ortaya "Paris'in kaldırımlarına düşmek" gibi bir deyiş çıkarmıştır.

Bu arada, eski monarşinin çocukların terk edilmesi konusunda hiçbir önlem almadığını belirtelim. Alt katmanlarda avareliğin, derbederliğin belli ölçülerde yer alması toplumun

üst katmanlarının, güçlülerin işine geliyordu. Halk çocuklarının eğitim almasına katıksız bir nefret duyuluyordu. "Yarı aydınlar" ne işe yarardı? Parola buydu. Oysa cahil çocuğun sonu serseri olmaya varır.

Zaten monarşi arada sırada çocuklara ihtiyaç duyuyor ve sokakları yağmalıyordu.

Daha eskilere gitmeden, XIV. Louis dönemini ele alalım, kral haklı olarak bir donanma oluşturmak istiyordu. Fikir güzeldi. Ama bunu uygulamaya geçirmek için kullanılan yönteme bakalım. Rüzgârın oyuncağı olan yelkenli geminin yanında, gerektiğinde yedeğe çekilen, kâh kürekle, kâh buhar gücüyle istediği yere giden bir gemi olmazsa donanmadan söz edilemez; o zamanlar günümüzün buharlı gemilerinin işini kadırgalar görüyor, bu yüzden kadırgalar inşa etmek gerekiyordu, ama kadırga kürek mahkûmları olmadan harekete geçemeyeceği için kürek mahkûmlarına ihtiyaç vardı. Colbert[9] taşradaki yöneticilerden ve parlamenterlerden ellerinden geldiğince kürek mahkûmu yaratmalarını istiyor ve üst düzey yöneticiler ile yargıçlar bu görevi keyifle yerine getiriyorlardı. Ayin alayı geçerken şapkasını çıkarmayan biri Protestanlık suçlamasıyla kürek mahkûmiyeti cezasına çarptırılıyordu. Sokakta on beş yaşında, yatacak yeri olmayan bir çocuğa rastlandığında hemen küreğe gönderiliyordu. Ulu hükümranlık, büyük yüzyıl.

XV. Louis dönemi Paris'inde polisler bilinmeyen gizemli bir görev için çocukları topluyorlardı. Kralın kızıl renkli banyoları hakkındaki dehşet verici tahminler korkuyla fısıldanıyordu. Barbier bu olayları naif bir dille anlatır. Bazen çocuk ihtiyacı karşılanamadığında polis, babası olan çocukları da topluyordu. Umutlarını kaybeden babalar polislerin üzerine saldırıyor, meclis bu duruma müdahale edip idam cezasına karar veriyordu, kim için? Polisler için mi? Hayır, babalar için.

9 Jean-Baptiste Colbert, XIV. Louis'nin maliye bakanı. (ç.n.)

VII

Paris'in Haylazı Hindistan Kast Sisteminde Kendine Bir Yer Bulabilirdi

Paris'in âdeta bir kast oluşturan haylazlar takımına her isteyenin dâhil olamayacağı söylenebilirdi.

Edebî dile ilk kez 1834'te yayımlanan *Claude Gueux* adlı kitapçıkla giren halk dilindeki bu *haylaz* sözcüğü skandal yaratsa da kabul görmüştü.

Haylazların birbirlerine karşı saygınlıklarını belirleyen unsurlar çok çeşitlidir. Notre-Dame'ın kulelerinden düşen bir adamı gördüğü için büyük saygı ve hayranlık duyulan bir haylazla tanışıp konuştuk; bir diğeri Invalides Katedrali'nin kubbesinin heykellerinin geçici olarak bırakıldıkları arka avluya sızmayı başarıp kurşun "aşırdığı" için, bir üçüncüsü bir yolcu arabasının devrildiğini gördüğü için, yine bir diğeri az kalsın bir burjuvanın gözünü çıkaracak olan bir askeri "tanıdığı" için saygı görüyordu.

Bu durum Parisli haylaz yumurcağın, gizli bir anlam barındırdığı için sıradan insanların anlamadan gülüp geçtikleri şu yakınmasına neden oluyordu:

— *Tanrı'nın Tanrı'sı! Ne kadar bahtsızım! Hâlâ birinin beşinci kattan aşağı düştüğünü göremedim!*

Hiç kuşkusuz bu köylü fıkrası da güzeldir:

— Falanca baba, karınız hastalıktan öldü; neden doktor çağırmadınız?

— Ne yapabilirdim ki mösyö, bizler yoksul insanlarız, *kendi kendimize ölürüz.*

Köylünün edilgenliğini gösteren bu fıkranın yanı sıra kenar mahalle yumurcağının özgür düşünceli anarşizminin de bir fıkrası vardır. Arabaya bindirilip giyotin sehpasına götürülen bir mahkûmun günah çıkaran rahibi dinlediğini gören Paris çocuğu haykırır:

— Ah! Ödlek! Rahibiyle konuşuyor!

Dinî konulardaki gözüpeklik haylaz yumurcağı yüceltir. Yücelik önemlidir.

İdam cezalarının infazına katılmak bir ödevdir. Birbirlerine gösterirken gülüştükleri giyotininin çeşitli lakapları vardır: Çorbanın sonu, Homurdanıcı, Mavili (gökteki) Anne, Son lokma vs., vs. İdamı tüm ayrıntılarıyla izleyebilmek için duvarlara, balkonlara, ağaçlara tırmanır, parmaklıklara asılır, bacalara sarılırlar. Haylaz hem denizci hem de çatı ustası olarak doğar. Çatıdan da, yelken direğinden de pek korkmaz. Onun için Grève Meydanı'ndakinden daha görkemli bir şölen yoktur. Sanson[10] ve günah çıkarıcı rahip ünlü kişilerdir. Cesaretlendirmek için yuhalanan mahkûma bazen hayran kalınır. Dautun'un korkunç piskoposunun ölümü yüreklice karşıladığına tanık olan haylaz Lacenaire gelecek vaat eden şu sözleri söylemiştir: *Onu kıskandım.* Sokak çocukları Voltaire'i olmasa da Papavoine'ı[11] iyi tanırlar. Aynı öyküde "politikacılarla" katillerin adlarını birlikte anarlar. Herkesin son giysisini hatırlarında tutmak gibi bir gelenekleri vardır. Tolleron'un bir arabacı başlığı, Avril'in samur bir kasket, Louvet'nin yuvarlak bir şapka taktıklarını, ihtiyar Delaporte'un kel olduğunu ve şapka takmadığını, Castaing'in çok güzel ve teninin pembe olduğunu, Bories'nin romantik bir keçisakalı bıraktığını, Jean-Martin'in pantolon askısını hiç çıkarmadığını, Lecouffe ve annesinin sürekli tartıştıklarını bilirler. *Halinizden utanmayın,* diye bağırdı onlara bir yumurcak. Kalabalığın arasında boyu yetmediği için Debacker'in geçişini göremeyen bir diğeri rıhtımdaki bir feneri gözüne kestirip tırmanmaya çalışır. Orada nöbet tutan bir jandarma kaşlarını çatar. "Sayın jandarma, izin verin çıkayım," der yumurcak. Ve otoriteyi yumuşatmak için ekler: "Aşağı düşmeyeceğim."

10 XVI. Louis, Danton ve Robespierre'in infazlarını gerçekleştiren cellat. (ç.n.)

11 Louis-Auguste-Papavoine (1783-1825), ünlü Fransız çocuk katili. (ç.n.)

— Aşağı düşmen umurumda değil, diye yanıtlar jandarma.

Sokak çocukları arasında unutulmayacak bir kaza atlatmak büyük bir itibar sağlar. Bir yumurcak saygınlığının zirvesine, bir yerindeki derin, "kemiğine" kadar bir kesiğe sahip olduğunda ulaşır.

Yumruk da saygı görmek için hiç de yabana atılmayacak bir araçtır. Bir haylazın söylemekten en çok keyif aldığı sözlerden bazıları şunlardır: *Görüyorsun ya çok güçlüyüm, solak olmak çok imrenilen bir şeydir, şaşılık itibar kaynağıdır.*

VIII

Son Kralın Sevimli Bir Sözü

Yaz geldiğinde kurbağaya dönüşür; akşam hava kararırken Austerlitz ve Iéna köprülerinin önünden, kömür taşıyan salların, çamaşırcı kadınların kayıklarının üzerinden görgü kurallarına ve polise aldırmadan Seine'e balıklama dalar. Yine de, polislerin devriye gezip her yanı kolaçan etmesi bir keresinde oldukça dramatik bir olaya ve unutulmaz, kardeşçe bir çığlığa neden olmuştur. 1830 yıllarına doğru oldukça ünlü olan bu çığlık, bir yumurcağın bir diğerine yaptığı stratejik uyarıydı; Homeros'un bir dizesindeki gibi hecelerin üstüne basa basa söylenir, Eski Atina'nın Elusis şenliklerindeki tekdüze şarkılar kadar tarif edilemez işaret sistemine sahipti ve insan kendini Dionysos şenliklerinde gibi hissediyordu. Uyarı şöyledi: *Hey dalgacı, hey! Tufaya gelme, aynasızlar damlıyor, akrep var, pılını pırtını topla, kanalizasyondan tüy!*

Bazen bu küçük sinek –kendisini böyle nitelendirir– okumayı bilir, bazen de yazmayı bilir, ama her zaman için

bir şeyler karalamasını bilir. Hangi ortaklaşa gizemli eğitimle öğrenildiği bilinmeyen, kamuya yararlı olabilecek tüm yeteneklerini sergiler: 1815'ten 1830'a kadar, hindi sesini taklit ediyordu; 1830'dan 1848'e kadar duvarlara armut resmi çiziyordu. Bir yaz akşamı Paris'e yaya olarak dönen Louis-Philippe küçücük bir yumurcağın ayaklarının ucunda dikilmiş, ter içinde kalmış bir halde Neuilly Kapısı'nın üzerine kömürle devasa bir armut resmi çizmeye çalıştığını gördü; kral, IV. Henri'den miras kalan bir babacanlıkla ona yardım edip resmi tamamladı ve: *Armut bunun üstünde de var,* diyerek ona bir Louis altını verdi. Haylaz yumurcak gürültüyü sever. Belli dozda şiddet hoşuna gider. "Rahiplerden" tiksinir. Bir gün, Université Caddesi'nde, bu afacanlardan biri 69 numaralı evin araba kapısına nanik yapıyordu. Oradan geçen birinin bunu neden yaptığını sorması üzerine çocuğun yanıtı şu olmuştu: *Orada bir rahip var.* Gerçekten de orada Papa'nın elçisi yaşıyordu. Yine de yumurcak ne kadar Voltaireci olursa olsun, kilise korosuna katılma fırsatı bulursa bunu kabul etmesi mümkündür ve ayinlerde kibarca görev alır. Hep arzu etse de Tantalos işkencesine maruz kalırcasına asla başaramadığı iki şey vardır: Yönetimi devirmek ve pantolonun söküklerini diktirmek.

Bilge bir yumurcak Paris'in tüm polislerini iyi tanır ve onlardan biriyle karşılaştığında görür görmez ismini yapıştırır. Sayılarını aklında tutar, alışkanlıklarını inceler ve her biri hakkında özel notlar tutar. Polislerin ruhunu açık bir kitap gibi okur. Size hiç teklemeden hemen gerekli bilgiyi verir: *Şu haindir, şu çok acımasızdır, şu uzundur, şu komiktir.* (Bu hain, acımasız, uzun, komik sözcüklerinin onun dilinde özel bir anlamı vardır.) "Şu kendini Pont-Neuf'ün sahibi sanır ve *milletin* korkulukların dışında yürümesine izin vermez; şunun *insanların* kulaklarını çekmek gibi bir takıntısı vardı, vs."

IX

Eski Galya Ruhu

Poquelin'deki çocukta ondan, bu hal çocuğundan, bir şeyler vardır, Beaumarchais'de de. Haylazlık Galya ruhunun özelliklerinden biridir ve sağduyuyla karıştığında haylazlık yumurcağa tıpkı alkolün şaraba kattığı gücü verir. Haylazlık bazen de kötü bir alışkanlıktır. Homeros dönüp dolaşıp aynı şeyleri söyler, kabul; Voltaire'in haylazlık yaptığı söylenebilir. Camille Desmoulins bir kenar mahalle çocuğuydu. Mucizelere karşı hoyratça davranan Championnet[12] Paris kaldırımlarından çıkmıştı; küçük yaşta Saint-Jean de Beauvais ve Saint-Etienne du Mont kiliselerinin *revaklarına işemiş*; Saint-Janvier'nin küçük mucizevi şişesine buyruk vermek için, Saint-Geneviève'in kutsal emanetlerinin saklandığı sandık karşısında laubali davranmıştı.

Paris'in sokak çocuğu saygılı, alaycı ve küstahtır. Yetersiz beslendiği ve midesi açlıktan hep zil çaldığı için dişleri çirkindir ve zeki olduğundan gözleri güzeldir. Yahova olsaydı, Cennet'in basamaklarını sıçrayarak tırmanırdı. Boksta çok beceriklidir. Her türlü gelişime açıktır. Çamurların içinde oyun oynar, ayaklanmalarda ayağa dikilir, küstahlığı mermilere karşı da direnir, haylazken kahraman olur, tıpkı küçük Thebaili gibi aslan postuna bürünür; Parisli bir yumurcak olan davulcu Bara[13] İncil'deki atın "Vah!" demesi gibi "İleri!" diye bağırır ve bir dakika içinde yumurcak deve dönüşür.

12 General Championnet (1762-1800), Fransız Devrim'i sırasında Napoli'yi işgal eden Championnet, Napoli halkının ayaklanmasını engellemek ve dikkatleri başka yöne çekmek için rahiplere Saint-Janvier'nin mucizesini gerçekleştirmelerini emreder. Mucizeye göre Saint-Janvier'nin küçük bir şişede saklanan kurumuş kanı yılda üç kere sıvı hale geçer. (ç.n.)

13 Joseph Bara (1779-1793), Fransız Devrimi'nin efsanevi kişiliği. Vendée Savaşı'nda kahramanca ölür. (ç.n.)

Çamur deryasının bu yumurcağı aynı zamanda örnek bir çocuktur. Molière'den Bara'ya uzanan bu zenginliği zihninizde canlandırın.

Netice itibarıyla her şeyi bir cümlede özetlemek gerekirse, yumurcak bahtsız olduğu için kendine eğlenceler bulan bir yaratıktır.

X

Ecce Paris, Ecce Homo[14]

Yine tek bir cümleyle özetlersek, günümüz Paris yumurcakları, tıpkı eski Roma'nın kötü Yunanlısı gibi, alnında eski dünyanın kırışıklarını taşıyan bir çocuk topluluğudur.

Yumurcak, bir ulus için hem bir lütuf, hem bir hastalık, iyileştirilmesi gereken bir hastalıktır; Nasıl? Işıkla.

Işık iyileştirir.

Işık aydınlatır.

Toplumun cömert aydınlığı bilimden, edebiyattan, sanattan, eğitimden yayılır. "İnsanlar yaratın, insanlar yaratın." Sizi ısıtmaları için onları aydınlatın. Evrensel bilginin görkemli sorusu mutlak gerçeğin karşı konulmaz yetkesiyle er geç sorulacak ve o zaman yönetimlerini Fransız düşüncesinin gözetimi altında sürdürenler şu seçimi yapmak zorunda kalacaklar: Fransa'nın çocukları ya da Paris'in yumurcakları, ışığın içindeki alevler ya da karanlıkların saman alevleri.

Yumurcak Paris'i, Paris dünyayı izah eder.

Çünkü Paris bir bütündür. Paris insanlığın tavanıdır. Bu olağanüstü şehir ölmüş ve yaşayan tüm geleneklerin özetidir. Paris'i gören tüm tarihin arka yüzünü gök ile takımyıldızlar arasından gördüğünü sanır. Paris'in bir Capitole'ü, Hôtel de Ville'i, bir Parthénon'u, Notre-Dame'ı, bir Aven-

14 İşte Paris, işte insan. (ç.n.)

tin Tepesi, Saint-Antoine kenar mahallesi, bir Asinarium'u, Sorbonne'u, bir Panthéon'u, Panthéon'u, Kutsal Yolu, Italiens Bulvarı, bir Vents Kulesi, düşüncesi vardır ve Roma'nın infaz edilenleri teşhir ettiği basamakların yerini gülünçlük almıştır. Manolosuna "fiyaka düşkünü" denir, nehrin karşı yakasında yaşayanın adı kenar mahalle sakini, hamalın adı küfeci, Napolili aylak sınıfının adı hırsız sınıfı, Londralının adı ise gülünç züppedir.

Başka yerlerde var olan her şey Paris'te mevcuttur. Dumarsais'nin balıkçı kadını Euripides'in ot satan kadınına cevap verebilir, gladyatör Veinaus ip cambazı Forioso'da yeniden doğar, Therapontigonus humbaracı Vadeboncoeur ile kol kola gezer, antikacı Damasippe eskiciler arasında kendini mutlu hisseder, Vincennes tıpkı Diderot'yu hapse atacak olan Agora gibi Sokrates'i enseler, Grimod de la Reynière tıpkı Curtillus'un hazırladığı kirpi ızgarası gibi içyağında sığır rostosu hazırlar, Étoile Zafer Takı'nın tepesinde Plautus'un trapezinin yeniden belirdiğini görürüz, Apuleius'un[15] Poecile revağında karşılaştığı mızrak yiyen şarlatan Pont-Neuf'ün kılıç yutucusudur, Rameau'nun Yeğeni[16] ile asalak Curculion birlikte gezerler, Ergasile[17] kendini Cambacérès'ye d'Aigrefeuille[18] tarafından takdim ettirir, Roma'nın dört züppe delikanlısı Alcesimarchus, Phoedromus, Diabolus ve Argyrippe, Courtille'de Labatut posta arabasından iner; Aulus-Gellius, Congrio'nun[19] önünde, Charles Nodier'nin bir soytarının önünde durduğundan daha uzun süre durmaz; Marton bir dişi kaplan değildir, ama Pardalisca da ejderha değildir; şaka-

15 Madauruslu Apuleius'un *Başkalaşımlar ya da Altın Eşek* kitabında yer alan karakter. (ç.n.)

16 Denis Diderot'nun bir eseri. (ç.n.)

17 Plautus'un *Captivi* adlı eserinde kendini yemeğe davet ettirmeye çalışan asalak tipleme. (ç.n.)

18 Aigrefeuille Fulcuran-Jean-Joseph, Gastronom, bir dönem Cambacéres'in aşçıbaşılığını üstlenmiştir. (ç.n.)

19 Plautus'un *Tencere* adlı oyunundaki aşçı, Romalı derleyici Aulus Gellius *Attika Geceleri* adlı eserinde Congrio'ya sadece bir mısrada yer verir. (ç.n.)

cı Pantolabus, Café Anglais'de şehvet düşkünü Nomentanus ile dalga geçer, Hermogenes Champs-Elysées'de tenor sesiyle şarkı söylerken, Bobeche'in[20] kılığına girmiş Thrasius onun etrafında para dilenir; Tuileries'de paltonuzun düğmesine yapışan bir bahtsız size Thesprion'un iki bin yıl önceki sözlerini tekrarlatır: *Quis properantem me prehendit pallio?*[21] Surêne şarabı Albe şarabını taklit eder, Désaugiers'nin ağzına kadar dolu şarap kadehi Balatro'nun[22] büyük kupasından aşağı kalmaz, Père-Lachaise yağmurlu gecelerde Esquilies'deki solgun ışıkları yayar ve yoksulun beş yıllığına satın aldığı mezar kölenin kiralık tabutunun yerini tutar.

Paris'in sahip olmadığı bir şey bulun. Trophonius'un fıçısındaki her şey Mesner'in kovasında vardır; Ergaphilas, Cagliostro'da yeniden canlanır; Brahman rahibi Vâsaphanta Saint-Germain kontunda cisimleşir; Saint-Médard Mezarlığı Şam'daki Emeviye Camisi gibi mucizeler yaratır.

Ezop'u Mayeux[23], Canidie'si Matmazel Lenormand olan Paris de Delfi gibi hayalin şimşekler çakan gerçeklerinden korkar, tıpkı kâhin Dodona'nın sacayaklarını döndürmesi gibi ruh çağırır; Roma'nın kibar fahişeleri gibi, hafifmeşrep kızları tahta çıkarır ve netice itibarıyla XV. Louis, Claudius'tan daha kötüyse, Madam Dubarry[24] Messalina'dan[25] daha iyidir. Paris garip bir tiplemede yaşanmış ve hâlâ tanık olduğumuz Yunan çıplaklığını, İbrani çilelerini ve Gaskonya şakalarını bir araya getirir. Diyojen, Eyüp ve Palyaço'yu birbirlerine karıştırır, *Constitutionnel*'in eski sayılarıyla bir hayaleti giydirip onu Chodruc Duclos'ya dönüştürür.

20 Antoine Mandelot, Fransız komedyen. (ç.n.)
21 Yürürken paltoma yapışıp beni durduran da kim? (ç.n.)
22 Horatius'un satirlerindeki Romalı sefih. (ç.n.)
23 Karikatürist Travies'in Ezop gibi kambur olan ve Louis-Philippe dönemi burjuvazisinin gülünçlüklerini simgeleyen tiplemesi. (ç.n.)
24 XV. Louis'nin son metresi. (ç.n.)
25 Roma İmparatoru Claudius'un üçüncü karısı. (ç.n.)

Plutharkos *Tiranlık dönemi uzun sürmez* dese de, Roma halkı Sulla'ya ve Domitianus'a boyun eğiyor, ayaklanmaya yeltenmiyordu. Tiber Nehri Varus Vibiscus'un biraz felsefi olan şu övgüsüne bakılırsa Lethe'ydi:[26] *Contra Gracchos Tiberim habemus. Bibere Tiberim, id est seditionem oblivisci.*[27] Paris günde bir milyon litre su içse de, bu durum onun ikaz çanlarını çalmasına ve ayaklanmasına engel olmuyordu.

Yine de Paris uysal bir çocuktur. Her şeyi kendine yaraşırcasına kabul eder; Venüs konusunda zorluk çıkarmaz; onun Afrodit'i Hotantoludur; gülmesi koşuluyla her şeyi affeder; çirkinlik karşısında neşelenir, şekilsizlik onu keyiflendirir, günah onu düşüncelere daldırır; gülünç olun ve böylece yaratıcılığınızı gösterebilirsiniz; ikiyüzlülük, o ulvi hayâsızlık karşısında bile isyan etmez; Basile'in[28] karşısında bile burnunu tıkamayacak kadar aydındır ve Horatius'un Priapos'un "hıçkırığından" ürkmediği gibi Tartuffe'ün duasından da incinmez. Evrenselliğin tüm çizgileri Paris'in yüzündedir. Mabille'in balosunda Gianicolo'nun ağır danslarına yer olmasa da, balodaki bohçacı kadının tıpkı arabulucu Staphyla'nın bakire Planesium'u gözlemesi gibi yosmaya arzu dolu bakışlar yöneltir. Combat Kapısı, Kolezyum'a benzemese de, orada insanlar Sezar ile karşı karşıyaymış gibi acımasızdırlar. Suriyeli hancı kadın, Saguet Ana'dan daha naziktir, Vergilius Roma meyhanelerinde gezinse de, David d'Angers, Balzac ve Charlet Paris'in barlarındaki masalarının başındadırlar. Paris hükmeder. Dehalar alev saçar, soytarılar orada refah içinde yaşarlar. Adonai'nin gök gürültüleri ve şimşeklerden oluşan on iki tekerlekli arabası

26 Yunan mitolojisine göre yer altında akan ve suyunu içenlerin geçmişlerini unuttukları nehir. (ç.n.)

27 Gracchus'lara karşı Tiber'imiz var. Tiber'in suyunu içenler ayaklanmayı unutur. Antik Roma'da Gracchus kardeşler olarak anılan Tiberius ve Gaius Plebler lehine toplumsal reformlar yapmaya kalkıştıkları için öldürülmüşlerdi. (ç.n.)

28 Johanne Thölde (1565-1624), kükürt, cıva vs. elementlerle bileşimler oluşturmuş simyacı. (ç.n.)

oradan geçer; Silenos eşeğiyle Paris'e girer. Silenos, Romponneau okunur.

Paris evrenle eşanlamlıdır. Paris Atina, Sybaris, Kudüs, Pantin'dir. Tüm uygarlıkların özeti olduğu gibi tüm barbarlıkların da özetidir. Paris bir giyotine sahip olmasa, buna çok kızardı.

Bir parça Grève Meydanı bulunması iyidir. Bu çeşni katılmasa tüm bu sonsuz şölenin ne anlamı olurdu? Bilgece gereğini yapan yasalarımız sayesinde, giyotinin bıçağı karnavalların üzerine kan damlatır.

XI

Alay Etmek, Hüküm Sürmek

Paris'in sınırı yoktur. Ondan başka hiçbir şehir buyruğu altında yaşayanları bazen gülünç duruma düşürecek kadar egemen değildir. İskender *Ey Atinalılar, sizi memnun etmek ne kadar zor!* diye haykırıyordu. Paris yasadan fazlasını yapıp modayı yaratır; modadan daha fazlasını yapıp, alışkanlığı. Paris uygun görürse ahmak gibi davranabilir; bazen kendini bu ahmaklığa kaptırdığında evren de onunla birlikte ahmaklaşır; ardından Paris uyanıp gözlerini ovuşturarak "Ne aptalım!" der ve insanlığın yüzüne bir kahkaha patlatır. Bu şehir ne muhteşemdir! İhtişamın ve maskaralığın uyum içinde olması, bu görkemin bu parodi tarafından rahatsız edilmemesi, aynı ağzın bugün kıyamet borusunu, ertesi gün kamış flütü çalması ne gariptir! Paris'in görkemli bir neşesi vardır. Onun neşesi yıldırımdan yapılmıştır ve elinde hükümdarın asasını tutar. Bazen bir yüz buruşturmasından kasırgalar doğar. Taşkınlıkları, günleri, başyapıtları, mucizeleri, destanları evrenin diğer ucuna kadar yayılır, saçma sapan tekerlemeleri de. Gülüşü tüm yeryüzüne lav

saçan bir volkanın ağzıdır. Açık saçık şakaları kıvılcımlara benzer. Halklara gülünçlüklerini dayattığı kadar idealini de dayatır; insan uygarlığının en yüksek anıtları onun alaylarını kabullenip sonsuzluklarını onun hovardalıklarına adarlar. Gösterişlidir; dünyayı özgürleştiren 14 Temmuz'u vardır; 4 Ağustos gecesi bin yıllık feodaliteyi üç saat içinde ortadan kaldırmasını tüm milletlere dayatır; mantığını çoğunluğun iradesinin gücü olarak kullanır; ululuğun her kılığına bürünerek kendini geliştirir; ışığıyla Washington'ı, Kosciusko'yu, Bolivar'ı, Botzaris'i, Riego'yu, Bem'i, Manin'i, Lopez'i, John Brown'ı, Garibaldi'yi aydınlatır; 1779'da Boston'da, 1820'de Léon Adası'nda, 1848'de Pseth'de, 1860'da Palermo'da olduğu gibi, o geleceğin aydınlandığı her yerdedir; Harper's Ferry'de mevzilenen Amerikalı kölelik karşıtlarının ve Archi'de, deniz kıyısında, Gozzi'nin hanının önünde toplanan Anconalı yurtseverlerin kulağına o güçlü *Özgürlük* parolasını fısıldar; Canaris'i, Quiroga'yı, Pisacane'ı yaratır; dünyaya yüceliğin ışığını yayar; Byron Missolonghi'de, Mazet Barselona'da onun soluğunun itelemesiyle ölmüşlerdir; Mirabeau'nun ayaklarının altında kürsü, Robespierre'in ayaklarının altında kraterdir; kitapları, tiyatrosu, sanatı, bilimi, edebiyatı, felsefesi insanlığın el kitaplarıdır; Pascal'ı, Régnier'si, Corneille'i, Descartes'ı, Jean-Jacques'ı vardır; Voltaire'i her dakika, Molière'i tüm asırlar içindir; dünyaya kendi dilini konuşturur ve bu dil Tanrı'nın sözüne dönüşür; tüm zihinlerde ilerleme düşüncesini geliştirirken, gelecek kuşaklar için özgürleştirici felsefelerin kılıcını işler; 1789'dan beri düşünürlerinin ve şairlerinin ruhuyla tüm halkların kahramanlarını yaratır; yine de tüm bunlar haylazlık etmesine engel değildir ve Paris olarak adlandırılan bu muazzam deha ışığıyla tüm dünyayı dönüştürürken Theseus'un tapınağının duvarına kömürle Bouginier'nin burnunu çizer ve piramitlere *Hırsız Crédeville* diye yazar.

Paris her daim dişlerini gösterir, kükremediği zamanlarda ise güler.

Paris böyledir işte. Bacalarının dumanı evrenin düşünceleridir. İster taş ister çamur yığını deyin, o tinsel bir varlıktır. Büyük olmaktan daha fazlasıdır, o uçsuz bucaksızdır. Neden? Çünkü cüret eder.

Cüret etmek ilerlemenin bedelidir.

Tüm soylu fetihler az ya da çok cesaretin bedelidirler. Devrim'in gerçekleşmesi için Montesquieu'nün sezgisi, Diderot'nun öğütlemesi, Beaumarchais'nin bildirmesi, Condorcet'nin planlaması, Arouet'nin hazırlaması, Rousseau'nun öngörmesi yetmez, Danton'un cesaret etmesi gerekir.

Cesaret! çığlığı bir *fiat lux*'tür.[29] İnsanlığın ileri gitmesi için, doruklarda sürekli olarak onurlu cesaret örneklerinin yer alması gerekir. Tarihin gözünü kamaştıran gözüpeklikler insanlığın yolunu aydınlatır. Şafağın sökmesinde bile cesaret vardır. Denemek, meydan okumak, ısrar ve sebat etmek, kendine sadık kalmak, kadere göğüs germek, felaketi üzerimizde bize verdiği korkunun hafifliğiyle şaşırtmak, adaletsiz güce karşı koymak, sarhoş zafere sövmek, dik durmak, kafa tutmak; işte toplumların ihtiyaç duyduklarının örneği ve onları aydınlatan ışık. Aynı olağanüstü şimşek, Prometheus'un meşalesinden Cambronne'un piposuna dek uzanır.

XII

Halkta Gizli Olan Gelecek

Paris halkına gelince, yetişkin olsa da haylazlığını her daim muhafaza eder; bir çocuğu tasvir etmek, şehri tasvir etmektir, işte bu yüzden bu kartalı bu özgür serçenin kişiliğinde gözlemledik.

29 Lat. "Aydınlık olsun!" (ç.n.)

Parisli denen ırkın gerçek yüzü özellikle kenar mahallelerde –bunda ısrar ediyoruz– ortaya çıkar; safkan oradadır, asıl yüz oradadır, bu halk orada çalışır, orada acı çeker; çalışma ve acı insanın iki yüzüdür. Rapée'nin yük boşaltıcısından Montfaucon'un deri yüzücüsüne kadar en ilginç insan tiplerinin bir araya geldiği muazzam sayıdaki bilinmedik varlık orada yaşar. *Fex urbis*,[30] diye haykırır Cicero ve ardından öfkeli Burke ekler: *Mob*[31]; yığın, döküntü, ayaktakımı. Bu sözler aceleyle söylenmiştir. Tamam kabul. Ama ne önemi var? Çıplak ayakla yürümeleri beni ne ilgilendirir? Okuma bilmezler; olsun. Bu yüzden onları kendi hallerine mi bırakacaksınız? Onların bahtsızlığından lanetlenmişlik mi üreteceksiniz? Işık bu kitlelere sızamaz mı? Aydınlık! Çığlığına yeniden kulak verip, üzerinde ısrarla duralım! Aydınlık! Aydınlık!

Bu donuklukların saydamlaşmayacağını kim bilebilir? Devrimler dönüşüm anlamına gelmez mi? Hadi filozoflar, eğitin, aydınlatın, yüksek sesle düşünüp konuşun, güneşin parıltısına koşun, halkın toplandığı alanlara yakınlaşın, iyi haberler verin, alfabeyi öğretin, hakları ilan edin, Marseillaise'i söyleyin, coşku tohumları ekin, meşelerden yeşil dallar koparın. Düşünceyi bir burgaca çevirin. Bu kalabalık kitleler yücelebilir. Bazı zamanlarda ilkelerin ve erdemlerin çıtırdayan, kıvılcımlar saçan, titreşen bu sonsuz tutuşmasından yararlanmayı bilelim. Bu çıplak ayaklar, bu çıplak kollar, bu yırtık pırtık elbiseler, bu cehaletler, bu iğrençlikler, bu karanlıklar idealin fethedilmesinde yararlı olabilirler. Halkın arasına bakın, hakikati göreceksiniz. Ayağınızla çiğnediğiniz o bayağı kum fırına atılıp eritilir ve kaynatılırsa görkemli bir kristale dönüşecek, Galile ve Newton yıldızları onun sayesinde keşfedecekler.

30 Şehrin tortusu. (ç.n.)
31 Avam. (ç.n.)

XIII

Küçük Gavroche

Bu kitabın ikinci cildinde anlatılan olaylardan sekiz dokuz yıl sonra, Temple Bulvarı'nda ve Château-d'Eau yakınlarında, yüreği bomboş ve karanlıklar içinde olmasa, dudaklarındaki yaşına uygun gülümsemesiyle geçtiğimiz sayfalarda taslağını çizdiğimiz ideal yumurcak tipine tam olarak uygun düşecek on bir on iki yaşlarında bir çocuk dikkatleri çekiyordu. Bu çocuk babasına ait olmayan bir yetişkin pantolonu ve annesine ait olmayan bir kadın gömleğiyle oldukça gülünç görünüyordu. Bazıları merhamet edip ona yırtık pırtık elbiseler giydirmişti. Yine de bir babası ve annesi vardı. Ama babası onu düşünmüyor, annesi de onu sevmiyordu. Bu, annesi babası olsa da öksüz gibi yaşayan yumurcaklar arasında merhamete en çok ihtiyacı duyan çocuklardan biriydi.

Bu çocuk kendini hiçbir yerde sokaklarda hissettiği kadar iyi hissetmiyordu. Kaldırım taşları annesinin kalbinden daha yumuşaktı.

Ebeveyni bir tekmeyle onu hayatın içine atmıştı.

O da tüm saflığıyla uçup gitmişti.

Gürültücü, solgun, çevik, gözü açık, alaycıydı, hem sağlıklı hem hastalıklı bir görünüşü vardı. Gidiyor, geliyor, şarkı söylüyor, çakıl taşları arasında oynuyor, çamur deryalarında yuvarlanıyor, kediler ve serçeler gibi neşeyle ufak hırsızlıklar yapıyor, yumurcak dendiğinde gülüp hayta dendiğinde kızıyordu. Bir barınağı, ekmeği, ısınacak ateşi yoktu, sevgiden, şefkatten yoksundu; ama özgür olduğu için neşeliydi.

Bu zavallılar yetişkin olduklarında neredeyse her zaman toplumsal düzenin kendilerini öğüten değirmen taşıyla karşılaşırlar, ama çocuk oldukları sürece küçücük bir delikten kaçıp işin içinden sıyrılırlar.

Bu çocuk terk edilmiş olsa da, iki üç ayda bir "Hadi, annemi görmeye gideyim!" diyor, bunun üzerine bulvardan sirk alanına, oradan Saint-Martin Kapısı'na gidiyor, rıhtıma iniyor, köprülerden geçiyor, kenar mahallelerinin arasından Salpêtière'e ulaşıyor ve nereye geliyordu? Okuyucunun iyi tanıdığı 50-52 numaralı Gorbeau viranesine.

O dönemde, genellikle boş olan ve duvarında hep "kiralık odalar" levhası bulunan 50-52 numaralı evde nadir rastlanacak şekilde çok sayıda kişi kalıyor, Paris'in her yanında olduğu gibi bu kişiler birbirleriyle hiç ilişki kurmuyorlardı. Hepsi sıkıntıya düşen ve sefaletten sefalete yuvarlanıp toplumun en dip katmanındaki o iki varlığa, çamuru süpüren lağımcıya ve eski elbiseler toplayan paçavracıya dönüşene kadar sürüklendikleri o yoksul sınıfa mensuptular.

Jean Valjean'ın burada kaldığı dönemdeki "asıl kiracı" ölmüş, onun yerini bir benzeri almıştı. Hangi filozofun söylediğini bilemiyorum ama *yaşlı kadınlar asla eksik olmazlar.*

Madam Burgon adındaki yeni gelen bu yaşlı kadının hayatında dikkati çeken tek şey ruhunda peş peşe hüküm süren üç papağanın hanedanıydı.

Evde oturanların en yoksulu baba, anne ve epeyce yetişkin iki kızlarından oluşan ve dördü de daha önce sözünü ettiğimiz aynı virane odalardan birinde yaşayan dört kişilik bir aileydi.

İlk bakışta yoksulluğu dışında hiçbir dikkate değer özelliği bulunmayan bu ailenin babası odayı kiralarken kendini Jondrette olarak tanıtmıştı. Bu Jondrette, evin asıl kiracısının anmaya değer sözünü ödünç alırsak *hiçliğin girişini* andıran taşınmasından bir süre sonra, selefi gibi hem kapıcılık yapan, hem merdivenleri süpüren yaşlı kadına:

— Ana, biri gelip bir Polonyalıyı ya da bir İtalyan'ı, hatta bir İspanyol'u soracak olursa o benim, demişti.

Bu aile bizim neşeli baldırı çıplağın ailesiydi. Oraya gittiğinde hüzünden başka bir şey bulamıyor, daha da kötüsü

hiçbir gülümsemeyle karşılaşmıyordu; ocak da yürekler gibi soğuktu. İçeri girdiğinde ona:

— Nereden geliyorsun? diye soruluyor.

O da:

— Sokaktan, yanıtını veriyordu.

Çıkarken nereye gittiği sorulduğunda:

— Sokağa, diyordu.

Bunun üzerine annesi:

— Neden buraya geliyorsun? diye çıkışıyordu.

Bu çocuk mahzenlerde yetişen solgun otlar gibi sevgiden yoksun bir şekilde yaşıyordu. Bu durumundan hiç sıkılmıyor, kimseye kızmıyor, bir baba ve annenin nasıl olması gerektiğini bilmiyordu.

Zaten annesi kız kardeşlerini seviyordu.

Bu arada, Temple Bulvarı'nda gezinen bu çocuğun adının Gavroche olduğunu söylemeyi unuttuk. Adı neden Gavroche'tu? Muhtemelen babasının adı Jondrette olduğu için.

Bağları koparmak bazı yoksul ailelerde sanki içgüdüsel olarak vardır.

Gorbeau evinde Jondrettelerin kaldığı oda koridorun ucundaydı. Bu odanın bitişiğindeki odada Mösyö Marius adlı çok yoksul bir genç kalıyordu.

Mösyö Marius'ün kim olduğunu anlatalım.

İkinci Kitap
Büyük Burjuva

I

Doksan Yaş ve Otuz İki Diş

Boucherat, Normandie ve Saintonge caddelerinin eski sakinleri kendisinden keyifle söz ettikleri M. Gillenormand adlı yaşlı bir adamın anılarını hâlâ dünmüş gibi hatırlarlar. Bu yaşlı adam onlar gençken yaşlıydı. Bu silüet, geçmiş olarak adlandırılan dalgaların o belli belirsiz çalkantılarına melankolik bakışlar yöneltenler için Temple Mahallesi'ne komşu sokakların labirentinde henüz tam anlamıyla yok olmamıştır. Tıpkı günümüzde yeni Tivoli Mahallesi'nin sokaklarına Avrupa'nın tüm başkentlerinin isimlerinin verilmesi gibi, XIV. Louis döneminde de bu sokaklara Fransa'nın taşra vilayetlerinin adları veriliyordu. Bu arada, bunun ilerlemenin gözle görünür hali olduğunu belirtelim.

1831'de, hâlâ hayatta olan M. Gillenormand uzun yaşadığı ve bir zamanlar herkese benzediği halde artık kimseye benzemediği için merak uyandıran kişilerden biri olmuştu. Gerçekten de, başka bir çağın insanı olan bu garip ihtiyar, XVIII. yüzyılın eski, kusursuz, biraz kibirli burjuvasını, tıpkı markiliğinin havasını yansıtan bir marki gibi temsil ediyordu.

Doksan yaşını geçmiş olsa da dimdik yürüyor, yüksek sesle konuşuyor, gözleri iyi görüyor, içkiyi sek içiyor, yiyor, içiyor, horluyordu. Otuz iki dişi de yerindeydi. Gözlüklerini ancak bir şey okuyacağı zaman takıyordu. Aşka eğilimli bir mizacı olsa da on yıldan beri kadınlardan kesinlikle vazgeçtiğini söylüyordu. Artık onların hoşuna gitmediğini belirtiyor, ama bunun nedenini açıklarken, "Çok yaşlıyım," değil, "Çok yoksulum," diyor ve ekliyordu: "Ah! İflas etmiş olsaydım, o zaman görecektiniz!" Gerçekten de, eski servetinden geriye yaklaşık on beş bin franklık bir gelir kalmıştı. En büyük hayalîbir mirasa konmak ve yüz bin franklık bir gelirle metresleriyle yaşamaktı. Anlaşılacağı üzere, M.Voltaire gibi hayatlarını hastalık hastalığıyla geçiren o nanemolla seksenliklerden, daha uzun dayanır dedikleri kırık testiye benzeyen ihtiyarlardan değildi, bu dinç ihtiyar sağlıklı bir yaşam sürmüştü. Gamsızdı, aceleciydi, fevriydi. Her fırsatta, özellikle de haksız olduğunda kıyameti koparırdı. Söylediğinin aksi iddia edildiğinde bastonunu kaldırır, o büyük yüzyıldaki gibi insanları döverdi.

Elli yaşını geçmiş, hiç evlenmemiş kızına sekiz yaşında bir çocukmuş gibi muamele eder, onu sık sık döver, gerektiğinde zevkle kırbaçlardı. Uşaklarına sertçe şamarlar atar, "Ah! Huysuz kadınlar!" derdi. Sövgülerinden biri: *Beyinsizlik abidesi!* idi. Garip âdetleri vardı; süsüne düşkün bir kuaför olan karısını kıskandığı için kendisinden nefret eden yarım akıllı bir berbere tıraş olurdu. M. Gillenormand onun her konudaki hassasiyetine hayranlık duyar, çok keskin görüşlü olduğunu söylerdi; işte sözlerinden birkaçı: "Gerçekten de kavrayışım öylesine güçlüdür ki bir pire beni ısırdığında onun hangi kadından bulaştığını tahmin edebilirim." En çok telaffuz ettiği sözler: *Duyarlı insan* ve *doğa* idi. Bu son sözcüğe çağımızdaki anlamını yüklemez, ateşli küçük taşlamalarında ondan: "Uygarlığın her şeyin bir parçasına sahip olmasını sağlamak için doğa ona barbarlığın hoş yanlarına kadar birçok şey veriyor," diye söz eder ve eklerdi: "Avrupa'da Asya ve

Afrika'daki numunelerden var, ancak daha küçük ebatta." Kedi salonun kaplanı, kertenkele cep timsahıdır. Opera'daki dansçı kızlar, pembe tenli vahşi kadınlardır. Erkekleri yemez, onların sırtından geçinirler. Ya da büyücülerdir! Erkekleri istiridyeye dönüştürüp yutarlar. Karayip piranaları sadece kemiklerini bırakır, onlarsa kabuklarını. İşte geleneklerimiz böyledir. Yemeyiz, kemiririz; öldürmeyiz, pençeleriz.

II

İşte Ev, İşte Sahibi

Marais'de, Filles-du-Calvaire Sokağı, 6 numarada oturuyordu. Evi satın aldı. O zamandan beri yıkılıp yeniden inşa edilen bu evin numarası muhtemelen Paris caddelerinin maruz kaldığı numaralandırma devrimleri sırasında değişmiştir. Birinci katta, caddeyle bahçeler arasında kalan, tavanlarına kadar Gobelin ve Beauvais'nin çoban resimleri işlenmiş halılarıyla kaplı geniş ve eski bir daireydi. Tavanlar ve duvarlardaki motiflerin minyatürleri koltukların üzerinde de yer alıyordu. Yatağının etrafını Coromandel lakasıyla dokuz kat cilalanmış bir paravan çevreliyordu. Pencerelerden sarkan geniş, uzun perdeler muhteşem kıvrımlar oluşturuyorlardı. Pencerelerin hemen altındaki bahçeye köşedeki pencerenin hemen yanında yer alan ve ihtiyar adamın hiç zorlanmadan inip çıktığı on iki on beş basamaklık bir merdiven açılıyordu. Odasının bitişiğinde kütüphaneden başka, duvarları XIV. Louis döneminde M. de Vivonne'un kendi forsalarına yaptırdığı, zambak ve çiçekler işlenmiş hasırla kaplı küçük bir odası vardı. Çok özen gösterdiği bu odadaki hasır kaplama kendisine yüz yaşında ölen ceberut bir büyük teyzeden miras kalmıştı. İki kere evlenmişti. Davranışları hiçbir zaman olmadığı bir saray adamının ve istese olabileceği bir hukukçu-

nun davranışları arasında bir yerdeydi. İstediğinde neşeli ve gönül alıcıydı. Gençliğinde, somurtkan bir koca olduğu için karıları tarafından aldatılan, çekici bir sevgili olduğu için metresleri tarafından asla aldatılmayan adamlardan biriydi. Resimle ilgilenirdi. Odasında Jordaens'in iri fırça darbeleriyle dağınık ve tesadüfi biçimde serpiştirilmiş milyonlarca ayrıntıyı barındıran, kime ait olduğu bilinmeyen bir portresi vardı. M. Gillenormand'ın giyim tarzı XV., hatta XVI. Louis dönemini değil, Direktuvar döneminin genç züppelerinin giyim tarzını yansıtıyordu. O döneme kadar kendini çok genç sanıp modayı yakından izlemişti. Hafif kumaştan ceketi geniş devrik yakalı, kuyruklu ve çelik düğmeliydi. Kısa bir pantolon ve tokalı ayakkabılar giyerdi. Elleri her zaman yeleğinin ceplerindeydi. Büyük bir inançla şunları söylerdi: *Fransız devrimi bir yığın serserinin işidir.*

III

Luc-Esprit[32]

On altı yaşındayken, bir akşam operada o dönemin Voltaire tarafından övülmüş, olgun ve ünlü iki güzeli olan Camargo ve Sallé'nin dürbünlerinin hedefinde yer alma onuruna erişmişti. İki ateş arasında kalınca, kahramanca geri çekilmiş, kendisi gibi on altı yaşında ve kedi gibi gizemli olan Nahenry adlı küçük bir dansçı kıza yönelmiş, ona âşık olmuştu. Birçok anısı vardı. "O Guimard-Guimardini-Guimardinette, Longchamps'da son kez gördüğümde tüylü şapkası, turkuvaz süslemeleri, sonradan görmelerin sevdiği

32 Fransızcada aydınlanma anlamına gelen "Luc" ismi ve ruh anlamına gelen "ésprit" sözcüğü birleşerek, "aydınlanma ruhu" ifadesini meydana getirir. Ayrıca bu isim, İncil'in dört yazarından biri olan Luc'ün (Luka) ve ünlü Fransız ahlak kuramcısı Jacques Esprit'nin (1611-1678) isimlerinin bir bileşimidir. (ç.n.)

renkteki elbisesi, yürekleri hoplatan manşonu ile ne güzel görünüyordu!" diye haykırırdı. Yeniyetmeyken keyifle ve coşkuyla söz ettiği bir Nain-Londrin ceketi giymişti.

— Tıpkı Yakındoğulu bir Türk gibi giyinmiştim, derdi.

Yirmi yaşındayken onunla tesadüfen karşılaşan Madam Boufflers onu "çekici bir çılgın" olarak nitelendirmişti. Sıradan burjuvalar gözüyle baktığı politikacıların ve iktidardakilerin isimlerini duyduğunda öfkeleniyordu. *Haber kâğıtları, çenesi düşükler* olarak adlandırdığı gazeteleri kahkahalarını bastırarak okuyordu. "Ah!" diyordu, "Bu adamlar da kimin nesi! Corbière! Humann! Casimir Perier! Bir de bakan olmuşlar. Şöyle yazan bir gazete düşünüyorum da, Bakan M. Gillenormand! Ne büyük komedi olurdu! Aman sen de! Bu ahmaklar bakan olduğuna göre benim ismim de onların arasında yer alabilirdi!" Her şeyi neşeyle uygun ya da uygunsuz bir isimle anar, kadınların yanında lafını hiç sakınmazdı. Kaba, açık saçık, sıradan hikâyeleri tasvir edilemez bir sükûnet ve hafif bir şaşkınlıkla anlatması onu çekici kılardı. Bu tavırları yaşadığı dönemin teklifsizliğini yansıtıyordu. O dönemde şiirde dolaylamaların, nesirde açık saçık sözlerin ağırlıklarını hissettirmesi ilgi çekicidir. Onun ileride bir dâhi olacağını öngören vaftiz babası ona şu iki anlamlı ismi takmıştı: Luc-Esprit.

IV

Yüz Yaşına Talip

Çocukluğunda, doğduğu Moulins kentinin kolejinde takdirler almış, Nevers dükü olarak andığı Nivernais dükü tarafından bizzat ödüllendirilmişti. Ne konvansiyon, ne XVI. Louis'nin ölümü, ne Napoléon, ne de Bourbon Hanedanı'nın geri dönüşü ona bu anıyı unutturamamıştı.

Nevers dükü onun gözünde yüzyılın en önemli şahsiyetiydi. "Ne muhteşem bir senyördü ve mavi şeridiyle ne kadar soylu görünüyordu!" derdi. M. Gillenormand'a göre, II. Yekatarina Polonya'nın paylaşılması suçunu Bestujev'in altın iksirinin sırrını üç bin rubleye satın alarak telafi etmişti. Bu konuyu düşündüğünde canlanıp haykırıyordu:

— Altın iksir, Bestujev'in sarı boyası, General Lamotte'un damlaları, bunun XVIII. yüzyılda küçücük şişesi bir Louis altınına satılırdı, aşk felaketlerine karşı en iyi ilaçtı bu, Venüs'ün panzehiriydi. XV. Louis Papa'ya iki yüz şişe göndermişti. Altın iksirin demir perklorattan başka bir şey olmadığı söylendiğinde öfkelenir, zıvanadan çıkardı. Bourbon Hanedanı'na hayranlık duyan M. Gillenormand 1789'dan nefret ederdi. Terör döneminde paçayı nasıl kurtardığını, kafasının kesilmesini engellemek için nasıl neşeli görünüp zeki davrandığını sürekli anlatırdı. Bir genç onun yanında cumhuriyeti övdüğünde morarır, bayılacak ölçüde sinirlenirdi. Bazen yaşını ima ederek: *Umarım doksan üçü ikinci kere görmem,* der, bazen yüz yaşına kadar yaşamayı umduğunu söylerdi.

V

Basque ve Nicolette

Kendine özgü düşünceleri vardı. İşte onlardan birisi: "Kadınları tutkuyla seven ve hiç umursadığı, çirkin, huysuz, yasal haklarla donanmış, kanunların tepesine tünemiş ve gerektiğinde kıskanç bir karısı olan bir erkeğin işin içinden sıyrılması ve huzur bulması için yapacağı tek şey kesesinin iplerini karısına bırakmaktır. Bu feragat onu özgürleştirir. O zaman kadın işlerle meşgul olur, parayı yönetme tutkusuna kapılır, yarıcıları, çiftçileri yetiştirmeye girişir, avukatları toplantıya çağırır, noterlere ve noter kâtiplerine söylevler

verir, adliyeye gider, davaları takip eder, kira kontratlarını yazar, kendini her şeye hâkim hisseder, satar, alır, düzenler, her şeyi denetler, söz verir, riske girer, sözleşme yapar, sözleşme imzalar ya da fesheder, ayrıcalık tanır, tanıdığı ayrıcalıktan vazgeçer, düzenler, bozar, para biriktirir, müsriflik yapar, ahmaklık yapar, bu şahsi ve görkemli mutluluk onu avutur. Kocası ondan tiksinirken, o kocasını batırmanın keyfini çıkarır." M. Gillenormand'ın pratiğe geçirdiği bu teori onun sonunu hazırlamıştı. İkinci karısı servetini, M. Gillenormand'ın günün birinde dul kaldığında kıt kanaat geçinmesini, yaşamı boyunca dörtte üçü kendisiyle birlikte tükenip gidecek olan on beş bin franklık bir gelire sahip olmasını sağlayacak şekilde yönetmişti. Birine miras bırakmak gibi bir derdi olmadığı için o da buna pek aldırmamıştı. Zaten mirasların sorunlara yol açtığına, *milli emlaka* kaldıklarına, paranın değerinin üçte birine düştüğüne tanık olduğundan defterikebire güvenmiyordu.

— Bunların hepsi Quincampoix macerası![33] derdi.

Daha önce de söylediğimiz gibi, Filles-du-Calvaire Sokağı'ndaki evi kendisine aitti. "Biri erkek, biri dişi" olmak üzere iki hizmetçisi vardı. M. Gillenormand yeni bir hizmetçi tuttuğunda onun adını değiştirirdi. Erkeklere Nîmois, Comtois, Poitevin, Picard gibi geldikleri taşranın ismini verirdi. Elli beş yaşında, dermansız, tıknefes, iriyarı bir adam olan ve yirmi adım yürümekte zorlanan son uşağına Bayonne'da doğduğu için Basque adını takmıştı. Kadın hizmetçilere gelince, hepsine (daha ileride söz edeceğimiz Magnon da dâhil olmak üzere) Nicolette diye hitap ederdi. Bir gün soylu kapıcılar takımından kibirli bir aşçı kadın evine gelmişti.

— Benden ne kadar maaş istiyorsunuz? diye sordu M. Gillenormand.

33 John Law, Banque Générale'i 1716'da bu caddede kurmuş, daha sonra Banque Royale'e dönüşen bu banka müşterilerinin yatırdıkları paraları ödeyemeyecek duruma düşmüştü. (ç.n.)

— Otuz frank.
— İsminiz nedir?
— Olympie.
— Elli frank alacaksın ve ismin Nicolette olacak.

VI

Magnon ile İki Çocuğu Hayal Meyal Beliriyor

M. Gillenormand'ın evinde keder öfke şeklinde tezahür ediyor, ümitsizliğe düşmek yaşlı adamı kızdırıyordu. Oldukça önyargılı ve patavatsızdı. Dış görünüşünün özgünlüğünü ve iç huzurunu oluşturan şeylerden biri daha önce de belirttiğimiz gibi yaşına göre dinç kalması ve bu niteliğini tüm benliğiyle benimsemesiydi. Bu durumu "krallara yaraşır bir şöhrete sahip olmak" olarak adlandırıyordu. Krallara yaraşır bu şöhret bazen beklenmedik tesadüflerle karşılaşmasına neden oluyordu. Günün birinde kendisine bir balık sepetinin içinde kundak bezine iyice sarmalanmış, cıyaklayan tombul bir bebek getirdiler. Altı ay önce kovduğu bir hizmetçi kadın bebeğin babasının kendisi olduğunu söylüyordu. M. Gillenormand o sırada seksen dört yaşındaydı. Çevresindekiler öfkelenip söylenmeye başladılar. Bu küstah şıllık bunu kime yutturacağını sanıyordu? Bu ne cüretkârlık, ne iğrenç bir iftiraydı! Hiç öfkelenmeyen M. Gillenormand iftirayla övünen yaşlı bir adamın sevimli gülümsemesiyle bebeğe bakarak etrafındakilere: "Ne olmuş? Ne var ki? Çok mu garip? Hepiniz cahil insanlar gibi apışıp kaldınız. Majesteleri IX. Charles'ın gayrimeşru çocuğu Angoulême dükü seksen beş yaşındayken on beş yaşında zevzek bir kızla evlenmişti; başpiskopos ve Sourdis kardinalinin kardeşi olan Alluye markisi Mösyö Virginal'in seksen üç yaşındayken Başkan Jacquin'in hanımının oda hizmetçi-

sinden bir oğlu oldu, gerçek bir aşk çocuğuydu, daha sonra Malta şövalyesi ve Danıştay üyesi oldu; bu yüzyılın en önemli şahsiyetlerinden biri olan Başrahip Tabaraud doğduğunda babası seksen yedi yaşındaydı. Bunlar çok doğal olaylar. Ya İncil'e ne demeli! Yine de, bu küçük mösyönün benden olmadığını belirtmeliyim. Ona özenle bakılsın. Bu halde olması kendi suçu değil," demişti. Çok kalenderce bir tavırdı. Magnon adlı yaratık bir yıl sonra ona ikinci bir çocuk daha gönderdi. Yine bir erkek çocuğuydu. Bu kez M. Gillenormand uzlaşmaya karar verdi. İki yumurcağı annelerine gönderip aynı şeyi bir daha tekrarlamaması koşuluyla ona çocukların bakımı için ayda seksen frank göndereceğine söz verdi. Ardından ekledi: "Umarım anneleri onlara iyi bakar. Ara sıra onları görmeye geleceğim." Bunu da yaptı. Poitiers Akademisi'nde otuz üç yıl rektörlük yapmış ve yetmiş dokuz yaşında ölmüş rahip bir kardeşi vardı. *Onu genç yaşta kaybettim*, derdi. Geriye pek az anı bırakan bu kardeş gamsız bir pintiydi ve rahip olduğu için yoksullara sadaka vermesi gerektiğini düşünür ama onlara hep tedavülden kalkmış bozuk paraları verir, böylece cennetin yolundan cehenneme gitme imkânına kavuşurdu. Ağabey M. Gillenormand'a gelince, sadakayı esirgemez, seve seve ve soylu bir tarzla dağıtırdı. İyi niyetli, çabuk karar veren, merhametli bir adamdı ve zengin olsaydı daha hayırlı işlere yönelmiş olabilirdi. Kendisiyle ilgili her şeyin, hatta hakkında çevrilen dolapların bile soyluluk taşımasını isterdi. Bir gün, bir miras davasında bir iş adamı tarafından kabaca ve aleni bir şekilde dolandırıldığını fark ettiğinde şu görkemli sözleri etmişti: "Yuh olsun! Çok alçakça bir dolandırıcılık! Bu otlakçılıklardan utanç duyuyorum. Bu yüzyılda her şey, alçaklar bile yozlaştı. Lanet olsun! Benim gibi bir adam bu şekilde dolandırılmaz. Ormandaymışım gibi, ama berbat bir şekilde soyuldum. *Sylvae sint consule dignae!*"[34]

34 Ormanlar konsüllere layık olsun. (ç.n.)

Belirttiğimiz gibi iki kere evlenmişti; ilkinden bir kızı, diğerinden otuz yaşına gelmeden ölen ve aşk ya da tesadüf ya da başka bir neden yüzünden cumhuriyet ve imparatorluk ordularında savaşmış, Austerlitz'te nişanla ödüllendirilip Waterloo'da albaylık yapmış bir askerle evlenmiş bir başka kızı vardı. Damadına *Ailemin yüzkarası*, diyordu yaşlı burjuva. Sıkı bir enfiyeciydi ve dantelli yaka süsünü kendine özgü bir zarafetle elinin tersiyle düzeltirdi. Tanrı'ya da pek az inanıyordu.

VII

Kural: Akşam Haricinde Konuk Kabul Etmeme

İşte hiç dökülmemiş, beyazlamaktan ziyade kırlaşmış saçlarını köpek kulağı gibi iki yana tarayan M. Luc-Esprit Gillenormand böyle biriydi. Ve her şeye rağmen saygıdeğer bir adamdı.

Havailiğini ve soyluluğunu XVIII. yüzyıla borçluydu.

1814'te ve Restorasyon'un ilk yıllarında, henüz genç olan –sadece yetmiş dört yaşındaydı– M. Gillenormand, Saint-Sulpice yakınlarındaki Saint-Germain kenar mahallesinde, Servandoni Sokağı'nda oturuyordu. Seksen yaşını geçtiğinde soylular âleminden çekilip Marais'ye taşınmıştı.

Soylular âlemini terk ettiğinde alışkanlıklarına gömülmüştü. En temel ve değişmez alışkanlığı kapısını gündüz kapalı tutmak, hangi iş için olursa olsun evine gelenleri ancak akşamları kabul etmekti. Saat beşte akşam yemeğini yedikten sonra kapısı dileyene açıktı. Kendi yüzyılının bu alışkanlığından vazgeçmek istemiyordu.

— Gündüzler aşağılıktır ve yalnızca kapalı pencere kanatlarını hak ederler, aklı başında insanlar zihinlerinin ışığını zenitin yıldızları aydınlandığında yakarlar, diyor ve kapısını kral için bile olsa açmıyordu. Yaşadığı çağın eski zarafeti.

VIII

İki, Bir Çift Etmez

M. Gillenormand'ın daha önce sözünü ettiğimiz iki kızına gelince, on yıl arayla doğmuşlardı. Gençliklerinde birbirlerine çok az benziyorlardı, görünümleri kadar karakterleri de o denli farklıydı ki kardeş olduklarına ihtimal vermek zordu. Ruhunu aydınlık olan her şeye yönelten küçük kız çiçeklerle, şiirle, müzikle uğraşıyordu, görkemli yüceliklerde kanat çırpan, coşkulu ve temiz yürekli bir kızdı, çocukluğundan beri belli belirsiz bir kahramanın hayaliyle nişanlıydı. Büyük kızın da düşleri vardı; o da oldukça zengin bir erzak tedarikçisinin hayalini, göz kamaştırıcı biçimde ahmak bir kocayı, insana dönüşmüş bir milyonu ya da bir valiyi, valiliğin resepsiyonlarını, boynuna zincir vurulmuş bir odacıbaşını, resmî baloları, belediye başkanının söylevlerini, "valinin hanımı" olmayı görüyor, tüm bunlar zihninde dönüp duruyordu. Böylece iki kız kardeş genç kız oldukları dönemde her biri kendi düşlerine dalmış bir halde oyalanıp gidiyorlardı. İkisinin de kanatları vardı, birinin kanatları meleğinkini, diğerinin kanatları kazınkini andırıyordu.

En azından bu dünyada hiçbir arzu tam anlamıyla gerçekleşmez. İçinde yaşadığımız bu çağda yeryüzünün hiçbir köşesinde cenneti bulmak mümkün değildir. Küçük kız hayallerinin erkeğiyle evlenmiş olsa da ölmüştü. Büyük kız evlenmemişti.

Büyük kız anlattığımız hikâyeye dâhil olduğu dönemde, yaşı geçkin bir erdem numunesi, iffet timsali, en sivri burnun ve en kalın kafanın cisimleşmiş haliydi. Önemli bir ayrıntı da, yakın akrabaları dışında kimsenin küçük adını asla bilmemesiydi. Ona *Büyük Matmazel Gillenormand* diye hitap ediyorlardı.

İffet konusunda, bir İngiliz *Miss*'inden aşağı kalmaz, utangaçlığı çok abartırdı. Hayatındaki en korkunç anısı, bir gün bir erkeğin çorap askısını görmüş olmasıydı.

Yaşı geçtikçe bu amansız utangaçlık daha da artmıştı. Hiçbir zaman yeterince kalın bulmadığı başörtüsü saçlarını asla göstermezdi. Kopçaları ve toplu iğneleri hiç kimsenin bakmayı düşünmediği yerlere iliştirirdi. Utangaçlığın özü, kale ne kadar güvenliyse nöbetçileri de o ölçüde artırır.

Yine de masumiyetin bu eski sırlarını açıklayabilen beri gelsin dedirtecek şekilde mızraklı süvari subayı olan Théodule adlı küçük yeğeninin kendisini öpmesine hiç sıkılmadan izin verirdi.

Bu gözde mızraklı süvariye rağmen, onu içine yerleştirdiğimiz *utangaçlar* sınıfına tam anlamıyla uygun düşüyordu. Matmazel Gillenormand'ın ruhuna alacakaranlık hâkimdi. Utangaçlık yarı erdemlilik yarı günahkârlıktır.

Utangaçlığına uygun bir astar olarak sofuluğu da ekliyordu. Vierge cemaatinin bir mensubu olarak bazı yortularda beyaz başörtü takar, özel dualarını mırıldanır, "kutsal kana" ve "İsa'ya" saygısını gösterir, müminlere kapalı bir şapelin Cizvit ve rokoko tarzı sunağının önünde saatler boyunca derin düşüncelere dalar ve ruhunu küçük mermer bulutlarının ve yaldızlı ahşabın yaydığı kalın ışık huzmelerinin arasında süzülmeye bırakırdı.

Şapelde kendisi gibi yaşı geçkin bir bakire olan Matmazel Vaubois adında bir dostu vardı, Matmazel Gillenormand oldukça şaşkın görünen bu kadının yanında kendini bir kartal gibi hissetmenin keyfini yaşıyordu. Matmazel Vaubois'nın, *Agnus Dei* ve *Ave Maria* dışındaki tek ilgi alanı değişik reçeller hazırlamaktı; bu ahmak kakım,[35] türünün mükemmel bir örneği olarak zekâdan zerre kadar nasibini almamıştı.

Şunu da belirtelim ki Matmazel Gillenormand yaşlandıkça kaybetmekten çok kazanmıştı. Bu, edilgen kişiliklerin özelliğidir. Asla kötü olmadığı için göreli bir iyiliğe sahipti; üstelik yıllar aşırılıkları aşındırdığı için kişiliği zamanın yu-

35 Sansargiller familyasından kış aylarında tüyleri bembeyaz olan bir gelincik türü. (ç.n.)

muşatmasına maruz kalmıştı. Kendisinin bile sırrını bilemediği belirsiz bir hüznün etkisi altındaydı. Tüm benliği başlamadan bitmiş bir yaşamın şaşkınlığını yansıtıyordu.

Babasının evinin işlerini idare ediyordu. Tıpkı önceden tanıdığımız Monsenyör Bienvenu'nün yanındaki kız kardeşi gibi, M. Gillenormand'ın yanında da kızı vardı. Yaşlı bir adamla yaşı geçkin bir kızın, birbirlerine destek olan iki zayıf varlığın nadir rastlanmayan bu ortak yaşamlarının her zaman için dokunaklı bir yanı vardır.

Evde, bu yaşı geçkin kız ve yaşlı adam dışında M. Gillenormand'ın karşısında hep titreyen ve hiç sesini çıkarmayan bir erkek çocuğu vardı. Bu çocuğa hep sert bir ses tonuyla hitap eden M. Gillenormand bazen bastonunu havaya kaldırırdı: "Buraya gelin mösyö!", "Haylaz, madrabaz, yaklaşın!", "Küçük hokkabaz, cevap verin!", "Hayta, bir göreyim hele ne yaptığınızı!" vs., vs. Onu taparcasına seviyordu.

Torunu olan bu çocukla ileriki sayfalarda tanışacağız.

Üçüncü Kitap
Dede ile Torun

I

Eski Bir Salon

M. Gillenormand, Servandoni Sokağı'nda oturduğu sırada, birçok kibar ve soylu salonu ziyaret ediyor, burjuva olmasına rağmen bu salonlarda kabul görüyordu. Önce kendinde mevcut bulunan, ardından kendine atfedilen çifte zekâya sahip olduğundan toplantılarda gözler onu arıyor, gittiği yerlerde saygıyla ağırlanıyordu. Hâkimiyetini kuramayacağı hiçbir yere gitmezdi. Saygın olduğunun ne pahasına olursa olsun hissedilmesini ve kendisiyle ilgilenilmesini isteyen, sözlerinin geçmediği yerde eğlence konusu haline gelen insanlar vardır. M. Gillenormand böyle biri değildi; sıklıkla ziyaret ettiği kralcı salonlardaki üstünlüğü kendine olan saygısından bir şey kaybettirmiyor, her yerde itibar görüyordu. Hatta bazen M. de Bonald'a ve M. de Bnegy-Puy-Vallée'ye kafa tuttuğu bile oluyordu.

1817'ye doğru, haftanın iki öğleden sonrasını değişmez bir şekilde hemen yakınındaki Férou Sokağı'nda oturan ve kocası XVI. Louis döneminde Fransa'nın Berlin büyükelçisi

olan saygıdeğer Barones T.'nin evinde geçiriyordu. Kendini tutkulu kendinden geçişlere ve manyetik görüntülere kaptırmış olan Baron T. sürgünde malını mülkünü kaybetmiş bir halde öldüğünde geriye sadece Mesmer ve kovasıyla[36] ilgili çok ilginç anılar içeren kırmızı marokenle ciltlenmiş, sırtı yaldızlanmış on ciltlik el yazması bir kitap bırakmıştı. Barones T. ***ne idüğü belirsiz bir güruh*** olarak nitelendirdiği saray erkânının uzağında, soylu, onurlu, yoksul, yalıtılmış bir yaşam sürüyordu. Bazı dostları haftanın iki günü dul kadının evinde bir araya gelerek saf kralcı bir topluluk oluşturuyorlardı. Çay içiliyor, rüzgârın ağıttan ya da övgüden yana esmesine göre yüzyıla, anayasaya, "Buonapartistlere", XVIII. Louis'in Jakobenizmine karşı nefret çığlıkları atılıyor ve daha sonra X. Charles olarak tahta çıkacak olan Mösyö hakkında alçak sesle umut dolu sözler ediliyordu.

Napoléon'un *Nicolas* olarak adlandırdığı aşağı tabakadan halkın şarkıları büyük bir sevinçle karşılanıyordu. Soylular âleminin en zarif, en çekici düşesleri federelere yönelik şu tekerlemelerle kendilerinden geçiyorlardı:

Sarkan gömleklerinizi
Sokun pantolonlarınızın içine
Demesinler sonra
Yurttaşlar beyaz bayrak çekti diye

Tehlikeli olduğu düşünülen cinaslarla, zehirli olduğu varsayılan masum kelime oyunlarıyla, dörtlüklerle, hatta beyitlerle bile dalga geçiliyordu; böylece Başbakan Dessolles'un, M. Decasez ve M. Deserre'in de üyesi oldukları ılımlı hükümeti üzerine yazılan şu beyit eğlence konusu oluyordu:

36 Franz Anton Mesmer (1734-1815), gözle görülemeyip, ölçülemeyen hayat enerjisinin (bir tür manyetik enerji) çeşitli kanallarla başka alanlara aktarılmasıyla hastalıkları tedavi etmeye çalışmış Alman hekim. Mesmer bu tedavi sırasında içinde su, demir parçaları, ezilmiş cam bulunan bir kova kullanıyordu. (ç.n.)

Temelinden sarsılan tahtı sağlamlaştırmak için
Zemini, safları, pençeleri sıklaştırmak gerek.

Ya da "iğrenç bir şekilde Jakoben olan" meclis üyelerinin isim listelerinden örneğin şu şekilde cümleler oluşturacak kombinasyonlar yapılıyordu: *Damas. Sabran. Gouvion-Saint-Cyr.*

Bu topluluklarda devrim gülünç bir şekilde taklit ediliyordu. Aynı öfkeyi karşı tarafa doğru sivriltmek için anlaşılmaz bir çaba sarf ediliyor, şu *olacak* şarkısı söyleniyordu:

Ah! Olacak! Olacak! Olacak!
Bonapartçılar fener direklerinde sallanacak!

Giyotine benzeyen şarkılar bir gün şu başı, bir gün bir başka başı kayıtsızca keserler. Değişen sadece başlardır.

1816'daki davada Fualdès, Bonapartçı olduğu için Bastide ve Jausion'dan yana tavır alınıyordu. Liberalleri *kardeşler, dostlar* olarak nitelendiriliyorlardı, bu hakaretin son noktasıydı.

Barones T.'nin salonunda bazı kilise çanlarında olduğu gibi iki horoz vardı. Bunlardan biri M. Gillenormand, diğeri herkesin birbirinin kulağına âdeta saygıyla söylediği şu sözlerin hedefinde olan Lamothe-Valois kontuydu: *Biliyor musunuz? Bu, kraliçenin kolyesi skandalına adı karışan Lamothe.* Taraflar bazen garip bir şekilde karşılıklı genel af ilan ediyorlardı.

Burjuvazinin içinde onurlu konumların kolayca kurulan ilişkiler nedeniyle etkilerini kaybettiklerini de ekleyelim; görüşülen kimsenin kim olduğuna dikkat etmek gerekiyordu; tıpkı üşüyen kimselerin yakınında ısının azalması gibi, hor görülen kişilere yaklaşıldığında da itibar kaybediliyordu. Eski üst tabaka tüm yasalar gibi kendini bundan da muaf tutuyordu. Pompadour'un kardeşi Marigny, Soubise prensinin davetlerinde yer alıyordu. Du Barry, Vaubernier'nin

isim babası olmasına rağmen, hayır, isim babası olduğu için Mareşal Richelieu'nün konağında saygı görüyordu. Soylular dünyası Olympos'a benzer. Ticaret ve Hırsızların Tanrısı Merkür ve Prens Gueménée orada kendi evlerinde gibidirler. Soylular dünyasının kapıları tanrı olması koşuluyla bir hırsıza bile açıktır.

1815'te, yetmiş beş yaşında olan Lamothe kontu kemikleri çıkık, soğuk yüzünde dingin ve ciddi bir ifade bulunan, yeleğinin düğmelerini fularına kadar ilikleyen, kiremit rengi uzun, bol pantolonunun içindeki bacaklarını hep üst üste atan, yüzü pantolonunun rengine benzeyen, davranışları çok kibar olan bir ihtiyardı.

Bu M. Lamothe'un bu salonda "itibar görmesi" "ününden" ve garip ama gerçek bir nedenle Valois isminden kaynaklanıyordu.

M. Gillenormand'a gelince saygınlığının haklı nedenleri vardı. Sözünü dinletiyordu. Çok rahat olması neşesinden hiçbir şey kaybettirmiyordu. Heybetli, onurlu, itibarlı, burjuvalara yaraşır kibirli bir hali vardı ve tüm bunlara geçkin yaşı da ekleniyordu. Yüzyıllık bir ömür sürmenin bir bedeli vardır. Yıllar başın üzerinde saygın bir kırlaşmaya yol açarlar.

Bunun dışında yaşlı bir kayanın çıkardığı kıvılcımları andıran sözleri vardı. XVIII. Louis'yi tahtına kavuşturduktan sonra onu Kont Ruppin adıyla ziyarete gelen Prusya kralı, XIV. Louis'nin soyundan gelen kral tarafından sanki Brandebourg markisiymiş gibi incelikli bir saygısızlıkla karşılanmıştı. M. Gillenormand bu tavrı onaylıyor, *Fransa kralı dışındaki tüm krallar taşra krallarıdır,* diyordu. Bir gün onun yanında sorulan şu soruya şu yanıt verilmişti:

— *Courrier français*'nin yayın yönetmenine ne ceza verildi?

— Kızağa çektiler.

— Kızağa değil ipe çeksinler, diye yorumladı M. Gillenormand. Böyle sözler kişinin toplumsal konumunu belirlerler.

Bourbonların geri dönüşünün yıldönümünde düzenlenen ayinlerden birinde M. Talleyrand'ı gördüğünde: *İşte Kötülük Hazretleri*, demişti.

M. Gillenormand bu toplantılara genellikle kızıyla, o kırkını geçse de elli yaşındaymış gibi gösteren uzun boylu matmazelle ve pembe yanaklı, beyaz tenli, gözlerinden mutluluk ve güven duygusu fışkıran yedi yaşında küçük bir çocukla gelirdi. Bu çocuk bu salona her girişinde tüm seslerin etrafında şöyle vızıldadığını duyardı: "Ne kadar güzel!", "Yazık!", "Zavallı çocuk!" Bu çocuktan birkaç sayfa önce bahsetmiştik. Ona zavallı çocuk denmesinin nedeni babasının "Loirelı bir haydut" olmasıydı.

Loirelı bu haydut daha önce belirttiğimiz gibi M. Gillenormand'ın *ailenin yüzkarası* diye nitelendirdiği damadıydı.

II

O Dönemin Kızıl Hayaletlerinden Biri

O dönemde yolu küçük Vernon şehrine düşen ve umarız yakında yerini iğrenç bir demir yığınına bırakacak o abidevi zarif köprüde gezinen biri bakışlarını korkuluktan aşağı yönelttiğinde deri bir kasket, kalın gri kumaştan bir pantolon, eskiden kırmızı bir şeritmiş hissi uyandıran sarı bir şeyin dikilmiş olduğu bir ceket ve tahta ayakkabılar giymiş elli yaşlarında bir adamı fark edebilirdi. Yüzü güneşle iyice esmerleşmiş, saçları neredeyse tamamen ağarmış, iki büklüm olmuş, zamanından önce yaşlanmış bu adam neredeyse her gün elinde bir budama bıçağı ve bir belle köprünün bitişiğinde yer alan ve Seine'in sol kıyısını bir taraçalar zinciri gibi sınırlayan duvarlarla çevrili arazilerde, biraz daha büyük olsalar bahçe, biraz daha küçük olsalar tarh olarak nitelendiri-

lebilecek her yanı çiçeklerle kaplı o zarif arsalarda gezinirdi. Duvarla çevrili bu toprağın bir ucu nehirde, diğer ucu bir evde sonlanırdı. Bahsettiğimiz gri ceketli ve tahta pabuçlu adam 1817'ye doğru bu bahçelerin en küçüğüne sahip olan çok mütevazı bir evde oturuyordu. Orada kendisine hizmet eden ne yaşlı ne genç, ne güzel ne çirkin, ne köylü ne burjuva bir kadınla, dünyadan yalıtılmış bir halde, dingin ve yoksul bir yaşam sürüyordu. Bahçe olarak adlandırdığı bu toprak parçası kendi elleriyle diktiği çiçeklerin güzelliğiyle ün salmıştı. Çiçekler onun tek meşgalesiydi.

Emeği, sebatı, özeni ve su dolu kovalar sayesinde yaratıcıdan sonra yaratmayı başarmış, doğanın unutmuş gibi göründüğü bazı yeni lale türlerini ve yıldız çiçeklerini üretmişti. Becerikliydi, Amerika ve Çin'in nadir bulunan değerli bitkilerini ekmek için küçük fundalıklar oluşturmakta Soulange Bodin'den daha önce davranmıştı. Yazın, gün ağarırken, dalları budayarak, yabani otları ayıklayarak, süzgeçli kovasıyla suladığı çiçeklerinin ortasında hüzünlü, uysal, sevecen bir ifadeyle bahçesinde gezinirken bazen bir ağaçtaki kuşun ötüşünü, evlerden birindeki bir çocuğun cıvıltısını dinleyerek ya da gözlerini güneşin kızıl yakuta dönüştürdüğü birkaç çiy damlasının üzerindeki bir tutam ota sabitleyerek saatler boyunca hiç kımıldamadan düşlere dalardı. Sofrası çok fakirdi ve şaraptan çok süt içerdi. Bir yumurcak ona her istediğini yaptırır, hizmetçisi onu azarlardı. Yabani denecek kadar çekingendi, dışarı nadiren çıkar, camına vuran yoksullar ve iyi yürekli Başrahip Mabeuf dışında kimseyle görüşmezdi. Yine de kent sakinleri ya da yabancılar, merak edip lalelerini ve güllerini görmek isteyenler küçük evine uğradıklarında kapıyı gülümseyerek açardı. Bu kişi Loire hayduduydu.

O dönemde, askerî araştırma yazılarını, biyografileri, *Moniteur*'ü ve Büyük Ordu'nun raporlarını okuyan biri karşısına sıkça çıkan Georges Pontmercy isminden etkilenebilirdi. Georges Pontmercy'nin çok genç yaşta Saintonge alayın-

da görev yaptığı sırada devrim patlak vermişti. Monarşinin düşüşünden sonra bile taşra isimlerini muhafaza eden eski alayların ancak 1794'ten sonra merkezî bir yönetime tabi kılınmalarından dolayı Saintonge alayı Ren ordusuna dâhil olmuştu. Houchard'ın artçı birliklerini oluşturan iki yüz askerin arasında yer alan Pontmercy Spire'de, Worms'da, Neustadt'da, Turkheim'da, Alzey'de, Mainz'de savaşmıştı. Prens Hesse'in kolordusuna karşı, artçı birliğin on ikinci askeri olarak eski Andernach surunu savunan Pontmercy, ordunun ana koluna ancak düşman topları müdafaa hattından bayırın eğimine kadar gedikler açtığında katılmıştı. Marchiennes'de ve bir gülle parçasının kolunu kırdığı Mont-Palissel Muharebesi'nde Kléber'in komutasında savaşmıştı. Ardından İtalya sınırına geçip Joubert ile birlikte Tende geçidini savunan otuz humbaracının arasında yer aldı. Bu müdafaadan sonra Joubert tugay komutanı, Pontmercy de asteğmen oldu. Napoléon'a, *Berthier hem topçu, hem süvari, hem humbaracı,* dedirten Lodi Muharebesi'nde, mermi yağmurunun ortasında Berthier'nin yanındaydı. Novi Muharebesi'nde General Joubert'in kılıcını kaldırıp "İleri!" diye haykırdığı anda vurularak öldüğünü görmüştü. Birliğiyle birlikte erzak tedariki için bindiği mavna Cenova'dan küçük bir limana doğru giderken yedi sekiz İngiliz yelkenlisinin ortasına düştüğünde, Cenovalı komutan topları denize atıp, askerleri iki güverte arasına gizleyerek karanlıkta bir ticaret gemisi gibi yol almaya karar vermişti. Direğin yelken ipine bayrağı çeken Pontmercy İngiliz yelkenlilerinin top gülleleri arasında yoluna gururla devam etti. Yirmi fersah ötede, daha da atılganlaşarak, mavnasıyla Sicilya'ya takviye birlikler taşıyan ve mezernalarına kadar asker ve atla dolu bir İngiliz nakliye gemisine saldırdı. 1805'te, Günzbourg'u Arşidük Fredinand'ın elinden alan Malher'in tümenindeydi. Meltingen'de, bir mermi yağmurunun altında ağır yaralanan 9. Dragon Süvari Alayı Komutanı Albay Maupetit'yi

kollarının arasına alarak kurtardı. Austerlitz'de düşman ateşine karşı aşamalı düzen birliği halinde mükemmel bir şekilde ilerleyen ordunun en ön saflarında yer aldı. Rus İmparatorluk muhafız süvarisi, 4. cephe hattındaki taburu ezip geçtiğinde, Pontmercy bu birliği geri püskürtüp yok edenler arasındaydı. İmparator onu nişanla ödüllendirdi. Pontmercy, Wurmser'in Mantova'da, Melas'ın İskenderiye'de, Mack'ın Ulm'da esir düştüklerini gördü. Mortier'nin komutasında Hamburg'u ele geçiren büyük ordunun sekizinci kolordusunda yer aldı. Ardından eski Flandre alayı olan 55. alaya geçti. Eylau'da, bu kitabın yazarının amcası olan kahraman Yüzbaşı Louis Hugo'nun iki saat boyunca düşman ordusuna karşı bir mezarlığı savunan seksen üç askerlik birliğindeydi. Pontmercy bu mezarlıktan sağ olarak çıkan üç askerden biriydi. Friedland'de savaştı. Ardından Moskova'ya, Beresina'ya, Lutzen'e, Bautzen'e, Dresden'e, Wachau'ya, Leipzig'e, Gelenhausen'in geçitlerine, Montmirail'a, Château-Thierry'ye, Craon'a, Marne ve Aisne kıyılarına gitti, Laon bozgununa tanık oldu. Yüzbaşı olarak görev yaptığı Arnay-le-Duc'te, on Kazak askerini kılıçtan geçirip generalini değil ama onbaşısını kurtardığı sırada balta darbelerine maruz kaldı ve sadece sol kolundan yirmi yedi kırık kemik parçası çıkarıldı. Paris'in düşmesinden sekiz gün önce, bir arkadaşıyla görev değişimi yaparak süvari birliğine katıldı. Bir asker olarak kılıcı ve tüfeği, bir subay olarak bir süvari ya da piyade taburunu yönetmek gibi eski rejimin *çifte güç* olarak adlandırdığı bir yeteneği vardı. Askerî eğitimle mükemmelleştirilen bu yetenekten, örneğin hem süvari hem piyade olarak görev yapan dragon birlikleri gibi özel kuvvetler doğar. Elba Adası'nda Napoléon'a eşlik etti. Waterloo'da, Dubois tugayının zırhlı süvari taburunun komutanı olarak Lunebourg taburunun sancağını alıp imparatorun ayaklarının dibine atan oydu. Sancağı kaparken yüzüne bir kılıç darbesi aldığı için kan içinde kalmıştı. İmparator büyük bir

memnuniyetle ona: *Albaysın, baronsun, Légion d'honneur nişanı alacaksın!* diye haykırdığında Pontmercy'nin yanıtı: *Ekselansları size dul karım adına teşekkür ederim,* olmuştu. Bir saat sonra Ohain çukuruna yuvarlandı. Şimdi bu Geogres Pontmercy kimdi? Loire haydudunun ta kendisiydi.

Ondan kısaca söz etmiştik. Waterloo Savaşı'ndan sonra, hatırlanacağı gibi Ohain hendeğinden çıkarılan Pontmercy orduya yetişmeyi başarmış, bir seyyar hastaneden diğerine nakledile nakledile Loire'daki konaklama alanlarına varmıştı.

Restorasyon yarım maaş bağladıktan sonra onu gözetim altında ikamet etmesi için Vernon'a yollamıştı. Yüz gün boyunca olup bitenleri gözardı eden Kral XVIII. Louis onun Légion d'honneur nişanını, albaylığını, baronluğunu tanımadı. O ise kendi payına *Albay Baron Pontmercy* imzasını atmak için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Savcı bir subay aracılığıyla mahkemece "yasadışı" nişan takmak suçundan dolayı yargılanacağı haberini aldığında, Pontmercy acı bir gülümsemeyle şu yanıtı verdi: "Ben mi Fransızcayı anlamıyorum, yoksa siz mi Fransızca konuşamıyorsunuz bilemiyorum, ama gerçek şu ki hiçbir şey anlamıyorum." Ardından bir hafta boyunca dışarı nişanıyla çıksa da kimse ona canını sıkacak bir şey söylemeye cesaret edemedi. Birkaç kez savaş bakanı ve bölge garnizon komutanı tarafından gönderilen ve üzerinde *Sayın Komutan Pontmercy'ye* yazan mektupları açmadan geri postaladı. O sırada Sainte-Helène'de bulunan Napoléon da Sir Hudson Lowe'ın kendisine gönderdiği *General Bonaparte'a* yazılı mektuplara aynı şekilde davranıyordu. Pontmercy sonunda, söylememize izin verilirse, imparatoruna hık demiş burnundan düşmüş denecek kadar benzemişti.

Roma'da da, Flamanius'u selamlamayı reddeden ve Hannibal'in ruhunu biraz olsun taşıyan Kartacalı esir askerler vardı.

Bir sabah, Vernon'un bir caddesinde savcıya rastladığında yanına gidip, "Sayın savcı, yüzümdeki yara izini taşıyabilir miyim?" diye sormuştu.

Tabur komutanlığının yarı maaşından başka hiçbir geliri olmadığından Vernon'da bulabileceği en küçük evi kiralamıştı. Orada söylediğimiz gibi yalnız yaşıyordu. İmparatorluk döneminde iki savaş arasında, Matmazel Gillenormand ile evlenecek zamanı bulmuştu. Çok öfkelenen yaşlı burjuva içini çekerek ve şunları söyleyerek durumu kabullenmişti: *En soylu aileler bile bazen buna mecbur kalırlar.* 1815'te, her açıdan hayranlık uyandıran, eğitimli, seçkin ve kocasına layık bir kadın olan Madam Pontmercy arkasında bir çocuk bırakarak ölmüştü. Bu çocuk albayın yalnız yaşamının tek neşe kaynağı olsa da, dedesi kendisine gönderilmezse çocuğu mirasından mahrum bırakacağını dayatarak torununu istemişti. Çocuğun çıkarını düşünen baba bu durumu kabullenmek zorunda kalmış ve çocuğunu kaybettiği için çiçekleri sevmeye başlamıştı.

Zaten her şeyden elini eteğini çekmiş bir halde ne harekete geçiyor, ne de kötü şeyler düşünüyordu. Düşüncesini o sırada yaptığı masum işlerle geçmişte yaptığı büyük işler arasında paylaştırmıştı. Zamanını yeni bir karanfil cinsi üretmeyi umut etmekle ve Austerlitz'i anmakla geçiriyordu.

M. Gillenormand'ın damadıyla hiçbir ilişkisi yoktu. Albay onun için bir "haydut", o ise albay için bir "budala"ydı. M. Gillenormand bazen "baronluğuyla" ilgili alaycı imalarda bulunmak dışında albaydan hiç söz etmezdi. Pontmercy'nin oğlunu asla görmeyeceği ve konuşmayacağı, aksi takdirde çocuğun kovularak mirastan mahrum bırakılacağı konusunda kesin bir antlaşma sağlanmıştı. Pontmercy'yi bir vebalı gibi gören Gillenormandlar çocuğu kendi diledikleri şekilde yetiştirmek istiyorlardı. Albay belki de bu koşulları kabullenmekle hata etmişti, ama hayırlı bir iş yaptığına ve sadece kendini feda ettiğine inanarak onlara boyun eğmişti.

Dede Gillenormand'ın mirası büyük bir meblağ tutmazdı ama Büyük Matmazel Gillenormand'ınki hiç de yabana atılacak cinsten değildi. Kız kardeşinin çocuğu, anne tarafından çok zengin olan bu evde kalmış teyzenin doğal mirasçısıydı. Marius adlı bu çocuk sadece bir babası olduğunu biliyor, kimse ona bu konuda tek bir söz bile etmiyordu. Yine de, dedesinin kendisini götürdüğü salonlardaki fısıldaşmalar, imalar, göz kırpmalar uzun vadede çocuğun zihninde bir şeyler uyandırmıştı ve nihayetinde soluk aldığı yer olarak nitelendirebileceğimiz düşünceleri, kanıları süzerek yavaş yavaş kavradığından babasını utançla ve yüreği sıkışarak anmaya başlamıştı.

Çocuk bu şekilde büyürken, albay iki üç ayda bir sürgünden kaçan bir sabıkalı gibi gizlice Paris'e geliyor, teyze Gillenormand'ın Marius'ü Saint-Sulpice'deki ayine götüreceği saati bekliyordu. Orada teyzenin kendisini fark edeceği korkusuyla titreyerek bir sütunun arkasına gizleniyor, hiç kımıldamadan soluk almaya bile cesaret edemeden çocuğuna bakıyordu. Bu yüzü yaralı adam evde kalmış bu kızdan korkuyordu.

Vernon Başrahibi M. Mabeuf ile ilişkisi de bu gizli ziyaretlerinden doğmuştu.

Bu iyi yürekli rahip, yanağındaki yara izi ve gözündeki yaşlarla oğlunu seyreden adamı birçok kez fark etmiş olan, Saint-Sulpice Kilisesi'nin mütevelli heyeti üyesinin kardeşiydi. Oldukça erkeksi bir havası olmasına rağmen bir kadın gibi ağlayan bu adam kilise yöneticisini etkilemiş, bu yüz hafızasına kazınmıştı. Bir gün kardeşini görmek için Vernon'a gittiğinde, köprünün üzerinde karşılaştığı Pontmercy'yi tanımıştı. Bundan rahibe söz ettiğinde, ikisi birlikte bir bahane bularak albayı ziyaret ettiler. İlk başlarda oldukça ketum davranan albayın sonunda içini dökmesi üzerine rahip ve kardeşi olan biten her şeyi öğrenip Pontmercy'nin, oğlunun geleceği için kendi mutluluğunu nasıl feda ettiğini anladılar.

O günden sonra rahip ona saygı gösterip şefkatle davranırken, albay da kendi payına rahibi dostu gibi görmeye başladı. Zaten ikisi de içten ve temiz yürekliyse, yaşlı bir rahip ve eski bir asker kadar kolayca yakınlaşıp dostluk kurabilecek bir ikili düşünülemez. Aslında ikisi de aynı kişiydi, aralarındaki tek fark birinin kendini bu dünyadaki vatana, diğerininse öbür dünyadaki vatana adamış olmasıydı.

Marius, biri 1 Ocak'ta, diğeri ise Saint-Georges Yortusu'nda olmak üzere yılda iki kez babasına teyzesinin neredeyse hep aynı şekilde yazdırdığı mektupları gönderiyordu; M. Gillenormand sadece buna göz yumuyor, babanın sevgi dolu sözler içeren mektuplarını ise okumadan cebine sokuşturuyordu.

III

Requiescant[37]

Barones T.'nin salonu Marius Pontmercy'nin dünyayla tek bağlantısı, yaşama bakabileceği tek pencereydi. Bu kasvetli pencereden sıcaktan çok soğuk geliyor, gündüzden çok gece görünüyordu. Bu garip dünyaya girerken sevinç ve aydınlıkla dolu olan bu çocuk kısa süre içinde hüzünlü ve yaşına hiç uygun düşmeyecek ölçüde ciddi bir görünüm sergilemeye başladı. Etrafını çevreleyen gösterişli ve ilginç kişileri ciddi bir şaşkınlıkla izliyor, her şey bu şaşkınlığı daha da artırıyordu. Barones T.'nin salonunda Lévi olarak telaffuz edilen Mathan, Noé, Lévis ve Cambyse olarak telaffuz edilen Cambis isimlerini taşıyan yaşlı, soylu ve çok saygıdeğer kadınlar vardı. Bu eskimiş yüzler ve İncil'den çıkmış bu adlar çocuğun zihninde ezbere bildiği Eski Ahit'e karışıyorlardı ve yeşil örtülü bir lambanın loş ışığında, sert yüz hatları, kır ya da

37 Huzur içinde yatsınlar. (ç.n.)

beyaz saçları, sadece iç karartıcı renkleri seçilebilen bir başka çağa ait uzun elbiseleri, arada sırada ettikleri hem görkemli, hem tumturaklı sözleriyle ölgün bir ateşin etrafına daire şeklinde oturduklarında, onları ürkek bakışlarla gözlemleyen Marius karşısında kadınlar değil, patrikler ve büyücüler, gerçek varlıklar değil hayaletler olduğunu sanıyordu.

Bu hayaletlere bu salonun gediklisi olan birçok rahip ve birkaç soylu beyefendi eşlik ediyordu; Madam de Berry'nin başkâtibi olan Sassenay markisi, *Charles-Antoine* takma adıyla uyaklı odlar yayımlayan Valory vikontu, sırmadan burma saçaklı oldukça dekolte lâl renkli kadife tuvaletiyle bu karanlıkları ürküten güzel ve nüktedan bir karısı olan genç ve saçları kırlaşmış Beauffremont prensi, Fransa'nın "ölçülü nezaketi" en iyi bilen adamı olan Coriolis D'Espinouse, iyi yürekli yaşlı bir adam olan Amendre kontu ve kralın çalışma odası olarak anılan Louvre Kütüphanesi'nin sütunu M. de Port-de-Guy. Kel ve yaşlanmaktan çok eskimiş bir adam olan M. de Port-de-Guy 1793'de, on altı yaşındayken, asker kaçağı olarak kürek mahkûmiyeti cezasına çarptırıldığını ve devrim karşıtı olan seksenlik Mirepoix piskoposu ile aynı zincire bağlandığını, ama onun din adamı, kendisinin asker kaçağı olarak küreğe mahkûm olduklarını anlatıyordu. Toulon'a gönderilmişler. Görevleri geceleri giyotin sehpasına gidip gündüz kesilen başları ve bedenleri toplamakmış; kanlar içindeki o gövdeleri sırtlarında taşıdıklarından, kırmızı kürek mahkûmu harmanilerinin ensesinde sabahları kuruyan akşamları nemlenen bir kan pıhtısı olurmuş. Barones T.'nin bu hüzünlü öykülerin sıkça anlatıldığı salonunda Marat'yı lanetleye lanetleye Trestaillon'u alkışlamaya başlamışlardı. M. Thibord du Chalard, M. Lemarchant de Gomicourt ve sağın ünlü alaycısı M. Cornet Dincourt gibi bazı kralcı milletvekiller orada iskambil oynardı. Bazen M. Talleyrand'a giderken bu salona uğrayan kısa pantolonlu ve sıska bacaklı Ferrette savcısı sefahat âlemlerinde Artois

kontuna eşlik etmişti ve Campaspe'ın önünde diz çöken Aristo'nun[38] aksine Guimard'ı[39] dört ayak üzerinde yürütmüş ve böylece gelecek kuşaklara filozofun intikamını bir savcının aldığını göstermişti.

Din adamlarına gelince, *Foudre*'daki yazar arkadaşı M. Larose'a, *Adam sen de! Kim elli yaşında değil ki? Belki sakalı bitmemiş birkaç delikanlı?* diyen Halma başrahibi, kralın vaizi Başrahip Letourneur, üzerinde düğmesiz eski bir cüppe bulunan ve henüz ne kont, ne piskopos, ne bakan, ne meclis üyesi olan Başrahip Frayssinous, Saint-Germain des Prés Başrahibi Keravenant, ayrıca o zamanlar Nisibi başpiskoposu olarak görev yapan, daha sonra kardinal olan ve uzun, düşünceli burnuyla dikkatleri çeken Papa'nın elçisi ve Papa'nın yedi danışmanından biri, Roma'daki Sainte-Marie-Majeure Bazilikası'nın piskoposluk meclisi üyesi, *postulatore di santi*, azizlerin avukatı, yani kimlerin azizlik mertebesine kabul edileceğine, hatta kimin cennete gideceğine karar veren üst düzey kilise yöneticisi Abbate Palmieri. Nihayet iki kardinal, M de Luzerne ve M. de Clermont-Tonnerre. Bir yazar olan M. de la Luzerne birkaç yıl sonra, *Conservateur*'deki makalelerinin Chateaubriand'ınkilerle yan yana yayımlanması onuruna erişecekti; Toulouse başpiskoposu olan M. de Clermont-Tonnerre yazları sıklıkla Paris'te, denizcilik ve savaş bakanı olan yeğeni Tonnerre markisinin yanında geçirirdi. Neşeli, ufak tefek bir ihtiyar olan Kardinal Clermont-Tonnerre'in yukarı sıyırdığı cüppesinin altından kırmızı çorapları görünürdü; *Ansiklopedi*'den nefret eder ve çılgınca bilardo oynardı, o dönemde yaz akşamları Madame Caddesi'ndeki Clermont-Tonnerre Konağı'nın önünden geçenler bilardo toplarının tokuşmalarını ve kardinalin, Papa'yı seçen kardinaller meclisi üyesi ve sözde Caryste piskoposu

38 *Aristote et Campaspe*, Aristoteles, Fransız ressam Etienne Jeaurat'nın tablosunda Büyük İskender'in metresi Campaspe'nin altında diz çökmüş halde resmedilmiştir. (ç.n.)

39 Marie-Madeleine Guimard (1743-1816) Ünlü Fransız dansçısı. (ç.n.)

Monsenyör Cottret'ye tiz sesiyle: *Dikkatli bak rahip vuruş yapıyorum*, diye bağırdığını duyarlardı. Kardinal Clermont-Tonnerre'i, Barones T. ile en yakın arkadaşı, eski Senlis piskoposu ve Akademi'nin kırk üyesinden biri olan M. de Roquelaure tanıştırmıştı. M. de Roquelaure uzun boyu ve Akademi'deki titizliği ile dikkati çekerdi; o dönemde Akademi toplantılarının yapıldığı kütüphanenin yanındaki salonun camlı kapısının önünden geçen meraklılar, her perşembe günü yeni pudralanmış yüzü, mor çoraplarıyla büyük ihtimalle yakalığını daha iyi göstermek için sırtını kapıya dönmüş halde ayakta duran eski Senlis piskoposunu görebilirlerdi. Çoğu aynı zamanda saray erkânına da dâhil olan bu ruhban sınıfı mensupları T.'nin salonunun ciddiyetine bir kat daha ciddiyet katıyordu; Vibraye markisi, Talaru markisi, Herbouville markisi, Dambray vikontu ve Valentinois dükü, bu beş fransız yüksek meclisi üyesi feodalitenin mevcudiyetini vurguluyorlardı. Valentinois dükü, yabancı bir ülkenin, Monako'nun prensi olsa da, Fransa ve yüksek meclis üyeliği hakkında öyle soylu düşünceleri vardı ki, her şeye onların gözüyle bakıyordu. *Kardinaller Roma'nın Fransa yüksek meclisi üyeleridir; lordlar İngiltere'nin Fransa yüksek meclisi üyeleridir*, derdi. Zaten, bu yüzyılda Devrim her şeye damgasını vurduğundan, bu feodal salon da söylediğimiz gibi bir burjuvanın, M. Gillenormand'ın egemenliği altındaydı.

Paris'in kralcı sosyetesinin özü ve kaymak tabakası buradaydı. Kralcı bile olsa şöhretli kimseleri karantinada tutuyorlardı. Şöhret içinde her zaman anarşiyi barındırırdı. Chateaubriand bu salona girse, Père Duchêne[40] etkisi yaratırdı. Yine de, hüküm sürdüğü Yüz Gün boyunca Napoléon'a destek verenlerden bazıları da hoş görülerek bu içine kapalı, katı kuralları olan cemaate katılabiliyorlardı. Beugnot kontu oraya düşünceleri değiştirilmek üzere kabul edilmişti.

40 Fransız Devrim'inde, özellikle Terör döneminde etkinlik gösteren radikal bir siyasi grup olan Hebertist'lerin çıkardığı gazete. (ç.n.)

Günümüzün "soylu" salonları bu salonlara benzemezler. Saint-Germain kenar mahallesinde dinî inançlarda gevşeklik hissedilir. Günümüzün tüm kralcıları –onları övmek için söylüyoruz– demagogdur.

Barones T.'nin soyluları ağırlayan salonunda, büyük nezaket çiçeğinin altındaki beğeniler seçkin ve mağrurdu. Alışkanlıklarda ortaya çıkan her tür gayriihtiyari incelik toprağa gömülmüş olsa da hâlâ hayatta olan eski rejimin izlerini taşıyordu. Bu alışkanlıklardan bazıları, özellikle de günlük dille ilgili olanlar garip görünüyordu. Olguları derinlemesine incelemeyenler sadece modası geçmiş şeyleri taşrayla ilintilendiriyorlardı. Kocası general olan bir kadına *Madam General* diye hitap ediliyordu. *Madam Albay* da yadırganan bir unvan değildi. Çekici Madame de Léon kuşkusuz Longueville ve Chevreuse düşeslerinin anılarına olan saygısından dolayı prenses unvanını kullanmak yerine bu şekilde anılmayı tercih ediyordu. Créquy markizi de kendisini *Madam Albay* olarak tanıtıyordu.

Tuileries'de kralla sohbet ederken ona *majesteleri* yerine üçüncü şahısta *kral* diye hitap etmeyi de işte bu küçük soylular topluluğu icat etmişti, zira *majesteleri* "zorbanın lekelediği" bir ifadeydi.

Olayları ve insanları yargılıyor, yüzyılla onu anlamalarını engelleyecek ölçüde alay ediyor, yenilikler konusundaki şaşkınlıklarının artmasında birbirlerine katkıda bulunuyor, ellerindeki bilgi kalıntılarını birbirlerine aktarıyorlardı. Mathusalem[41], Epinemides'i[42] bilgilendiriyor, sağır köre olan bitenleri anlatıyordu. Koblenz'den[43] bu yana geçen zamanı yaşanmamış sayıyorlardı. Tıpkı XVIII. Louis'nin, Tanrı'nın lütfuyla hükümdarlığının yirmi beşinci yılını kut-

41 Nuh'un dedesi, 900 yıldan fazla yaşamıştır. (ç.n.)

42 MÖ VI-VII. yüzyılda yaşadığı, bilinen en eski paradoksal ifadelerden birinin sahibi olduğu, 50 yıla yakın bir süre uyuduğu rivayet edilen filozof. (ç.n.)

43 Fransız Devrimi sırasında soyluların yoğun bir şekilde göç ettikleri kent. (ç.n.)

laması gibi sürgünler de haklı olarak yeniyetmeliklerinin yirmi beşinci yılını kutluyorlardı.

Her şey uyum içindeydi; hiçbir şey uzun süre yaşamıyordu, sözler âdeta bir soluk gibiydi, salonla hemfikir olan gazete papirüse benziyordu. Gençler de vardı ama onlar da kısmen ölü gibiydi. Bekleme salonundaki uşakların giysileri eskimişti. Miatlarını tam anlamıyla doldurmuş bu insanlara aynı nitelikteki uşaklar hizmet ediyordu. Her şeyin uzun süre yaşamış ve mezara girmeye direnen bir havası vardı. Kelime dağarcığı şu sözcüklerden ibaretti: Muhafaza etmek, muhafaza, muhafazakârlık; önemli olan *iyi bir nam bırakmak, etrafa güzel kokular yaymaktı.* Gerçekten de bu saygıdeğer toplulukların bakış açılarından güzel kokular yayılıyor, fikirleri naftalin kokuyordu. Müzeyi andıran bu topluluklarda efendiler mumyalanıyor, uşakların içi samanla dolduruluyordu.

Devrim sırasında göç etmiş ve tüm mal varlığını kaybetmiş, yaşlı, saygın bir markiz tek uşağı olmasına rağmen *hizmetçilerim* demeye devam ediyordu.

Barones T.'nin salonunda ne yapılıyordu? Aşırıya kaçılıyordu.

Aşırı kralcı olmak tam anlamıyla ortadan kalkmış bir niteleme olmasa da, günümüzde hiçbir anlam ifade etmemektedir. Açıklayalım.

Aşırı kralcı olmak, çok ileri gitmek, taht adına kralın asasına ve sunak adına piskoposun başlığına saldırmak, arabayı hatalı sürmek, koşum takımlarına çifte atmak, sapkınların yanma derecesi konusunda odun yığınıyla tartışmak, putu kendine yeterince değer vermediği için kınamak, hakarete varacak ölçüde aşırı saygı göstermek, Papa'nın papalığının, kralın krallığının itibarının hakkını veremediğini söylemek, geceyi çok aydınlık bulmak, beyazlık adına kaymaktaşına, kara, kuğuya ve zambağa sitem etmek, bir şeyin düşmanlığa varacak derecede yandaşı olmak, yanında olayım derken karşısında yer almaktır.

Aşırı kralcılık Restorasyon'un özellikle ilk evresini ifade eder.

Tarihte hiçbir dönem 1814'te başlayan ve sağın işini bilen adamı M. de Villele'in 1820'de iktidara ağırlığını koymasıyla sonlanan bu zaman dilimine benzememiştir. Bu altı yıllık olağanüstü dönem hem parıltılı hem iç karartıcı, hem güleç hem kasvetliydi ve şafağın ışığıyla aydınlanırmış gibi görünse de, aynı zamanda ufku hâlâ kaplayan ve yavaşça geçmişe gömülen büyük felaketlerin karanlığıyla da örtülüydü. Bu aydınlıkta ve karanlıkta hem yeni, hem eski, hem gülünç, hem hüzünlü, hem genç, hem yaşlı küçük bir dünya gözlerini ovuşturuyordu; hiçbir şey geri dönüşe uykudan uyanış kadar benzemez; Fransa'ya öfkeyle bakan bu topluluğa Fransa alaycı bakışlar yöneltiyordu; yaşlı baykuşlar, yani markiler caddeleri dolduruyor, geri dönenler, hortlaklar, eski soylular her şeye şaşırıyor, saygın asilzadeler ülkelerini yeniden görmenin mutluluğuyla gülümserken, monarşilerinin yerinde yeller estiğini fark ederek ağlıyor, Haçlı seferlerinin soyluluğunu, imparatorluğu, yani kılıç soyluluğunu küçümsüyor, soyların tarihi silinip gidiyor, Charlemagne'ın yandaşlarının torunları Napoléon'un yandaşlarını hor görüyorlardı. Kılıçlar, söylediğimiz gibi birbirlerine hakaret yağdırıyordu; Fontenoy'un komik kılıcı bir pas yığınından ibaretken, Marengo'nun iğrenç kılıcı kasaturadan farksızdı. Geçmiş dünü tanımıyor, neyin yüce neyin gülünç olduğu anlaşılamıyor, birisi Napoléon'u hilekâr Scapin olarak adlandırıyordu. Artık var olmayan ve günümüze hiçbir şey bırakmamış bu dünyanın birkaç unsurunu tesadüfen çekip alıp onları zihnimizde yeniden canlandırmayı denediğimizde, ortaya Nuh Nebi'den kalma garip bir bütünlük çıkar. Gerçekten de bu dünya iki devrimin tufanı altında yok olup gitmiştir. Düşünceler ne devasa dalgalardır! Yok etmek ve boğmak görevini üstlendikleri her şeyi nasıl da çabuk kaplar, bir anda ne ürkütücü derinlikler yaratırlar!

İşte M. Martainville'in Voltaire'den daha zeki sayıldığı o uzak ve masum dönemlerin salonlarının görüntüsü böyleydi.

Bu salonların kendilerine özgü bir edebiyat ve siyaset anlayışı vardır. Fiévée'ye inanılır, M. Agier'nin sözleri yasa sayılır, Malaquais rıhtımında kitabevi bulunan yayıncı M. Colnet hakkında yorumlar yapılır, Napoléon Korsika'nın Devi olarak anılırdı. Daha sonraları, M. Buonaparte markisinin kralın ordusunun generali olarak tarihe geçmesi yüzyılın düşünce tarzına verilen tavizdi.

Bu salonlar saflıklarını uzun süre koruyamadı. 1818'den itibaren, bu salonlarda endişe verici bir ayrıntı olarak kabul edilebilecek bazı doktrinerler[44] boy göstermeye başladı. Bunlar kralcı olduklarını ve bundan pişmanlık duyduklarını söyler, aşırı kralcıların fazlasıyla gurur duydukları gelişmelerden utanırlardı. Zeki ve sakindiler; siyasi görüşlerinde seçkinciliğin ağırlığı hissediliyordu; başarılı olmak zorundaydılar. Zaten yararlı bir alışkanlık sonucu beyaz boyunbağlarını ve düğmeli giysilerini abartılı bir şekilde kullanıyorlardı. Doktriner kanadın hatası ya da bahtsızlığı yaşlı bir gençlik yaratmak oldu. Bilge gibi görünmeye çalışıyor, mutlak ve aşırı bir ilkeye ılımlı bir iktidarı aşılamayı düşlüyorlardı. Bazen nadir rastlanan bir kavrayışla yıkıcı liberalizmin karşısına muhafazakâr bir liberalizmi koyuyorlardı. Şunları söyledikleri duyulurdu: "Kralcılığa hakkını verelim: Birçok konuda hizmet verdi. Geleneği, ibadeti, dini, saygıyı geri getirdi. Sadık, yürekli, şövalye ruhlu, sevgi dolu, fedakârdır. İstemeden de olsa, ulusların yeni yüceliklerini monarşinin asırlardır sürüp giden yüceliklerine karıştırıyor. Devrimi, imparatorluğu, zaferi, özgürlüğü, yeni fikirleri, genç kuşakları, yüzyılı anlamayarak hata ediyor. Ama onun bize karşı yaptığı bu hatayı bazen biz de ona karşı yapmadık mı? Mirasçıları olduğumuz devrim herkesi kapsayacak bir anlayışa sahip olmalı. Kralcılığa saldırmak

44 Restorasyon döneminde (1814-1830) monarşiyle Fransız devrimini uzlaştırmaya çalışan kralcı liberaller. (ç.n.)

liberalizmin mantığına aykırıdır. Ne büyük hata ve ne büyük bir düşüncesizlik! Devrimci Fransa, tarihin Fransa'sına yani annesine, yani kendisine saygısızlık ediyor. 5 Eylül'den sonra monarşinin soylularına nasıl davranıldıysa, 8 Ağustos'tan sonra imparatorluk soylularına öyle davranılıyor. Onlar kartala adil davranmadılar, biz de zambağa adil davranmıyoruz. Demek ki her zaman yasaklanacak bir şeyler olması isteniyor! XIV. Louis'nin tacının yaldızını, IV. Henri'nin armasını kazımak, bunlar çok mu gerekli? Iéna Köprüsü'ndeki N harflerini sildiren M. de Vaublanc ile alay ediyoruz! Ne yapmıştı ki? Bizim yaptığımızı. Bouvines'i de Marengo gibi, zambakları da N harfleri gibi sahipleniyoruz. Onlar bizim mirasımız. Onları önemsememek neye yarar? Geçmişte de, günümüzde de vatanı inkâr etmemek gerekir. Neden tüm tarihi sahiplenmiyoruz? Neden tüm Fransa'yı sahiplenmiyoruz?"

İşte eleştirilmekten hoşlanmayan, sahip çıkıldıklarında öfkelenen doktrinerler kralcılığı böyle eleştirip böyle savunuyorlardı. Aşırı kralcılar kralcılığın ilk evresine, kilise de ikinci evresine damgasını vurdu. Atılganlığın ardından beceriklilik geldi. Bu gözlemlerimizi burada sonlandıralım.

Bu kitabın yazarı bu öykünün akışı içinde çağdaş tarihin bu ilginç dönemiyle karşılaştığında ona bir göz atmak, bugün tanınmayan bir toplumu bazı ilginç ana hatlarıyla tasvir etmek zorunda kaldı. Ama bunu hiçbir acı ve alaycı düşünceye yer vermeden çabucak yaptı. Annesiyle ilgili sevgi ve saygı dolu anılar onu geçmişe bağlıyor. Zaten bu küçük topluluğun bile kendine özgü bir yüceliği vardır. Ona gülünebilir, ama o aşağılanamaz ya da ondan nefret edilemez. Anlattığımız geçmişin Fransa'sıydı.

Marius tüm çocuklar gibi eğitimini tamamladı. Teyze Gillenormand'ın devreden çıkmasıyla, dedesi onu ukalalığı doruk noktasına ulaşmış saygın bir eğitmene emanet etti. Serpilmeye başlayan bu ruh bir iffet timsalinden bir bilgiçlik numunesinin eline geçti. Liseden sonra hukuk okuyan Mari-

us kralcı, fanatik, ciddi bir gençti. Neşeli ve hayâsız halinden hoşlanmadığı için dedesini pek sevmiyordu ve babası konusunda ise kafası karışıktı.

Zaten duygusuzluğa varacak ölçüde ağırbaşlı, yabaniliğe varacak ölçüde saf olan bu çocuk ateşli ve soğuk, soylu, cömert, gururlu, dindar, coşkuluydu.

IV

Haydudun Sonu

Marius'ün liseyi bitirmesi M. Gillenormand'ın soylular âleminden elini eteğini çektiği zamana denk gelmiş, yaşlı adam Saint-Germain Mahallesi'ne elveda deyip Marais'ye, Filles-du-Calvaire Sokağı'ndaki evine yerleşmişti. Kapıcının dışında, yanında Magnon'dan sonra gelen Nicolette adlı odacı kadın ve yukarıda sözünü ettiğimiz tıknefes Basque çalışıyordu.

1827'de on yedi yaşında olan Marius bir akşam eve döndüğünde büyükbabasının elinde bir mektup olduğunu gördü.

— Marius, dedi M. Gillenormand, yarın Vernon'a gideceksin.

— Neden?

— Babanı görmek için.

İçi ürperen Marius bir gün babasını görebileceğinin dışında her şeyi düşünmüştü. Hiçbir şey ona bu kadar beklenmedik, şaşırtıcı, hatta sevimsiz görünemezdi. Bu durum uzaklığın yakınlığa baskın çıkması demekti. Bu bir üzüntü kaynağı değildi hayır, bir angaryaydı.

Marius siyasi antipatisi dışında, M. Gillenormand'ın kılıççı olarak andığı babasının kendisini sevmediğine inanıyordu, ne de olsa onu terk etmiş ve başkalarına bırakmıştı. Se-

vilmediğini hissettiği için o da hiç sevmiyor, "Bundan daha doğal ne olabilir ki..." diyordu.

M. Gillenormand'a soru soramayacak ölçüde şaşırmıştı. Dede devam etti:

— Hasta olduğunu söylüyor. Seni yanına çağırıyor.

Ve bir sessizlikten sonra ekledi: "Yarın sabah yola çık. Sanırım sabah altıda Fontaines avlusundan hareket edip akşam oraya varan bir araba var. Ona bin. Acele gelmen gerektiğini yazmış."

Ardından mektubu buruşturup cebine soktu. Marius o akşam yola çıkıp ertesi sabah babasının yanında olabilirdi. O dönemde, gece Bouloi Caddesi'nden kalkıp Rouen'e giden posta arabası Vernon'dan geçiyordu. Ama M. Gillenormand da, Marius de daha önce bir araba olup olmadığını öğrenmeyi akıllarından bile geçirmediler.

Ertesi gün hava karardığında Marius, Vernon'a varmıştı. Kentte mumlar yanmaya başlamıştı. İlk gördüğü kişiye *Mösyö Pontmercy'nin evini* sordu. Çünkü o da Restorasyon ile hemfikirdi ve babasının ne baronluk unvanını ne de albaylık rütbesini tanıyordu.

Ona evi gösterdiklerinde gidip kapıyı çaldı. Elinde lamba tutan bir kadın kapıyı açtı.

— Mösyö Pontmercy'yi görebilir miyim?

Kadın hiç kımıldamadı.

— Kendisi burada mı?

Kadın başını olumlu bir ifadeyle salladı.

— Onunla konuşabilir miyim?

Kadın bunun mümkün olmadığını belirtircesine başını iki yana salladı.

— Ama ben oğluyum! Beni bekliyor.

— Artık sizi beklemiyor, dedi kadın.

Marius o sırada kadının ağlamaya başladığını fark etti.

Kadının ona parmağıyla işaret ettiği basık tavanlı bir salona girdi.

Ocağın üzerine konmuş içyağından bir mumun aydınlattığı bu salonda, biri ayakta duran, biri diz çökmüş, biri de boylu boyunca döşemenin üzerine uzanmış üç adam vardı. Yerde yatan albaydı.

Diğerleri doktor ve dua eden rahipti.

Üç gün önce beyin hummasına yakalanan albay kötü bir önsezinin etkisiyle M. Gillenormand'a oğlunu yanına göndermesi için mektup yazmış, ardından hastalığı daha da ağırlaşmıştı. Marius'ün Vernon'a geldiği akşam bir sayıklama nöbetine giren albay hizmetçinin çabalarına rağmen yataktan kalkmış, "Oğlum gelmiyor! Ben onun yanına gidiyorum!" diye haykırdıktan sonra odasından çıkmış ve salonun döşemesinin üzerine yığılarak son nefesini vermişti.

Mumun alacakaranlığında, yerde yatan albayın solgun yanağında ölü gözünden akmış iri bir gözyaşı duruyordu. Göz donuklaşsa da, gözyaşı kurumamıştı. Bu gözyaşı oğlunun gecikmesi yüzünden akıttığı gözyaşıydı. Marius ilk ve son kez gördüğü bu adamın saygın ve erkeksi yüzünü, artık bakmayan açık gözlerini, beyaz saçlarını, şurada burada kılıç darbelerinin izlerini belli eden kahverengi çizgilerin ve kızıl yıldızları andıran mermi deliklerinin göze çarptığı o güçlü kol ve bacaklarını, Tanrı'nın iyilikle donattığı o yüze kahramanlığın damgasını vuran o yara izini inceledi. Babası olan bu adamın öldüğünü düşünerek soğuk bir ifadeyle olduğu yerde bekledi.

Hissettiği hüzün, ölmüş bir halde yere serilmiş herhangi bir adamın karşısında hissedeceği hüzünden farksızdı.

Bu odada içler acısı bir yas yaşanıyordu. Hizmetçi bir köşede ağlıyor, dua eden rahibin hıçkırık sesleri duyuluyor, doktor gözyaşlarını siliyordu; ceset bile ağlıyordu.

Bu doktor, bu rahip, bu kadın kederlerinin ortasında bir yabancı gibi orada duran Marius'e hiçbir şey söylemeden bakıyorlardı. Pek fazla duygulanmayan Marius davranışın-

dan utanç duydu; yaşadığı acının gücünü tükettiğini belli etmek istercesine elindeki şapkasını yere bıraktı.

Aynı zamanda, vicdan azabı duyuyor, böyle davrandığı için kendine kızıyordu. Ama bu kendi suçu muydu? Babasını sevmiyordu, bundan ne çıkardı!

Geriye hiçbir şey bırakmayan albayın cenaze masrafları mobilyalarının satılmasıyla güçlükle karşılandı. Hizmetçi bir kâğıt parçasını Marius'e uzattı. Üzerinde albayın kaleminden çıkmış şu satırlar yazılıydı:

Oğluma,
İmparator Waterloo savaş alanında bana baron unvanı verdi. Restorasyon kanımla elde ettiğim bu unvanı tanımadığı için oğlum onu kendisine yaraşır bir şekilde taşıyacak.

Albay kâğıdın arkasına şunları eklemişti:

Aynı Waterloo Savaşı'nda bir çavuş hayatımı kurtardı. Adı Thénardier. Sanırım son zamanlarda Paris yakınlarındaki bir köyde, Chelles ya da Montfermeil'de küçük bir han işletiyor. Oğlum bu adamla karşılaşırsa ona elinden gelen her iyiliği yapsın.

Marius babasının vasiyetini yerine getirmek için olmasa da, ölümün yarattığı insanın yüreğini her zaman buyurgan bir şekilde baskı altına alan o belli belirsiz saygının etkisiyle kâğıdı katlayıp cebine soktu.

Albaydan geriye miras olarak hiçbir şey kalmamıştı. M. Gillenormand kılıcını ve üniformasını eskiciye sattırdı. Komşular bahçesini ve nadir bulunan çiçeklerini yağmaladılar. Diğer bitkiler de çalılara dönüşüp soldu.

Marius, Vernon'da sadece kırk sekiz saat kalmış, cenazeden sonra Paris'e geri dönüp babasını sanki hiç yaşamamışçasına unutarak hukuk eğitimine devam etmişti. Albay iki günde defnedilmiş, üç günde unutulmuştu.

Marius'ün şapkasında sadece küçük bir yas tülü vardı. Hepsi bu.

V

Devrimci Olmak için Ayine Gitmenin Yararları

Marius çocukluğundan kalma dindarca alışkanlıklarını sürdürmeye devam etmişti. Her zamankinden daha da dalgın olduğu bir pazar günü, ayin için Saint-Sulpice'e, teyzesinin küçükken kendisini götürdüğü Vierge Şapeli'ne gitmiş, bir sütunun arkasındaki Utrecht kadifesinden bir iskemleye arkasındaki *Mösyö Mabeuf, Kilise mütevelli heyeti üyesi* yazısını fark etmeden oturmuştu. Ayin başlamak üzereyken yanına gelen bir ihtiyar Marius'e:

— Mösyö burası benim yerim, demişti.

Marius'ün hemen ayağa kalkmasıyla yaşlı adam yerine yerleşmişti.

Ayin bittiğinde yaşlı adam düşünceli bir halde birkaç adım ötesinde duran Marius'ün yanına yaklaştı:

— Sizden biraz önce ve şimdi sizi rahatsız ettiğim için özür dilerim; beni can sıkıcı bir ihtiyar sanmış olmalısınız, size durumu açıklamam gerek.

— Mösyö, dedi Marius, buna hiç gerek yok.

— Elbette var! diye devam etti ihtiyar, benim hakkımda kötü düşünmenizi istemem. Gördüğünüz gibi oturduğum yeri seviyorum. Orada ayini daha mükemmel bir şekilde dinlediğimi hissediyorum. Neden mi? Bunu size açıklayacağım. On yıl boyunca, düzenli olarak her iki üç ayda bir, aile içi anlaşmalar izin vermediğinden çocuğunu görmek için başka bir fırsat bulamayan zavallı, saygıdeğer bir babanın ayini oradan izlediğine tanık oldum. Oğlunun ayine getirildiği saatte buraya geliyordu. Küçük çocuk babasının orada olduğunu bilmiyordu. Hatta zavallı masum belki babasının olduğunu dahi bilmiyordu! Fark edilmemek için bir sütunun arkasına gizlenen zavallı baba çocuğuna bakıp ağlıyor,

o küçük yavruya hayranlık duyuyordu! Bunu gözlerimle gördüm. Onun durduğu yeri âdeta kutsanmış sayarak ayinleri oradan izlemeye başladım. Orayı kilise mütevelli heyeti üyesi olmam dolayısıyla bana ayrılan koltuğa tercih ediyorum. Bu bahtsız adamı biraz olsun tanıma fırsatı buldum. Bir kayınpederi vardı, zengin bir teyzeden, akrabalardan, başkalarından söz ediyordu. Babayı oğlunu görmeye kalkışırsa çocuğu miraslarından mahrum edeceklerini söyleyerek tehdit ediyorlardı. Oğlunun günün birinde zengin ve mutlu olması için kendisini feda etmişti. Onu oğlundan siyasi görüşleri nedeniyle ayırıyorlardı. Kuşkusuz siyasi düşüncelere saygı duyarım, ama nerede durmaları gerektiğini bilmeyen insanlar var. Tanrım! Bir adam Waterloo'da savaştığı için bir canavar olamaz; bir baba bu nedenden dolayı çocuğundan ayrı tutulamaz. Bonaparte'ın albayıydı. Sanırım öldü. Kardeşimin başrahipliğini yaptığı Vernon'da yaşıyordu ve adı Pontmarie ya da Montpercy... gibi bir şeydi. Yüzünde bir kılıç yarası vardı.

— Pontmercy, dedi rengi solan Marius.

— Evet Pontmercy. Onu tanıdınız mı?

— Mösyö o benim babamdı.

Yaşlı mütevelli heyeti üyesi ellerini kavuşturarak haykırdı:

— Ah! Demek o çocuk sizsiniz! Elbette, şimdi delikanlılık çağına gelmiştir. Zavallı çocuğum, herkese sizi çok seven bir babanız olduğunu söyleyebilirsiniz!

Yaşlı adamın koluna giren Marius ona evine kadar eşlik etti. Ertesi sabah M. Gillenormand'a:

— Arkadaşlarımla üç günlük bir av partisi düzenlemeye karar verdik. Gitmeme izin verir misiniz? diye sordu.

— Dört gün! diye yanıtladı dede, git eğlenmene bak.

Ve gözünü kırparak kızına:

— Küçük bir aşk macerası! dedi.

VI

Bir Kilise Mütevelli Heyeti Üyesiyle Karşılaşmanın Sonuçları

Marius'ün nereye gittiğini daha ileride göreceğiz.

Üç gün sonra Paris'e dönen Marius hemen hukuk fakültesinin kütüphanesine gidip *Moniteur*'ün eski sayılarını istedi.

Moniteur'ü, Cumhuriyet ve İmparatorluk hakkındaki tüm yayınları, *Sainte-Hélène Günlüğü*'nü, tüm anıları, gazeteleri, raporları, duyuruları satır satır okudu. Büyük ordunun raporlarında babasının adına ilk kez rastladığında bir hafta hasta yattı. Georges Pontmercy'nin aralarında H. kontunun da bulunduğu komutanlarını ziyarete gitti. Tekrar görüştüğü M. Mabeuf ona albayın Vernon'daki inzivasını, çiçeklerini, yalnızlığını anlattı. Marius sonunda bu nadir rastlanan, ulvi, sevecen adamı, âdeta bir aslan-kuzu olan babasını tam anlamıyla tanıdı.

Bu arada, tüm düşüncelerini yoğunlaştırdığı, tüm zamanını alan bu araştırma nedeniyle Gillenormandları neredeyse hiç görmüyordu. Yemek saatlerinde şöyle bir gözüküyor, ardından ortadan kayboluyordu. Teyze homurdanırken, Gillenormand baba gülümsüyor,"Vay! Vay! Hovardalık zamanı!" diyor, bazen de "Vay canına! Ben bunu küçük bir aşk macerası sanıyordum, sanırım bir tutkuya dönüşmüş," diye ekliyordu.

Gerçekten de bu bir tutkuydu. Marius babasına hayrandı.

Aynı zamanda düşünceleri de olağanüstü bir değişime uğruyordu, bu değişimin evreleri sayısız ve zincirlemeydi. Dönemimizin pek çok zihninde yaşanan bu değişim evrelerini adım adım izlemeyi ve hepsini birden izah etmeyi yararlı buluyoruz.

Gözlerini diktiği ve kendisini ürküten bu tarihin onda yarattığı ilk etki gözlerinin kamaşması oldu.

Cumhuriyet ve İmparatorluk o zamana kadar onun için canavarca sözcüklerdi. Cumhuriyet alacakaranlıktaki bir giyotini, imparatorluk gece yarısındaki bir kılıcı ifade ediyordu. Onlara bakıyor, karanlığın kargaşasıyla karşılacağı yerde, korku ve neşeyle iç içe geçmiş beklenmedik bir şaşkınlıkla Mirabeau'nun, Vergniaud'nun, Saint-Just'nün, Robespierre'in, Camilles Desmoulins'ın, Danton'un yıldızlar gibi kıvılcımlar saçtıklarını, Napoléon'un güneş gibi doğduğunu görüyor, nerede olduğunu bilmeden aydınlıklarla körleşmiş bir halde geri çekiliyordu. Yavaş yavaş şaşkınlığını atlatıp bu ışıltılara alıştığında, yaşananları soğukkanlılıkla, kişilikleri korkusuzca incelemeye başladı; devrim ve imparatorluk hayallere kapılmış gözbebeklerinde parıltılı bir ufuk gibi belirirken, olaylar ve insanlardan oluşan bu iki grubun iki muhteşem gelişmede özetlendiğini fark etti; cumhuriyet kitlelere yurttaşlık haklarını geri vererek, imparatorluk ise Fransız düşüncesinin Avrupa'ya dayatılmasını sağlayarak hükümranlıklarını sürdürüyorlardı; devrimden halkın ulvi görünümünün, imparatorluktan Fransa'nın yüce itibarının çıktığını gördü. Zihninde tüm bunların yararlı olduğuna karar verdi.

Burada, oldukça yüzeysel olan bu ilk hayranlığının neyi ihmal ettiğini açıklamamız gerektiğini düşünmüyoruz. Harekete geçmiş bir ruh halinin gelişmeleri tek bir evrede gerçekleşemez. Önceden söylediklerimiz ve bundan sonra söyleyeceklerimiz için geçerli olan bu sözlerden sonra devam ediyoruz.

O zaman farkına vardı ki, şimdiye dek ne babasını ne de ülkesini anlayabilmişti. Gözlerinin önünde inatçı bir karanlık bulunduğundan ikisini de tanımamıştı. Şimdi görüyor, bir yandan hayranlık duyup diğer yandan tapınıyordu.

Pişmanlık ve vicdan azabı yüreğini kemirirken, şimdi yüreğinden geçenleri sadece bir mezara söyleyebileceğini umutsuzca düşünüyordu. Ah! Keşke babası yaşasaydı, Tan-

rı merhameti ve yüceliğiyle bu babanın hâlâ yaşamasına izin verseydi, ona doğru hızla koşup babasına "Baba! İşte buradayım! Yüreğim senin yaşadığın aynı coşkuyla atıyor! Ben senin oğlunum!" diye nasıl da haykıracaktı! Beyaz başına nasıl sarılacak, saçlarını gözyaşlarıyla nasıl ıslatacak, yüzündeki yarayı, üniformasını nasıl hayranlıkla izleyecek, ellerini nasıl sıkacak, ayaklarını nasıl öpecekti! Ah! Bu baba neden vaktinden, adaletin yerine gelmesinden, oğlunun kendisini taparcasına sevmesinden önce ölmüştü? Marius yüreğindeki burkulmanın kendisine "Ne yazık!" deyişini her duyduğunda ciddi, ağırbaşlı bir hal alıyor, inancına ve düşüncelerine daha fazla güveniyordu. Gerçeğin aydınlığı zihnindeki düşünceleri sürekli olarak şekillendirdikçe içinde bir şeylerin çoğalıp yücelerek ona kendisi için yeni olan iki şeyi, babasını ve vatanını getirdiklerini hissediyordu.

Bir maymuncuğun her kapıyı açması gibi nefret ettiği her şeye bir açıklama getiriyor, tiksindiği her şeyi kavramaya başlıyordu; artık nefret etmesi gerektiği öğretilen her büyük olayın, lanetlemesi öğütlenen her büyük adamın koruyucu, ilahi ve insani yanlarını net bir şekilde görebiliyordu. Daha yakın zamana kadar savunduğu ve ona çok gerilerde kalmış gibi gelen düşüncelerini aklına getirdiğinde kendine öfkeleniyor, gülümsüyordu. Babası saygınlığını kazanınca doğal olarak Napoléon da saygınlık kazanmıştı. Yine de Napoléon'un, gözünde yücelmesi için çok emek harcaması gerekmişti.

Çocukluğundan beri, düşünceleri 1814 iktidarının Bonaparte hakkındaki yargılarıyla yoğrulmuştu. Oysa tüm önyargıları, tüm çıkarları, tüm içgüdüleriyle Napoléon'u itibarsızlaştırmayı hedefleyen Restorasyon, ona Robespierre'den daha çok lanet yağdırıyor, bunun için de ulusun bezginliğinden, annelerin kininden yararlanıyordu. Bu çabalar sayesinde Bonaparte âdeta masallardan çıkmış bir canavara dönüşmüştü ve 1814 iktidarı Napoléon'un imajını, halkın

daha önce de belirttiğimiz gibi çocuklarınkine benzeyen hafızasına kazımak için onun ululuğunu korusa da korkunç göründüğü, gülünçleştikçe korkunçlaştığı, Tiberius'dan Gulyabani'ye kadar tüm dehşet verici maskelerle peş peşe ortaya çıkarılıyordu. Bu yüzden, herkes temelinde nefretin yatması koşuluyla Bonaparte'dan söz ederken hıçkırıklara ya da kahkahalara boğulmakta özgürdü. Marius "o adam" diye hitap edilen Napoléon'u hayalinde genel kabul gören imgeler dışında hiçbir şekilde canlandırmamıştı. Bu imgeler ve düşünceler inatçı kişiliğiyle bütünleştiğinde içine Napoléon'dan nefret eden dikkafalı bir delikanlı yerleşmişti.

Tarihi okuyup, özellikle de belgeleri ve raporları inceledikçe Napoléon'u Marius'ün gözlerinden gizleyen örtü yavaş yavaş yırtılmaya başlamış, örtünün yırtıkları arasından devasa bir tablonun parçalarını hayal meyal gördüğünde o ana kadar bildiğini sandığı her şey gibi, Napoléon konusunda da yanıldığını anlamıştı. Her geçen gün gerçekleri daha net bir şekilde görüyor, başlangıçta biraz tereddüt etse de önce karanlık, ardından loş görünen ve nihayet hayranlığın görkemli ışığıyla aydınlanan basamakları kendinden geçercesine ve karşı konulmaz bir büyünün etkisine kapılmışçasına yavaş yavaş tırmanıyordu.

Bir gece çatı katındaki küçük odasında yalnızdı. Mumu yakmış, açık penceresinin yanındaki masaya dirseklerini yaslamış, okumaya başlamıştı. Uzay boşluğundan gelen türlü türlü hayaller zihnindeki düşüncelere karışıyordu. Gece ne muhteşem bir görüntü arz eder! Nereden geldiği bilinmeyen boğuk gürültüler duyulur, hacmi dünyadan bin iki yüz kere büyük olan Jüpiter'in bir kor gibi parıldadığı görülür, gök kapkaranlıktır, yıldızlar ışıldar, her şey olağanüstüdür.

Büyük ordunun, savaş alanlarında yazılmış destanları andıran raporlarını okuyor, ara sıra babasının ismine, sürekli olarak da imparatorun ismine rastlıyordu; o yüce imparatorluk gözünün önünde canlanırken içinin tıpkı bir gelgitte

olduğu gibi kabarıp alçaldığını hissediyor, bazen babasının yanından bir soluk gibi geçtiğini, kulağına bir şeyler söylediğini duyumsuyordu; giderek garip bir hal alıyor, trampetleri, borazanları, topları, taburların uygun adım yürüyüşlerini, süvarilerin uzaktan dörtnala geçişlerini duyar gibi oluyordu; ara sıra gökyüzünün derinliklerinde parıldayan devasa takımyıldızlara bakmak için kaldırdığı gözlerini yeniden kitaba yönelttiğinde orada da farklı devasa kütlelerin belli belirsiz hareket ettiğini görüyordu. Aniden kendinden geçmiş, soluk soluğa kalmış bir halde tüm bedeni titrerken, içinde neler olup bittiğini, neye itaat ettiğini bilemeden doğrulup iki kolunu pencereden dışarı uzattı, bakışlarını sessizliğe, sonsuz karanlığa, engin gökyüzüne sabitledikten sonra haykırdı: "Yaşasın İmparator!"

O andan itibaren kararını vermişti: Zihninde yok olup giden Korsika Devi, gaspçı, zorba, kız kardeşlerine âşık canavar, aktör Talma'dan ders alan palyaço, Yafa kasabı, kaplan, Buonaparté gibi aşağılamalar yerini Sezar'ın mermer heykelinin solgun hayalinin ışıl ışıl yandığı erişilmez bir yüksekliğin engin ve şanlı parıltısına bıraktı. Artık babasının çok sevdiği, hayran olduğu, uğruna kendini feda ettiği imparator Marius'ün gözünde çok daha farklı bir yüceliğe erişmişti. O artık Roma'dan sonra dünyaya hükmedecek Fransa'yı inşa etmek için yaratılmış bir kahraman, bir dönemin yıkımını gerçekleştiren muhteşem bir mimar, Charlemagne'ın, XI. Louis'nin, IV. Henri'nin, Richelieu'nün, XIV. Louis'nin ve Halk Kurtuluş Komite'sinin halefiydi. Kuşkusuz bir insan olarak hataları, yanılgıları, hatta suçları vardı; ama hataları ulu, yanılgıları parıltılı, suçları görkemliydi.

O tüm uluslara "büyük ulus" dedirtmek için yaratılmış bir adamdı. Dahası, Avrupa'yı elindeki kılıcıyla fetheden, tüm dünyayı yaydığı ışıkla aydınlatan Fransa'nın cisimleşmiş haliydi. Marius, Bonaparte'ı hayalinde Fransa'nın sınırları üzerinde her zaman bekleyip geleceği koruyacak göz

kamaştırıcı bir hayalet gibi canlandırdı. Despot ama diktatör; Cumhuriyet'ten doğan ve devrimi özetleyen bir despot. Napoléon onun gözünde, İsa'nın Tanrı-insana dönüşmesi gibi halk-insana dönüştü.

Görüldüğü gibi bir dini yeni benimseyen bir müminin sarhoşluğunu yaşıyor, inancına sıkıca bağlanıyor, aşırıya kaçıyordu. Mizacı böyleydi; bir yokuşun başına geldiğinde kimse onun yukarı çıkmasına engel olamazdı. Zihninde kılıca duyduğu hayranlık giderek artıyor, coşkulu düşüncelere karışıyordu. Dehaya ve karmaşaya olduğu gibi güce de hayranlık duyduğunu, yani tapınmasının iki cephesinden birine kutsal olanı, diğerine kaba kuvvete dayananı yerleştirdiğinin kesinlikle farkında değildi. Birçok açıdan kendini farklı bir şekilde kandırmaya başlamıştı. Her şeyi kabulleniyordu. Gerçeğe giderken yanılgıya da rastlanabilir. Her şeyi bir bütün olarak benimsemeye yetecek yoğunlukta bir inanca sahipti. Girdiği yeni yolda, eski rejimin hatalarını yargılayıp Napoléon'un şanını gözlemlerken hafifletici sebepleri dikkate almıyordu.

Her hâlükârda büyük bir adım atmıştı. Eskiden monarşinin düşüşünü gördüğü yerde şimdi Fransa'nın yükselişini görüyordu. Yönü değişmiş, eskiden batı dediği bugün doğu olmuş, düşünceleri tersine dönmüştü.

İçinde gerçekleşen bu devrimlerden ailesinin haberi yoktu.

Bu gizemli, düşünsel dönüşüm sırasında eski Bourbonlu halinden ve bunun aşırılığından, aristokrat, kralcı, mutlak monarşi yanlısı kimliğinden tamamıyla sıyrılıp devrime, demokrasiye, hatta cumhuriyetçiliğe derin bir inançla bağlandığını hissettiğinde Orfévres rıhtımındaki bir mühürcüye gidip üzerinde: *Baron Marius Pontmercy* yazan yüz tane kartvizit siparişi verdi.

Bu girişimi her şeyin babasının yörüngesinde dönüp durduğu değişim sürecinin tutarlı bir sonucuydu.

Sadece, kimseyi tanımadığı ve kapıcılara dağıtamayacağı için kartvizitleri cebine koymak zorunda kaldı.

Dönüşümünün bir başka doğal sonucu olarak, babasının anısına ve yirmi beş yıl boyunca uğrunda mücadele verdiği davalara yakınlaştıkça dedesinden uzaklaşıyordu. Söylediğimiz gibi, M. Gillenormand'ın neşeli mizacı uzun zamandan beri hoşuna gitmiyordu. Aralarında şimdiden ağırbaşlı bir delikanlıyla uçarı bir ihtiyarın uyumsuzlukları vardı. Géronte'un neşesi Werther'in melankolisini incitip öfkelendirir. Aynı siyasi görüşleri paylaştıkları süre boyunca Marius, M. Gillenormand'la âdeta bir köprünün üzerinde karşılaşmıştı. O köprü çöktüğünde aralarında bir uçurum oluştu. Üstelik hepsinden önemlisi, saçma sapan gerekçelerle kendisini albaydan acımasızca ayıranın, babayı oğuldan, oğlu babadan yoksun bırakanın M. Gillenormand olduğunu düşündükçe içinde tasvir edilemez isyan dalgaları kabarıyordu.

Marius babasına duyduğu merhametten dolayı dedesinden nefret etmeye başlamıştı.

Zaten, daha önce de belirttiğimiz gibi hiçbir şeyi dışa vurmuyordu. Yalnızca, giderek daha mesafeli davranıyor, yemeklerde az konuşuyor, evde nadiren gözüküyordu. Teyzesi onu bu yüzden azarladığında son derece uysal bir ifadeyle derslerini, sınavlarını, konferanslarını bahane ediyordu. Dedesi tespitlerinde ısrarcıydı:

— Âşık olmuş! Bu konularda hiç yanılmam, diyordu.

Marius ara sıra eve uğramadığında, teyzesi:

— Bu çocuk nereye gidiyor? diye soruyordu.

Her zaman kısa süren bu yolculuklarından birinde babasının vasiyetini yerine getirmek için Montfermeil'e gidip Waterloo'nun eski çavuşu hancı Thénardier'yi aramıştı. Han kapanmıştı, iflas eden Thénardier'nin nereye gittiğini kimse bilmiyordu. Marius bu araştırmalar yüzünden evden dört gün ayrı kalmıştı.

— Artık çok ileri gidiyor, diyordu büyükbaba.

Göğsünde, gömleğinin altında boynuna siyah bir kurdeleyle bağlanmış bir şey taşıdığı fark edilir gibi oluyordu.

VII

Gönül Macerası

Mızraklı bir süvariden söz etmiştik.

M. Gillenormand'ın baba tarafından küçük yeğeni olan bu genç ailesinden uzakta garnizon hayatı yaşıyordu. Teğmen Théodule Gillenormand iyi bir subay olmak için gereken tüm koşulları yerine getiriyordu. "Matmazellerinki gibi bir bele" sahipti, kılıcını muzaffer bir edayla taşır, bıyıklarını yukarı doğru burardı. Paris'e çok nadir geldiğinden Marius onu hiç görmemişti. İki kuzen birbirlerini sadece ismen tanıyorlardı. Théodule sanıyoruz Gillenormand teyzenin gözdesiydi, onu tercih etmesinin sebebi ise onu Marius'ten daha az görüyor olmasıydı. İnsanları görmemek onların çok mükemmel olduklarının varsayılmasına neden olur.

Bir sabah odasına dönen Matmazel Gillenormand dinginliğinin elverdiği ölçüde heyecanlanmıştı. Marius dedesinden bir kez daha küçük bir yolculuğa çıkmak için izin istiyor, bu akşam yola çıkmayı planladığını söylüyordu. Kendisine "Tamam, git," diye karşılık veren M. Gillenormand iki kaşını alnına doğru çatarak içinden şu sözleri eklemişti: "Sınırı aşmaya başlıyor." Odasına kafası karışmış bir halde çıkan Matmazel Gillenormand merdivenin başında, "Bu kadarı fazla!" ünlemiyle tepki göstermiş, şu soru işaretiyle devam etmişti:

— Tamam da bu çocuk nereye gidiyor?

Yeğeninin az ya da çok yasak bir ilişki yaşadığını sezer gibi oluyor, gölgelerin arasında bir kadın olduğunu, bir randevuya gittiğini, gizemli bir iş çevirdiğini seziyor, bu sırrı çözmenin hiç de fena olmayacağını düşünüyordu. Bir gizemin tadına bakmak bir skandalı ilk öğrenen olmaya benzer; aziz ruhlar bunu hiç de hafife almazlar. Sofuluğun gizli bölmelerinde skandallara duyulan merakın izleri vardır.

Bu yüzden, kendini bir sırrı çözmenin belli belirsiz iştahına kaptırmıştı.

Zihnini alışılmışın ötesinde kurcalayan bu merakından kurtulmak için yeteneklerine sığınmış, pamuk bezin üzerine İmparatorluk ve Restorasyon dönemlerinin modası uyarınca araba tekerleklerini andıran süslü şeritlerinden birini işlemeye başlamıştı. Can sıkıcı bir iş, huysuz bir işçi. Kapısı açıldığında saatlerdir iskemlesinde aynı şekilde oturuyordu. M. Gillenormand burnunu kaldırdığında karşısında kendisine asker selamı veren Teğmen Théodule'ü görüp bir sevinç çığlığı attı. İnsan yaşlı, iffetli, sofu, teyze de olsa odasına mızraklı bir süvari girmesinden keyif alır.

— Demek geldin Théodule! diye haykırdı.

— Geçerken uğradım teyze.

— Ama hadi beni öpsene.

— Tamam! dedi Théodule.

Ve teyzesini öptü. Matmazel Gillenormand yazı masasının çekmecesini açtı.

— Burada en az bir hafta kalırsın, öyle değil mi?

— Teyze bu akşam yola çıkıyorum.

— Mümkün değil!

— Kesinlikle.

— Küçük Théodule'üm yalvarırım biraz daha kal.

— Yüreğim evet dese de, talimatlar hayır diye karşılık veriyor. Nedeni çok basit. Garnizonumuzun yeri değişiyor; Melun'dan Gaillon'a taşınıyoruz. Eski garnizondan yenisine gitmek için Paris'ten geçmek gerekiyor. Teyzemi görmeye gideceğim diyerek izin aldım.

— Ve işte zahmetinin karşılığı.

Eline on altın tutuşturdu.

— Sevgili teyzeciğim sevgimin karşılığı demek istiyorsunuz.

Théodule onu bir kez daha öptüğünde, teyze boynunun üniformanın şeridiyle hafifçe sıyrılmasının hazzını yaşadı.

— Alayınla birlikte atla mı yolculuk ediyorsun?

— Hayır teyze. Sizi görmek için özel izin aldım. Atım seyisimde, ben posta arabasıyla gideceğim. Bu arada size bir şey sormam gerek.

— Nedir?

— Kuzenim Marius Pontmercy de mi yolculuğa çıkıyor?

— Bunu nereden biliyorsun? diye sordu aniden merakının okşanmasıyla.

— Buraya gelirken, arabada yerimi ayırtmak için posta bürosuna uğradım.

— Sonra?

— Bir yolcu daha önceden üst kat için bir bilet almış. Kâğıdın üzerinde ismini gördüm.

— Hangi ismi?

— Marius Pontmercy.

— Sefih! diye haykırdı teyze. Ah! Kuzenin senin gibi düzenli bir çocuk değil. Demek geceyi posta arabasında geçirecek!

— Benim gibi.

— Ama sen görevin için gidiyorsun, o ise kendi keyfine bakıyor.

— Vay canına!

O sırada Matmazel Gillenormand'ın aklına bir fikir geldi. Bir erkek olsaydı alnına vuracaktı. Théodule'e çıkışırmış gibi yaptı:

— Kuzeninin seni tanımadığını biliyor musun?

— Tanımıyor. Ben onu gördüm, ama o bana bakmaya asla tenezzül etmedi.

— Demek birlikte yolculuk edeceksiniz?

— O üst, ben alt katta.

— Bu araba nereye gidiyor?

— Andelys'e.

— Marius oraya mı gidiyor?

— Benim gibi yolda inmezse evet. Ben Gaillon'a aktarma yapmak için Vernon'da ineceğim. Marius'ün güzergâhını bilmiyorum.

— Marius! Ne lanet bir isim! Ona Marius ismini koymak kimin aklına gelebilir! Oysa senin ismin en azından Théodule!

— Adımın Alfred olmasını tercih ederdim, dedi subay.

— Dinle Théodule.

— Dinliyorum teyze.

— Söyleyeceklerime kulak ver.

— Dikkatle dinliyorum.

— Hazır mısın?

— Evet.

— Tamam o zaman, Marius sık sık ortadan kayboluyor.

— Bak sen!

— Yolculuğa çıkıyor.

— Vay canına!

— Geceyi dışarıda geçiriyor.

— Ah! Şu işe bak!

— Bu ortadan kayboluşların sırrını öğrenmek istiyoruz.

Théodule feleğin çemberinden geçmiş bir adamın sükûnetiyle yanıtladı:

— Bir gönül macerası.

Ve kendinden emin olduğunu belli eden hafif bir gülümsemeyle ekledi:

— Hovardalık.

— Kuşkusuz, diye haykırdı M. Gillenormand'ın konuştuğunu sanan ve kendi düşüncesinin büyük amca ile küçük yeğenin aynı vurguyla dile getirdikleri *hovarda* sözcüğüyle kesinlikle onaylandığını fark eden teyze. Ve devam etti:

— Bize bir iyilik yap. Marius'ü takip et. Seni tanımadığı için işin kolay olacak. Madem hovardalık yapacak, bu kızın kim olduğunu görmeye çalış. Sonra bu küçük aşk macerasını bize yazarsın. Dedesi çok eğlenecek.

Théodule bu tür hafiyeliklere hiç meraklı olmasa da, on altın paradan oldukça etkilenmişti ve arkasının gelebileceğini düşünüyordu. Görevi kabul edip:

— Nasıl isterseniz teyzeciğim, dedi. Ve içinden ekledi, şimdi de dadı oldum.

Matmazel Gillenormand ona sarıldı.

— Théodule sen böyle dolaplar çevirmezsin. Disipline itaat eder, emirlere bir köle gibi boyun eğersin, sen titiz ve görevine sadık bir adamsın, aileni de küçük bir şıllığı görmek için terk etmezsin.

Mızraklı süvari dürüstlüğü övülen Cartouche gibi yapmacık bir gülümsemeyle karşılık verdi.

Marius bu konuşmayı izleyen akşam takip edildiğini fark etmeden posta arabasına bindi. Takipçiye gelince ilk işi huzur içinde derin bir uykuya dalmak oldu. Argus bütün gece horladı.

Gün doğarken arabanın sürücüsü bağırdı:

— Vernon! Vernon posta konağı! Vernon yolcuları!

Ve teğmen Théodule uyandı.

— Tamam, diye homurdandı, yarı uykulu bir halde, burada iniyorum, dedi.

Ardından, uyanışın etkisiyle hafızası yavaş yavaş geri geldiğinde, teyzesini, on altını ve Marius'ün neler yaptığı hakkında bilgi edinme görevini düşünürken gülümsedi.

— Belki de arabada değildir, diye düşündü üniformasının ceketinin düğmelerini iliklerken. Poissy de ya da Triel'de inmiş olabilir, Meulan'da ya da Rolleboise'da inmediyse ya da Pacy'ye kadar uzanıp solda Evreux'ye, sağda La Roche-Guyon'a dönmeye niyetlenmediyse Mantes'da inmiş olabilir. *Yeğeninin peşinden koş*, ah teyzeciğim. Şimdi bu ihtiyarcığa ne yazacağım?

O sırada alt katın camında üst kattan inen siyah bir pantolon belirdi.

— Yoksa Marius mü? diye düşündü teğmen.

Bu Marius'tü.

Arabanın kenarında, atlara ve arabacıların arasına karışmış küçük bir köylü kızı yolculara çiçekler satıyor, "Hanımlarınıza çiçek götürün," diye bağırıyordu.

Marius ona yaklaşıp sepetindeki en güzel çiçekleri satın aldı.

— Şu işe bak, dedi Théodule arabadan aşağı atlarken, işte bu beni meraklandırdı. Bu çiçekleri kime götürecek acaba? Böyle güzel bir buket aldığına göre çok güzel bir kadın olmalı. Onu görmek isterim.

Ve artık tıpkı kendileri için avlanan köpekler gibi görev icabı değil kişisel merakını gidermek için Marius'ü izlemeye devam etti.

Théodule'ü hiç fark etmeyen Marius arabadan inen zarif kadınlara bakmıyor, etrafındaki hiçbir şey ilgisini çekmezmiş gibi görünüyordu.

— Âşık galiba! diye düşündü Théodule.

Mairus kiliseye yöneldi.

— Muhteşem, dedi Théodule içinden. Kilise! İşte bu. Biraz ayinle çeşnilenmiş randevular mükemmel olur. Hiçbir şey ulu Tanrı'nın yanından bir göz işareti yapmak kadar zarif olamaz.

Kilisenin önüne gelen Marius içeri girmedi ve sunağa arkasını dönüp, sunağın arkasındaki bölümde, sütunlardan birinin köşesinde gözden kayboldu.

— Randevu dışarıda olacak, dedi Théodule. Şu kızı bir görelim.

Ve çizmelerinin ucuna basarak Marius'ün döndüğü köşeye doğru yürüdü.

Oraya vardığında afalladı.

Marius buketin çiçeklerini yaydığı bir mezarın otlarının üzerinde iki elini alnına götürmüş bir halde diz çökmüştü. Mezarın başucunu gösteren bir çıkıntıda üzerinde beyaz harflerle: ALBAY BARON PONTMERCY yazan siyah tahta bir haç vardı. Marius'ün hıçkırıkları duyuluyordu.

Âşık olduğu kız bir mezardı.

VIII

Mermere Karşı Granit

Paris'ten ilk kez ayrıldığında geldiği yer burasıydı. M. Gillenormand'ın "Hovardalık yapıyor," dediği her seferinde geldiği yer burasıydı.

Karşısında birdenbire beklenmedik bir mezar bulmanın şaşkınlığını yaşayan Teğmen Théodule bir mezara ve bir albaya duyulan saygıdan oluşan çözümleyemediği garip ve bunaltıcı bir duygu yaşadı. Marius'ü mezarlıkta yalnız bırakarak âdeta askeri bir disiplinle geri çekildi. Kendisine yüksek rütbeli apoletlerle görünen ölüme neredeyse askeri bir selam verdi. Teyzesine ne yazacağını bilemediğinden hiçbir şey yazmamaya karar verdi; Théodule'ün Marius'ün aşkları konusundaki araştırması bir sonuç vermese de, Vernon ziyareti kısa süre içinde Paris'te yankısını bulacaktı.

Üçüncü günün sabahında Vernon'dan geri dönen Marius dedesinin evinin önünde arabadan indi. Posta arabasında geçen iki gecenin yorgunluğunu ve uykusuzluğunu atmak için yüzme okuluna gitme ihtiyacını hissederek hemen odasına çıktı, yolculuk redingotunu ve boynundaki siyah kordonu çıkararak yüzmeye gitti.

Tüm sağlıklı ihtiyarlar gibi erkenden kalkan M. Gillenormand döndüğünü duyunca, ona sarılmak ve bu arada nereye gittiği hakkında biraz bilgi almak için yaşlı bacaklarının elverdiği ölçüde hızla Marius'ün odasının bulunduğu çatı katının merdivenlerini tırmanmıştı.

Ama yeniyetme basamakları seksenlik çıkamadan indiğinden Gillenormand baba odaya girdiğinde kimseyi bulamamıştı.

Yatak bozulmamıştı ve üzerinde teklifsizce bırakılmış redingot ve siyah kordon duruyordu.

— Bu daha iyi, dedi M. Gillenormand.

Ve biraz sonra şimdiden araba tekerleği desenlerini işlemeye başlamış olan Matmazel Gillenormand'ın oturduğu salona zafer kazanmış bir edayla girdi.

Bir elinde redingot, diğer elinde kordon vardı.

— Zafer! diye haykırıyordu. Sırrı çözeceğiz! Her şeyi öğreneceğiz, bizim sinsi oğlanın çapkınlıklarını elimizle yoklayacağız! İşte aşk romanı başlıyor. Elimde bir resim var!

Gerçekten de, kordonun ucuna bir madalyona benzeyen siyah deriden bir kutu asılıydı.

Bu kutuyu açmayan ihtiyar onu bir süre, gözünün önünden kendisine getirilmeyen leziz bir yemek geçtiğini gören zavallı bir aç gibi hayranlık, öfke ve hazla inceledi.

— Hiç kuşkusuz içinde bir resim var. Bunu iyi bilirim. Onu sevgiyle yüreklerinin üzerinde taşırlar. Ahmaklar! Kimbilir yüreğini hangi iğrenç fahişe hoplatıyordur! Şimdiki gençler çok zevksiz!

— Baba açsana bakalım, dedi yaşı geçkin kız.

Kutu bir yaya basılınca açılıyordu, içinde özenle katlanmış bir kâğıttan başka bir şey bulamadılar.

— Şundan buna, dedi M. Gillenormand kahkahalar atarak. Bunun ne olduğunu biliyorum. Bir aşk mektubu!

— Ah! O zaman okuyalım! dedi teyze.

Ve gözlüklerini takıp kâğıdı açtıklarında şu yazıyla karşılaştılar:

" *Oğluma.* İmparator Waterloo savaş alanında bana baron unvanı verdi. Restorasyon, kanımla elde ettiğim bu unvanı tanımadığı için oğlum onu kendisine yaraşır bir şekilde taşıyacak."

Baba ve kızın o anda yaşadıkları duyguları tasvir etmek mümkün değildi. Kendilerini bir ölünün soluğuyla buz kesmiş gibi hissettiler. Tek bir söz bile etmediler. Sadece M. Gillenormand alçak sesle kendi kendine konuşuyormuş gibi "Bu kılıççının yazısı," dedi.

Teyze kâğıdı evirip çevirdikten sonra yeniden kutuya koydu.

O sırada redingotun cebinden mavi kâğıtla sarılmış kare şeklinde küçük, uzun bir paket düştü. Paketi yerden alan Matmazel Gillenormand mavi kâğıdı açtı. Bunlar Marius'ün bastırdığı kartvizitlerdi. Birini M. Gillenormand'a uzattı, üzerinde *Baron Marius Pontmercy* yazıyordu.

İhtiyarın zili çalmasıyla Nicolette geldi. Kordonu, kutuyu, redingotu alan M. Gillenormand hepsini yere fırlattı ve:

— Bu paçavraları yerine götürün, dedi.

Bir saat derin bir sessizlik içinde geçti. Birbirlerine sırtlarını dönmüş bir halde oturan yaşlı adam da, yaşı geçkin kız da kendi payına muhtemelen aynı şeyleri düşünüyordu. Böyle geçen bir saatin sonunda Gillenormand teyze:

— Çok güzel! dedi.

Birkaç saniye sonra geri dönen Marius belirdi. Daha salon kapısının eşiğini geçmeden önce elinde kartvizitlerinden birini tutan ve üstünlük taslayan bir burjuvanın içinde insanı ezip geçen bir şeyler barındıran sırıtışıyla bağıran dedesini fark etti:

— Vay! Vay! Vay! Vay! Demek artık baron oldun. Sana iltifat etmem gerek. Bu ne anlama geliyor?

Hafifçe kızaran Marius yanıtladı:

— Bu, babamın oğlu olduğum anlamına geliyor.

Gülmeyi kesen M. Gillenormand sert bir ses tonuyla karşılık verdi:

— Senin baban benim.

— Babam, diye devam etti gözlerini önüne eğen Marius sert bir ifadeyle, cumhuriyete ve Fransa'ya onurlu bir şekilde hizmet eden, insanlığın yazdığı en büyük tarihte soylu bir görev üstlenen, gündüzleri mermi ve gülle yağmurları altında, geceleri karın, çamurun, yağmurun ortasında geçirdiği çeyrek yüzyıl boyunca ordugâhta yaşayan, iki sancağı ele geçiren, yirmi yerinden yaralanan, unutulmuş ve terk edilmiş bir halde ölen ve tek hatası iki nankörü, ülkesini ve beni çok sevmek olan mütevazı ve kahraman bir adamdır.

M. Gillenormand daha fazlasını kaldıramazdı. Cumhuriyet sözcüğünü duyunca yerinde doğrulmuş, daha doğrusu ayağa fırlamıştı. Marius'ün söylediği tüm sözler eski kralcının yüzünde demirci körüğünün esintisinin bir kor üzerindeki etkisini yaratmıştı. Karayken kızarmış, kızıllaşmış, alev kızılı rengini almıştı.

— Marius! diye haykırdı. İğrenç herif! Babanın kim olduğunu bilmiyorum! Bilmek de istemiyorum! Onun hakkında hiçbir şey bilmiyor ve onu tanımıyorum! Ama bildiğim tüm bu insanların sefillerden ibaret olduğu! Dilenciler, katiller, kırmızı bereliler, hırsızlar! Hepsi diyorum! Hepsi diyorum! Hiçbirini tanımıyorum! Hepsi diyorum! Anlıyor musun Marius? Beni iyi dinle, senin baronluğunun hükmü benim terliğim kadardır! Robespierre'e destek olanların hepsi hayduttu! B-u-o-naparté'ye destek olanların hepsi eşkıyaydı! Hepsi meşru krallarına ihanet eden, ihanet eden, ihanet eden hainlerdi! Hepsi Waterloo'da Prusyalılar ve İngilizlerden kaçan alçaklardı! İşte bildiğim bunlar. Sayın babanız onların arasındaysa bunu bilemem, buna sadece üzülürüm, hepsi bu!

Bu sefer kora dönüşme sırası Marius'e, körük olma sırası M. Gillenormand'a gelmişti. Marius'ün tüm bedeni titriyor, başı ateşler içinde yanıyor, ne yapacağını bilemiyordu. Mayasız ekmeklerinin hepsinin rüzgâra fırlatıldığını gören bir rahip, yoldan geçen birinin putuna tükürdüğünü fark eden bir Hint dervişi gibiydi. Böyle şeylerin yüzüne söylenmesi karşılıksız kalamazdı. Ama ne yapmalıydı? Gözlerinin önünde babası ayaklar altında çiğnenmiş, üzerinde tepinilmişti, ama bunu yapan kimdi? Dedesi. Birine hakaret etmeden diğerinin öcü nasıl alınabilirdi? Dedesine hakaret etmesi mümkün değildi, aynı şekilde babasının intikamını almaması da mümkün değildi. Bir yanda kutsal mezar, diğer yanda beyaz saçlar. Beynindeki bu kasırganın etkisiyle, birkaç saniye sarhoş gibi sendeledi; ardından gözlerini kaldırıp bakışla-

rını dedesine sabitledikten sonra gök gürültüsüne benzer bir sesle haykırdı:

— Bourbonlara lanet olsun ve o besili domuz XVIII. Louis!

XVIII. Louis'nin dört sene önce ölmüş olması umurunda değildi.

İhtiyarın kızıl suratı aniden saçları gibi bembeyaz oldu. Şöminenin üzerindeki M. le duc de Berry'nin büstüne dönüp, onu garip bir görkemi yansıtan bir ifade ve derin bir saygıyla selamladı. Ardından döşemeyi yürüyen bir taş heykel gibi gıcırdatarak, pencereden şömineye şömineden pencereye kadar tüm salonu sessizce ve ağır adımlarla iki kere arşınladı. İkinci yürüyüşünde bu şoka yaşlı bir koyunun şaşkınlığıyla eşlik eden kızına doğru eğilip neredeyse sakin bir gülümsemeyle:

— Mösyö gibi bir baron ve benim gibi bir burjuva aynı çatı altında yaşayamazlar, dedi.

Ve aniden solgun yüzü, titreyen bedeni, öfkenin ürkütücü ışıltısıyla genişleyen alnıyla korkunç bir görünüm sergilerken doğrulup, kolunu Marius'e uzatttı ve:

— Defol git, diye bağırdı.

Marius evi terk etti.

Ertesi gün M. Gillenormand kızına:

— Bu kan içiciye altı ayda bir altmış altın gönderip, bana ondan asla söz etmeyeceksiniz, dedi.

Dinmek bilmeyen büyük öfkesi ve ne yapacağını bilememesi yüzünden kızına üç ay boyunca *siz* demeye devam etti.

Marius de evden büyük bir öfkeyle ayrılmıştı. Kızgınlığını daha da arttıran bir olayı aktarmamız gerekir. Aile içi dramlara her zaman için bu uğursuz tesadüfler karışır. Hatalar yenilenmese de, yakınmalar çoğalır. Dedenin talimatı üzerine Marius'ün "paçavralarını" aceleyle odasına götüren Nicolette çatı katına çıkan karanlık merdivende farkında olmadan içinde albayın yazdığı kâğıdın bulunduğu siyah deri-

den kutuyu düşürmüş, kâğıt ve kutu bulunamamıştı. Marius o günden sonra sadece bu adla anacağı M. Gillenormand'ın "babasının vasiyetini" şömineye attığına inanmıştı. Albayın yazdığı birkaç satırı ezbere bildiğinden aslında hiçbir şey kaybolmamıştı. Ama kâğıt, yazı, o kutsal emanet, hepsi onun yüreğinin içine yerleşmişlerdi. Yüreğinin yarası nasıl onarılacaktı?

Marius cebindeki otuz frank, saat ve bir çantaya koyduğu birkaç giysiyle nereye gittiğini söylemeden, nereye gittiğini bilmeden evden çıkmış, saatliğine kiraladığı bir arabaya binip rastgele Quartier Latin'e doğru gitmeye başlamıştı.

Marius'ün hali ne olacaktı?

Dördüncü Kitap
A B C Dostları

I

Tarihe Geçmesine Ramak Kalmış Bir Topluluk

Görünürde durgun geçen bu dönemde, belli belirsiz bir devrimci esinti yürekleri hafifçe ürpertiyordu. 89'un ve 92'nin derinliklerinden geri gelen hafif bir soluk havaya karışıyordu. Bu deyişi dile getirmemize izin verilirse, gençlik deri değiştiriyor, farkında olmadan dönemin çalkantılarıyla dönüşüyordu. Saatin kadranı üzerinde ilerleyen akrep ruhları da harekete geçiriyor, herkes atması gereken adımı öne doğru atıyordu. Kralcılar liberalleşiyor, liberaller demokratlaşıyordu.

Bu dönem, binlerce alçalışla devinen karman çorman gelgitleri andırıyordu; alçalışların önemi karışımlar yaratmalarından kaynaklanıyordu, bu sayede ilginç düşünce bileşimlerini, hem Napoléon'a hem de özgürlüğe hayran insanları yaratıyordu. Burada tarihi yazıyoruz. Bunlar o dönemin seraplarıydı. Düşünceler aşamalar halinde gelişir. Garip bir bileşim olan Voltaireci kralcılığın kendisinden daha garip olmayan bir benzeri vardır: Bonapartçı liberalizm.

Diğer fikir akımları daha ciddiydi. Bir yanda prensipler araştırılıyor, bir yanda hakkaniyet duygusuna bağlanılıyordu. Mutlak'a büyük ilgi duyuluyor, sonsuz olan olası görünüyordu; mutlak, katılığından dolayı zihinleri göğe doğru iteleyip onları sınırsızlığın içinde çalkalandırır. Bir düşün doğmasında hiçbir şey bir inanç sistemi kadar etkili olamaz. Ve geleceğin doğmasında hiçbir şey düş kadar etkili olamaz. Bugünün ütopyası yarın ete kemiğe bürünür.

Gelişmiş düşüncelerin beklenmedik sonuçları vardı. Gizemin başlangıcının, kuşkucu ve sinsi olan "yerleşik düzeni" tehdit etmesi devrimci dalganın yükselişinin işaretiydi. İktidarın art düşüncesi halkın art düşüncesiyle yeraltında karşılaşır. Ayaklanmaların kuluçka dönemleri darbelerin tasarlandığını haber verir.

O zamanlar Fransa'da, Almanya'daki Tugenbund ve İtalya'daki Carboneria gibi yasadışı örgütler olmasa da, sağda solda, karanlık çukurların yeraltında dallanmaya başladığına tanık olunuyordu. Aix'de Cougourde filizlenirken, Paris'teki bu türden bazı örgütlerin arasında A B C Dostları Örgütü yer alıyordu.

A B C Dostları neyin nesiydi? Görünürdeki amacı çocukların eğitimi olsa da, asıl hedefi insanları bilinçlendirmekti.

Kendini A B C Dostları olarak tanıtan kişiler vardı. *Abaissé*[45] halktı. Onu ayağa kaldırmak istiyorlardı. Bir kelime oyunuyla dalga geçmek haksızlık olur. Bazen kelime oyunları politikada önemli rol oynar. Örnek: *Castratus ad Castra*[46] Narses'i general yapmıştır, örnek: *Barbari ve Barberini*; örnek: *Fueros y Fuegos*; örnek: *Tu es Petrus et super hanc Petram*[47] vs., vs. A B C Dostları'nın sayıları pek fazla

45 Fransızcada alçalmış, küçük görülen anlamına gelen abaissé'nin okunuşu ABC gibi abese'dir. (ç.n.)

46 Hadımlıktan savaş alanına, Narses (478-573) Doğu Roma İmparatoru I. Julianus'un hadım generali. (ç.n.)

47 İsa'nın Aziz Petrus'a söylediği "Petrus, sen bir kayasın, kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım." (Matta, XVI, 18), Petrus eski Grekçe'de kaya anlamına gelir. (ç.n.)

değildi, arkadaş topluluklarından kahramanlar çıksa çekirdek halindeki bu gizli derneğe arkadaş topluluğu diyebilirdik. Paris'te biri hallerin yakınında yer alan ve daha sonra sözünü edeceğimiz *Corinthe* Meyhanesi, diğeri Panthéon yakınında, Saint-Michel Meydanı'ndaki küçük Kafe *Musain* olmak üzere iki mekânda toplanıyorlardı; bu yerlerden ilki işçilere, ikincisi öğrencilere yakındı.

A B C Dostları'nın gizli toplantıları genellikle Kafe Musain'ın arka salonunda yapılıyordu.

Kafeye oldukça uzun bir koridorla bağlanan iki pencereli bu salon gizli bir merdivenle Grès Sokağı'na açılıyordu. Orada tütün, içki içiliyor, oyun oynanıyor, gülüşülüyordu. Her şeyden yüksek sesle, bazı şeylerden alçak sesle konuşuluyordu. Duvarda bir polisin gizli bir şeyler döndüğünü anlamasına kolaylıkla yetecek olan Cumhuriyet dönemindeki Fransa haritası asılıydı.

A B C Dostları'nın çoğunluğunu işçilerle yakın ilişkiler içinde olan öğrenciler oluşturuyordu. İşte tarihe belli ölçülerde mal olmuş bu isimlerden öne çıkanların bazıları şöyleydi: Enjolras, Combeferre, Jean Prouvaire, Feuilly, Courfeyrac, Bahorel, Lesgle ya da Laigle, Joly, Grantaire.

Dostlukları sayesinde âdeta bir aile gibi olan bu gençlerin Laigle dışında hepsi güneyliydi.

Arkamızda uzanan görünmez bir derinliğin içinde yitip gitmiştir. Bu grup ilgi çekiciydi. Bu dramın geldiğimiz bu noktasında, okurun trajik bir maceranın karanlığına gömüldüklerini göreceği bu gençlerin üzerine bir ışık huzmesi göndermenin yararlı olabileceğini düşünüyoruz.

Adını neden ilk olarak saydığımızı daha sonra öğreneceğimiz Enjolras zengin bir ailenin tek çocuğuydu.

Enjolras, gerektiğinde karşısındakini ürkütecek tavırlar sergileyebilen, çekici bir genç adamdı. Meleklerinki gibi bir güzelliğe sahipti. Vahşi bir Antinous'tu. Bakışının düşünceli yansımasına bakılırsa, daha önceki hayatında devrimin kı-

yametini yaşadığı söylenebilirdi. Bu kıyametin izlerine tanık olmuş gibi görünüyor, büyük olayların tüm ayrıntılarını biliyordu. Bir yeniyetmede garip karşılanacak ölçüde hem ruhani hem savaşçı bir yanı vardı. Rahip ve militandı; o dönemin bakış açısıyla demokrasinin askeri, tüm çağdaş hareketliliklerin, tüm akımların üzerinden bakıldığında idealin rahibiydi. Gözbebekleri derin, gözkapakları biraz kırmızı, kalın alt dudağı küçümseyici bir kıvrılmaya yatkındı, alnı genişti. Bir yüzde alnın geniş olması, ufkun enginliğine benzer. Geçen yüzyılın sonunda ve bu yüzyılın başında genç yaşta ünlü olan birçok delikanlı gibi tüm bedeninden fışkıran bir gençliğe, bazen rengi solsa da, genç kızların körpeliğine sahipti. Genç bir adam olsa da çocuğa benziyor, yirmi iki yaşında olmasına rağmen on yedi yaşında görünüyordu; ağırbaşlıydı, dünya üzerinde kadın adında bir varlığın olduğundan habersiz gibiydi. Tek tutkusu adalet, tek düşüncesi engelleri kaldırmaktı. Aventin Tepesi'nin Gaius'unu, Konvansiyon'un Saint-Just'ünü andırıyordu. Güllere katlanamıyor, ilkbaharı fark etmiyor, kuşların ötüşlerini duymuyordu; Evadne'nin çıplak boynu onu Aristogeiton'dan daha fazla heyecanlandırmazdı; onun için çiçekler, tıpkı Harmodius gibi ancak kılıçları gizlemeye yarardı. Neşesi ölçülüydü. Cumhuriyetle ilgili olmayan her şey karşısında bakışlarını utançla öne eğerdi. Özgürlüğün mermerden âşığıydı. Gizemli bir esinin etkisiyle dile getirdiği sözleri bir ilahinin titreşimlerini yayardı. Kanatlarını beklenmedik anlarda çırpardı. Onun yanına yaklaşmaya cüret eden geçici aşkın hali haraptı! Cambrai Meydanı'nın ya da Saint-Jean-de-Beauvais Caddesi'nin hafifmeşrep bir kızı okul kaçkını bir çocuğunkine benzeyen o yüzü, o uzun sarı kirpikleri, o mavi gözleri, rüzgârda uçuşan o dalgalı saçları, o pembe yanakları, o körpe dudakları, o inci gibi dişleri görüp tüm bu ışıltının görkemine kapılarak güzelliğinin etkisini Enjolras'da denemeye kalktığında, ürkütücü ve afallatıcı bir bakışın kendine aniden aradaki

uçurumu gösterdiğini fark eder ve Beuamarchais'nin çapkın yakışıklısıyla Hezekiel Tapınağı'nın inançlı delikanlısını birbirine karıştırmamayı öğrenirdi.

Devrimin mantığını temsil eden Enjolras'nın yanında devrimin felsefesini Combeferre temsil ediyordu. Devrimin mantığı ile felsefesi arasındaki bu fark, mantığın savaşa, felsefenin ise barışa karar verecek olmasıdır. Combeferre, Enjolras'yı tamamlıyor, düzenliyordu. Ondan daha kısa ve daha iriydi. Zihinlere genel düşüncelerin geniş düzlemlere yayılmış ilkelerinin aktarılmasını istiyor, "Devrim, gelin görün ki uygarlaşma..." diyor, sarp bir dağın etrafında engin, mavi bir ufku açıyordu. Bu yüzden Combeferre'in tüm düşünceleri anlaşılabilir ve uygulanabilirdi. Combeferre ile yapılacak bir devrim Enjolras'nınkine oranla daha ılımlı koşullar altında gerçekleşirdi. Enjolras devrimin kutsal bir hak olduğunu belirtirken, Combeferre devrimin doğal bir hak olduğunu dile getiriyordu. İlki Robespierre'e bağlılık duyarken, diğeri kendini Condorcet'ye yakın hissediyordu. Combeferre, Enjolras'ya göre herkesinkine benzeyen, sıradan bir yaşam sürdürüyordu. Bu iki delikanlıya tarihe geçme fırsatı verilse, biri adilliğiyle, diğeri bilgeliğiyle anılırdı. Enjolras çok erkeksi, Combeferre çok insaniydi. Gerçekten de aralarındaki ince fark *Homo* ve *Vir*[48] arasındaki farktı. Enjolras ne kadar katıysa, Combeferre doğal içtenliğiyle o kadar uysaldı. Yurttaş sözcüğünü sever, ama insan sözcüğünü tercih eder, İspanyollar gibi *Hombre* demekten hoşlanırdı. Her şeyi okur, tiyatroya gider, halkevlerinin kurslarına devam eder, Arago'nun ışığın parçacık teorisini öğrenir, Geoffroy Saint-Hilaire'in karotid arterin çifte görevini, iç karotid arterin beyni, dış karotid arterin yüzü kanlandırdığını anlattığı derslerine ilgi duyardı; her şeyden haberdardı, bilimin attığı her adımı izliyor, Saint-Simon ile Fourrier'yi karşılaştırıyor, hiyerogliflerin şifresini çözüyor, çakıl taş-

48 İnsan ve erkek. (ç.n.)

larını kırıp jeoloji hakkında fikir yürütüyor, ipek böceği kelebeklerinin resimlerini ezbere çiziyor, Académie'nin sözlüğündeki Fransızca hatalarını buluyor, Puységur'ü ve Deleuze'ü inceliyor, mucizeler de dâhil olmak üzere hiçbir şeyi doğrulamıyor, hortlaklar da dâhil olmak üzere hiçbir şeyi inkâr etmiyor, *Moniteur*'ün geçmiş sayılarının sayfalarını karıştırıyor, düşünüyordu. Geleceğin eğitmenlerin elinde olduğunu belirtiyor, eğitim sorunlarıyla ilgileniyordu. Toplumun hiç durmadan entelektüel ve ahlaki düzeyin yükseltilmesi, bilimin gelişimi, fikirlerin yaygınlaşması, gençliğin zihinsel faaliyetlerinin artırılması için çalışmasını istiyor; güncel yöntemlerin eksikliklerinden, klasik olarak anılan iki üç asırla sınırlı edebî bakış açısının yetersizliğinden, resmî bilgiçlerin zorba bağnazlıklarından, skolastik önyargılardan ve geleneksel yöntemlerin kolejlerimizi yapay istiridye çiftliklerine dönüştürmesinden endişeleniyordu. Birçok bilim dalına ilgi duyan, dilde özleştirmeciliği savunan, bilge, araştırmacı, açıksözlü ve arkadaşlarının söylediğine göre kendisini düşüncelere, "kuruntuya varacak" kadar kaptırmış bir gençti. Demiryollarına, ameliyatlarda acının dindirileceğine, görüntünün karanlık odada sabitleneceğine, elektrikli telgrafa, balonların istendiği şekilde yönlendirilebileceğine, tüm düşlere inanıyordu. Zaten insanlığa karşı, batıl inançlar, zorbalıklar ve önyargılar tarafından her yanda inşa edilmiş kalelerden pek kaygılanmıyordu. Bilimin, dünyanın gidişatını değiştireceğine inananlardandı. Enjolras lider, Combeferre rehberdi. İnsan biriyle birlikte savaşmak, diğeriyle birlikte yürümek isterdi. Bu, Combeferre'in mücadele etme gücünden yoksun olduğu anlamına gelmezdi; engellere göğüs germeyi, onlara var gücüyle saldırmayı reddetmiyor, ama insanlığın kaderiyle uyum içinde olması için aksiyomların, pozitif yasaların yavaş yavaş aktarılmasını tercih ediyordu ve iki ışık konusunda ayaklanmadan çok aydınlanmadan yanaydı. Bir yangın kuşkusuz her yanı aydınlatabilirdi, ama

neden günün doğması beklenmiyordu? Bir volkan aydınlık yayar ama seher daha iyi aydınlatır. Combeferre belki de güzelliğin beyazlığını yüceliğin alevlerine yeğliyordu. Bir dumanla bulanıklaşan aydınlık, şiddetle satın alınan bir ilerleme bu ılımlı ve ciddi zihni tatmin etmiyordu. Halkın gerçeklere körü körüne ve aceleyle atılması, bir 93'ün yeniden yaşanması onu ürkütüyor, ama durağanlıktan daha fazla tiksiniyor, orada çürümüşlüğün ve ölümün varlığını hissediyordu; olguları eksileri ve artılarıyla incelediğinde köpüğü kokuşmuşluğa, seli çirkef kuyusuna, Niagara Şelalesi'ni Montfaucon Gölü'ne tercih ediyor, netice itibarıyla ne mola verilmesini ne acele edilmesini seviyordu. Mutlak'a şövalye ruhlarıyla tutkun olan, tez canlı dostları görkemli devrimci atılımlara hayranlık duyup, bu atılımları dört gözle beklerken, Combeferre, belki soğuk ama net, yöntemli ama kusursuz, serinkanlı ama sarsılmaz ilerlemenin kendi işini kendisinin göreceğine inanıyordu. Geleceğin tüm saflığıyla gelmesi ve hiçbir şeyin halkların erdemli evrimleşmelerinin olağanüstülüğüne gölge düşürmemesi için ellerini birleştirip dizlerinin üzerine çökebilirdi. Hiç durmadan: *İyilik masum olmalı*, diyordu. Ve gerçekten de, devrimin yüceliği göz kamaştırıcı idealden gözünü ayırmamak ve orada pençelerindeki kan ve ateşle uçuşmaksa, ilerlemenin güzelliği lekesiz olmasıdır ve bu iki seçenekten birini temsil eden Washington ile diğerinde cisimleşen Danton arasında, kuğu kanatlı melek ile kartal kanatlı melek arasındaki fark vardır.

Jean Prouvaire, Combeferre'in daha uysal bir benzeriydi. Ona Jehan diye hitap ediliyordu, bu adı, büyük gereksinim duyulan Ortaçağ araştırmalarının çıktığı güçlü ve derin bir harekete karışmış küçük, geçici bir fantezi yüzünden almıştı. Jean Prouvaire âşıktı, saksıda çiçek yetiştiriyor, flüt çalıyor, şiir yazıyor, halkı seviyor, kadınlara acıyor, çocuklar için ağlıyor, geleceğe ve Tanrı'ya olan güveni birbirine karıştırıyor ve devrimi André Chenier'nin saygıdeğer kellesini

uçurduğu için suçluyordu. Sesi ince olsa da aniden erkeksileşiyordu. Her konuda derin bir bilgi birikimine sahip olacak kadar aydındı ve neredeyse Oryantalizm uzmanı sayılırdı. Her şeyden öte, iyi bir insandı ve iyiliğin yücelikle ne kadar ilintili olduğunu bilen herkesin kolayca anlayabileceği üzere şiir konusunda sınırsızlığı tercih ederdi. Bildiği İtalyanca, Latince, Grekçe ve İbranice, Dante, Juvenal, Eshilos ve İşaya gibi dört şairi okumaktan başka bir işe yaramıyordu. Fransızca'da Corneille'i Racine'e ve Agrippa d'Aubigné'yi Corneille'e tercih ediyordu. Yabani yulaf ve peygamberçiçeği tarlalarında gezip tozuyor ve toplumsal olaylarla olduğu kadar bulutlarla da ilgileniyordu. Bir yanı insana bir yanı Tanrı'ya yönelen zihni inceliyor ya da hayranlıkla izliyordu. Bütün gün ücret, sermaye, kredi, evlilik, din, düşünce özgürlüğü, sevme özgürlüğü, eğitim, ceza yasaları, yoksulluk, örgütlenme, özel mülkiyet, üretim ve bölüşüm gibi toplumsal sorunları derinlemesine araştırıyor, kitlelerin üzerini karanlıkla kaplayan muammayı çözmeye çalışıyor; gece olduğunda yıldızlara, o olağanüstü varlıklara bakıyordu. Enjolras gibi o da zengin bir ailenin tek çocuğuydu. Dingin bir ses tonuyla konuşur, başını öne eğer, güçlükle gülümser, kötü giyinir, beceriksizce davranır, hiç neden yokken kızarırdı. Oldukça çekingen olsa da, çok yürekliydi.

Yelpaze işçisi olarak günde zor bela üç frank kazanan Feuilly'nin annesi de babası da ölmüştü ve tek düşüncesi dünyayı özgürleştirmekti. Bir başka meşguliyeti de aynı şekilde özgürleşmek olarak adlandırdığı kendi kendini eğitmekti. Okumayı yazmayı, bildiği her şeyi kendi başına öğrenmişti. Gani gönüllü olduğundan her şeye derin bir sevgi duyardı. Bu öksüz tüm halkları benimsemişti. Annesi olmadığından düşüncelerini vatan üzerine yoğunlaştırmıştı. Dünyada kimsenin vatansız kalmasını istemiyordu. Bir halk adamının derin önsezisiyle günümüzde *milliyetçilik* olarak adlandırdığımız düşüncenin taslağını hazırlamıştı. Tarihi

kasıtlı olarak kendini öfkelendirmek için öğrenmişti. Özellikle Fransa'yla meşgul olan o genç ütopyacılar güruhunda o Fransa'nın dışıyla ilgileniyordu. Yunanistan, Polonya, Macaristan, Romanya, İtalya konusunda uzmanlaşmıştı. Bu isimleri yerli ya da yersiz her fırsatta, hakkaniyetin dikkafalılığıyla telaffuz ediyordu. Osmanlı'nın Yunanistan ve Tesalya, Rusya'nın Varşova, Avusturya'nın Venedik üzerinde hak iddia etmeleri onu kızdırıyordu. Hepsinden çok 1772'deki büyük adaletsizliğe ifrit oluyordu. Haklılığa dayanan öfkenin desteğini alan belagat her şeyin üzerindeydi, işte onunki de bu türden bir belagattı. O aşağılık 1772 tarihi, ihanetle baskı altına alınmış o soylu ve yiğit halk, o üçlü suç, büyük devletlerin âdeta doğum belgelerinin üzerlerini karaladıkları soylu milletler üzerindeki o ürkütücü baskılarının prototipi olan o canavarca tuzak konusunda hiç susmuyordu. Çağdaş tüm toplumsal saldırılar Polonya'nın paylaşımından köken alırlar. Polonya'nın paylaşılması günümüzün tüm siyasi suçlarının önün açan bir teoremdir. Polonya'nın paylaşılmasını, *ne varietur*[49] onaylamayan, imzalamayan, paraflamayan tek bir despot, tek bir hain yoktur. Çağdaş ihanetlerin dosyaları karıştırıldığında, ilk önce ortaya o çıkar. Viyana Kongresi kendi suçunu işlemeden önce ona danışmıştır. 1772 sıkıştırılan avın yakalanmak üzere olduğunu bildiren boru sesidir, 1815 ise tazı payıdır. İşte Feuilly'nin özel gündemi buydu. Kendini adaletin hamisi ilan eden bu zavallı işçi, adalet tarafından ödül olarak yüceltilmişti. Gerçekten de adalette sonsuzluk vardır. Varşova Tatar, Venedik Cermen olamazdı. Krallar bu iş için zamanlarını ve itibarlarını kaybediyorlar. Dibe gömülen vatan er ya da geç yeniden su üstüne çıkar. Yunanistan yeniden Yunanistan, İtalya yeniden İtalya olur. Bu haksızlıklara karşı adaletin itirazı sonsuza dek sürer. Bir halkın baskı altında tutulması suçu zaman aşımına uğramaz. Bir millet bir mendil gibi buruşturulup atılamaz.

49 Lat. Değiştirilmeksizin. (e.n.)

Courfeyrac'ın babasının adı M. de Courfeyrac'tı. Restorasyon Dönemi burjuvazisinin aristokrasi ve soyluluk hakkındaki yanlış düşüncelerinden biri öntakıyı önemsemekti. Bilindiği gibi öntakının hiçbir anlamı yoktu. *La Minerve* gazetesinin ilk yayınlandığı dönemin burjuvaları bu zavallı *de* takısını bazılarının vazgeçmelerini gerektirecek ölçüde önemsiyorlardı. Bu yüzden M. de Chauvelin M. Chauvelin, M. de Caumartin M. Caumartin, M. de Constant de Rebecque Benjamin Constant, M. de Lafayette M.Lafayette olarak anılmaya başladı. Onlardan aşağı kalmak istemeyen M. de Courfeyrac da ismini kısaca Courfeyrac olarak değiştirdi.

Aslında Courfeyrac hakkında söyleyeceklerimizi burada kesip, şöyle demekle yetinebiliriz: Courfeyrac, bakınız Tholomyès.

Gerçekten Courfeyrac gençliğin, şeytani zekânın zarafeti olarak nitelendirebileceğimiz bir canlılığa sahipti. Bu özellik zamanla tıpkı yavru kedinin şirinliği gibi sönüp gider ve tüm bu zarafet iki ayaklı burjuvaya, dört ayaklı erkek kediye dönüşür.

Okulda eğitim alan kuşaklar, gençliğin seçilmiş başarılı temsilcileri, bu incelikli düşünceyi taşır, *quasi coursores*,[50] elden ele geçirirler, böylece, az önce belirttiğimiz gibi 1828'de Courfeyrac'ı dinleyen biri 1817'de Tholomyès'i dinlediğini sanır. Ancak Courfeyrac onurlu bir çocuktur. Sosyal zekâ konusunda görünüşte sahip olduğu benzerliklere rağmen, Tholomyès ile aralarında büyük farklar vardı. İçlerindeki gizli benlik ilkinde diğerinden çok değişikti. Tholomyès'in içinde bir savcı, Courfeyrac'ın içinde bir şövalye yatıyordu.

Enjolras lider, Combeferre rehber, Courfeyrac odak noktasıydı. Diğerleri daha fazla ışık, o ise daha fazla ısı veriyordu; yuvarlaklığı ve ışıltısıyla bir odağın tüm özelliklerine sahipti.

50 Lat. Koşucular gibi. (ç.n.)

Bahorel, 1822 Haziran'ında, genç Lallemand'ın cenaze törenindeki kanlı olaylarda yer almıştı.

Bahorel iyi niyetli, can sıkıcı, yiğit, müsrifti, savurganlığı cömertlikle, gevezeliği belagatle, cesareti küstahlıkla yarışırdı; şeytanın yeryüzündeki numunesiydi; dikkat çeken yelekleri, kızıl renkte düşünceleri vardı; yaygaracı ve kargaşa meraklısıydı, bu yüzden ayaklanma yoksa çatışma çıkmasını, devrim yoksa ayaklanma çıkmasını isterdi; neler olacağını görmek için her zaman döşeme taşlarını kırmaya, kaldırım taşlarını sökmeye, hükümetleri devirmeye hazırdı; üniversitedeki on birinci yılıydı. Hukuktan çok iyi anlıyor ama uygulamada bunu hiç belli etmiyordu, ilkesi asla avukat olmamak, arması gece masasının üzerindeki yargıç başlığıydı. Nadir de olsa, Hukuk Fakültesinin önünden her geçişinde, o zamanlar palto icat edilmediğinden redingotunun önünü hijyenik önlemler almak üzere iliklerdi. Fakültenin kapısı için "Ne sevimli bir ihtiyar!" ve dekanı için "Ne muhteşem bir abide!" derdi. Derslerinde şarkılara konu olacak güfteler, profesörlerinde karikatürlerde yer alacak ilginçlikler bulurdu. Hiçbir iş yapmadan ayda üç bin frank harcayabiliyordu. Oğullarına saygı duymayı bellettiği anne babası köylüydü.

Onlar hakkında "Onlar burjuva değil, köylü; işte bu yüzden zekiler," diyordu.

Hevesleri geçici olduğundan farklı kafelere giderdi; diğer arkadaşlarının aksine onun alışkanlıkları yoktu. Aylak aylak dolaşırdı. Gezip tozmak insani bir özellikti. Aylak aylak dolaşmak ise Parislilere özgüydü. Yine de ince bir zekâsı vardı ve göründüğünden daha düşünceliydi.

A B C Dostları'nın, ideolojileri henüz tam olarak şekillenmemiş, rüştlerini ancak bir süre sonra ispat edecek diğer gruplarla olan ilişkilerini yürütüyordu.

Bu gençler meclisinin kel kafalı bir üyesi vardı. XVIII. Louis'nin sürgüne gittiği gün arabaya binmesine yardım ettiği için dük unvanı verdiği Avaray markisi kralın 1814'teki

geri dönüşünde Calais'de gemiden indiğinde bir adamın kendisine bir dilekçe uzattığını anlatıyordu:

— Ne istiyorsunuz? diye sordu kral.

— Posta müdürlüğünde bir görev majesteleri.

— İsminiz nedir?

— L'aigle.[51]

Kaşlarını çatan kral dilekçedeki imzaya bakıp ismin şu şekilde yazıldığını gördü: LESGLE. Pek de Bonapartçı olmayan bu yazım hatasından etkilenen kral gülümsemeye başladı.

— Majesteleri, diye devam etti adam, kralın avcıbaşısı olan dedemin lakabı Lesgueules'müş. Benim ismim bu lakaptan geliyor. Lesgueules ismi büzüşerek Lesgle'e, zamanla değişime uğrayarak L'Aigle'e dönüşmüş.

Bunun üzerine kral gülümsemeyi kesmiş ve bir süre sonra adamı kasten ya da farkında olmadan Meaux Postanesi'nde görevlendirmiş.

İşte grubun kel üyesi adı Lesgle ya da Legle olan ve imzasını Legle (de Meaux) olarak atan adamın oğluydu. Arkadaşları ona Bossuet[52] lakabını takmışlardı.

Neşeli ve bahtsız bir genç olan Bossuet'nin özelliği hiçbir işte başarılı olamamasıydı. Yine de her şeye gülüyordu. Yirmi beş yaşında saçları dökülmüştü. Babası ona bir ev ve bir tarla bırakmış, ama o daha mirasa konar konmaz yanlış bir yatırırn sonucu evi ve tarlayı kaybetmiş, elinde avucunda hiçbir şey kalmamıştı. Birikimli ve zeki olsa da, hep başarısızlığa uğruyordu. Hiçbir işte dikiş tutturamıyor, kurduğu çatı iskeleleri üzerine yıkılıyordu. Odun kırmaya kalksa parmağını kesiyordu. Bir metresi olduğunda, kısa süre içinde onun da bir âşığı olduğunu keşfediyordu. Her an bir bahtsızlıkla karşılaşıyordu, işte bu nedenle neşeliydi. *Kiremitleri düşen bir çatının üzerinde oturuyorum,* diyordu. Aksiliklere

51 Fransızca'da kartal anlamına gelen L'aigle Napoléon'un simgesidir. (ç.n.)

52 Jacques Bénigne Bossuet (1627-1704), Meaux piskoposluğu yapmıştır. (ç.n.)

alıştığı için başına gelenlere pek şaşırmıyor, kötü şansı dinginlikle karşılıyor ve kaderin muzipliklerine kendisine şaka yapılan biri gibi gülümsüyordu. Yoksul olsa da, iyi niyetinin kesesi hiç boş kalmaz, son parasını harcasa bile kahkahası hiç tükenmezdi. Bahtsızlıkla karşılaştığında, bu eski dostunu içtenlikle selamlar, felaketlerin omzuna dostça vururdu; talihsizlikle ona lakabıyla hitap edebilecek ölçüde samimiydi, ona "Merhaba karabahtım," derdi.

Kaderin bu zulümleri ona yaratıcılık kazandırmıştı. Kaynak bulmakta üstüne yoktu. Hiç parası olmasa da, dilediğinde "çılgınca harcamalar" yapmanın bir yolunu bulurdu. Bir gece hafifmeşrep bir kızla yemek yediğinde "yüz frank" hesap ödemiş, o sefahat âleminin ortasında aklına şu unutulmaz sözler gelmişti: *Beş altınlık ela göz, çizmelerimin bağını çöz.*

Bahorel gibi hukuk okuyan Bossuet, yavaş yavaş avukatlık mesleğine doğru ilerliyordu. Bossuet'nin evi yoktu, hatta bazen sokakta kalacak duruma düşüyor, bugün bir arkadaşında yarın bir diğerinde, sıklıkla da Joly'de kalıyordu. Bossuet'den iki yaş küçük olan Joly tıp okuyordu.

Genç bir hastalık hastası olan Joly tıp eğitiminden doktor olmaktan çok hasta olmayı öğrenmişti. Daha yirmi üç yaşında olmasına rağmen, hep hasta olduğunu sanıyor, bütün gününü aynada dilini incelemekle geçiriyordu. İnsanların da tıpkı bir iğne gibi mıknatıslanacağına inanıyor ve evrenin güçlü manyetik akımının kan dolaşımını etkilememesi için yatağını başucu güneye, ayakucu kuzeye gelecek şekilde yerleştiriyordu. Fırtınalı havalarda nabzını ölçüyordu. Yine de, içlerinde en neşelisi oydu. Tüm bu tutarsızlıklar, gençliği, evhamı, çelimsizliği, neşesi hoş bir karışım oluşturuyor, kanatlı sesli harfler konusunda savurgan olan ve kendisine *Jolllly* olarak seslenen arkadaşları arasında onu sıradışı ve sevimli kılıyordu. Jean Prouvaire ona, "Dört L'nin üzerinde uçabilirsin," diyordu.

Joly'nin bilge bir zekânın belirtisi olarak bastonunun ucunu burnuna değdirmek gibi bir takıntısı vardı.

Oldukça farklı kişilikleri olan ve haklarında ciddiyetle konuşulması gereken bu gençler aynı şeye inanıyorlardı: İlerleme.

Hepsi Fransız Devrimi'nin öz evlatlarıydı. En uçarıları bile 89 tarihinden söz edildiğini duyduğunda görkemli bir tavır takınıyorlardı. Öz babaları bir zamanlar rahip, kralcı, liberaldi ya da hâlâ öyleydiler; ama onlar bunu umursamıyor, genç oldukları için o karmaşık geçmişlerine hiç aldırmıyorlardı; damarlarında ilkelerin saf kanı akarken, yozlaşmak bilmez hakkaniyete ve mutlak göreve kayıtsız şartsız bağlanıyorlardı.

Ödevlerinin bilincine vakıf militanlar olarak idealin taslaklarını yeraltında çiziyorlardı.

Tüm bu tutkulu yürekler ve inançlı zihinler arasında bir kuşkucu vardı. Onların arasında ne yapıyordu? Farklılıkların yan yana bulunmasından dolayı oradaydı. Adı Grantaire olan bu kuşkucu imzasını genellikle bir bilmece gibi R[53] harfiyle atardı. Grantaire kendini bir şeylere inanmaktan sakınan bir adamdı. Paris'teki eğitimi sırasında birçok şeyi çok iyi öğrenmişti; en iyi kahvenin Kafe Lemblin'da, en iyi bilardo masasının Kafe Voltaire'de, en güzel peksimetlerin ve zarif kızların Maine Bulvarı'ndaki Ermitage'da, en nefis tavuk kanatlarının Saguet Ana'da, leziz balık yahnilerinin Cunette'de ve en muhteşem beyaz şarabın Combat'da olduğunu biliyordu. Her şeyin en iyisinin nerede olduğunun yanı sıra Fransız boksunu, tekme dövüşünü, bazı dansları da iyi biliyor, sopayı usta bir eskrimci gibi kullanıyordu. Hepsinden öte sıkı bir de içkiciydi. Oldukça çirkindi; o dönemde potin dikici kızların en güzellerinden biri olan Irma Boissy onun çirkinliğinden ne kadar tiksindiğini belirtmek için şu sözleri kullanırdı: *Grantaire'den daha çirkinini bul-*

53 Büyük r harfi, yani "grand r", "grantaire" ile aynı okunuşa sahiptir. (ç.n.)

mak mümkün değil. Ama Grantaire kendini beğenmişliğiyle bundan hiç alınmıyordu. Gözlerini tüm kadınlara dikip, onlara sevgiyle bakarken âdeta "Ben isteseydim!" dermiş gibi görünür ve arkadaşlarını kadınların gözdesi olduğuna inandırmaya çalışırdı.

Grantaire kendisi için hiçbir anlamı olmayan halkın hakları, insan hakları, toplumsal sözleşme, Fransız Devrimi, cumhuriyet, demokrasi, insanlık, uygarlık, din, ilerleme sözcüklerine gülümserdi. Zekânın bir kusuru olan kuşkuculuk zihnine herhangi bir düşüncenin yerleşmesine izin vermemişti. İroniyle yaşıyordu. Yaşam felsefesi özetle şöyleydi: Benim için kesin olan tek şey kadehimin dolu olmasıdır. Kardeşin, babanın, genç Robespierre'in, Loizerolles'unkiler de dâhil olmak üzere her konuda yapılan fedakârlıklarla alay ediyor, "Öldüler de başları göğe mi erdi?" diye haykırıyordu. Haç hakkında, "işte işini bilen bir darağacı" diyordu. Çapkınlık yapan, kumar oynayan, sıklıkla sarhoş gezen bu sefih bizim genç filozoflara hiç durmadan şu şarkıyı söyleterek eziyet ederdi: *Kızları severim, iyi şarabı severim.* Beste: "Yaşasın IV. Henri!"

Yine de bu kuşkucunun tutkuyla bağlı olduğu bir şey vardı. Bu tutku bir düşünceye, bir dogmaya, sanata, bilime değil, bir insana, Enjolras'ya yönelmişti. Grantaire, Enjolras'yı seviyor, sayıyor, ona hayranlık duyuyordu. Bu inançsız kuşkucuyu Mutlak'ın etrafında toplanmış bu gençlere bağlayan neydi? İçlerinde Mutlak'a en çok inanan. Enjolras onun üzerinde nasıl hâkimiyet kuruyordu? Düşünceleriyle mi? Hayır. Sıklıkla rastlandığı gibi karakteriyle. Bir kuşkucunun bir militana bağlanmasının açıklaması birbirlerini tamamlayan renkler yasası kadar basittir. Bizde eksik olan bizi kendine çeker. Kimse gün ışığını bir kör kadar sevemez. Cüce kız bando şefine hayrandır. Kurbağanın gözleri hep göğe bakar; neden? Kuşların uçuşunu görmek için. İçi kuşkuyla kaplı olan Grantaire, Enjolras'nın inançlarının

havada süzüldüğünü görmeyi seviyor, Enjolras'ya ihtiyaç duyuyordu. Net bir şekilde farkına varmasa ve kendine bile izah edemese de, bu dürüst, doğru, katı, saf kişilik onu büyülüyordu. İçgüdüsel olarak kendi zıddına hayranlık duyuyordu. Olgunlaşmamış, şekilsiz, hastalıklı, karmakarışık düşünceleri Enjolras'ya belkemiği gibi bağlanırken, manevi omurgası bu sert payandadan destek alıyordu. Grantaire, Enjolras'nın yanındayken bir kimliğe kavuşuyordu. Zaten kendi kişiliği de belirgin bir şekilde birbiriyle hiç uyuşmayan iki ayrı kişilik özelliği barındırıyordu. Hem ironik hem içtendi. Kayıtsızlığa sevgi duyuyordu. Beyni inançtan vazgeçse de, yüreği dostluktan vazgeçemiyordu. Bu ciddi bir tezattı; çünkü sevgi de bir inançtır. Arka yüz, ters yüz olarak yaratılmışa benzeyen insanlar vardır. Pollux, Patroche, Nisus, Eudamidas, Ephestion, Pechmeja bu türün örnekleridir. Sadece bir başkasının sırtına yaslanarak yaşayabilirler; isimleri "ve" bağlacının ardından gelir; kendilerine ait olmayan yaşamları kendilerine ait olmayan kaderlerinin diğer yanıyla sürüp gider. Bu adamlardan biri olan Grantaire, Enjolras'nın diğer yanıydı.

Yakın ilişkilerin âdeta alfabenin harflerinden başladığı söylenebilir. Harfler dizisinde *o* ve *p* birbirlerinden ayrılmazlar. O ve P'yi ya da Orestes ve Pylades'i dilediğinizce telaffuz edebilirsiniz.

Enjolras'nın uydusu olan Grantaire bu gençlerin arasında yaşıyor, onların olmadığı bir mekânda hiçbir şeyden keyif almıyor, her yere onların peşinden gidiyordu. Şarabın çakır keyifliğinde bu silüetlerin gidiş gelişlerini izlemekten hoşlanıyor, onlar da ona iyi niyeti sayesinde katlanıyorlardı.

İnançlı ve ayık Enjolras bu kuşkucu ayyaşı küçümsüyor, ona kibirli bir merhametle yaklaşıyordu. Enjolras tarafından terslenen, hor görülen, dışlanan ve reddedilen Pylades rolünü üstlenen Grantaire yine de geri dönüyor ve Enjolras için: "Ne muhteşem bir mermer!" diyordu.

II

Bossuet'nin Blondeau'ya Yaktığı Ağıt

Bir öğleden sonra –yukarıda anlattığımız olaylarla tesadüfi bir biçimde kesişeceğini göreceğimiz– Laigle de Meaux keyifle kendinden geçmiş bir halde Kafe Musain'da kapısının söve pervazına sırtını yaslamıştı. Tatile çıkmış bir yontu gibiydi, kafasında düşlerden başka bir şey yoktu. Saint-Michel Meydanı'na bakıyordu. Sırtını yaslamak hayalperestlerin hiç de nefret etmedikleri bir ayakta yatma tarzıdır. Laigle de Meaux hiçbir üzüntü duymadan iki gün önce başına gelen ve belirsizlik içerseler de gelecekteki planlarını değiştiren aksiliği düşünüyordu.

Düşlere dalmak bir arabanın geçmesine ve düşler kuranın arabayı fark etmesine engel değildir. Laigle de Meaux'nun dalgın bir aylaklıkla gezinen gözleri, bu uyurgezerliğin ortasında meydanda kararsızmış gibi ağır adımlarla ilerleyen iki tekerlekli bir arabayı fark etti. Bu araba kime öfkelenmişti? Neden ağır ağır ilerliyordu? Laigle dikkatle baktığında arabacının yanında, genç bir adamın önünde bir çantayla oturduğunu gördü. Çantanın üzerine dikilmiş bir kartta kalın siyah harflerle yazılmış şu isim okunuyordu: MARIUS PONTMERCY.

Bu ismi gören Laigle düşlerinden sıyrıldı ve doğrulup arabadaki delikanlıya seslendi.

— Mösyö Marius Pontmercy!

Yavaş yavaş giden araba durdu.

Kendisi de derin düşüncelere dalmış gibi görünen genç adam gözlerini kaldırdı.

— Efendim? dedi

— Siz Mösyö Marius Pontmercy misiniz?

— Ta kendisiyim.

— Ben de sizi arıyordum.

— Nasıl olur? Sizi tanımıyorum ki, dedi Marius, çünkü dedesinin evinden çıkmış giderken karşısında hayatında ilk kez gördüğü biri beliriyordu.

— Ben de sizi tanımıyorum.

Marius yolun ortasında kendisiyle dalga geçecek bir şakacıyla karşılaştığını düşündü. O sırada keyfi yerinde olmadığından kaşlarını çattı. Laigle de Meaux ısrarla devam etti:

— Önceki gün okulda değildiniz.

— Mümkündür.

— Kesinlikle yoktunuz.

— Siz öğrenci misiniz? diye sordu Marius.

— Evet mösyö. Tıpkı sizin gibi. Önceki gün tesadüfen okula gittim. Bilirsiniz ara sıra insanın aklına eser. Profesör yoklama yapıyordu. O sırada ne kadar gülünç göründüklerini tahmin edemezsiniz. Üç kere yok yazılırsanız kaydınız silinir. Altmış frank güme gider.

Marius onu dinlemeye başlamıştı. Laigle devam etti:

— Yoklamayı yapan Blondeau'ydu. Blondeau'yu tanırsınız, sınıfta olmayanları zevkle koklayan sivri ve muzip bir burnu vardır. Sinsice P harfinden başladı. Bu harf benim için tehlike arz etmediğinden onu dinlemiyordum. Yoklama fena gitmiyordu. Hiç kimsenin isminin üstü çizilmemişti, âdeta herkes sınıftaydı. Blondeau'nun yüzünü hüzünlü bir ifade kapladığında içimden "Blondeau aşkım, bugün kimseyi infaz edemeyeceksin," diyordum. Aniden Blondeau, *Marius Pontmercy* dedi. Kimse cevap vermeyince umutlanan Blondeau daha yüksek sesle *Marius Pontmercy* diye tekrarladı. Mösyö, ben insanları severim. Kendi kendime hemen: "İşte isminin üstü çizilecek mert bir çocuk. Dikkat et. Bu genç dersleri takmayan gerçek bir ehlikeyif. İyi bir öğrenci değil. Kalın kafalı ineğin teki değil. Derslerine çalışan, edebiyatı, ilahiyatı, felsefesi iyi olan o ukala çaylaklardan, iki dirhem bir çekirdek giyinen o kaz kafalılardan biri değil; her şık giysisi bir yeteneğine tekabül eden, gezip tozan,

sayfiyede cilveli kızlarla oynaşan, güzellere kur yapan, belki de şu anda sevgilisinin yanında olan onurlu bir tembel. Onu kurtaralım. Blondeau'ya ölüm!" dedim. O sırada siyah kalemini mürekkep hokkasına daldıran Blondeau vahşi gözbebeklerini sınıfta gezdirip üçüncü kez tekrarladı: *Marius Pontmercy!* Ben de: *Burada!* diye cevap verdim. Böylece isminizin üstü çizilmemiş oldu.

— Mösyö!.. dedi Marius.

— Ve benim ismimin üstü çizildi, diye ekledi Laigle de Meaux.

— Sizi anlayamıyorum.

Laigle devam etti:

— Çok basit. Cevap vermek için kürsüye, sınıftan kaçmak için kapıya yakın otururken, profesör gözlerini benden ayırmıyordu. Aniden Boileau'nun sözünü ettiği muzip burunlu Blondeau L harfine atladı. L ismimin baş harfi. Meaux'luyum, adım Lesgle.

— L'Aigle! diye araya girdi Marius, ne güzel bir isim!

— Mösyö, bu güzel isme gelen Blondeau *Laigle!* diye bağırdı. Ben de *Burada!* diye yanıtladım. Bunun üzerine bana bir kaplanın uysallığıyla bakan Blondeau "Adınız Pontmercy ise, Laigle olamazsınız," dedi. Size sevimsiz gelen bu cümle benim için iç karartıcıydı. Ardından ismimin üstünü çizdi.

— Mösyö çok üzüldüm, diye bağırdı Marius.

— Her şeyden önce, diye ekledi Laigle, Blondeau'yu içimden gelen övgü dolu birkaç cümle ile mumyalamak istiyorum. Onu ölmüş sayıyorum. Zaten ölse de sıskalığı, solgunluğu, soğukluğu, katılığı, kokusu pek değişmeyecek. *Erudimini qui judicatis terram,*[54] diyorum. Burun Blondeau, Blondeau Nasica, disiplinli öküz, *bos disciplinae*[55], bekçi köpeği, yoklama meleği, dürüst, katı, onurlu ve iğrenç Blon-

54 Dünyayı yönetenler kendinizi yetiştirin. (ç.n.)

55 "Bos suetus aratro", "Sabana alışmış öküz" deyimini, "Bos disciplinae", "Disipline alışmış" olarak değiştirerek söz oyunu yapıyor. (ç.n.)

deau burada yatıyor. Tanrı da benim ismimin üstünü çizdiği gibi onun üstünü çizdi.

— Üzgünüm... dedi Marius.

— Delikanlı, dedi Laigle de Meaux, bu size ders olsun. Bundan sonra ders saatinde sınıfta olun.

— Sizden binlerce kez özür dilerim.

— Geleceğinizin üzerinin karalanmasına izin vermeyin.

— Üzgünüm...

Laigle bir kahkaha attı.

— Bense çok memnunum. Az kalsın avukat olacaktım. İsmimin üzerinin çizilmesi beni kurtardı. Dul kadının hakkını savunmayacağım, yetimin hakkına saldırmayacağım. Ne cüppe ne de staj. İşte kaydım silindi. Mösyö Pontmercy, bunu size borçluyum. Size teşekkür ziyaretine gelmek isterim. Nerede oturuyorsunuz?

— Bu arabada.

— Zenginlik göstergesi, diye karşılık verdi Laigle sakince. Sizi kutlarım. Yılda dokuz bin frank kira ödediğiniz bir eviniz var.

O sırada Courfeyrac kafeden çıkıyordu.

Marius hüzünle gülümsedi.

— İki saatten beri bu kiralık evdeyim, dışarı çıkmak istiyorum, ama başıma garip bir aksilik geldi, nereye gideceğimi bilemiyorum.

— Mösyö, dedi Courfeyrac, bana gelin.

— Davet etme önceliği benimdi, dedi Laigle, ama evim yok.

— Kes sesini Bossuet, dedi Courfeyrac.

— Bossuet, dedi Marius, ama sanırım adınız Laigle'di.

— Meaux'luyum, diye yanıtladı Laigle, bu yüzden takma adım Bossuet.

Courfeyrac arabaya bindi.

— Arabacı, Porte-Saint-Jacques oteline çek.

Marius o akşam Courfeyrac ile birlikte Porte-Saint-Jacques otelinin odalarından birine yerleşmişti.

III

Marius'ün Yaşadığı Şaşkınlıklar

Marius ve Courfeyrac birkaç gün içinde dost oldular. Gençlik kaynaşmaların hızlı olduğu, yaraların çabuk kapandığı bir dönemdir. Marius, Courfeyrac'ın yanında ilk kez özgürce davranabildiğini, rahatça soluk aldığını hissediyordu. Courfeyrac onu sorgulamayı aklından bile geçirmedi. Bu yaşlarda yüz hemen her şeyi ele verir. Söze gerek yoktur. Yüz ifadesinin gevezelik ettiği söylenebilecek delikanlılar vardır. Bakışılır, tanışılır.

Yine de, bir sabah Courfeyrac aniden ona şu soruyu yöneltti:

— Bu arada, siyasi bir görüşünüz var mı?

— Bak sen! dedi bu soru karşısında kendini saldırıya uğramış gibi hisseden Marius.

— Kimden yanasınız?

— Bonapartçı bir demokratım.

— Dingin açık gri bir ton, diye yorumladı Courfeyrac.

Ertesi gün Courfeyrac, Marius ile birlikte Kafe Musain'a girdi. Ardından gülümseyerek kulağına fısıldadı: "Devrimci mücadeleye girişinizi yapmam gerek." Ve onu A B C Dostları'nın salonuna götürdü. Onu arkadaşlarına alçak sesle, Marius'ün anlayamadığı şu basit sözcükle tanıttı: *Öğrenci.*

Marius zekâların kovanına düşmüştü. Ancak, ağırbaşlı ve ciddi görünse de, onlar kadar kanatlı ve donanımlıydı.

O zamana kadar alışkanlık üzere ve keyfi için kendi kendine konuşmaya alışmış, yalnız bir yaşam sürdürmüş olduğundan etrafında dolanıp duran bu gençler topluluğundan biraz ürktü. Onu cezbeden tüm bu hareketlilik aynı zamanda canını da sıkıyor, özgürce çalışan tüm zekâların gürültülü gelgitleri düşüncelerini allak bullak ediyordu. Bazen fikirle-

rin karmaşasının ortasında kendisinden çok uzaklaştıkları için onları yeniden bulmakta zorluk çekiyordu. Felsefe, edebiyat, sanat, tarih ve din hakkında alışılmadık bir tarzda konuştuklarını duydu. Garip görüntülerle karşılaşıyor ve onları kafasında bir yere yerleştiremediği için bir kargaşanın ortasında kaldığını düşünüyordu. Dedesinin fikirlerini babasının fikirleri adına terk ettiğinde, artık gerçeğe ulaştığını sanmıştı; şimdiyse kendi kendine bile itiraf etmekten çekinerek durumun hiç de böyle olmadığından kuşkulanıyordu. Her şeyi gördüğünü sandığı köşe yer değiştirmeye başlıyordu. Garip bir salınım beynindeki tüm ufukları sarsıyor, içindeki hareketlilik ona âdeta acı veriyordu.

Bu gençler hiçbir şeyi "kutsal" kabul etmiyordu sanki. Marius her konu hakkında, henüz çekingenliğini atmamış zihninde can sıkıcı bir etki yaratan garip sözler duyuyordu.

Klasik olarak anılan eski bir trajedinin afişi hakkında tartışılıyordu:

— Kahrolsun burjuvaların trajedileri, diye bağırdı Bahorel. Ve Marius, Combeferre'in şöyle karşılık verdiğini duydu:

— Haksızsın Bahorel. Burjuvazi trajediyi seviyor, bu konuda onu kendi haline bırakmalı. Eski trajedinin yaşama hakkı var ve Eshilos adına, ben onun yaşama hakkına karşı çıkanlardan değilim. Doğada taslaklar vardır; yaratılışta kaba taklitler vardır; gaga olmayan bir gaga, kanat olmayan kanatlar, yüzgeç olmayan yüzgeçler, pençe olmayan pençeler, gülme arzusu uyandıran kederli bir çığlık, işte ördek. Kümes hayvanları hâlâ kuşun yanında varlıklarını koruyorlarsa, klasik trajedinin antik trajedi karşısında varlığını sürdürmesinde hiçbir sorun görmüyorum.

Ya da tesadüfen Marius, Enjolras ve Courfeyrac'ın arasında Jean-Jacques Rousseau Caddesi'nden geçiyordu.

Courfeyrac koluna giriyordu:

— Dikkat edin. Burası bugün altmış yıl önce burada oturan garip bir aile yüzünden Jean-Jacques Rousseau adıyla

anılan Platrière Caddesi. Adları Jean Jacques ve Thérèse'di. Thérèse ara sıra çocuk doğuruyor, Jean-Jacques onları çocuk esirgeme kurumlarına bırakıyordu.

Ve Enjolras, Courfeyrac'ı tersliyordu:

— Jean-Jacques'a saygısızlık etme! O adama hayranım. Çocuklarını reddetti, kabul; ama halkı evlat edindi.

Bu gençlerden hiçbiri imparator lafını ağızlarına almıyordu. Sadece Jean Prouvaire bazen Napoléon diyor; diğerleri ona Bonaparte, diye hitap ediyor, Enjolras ise onu *Buonaparte* adıyla anıyordu.

Marius'ün kafası hafiften karışıyordu. *Initium sapientiae.*[56]

IV

Kafe Musain'da Arka Salonu

Bu gençlerin Marius'ün de katılıp müdahalelerde bulunduğu bir tartışması zihninde büyük bir sıçrama etkisi yarattı.

O akşam neredeyse tüm A B C Dostları Kafe Musain'ın arka salonunda toplanmış, gaz lambası heybetli bir şekilde yakılmıştı. Gürültüyle ve fazla heyecanlanmadan şundan bundan konuşuyorlardı. Suskun kalan Enjolras ve Marius dışında herkes rastgele bir nutuk atıyordu. Bazen arkadaşlar arasındaki sohbetlerden dingin uğultular yayılır. O akşamki sohbet âdeta bir karmaşa, bir oyun gibiydi. Birinin fırlattığı sözcükleri bir başkası yakalıyordu. Her kafadan bir ses çıkıyordu.

Bu arka salona ara sıra bulaşık teknesinden "laboratuvara" gidip gelen bulaşıkçı kız Louison'dan başka hiçbir kadın alınmamıştı.

Körkütük sarhoş olan Grantaire ele geçirdiği köşeyi gürültüsüyle yağmalıyor, bazen aklı başında, bazen ipe sapa gelmez şeyler haykırıyordu:

56 Lat. Bilgeliğe giriş. (ç.n.)

— Susadım. Ölümlüler, bir hayalim var, Heilderberg'in devasa şarap fıçıları beyin kanaması geçirsin ve ben de kulaklarının arkasına yerleştirilecek on sülükten biri olayım. İçmek istiyorum. Hayatı unutmak istiyorum. Hayat bilmem kimin iğrenç bir icadı. Süresi belirsiz, ayrıca bir halta benzemiyor. Hayat gerçekle ilgisi olmayan bir dekor. Mutluluk yalnızca bir yanı boyanmış bir çerçeve. Vaiz diyor ki: "Her şey boş, geçici, gösterişten ibaret," ben de belki de hiç yaşamamış olan bu temiz yürekli adam gibi düşünüyorum. Sıfır, çıplak gezmemek için üzerine gelip geçici, gösterişli şeyler giydi. Ah! Gösteriş! Her şeyin güzel sözcüklerle süslenmesi! Bir mutfak laboratuar, bir dansçı profesör, bir cambaz jimnastikçi, bir boksör dövüş uzmanı, bir eczacı kimyacı, bir berber sanatçı, beceriksiz bir işçi mimar, bir jokey sporcu, bir tespihböceği eklem bacaklı olarak anılıyor. Geçici şeylerin bir ön bir de arka yüzleri vardır; önde ahmaklığın göstergesi olarak incik boncuklarıyla zenci yer alır; arkada ise budalalığın timsali olarak yırtık pırtık giysili bir filozof vardır. Birine ağlar, diğerine gülerim. Onurlar ve itibarlar, hatta onur ve itibar olarak adlandırılan, genellikle yaldızlanmış tombaktır. Krallar insan gururuyla oyuncak gibi oynarlar. Caligula bir atı konsül, II. Charles ise bir sığır filetosunu şövalye yapmıştı: Şimdi Konsül Incitatus ya da Baron Roastbeef adına böbürlenin. İnsanların gerçek değerlerine gelince, o da hiç saygın değildir. Komşunun komşusu hakkında düzdüğü övgüleri dinleyin. Beyaz beyaza karşı acımasızdır; zambak konuşabilseydi, güvercine ağzının payını verirdi! Bir dindar hakkında gevezelik eden yobaz, engerek ve mavi bongar yılanlarından daha fazla zehir saçar. Ne yazık ki cahilim, yoksa size birçok şeyden bahsedebilirdim; ama hiçbir şey bilmiyorum. Gros'da öğrenciyken, hep çok akıllı davrandım, küçük resim tahtalarını karalamak yerine vaktimi elma aşırmakla geçirirdim; beceriksiz ressam arakçının yakın akrabasıdır. İşte benden bu kadar; size

gelince, benden daha değerli değilsiniz. Mükemmelliğiniz, üstünlükleriniz, nitelikleriniz umurumda değil. Her nitelik bir kusura dönüşür; tutumluluk cimriliğe varabilir, cömertlik müsriflikle yan yanadır, yiğitlik kabadayılığın bir adım ötesindedir; çok dindar olduğunu söyleyen yalancı sofudur; erdemin içinde Diyojen'in hırkasındaki delik kadar günah vardır. Kime hayransınız, ölene mi öldürene mi, Sezar'a mı Brütüs'e mi? Genellikle öldürenden yana olunur. Yaşasın Brütüs! O öldürdü. İşte erdem budur. Erdemi kabul ederiz, ama bu aynı zamanda çılgınlıktır. Üstün insanların garip zaafları vardır. Sezar'ı öldüren Brütüs, Strongylion'un yaptığı küçük bir çocuk heykeline âşıktı. Belle-Jambe adlı Amazon ve Neron'un seferlerde yanında götürdüğü Eucnemos heykellerini de yapan Storngylion, Brütüs ve Neron'u uzlaştıran iki eser daha vermişti. Brütüs birine, Neron diğerine âşıktı. Tarih dönüp dolaşıp aynı şeyleri söyler. Bir yüzyıl diğerinin taklididir. Marengo Savaşı Pydna Savaşı'nın kopyasıdır; Clovis'in Tolbiacı ile Napoléon'un Austerlitz'i iki kan damlası gibi birbirlerine benzerler. Zaferi hiç umursamam. Hiçbir şey yenmek kadar saçma olamaz; gerçek zafer ikna etmektir. Ama bir şeyleri kanıtlamayı denesenize! Başarmakla yetiniyorsunuz, ne vasatlık! Fethetmekle yetiniyorsunuz, ne sefalet! Ne yazık, her yerde boş heves ve alçaklık var. Her şey, dilbilgisi bile başarıya itaat ediyor. Horatius *Si volet usus*[57] der. Bu yüzden insan türünden tiksiniyorum. Bütünden parçaya mı ineceğiz? Halklara hayran olmamı mı istiyorsunuz? Söyler misiniz hangi halka? Yunanlara mı? Atinalılar, eski zamanın Parislilerinin Coligny'yi öldürdükleri gibi Phoikon'u öldürüyor, tiranlarına, Anakreon'a Peisistratos hakkında "Arılar idrarına üşüşüyor," dedirtecek ölçüde dalkavukluk ediyorlardı. Elli yıl boyunca, Eski Yunan'ın en saygın ismi ufak tefek olduğundan rüzgârda uçmamak için ayakkabılarına kurşun ağırlıklar yerleştiren

57 Lat. Kurallar izin verirse. (ç.n.)

dil bilgini Philetas'tı. Korent'in büyük meydanında Silanion tarafından yapılmış ve Plinius'un ansiklopedisinde yer almış Epistates heykeli vardı. Epistates ne yapmıştı? Çelme takmayı icat etmişti. İşte bu Eski Yunan'ı ve şanı özetliyor. Diğerlerine geçelim. İngiltere'ye mi hayranlık duyacağım? Yoksa Fransa'ya mı? Neden? Paris'ten dolayı mı? Size Atinalılar hakkındaki düşüncelerimi söyledim. İngiltere mi? Neden? Londra yüzünden mi? Kartaca'dan nefret ederim. Üstelik lüksün metropolü olan Londra yoksulluğun başkentidir. Sadece Charing-Cross'da yılda yüz kişi açlıktan ölüyor. İşte Albion'un hali böyle. Üstelik başında gülden taçla, gözünde mavi gözlüklerle dans eden bir İngiliz kızı gördüğümü de ilave edeyim! Bu yüzden İngiltere'yi hiç sallamıyorum. John Bull'a hayranlık duymuyorsam Brother Jonathan'a mı hayranlık duyacağım? Köleleri olan o *brother* hiç hoşuma gitmiyor. *Time is money*'yi[58] kaldırırsanız, İngiltere'den geriye ne kalır? *Cotton is king*'i[59] kaldırırsanız Amerika'dan geriye ne kalır? Almanya lenftir; İtalya safradır. Rusya karşısında kendimizden mi geçeceğiz? Voltaire ona hayrandı. Aynı zamanda Çin'e de hayrandı. Rusya'nın aralarında güçlü bir despotluğun da bulunduğu güzelliklerini kabul ediyorum, ama despotlara acıyorum. Sağlıkları yerinde değil. Aleksey'in kellesi uçuruldu, Piotr hançerlendi, Pavel boğuldu, bir başka Pavel çizmelerin topuklarıyla yamyassı oldu, birçok İvan boğazlandı, çok sayıda Nikolay ve Vasili zehirlendi, tüm bunlar Rus imparatorlarının saraylarının sağlık koşullarının yeterli olmadığını gösteriyor. Tüm uygar toplumlar filozofun hayranlığına şu ayrıntıyı sunuyorlar: Savaş, oysa savaş, uygarlaşmış savaş, İspanyol piyade erlerinin Jaxa Dağı'nın boğazlarında alaybozan tüfekleriyle yaptıkları yağmacılıktan, Komançiler'in Passe-Douteuse geçidindeki soyguncuklarına kadar eşkıyalığın

58 İng. "Vakit nakittir." (e.n.)

59 İng. "Pamuk kraldır." (e.n.)

tüm çeşitlerini kullanıp bünyesinde barındırır. Bana "Hadi canım sen de! Avrupa her şeye rağmen Asya'dan daha iyi değil midir?" diyeceksiniz. Asya'nın kaba bir komedi olduğunu kabul ediyorum; ama modalarınıza, kibarlıklarınıza, Kraliçe Isabelle'in kirli gömleğinden[60] veliahdın klozetine kadar tüm görkemli çöplüklerinizi karıştıran siz Batılıların Dalai-Lama'ya pek de gülme hakkınız olduğunu sanmıyorum. İnsan beyler size diyorum ki "Boşuna!" En çok bira Brüksel'de, en çok votka Stockholm'de, en çok çikolata Madrid'de, en çok cin Amsterdam'da, en çok şarap Londra'da, en çok kahve İstanbul'da, en çok absent Paris'te tüketilir; işte tüm yararlı bilgiler. Sonuç olarak Paris ağır basar. Paris'te paçavracılar bile ehlikeyiftir; Diyojen Pire'de filozof olmak yerine Maubert Meydanı'nda paçavracılık yapmayı tercih ederdi. Şunu da öğrenin: Paçavracıların meyhanelerine ispirtohane denir; en ünlüleri *Casserole* ve *Abattoir*'dır. Bu yüzden, gelsin kır kahveleri, içki âlemleri, koltuk meyhaneleri, çadır tiyatroları, kır meyhaneleri, şaraphaneler, dergâhlar, paçavracıların ispirtohaneleri, halifelerin kervansarayları, belirteyim ki ben şehvet düşkünüyüm, Richard'da iki franka yemek yerim, bana çıplak Kleopatra'nın önüne sermek için İran halıları gerek! Kleopatra nerede? Ah! Demek sensin Louison. Merhaba.

Böylece Kafe Musain'ın arka salonunda bulaşıkçıya asılarak hiç durmadan konuşan Grantaire küfelik olmuştu.

Elini uzatıp onu susturmaya çalışan Bossuet'ye lafı gediğine koyarak cevap verdi:

— Meaux kartalı, pençelerini çek. Artaserhas'ın eskilerini reddeden Hipokrates'in el işaretini yapman beni hiç etkilemiyor. Seni beni susturmaya çalışmaktan men ederim. Zaten üzgünüm. İnsanlar kötü, şekilsiz; kelebek işin içinden sıyrılmayı başarmış, insan eksikli yaratılmış. Tanrı bu

60 Isabelle, kocası Arşidük Albert, Ostende kentini kuşattığında, şehir düşene dek gömleğini çıkarmamaya yemin etmiştir. Kuşatma üç yıl sürmüştür, gömleğin aldığı renk, "Isabelle rengi" olarak bilinir. (e.n.)

hayvanı es geçmiş. Çirkinliklerden dilediğini seç. Önüne ilk çıkan bir sefil olacak. Kadın alçaklıkla uyum içinde. Evet, içim daralıyor, zihnim hüzünle, hasretle bulanıyor, hastalık hastasıyım, kızıyorum, kuduruyorum, esniyorum, sıkılıyorum, ölüyorum! Tanrı'nın canı cehenneme!

— Sus artık büyük R! dedi bir kenarda hukukla ilgili bir şeyler tartışan ve yarı beline kadar sonu şu şekilde biten hukuki terimlerle dolu bir cümleye başlamış olan Bossuet:

— ...Bana gelince, henüz yeni bir hukukçu ve amatör bir savcı olarak, şunu savunuyorum: Normandiya geleneklerine göre, Saint-Michel'de, başka bir yasanın muhalefeti yoksa, mülk sahipleri, mirasçılar, zilyet hakkını elinde bulunduranlar, ortakçılar, yarıcılar, toprağını ipotek edenler senyöre belirlenen vergiyi ödemek zorundadırlar.

— Yankılar, yakınan periler, diye mırıldandı Grantaire.

Grantaire'in yanında biraz sessiz bir masanın üstünde, iki küçük bardağın arasında duran bir kâğıt, bir mürekkep hokkası ve bir kalem bir vodvilin taslağının hazırlandığını bildiriyorlardı. İki kafadar kafa kafaya vermiş alçak sesle bu büyük eserin ilk satırlarını yazıyorlardı:

— Önce isimlerden başlayalım, sonra konuyu belirleriz.

— Haklısın. Söyle. Yazıyorum.

— Mösyö Dorimon?

— Rantiye mi?

— Elbette.

— Kızı, Célestine.

— ...tine. Sonra?

— Albay Sainval.

— Sainval çok kullanıldı. Valsin diyorum.

Esin perisiyle buluşmuş vodvilcilerin yanındaki bir başka grup gürültüden yararlanarak alçak sesle bir düellodan söz ediyordu. Otuz yaşındaki bir ihtiyar, on sekiz yaşındaki bir gence tavsiyeler veriyor, rakibinin özelliklerini anlatıyordu:

— Lanet olsun! Kendinize dikkat edin. Kılıcını iyi kullanır. Rastgele hamle yapmadan saldırır, bileği şimşek gibi çakar, savunması güçlüdür ve hemen peşine çok yerinde karşılıklar verir, dikkat! Üstelik solaktır.

Grantaire'in karşı köşesinde domino oynayan Joly ve Bahorel aşktan söz ediyorlardı.

— Sen mutlusun, diyordu Joly. Her zaman gülen bir metresin var.

— Aslında hata ediyor, diye yanıtladı Bahorel. Bir sevgilinin gülmesi hiç doğru değildir. Aldatılmasına neden olur. Onu neşeli görmek vicdan azabı duymanızı engeller; ama üzgünse insan kendini frenlemeyi daha kolay başarır.

— Nankör! Sürekli gülümseyen güzel bir kadın! Üstelik hiç tartışmıyorsunuz!

— Yaptığımız anlaşma yüzünden. Kutsal ittifakımızı oluşturduğumuzda, her birimiz asla aşmayacağımız sınırları belirledik. Poyrazın estiği yön Vaud'ya, lodosun estiği yön Gex'e ait. Bu yüzden huzur içinde yaşıyoruz.

— Huzur sindirilmiş mutluluktur.

— Ya sen Jolllly, küçük hanımla hâlâ küs müsünüz? Kimi kastettiğimi biliyorsun.

— Acımasız bir sabırla bana surat asmaya devam ediyor.

— Yine de zafiyetinle acıma duyguları uyandıracak bir âşıksın.

— Ne yazık ki!

— Senin yerinde olsam onu terk ederdim.

— Söylemesi kolay.

— Yapması da. Adı Musichetta değil miydi?

— Evet. Ah! Dostum Bahorel, muhteşem bir kız, sürekli okuyor, ayakları, elleri küçücük, şık giyiniyor, teni bembeyaz, etine dolgun, iskambil falcısının gözlerini andıran gözleri var. Beni çılgına çeviriyor.

— Sevgili dostum, o zaman ona kendini beğendirmen, şık görünmen, itibarlı bir izlenim bırakman gerekir. Staub'dan yün bir pantolon al. Çok şık görünürsün.

— Fiyatı ne kadar? diye bağırdı Grantaire.

Üçüncü köşede şiirle ilgili bir tartışma yaşanıyor, Pagan mitolojisiyle Hristiyan mitolojisi çarpışıyordu. Söz konusu olan Jean Prouvaire'in romantizme olan yakınlığı nedeniyle savunduğu Olympos'tu. Sadece kendi haline bırakıldığında çekingen olan Jean Prouvaire üstüne gelindiğinde coşkusunu artıran bir neşeyle patlıyor, hem güleç hem de şairane bir tavır takınıyordu.

— Tanrılara hakaret etmeyelim, diyordu. Onlar belki de hâlâ varlıklarını sürdürüyorlardır. Jüpiter bana hiç de ölmüş gibi görünmüyor. Tanrıların hayal ürünü olduğunu söylüyorsunuz. Ama günümüzde, bu hayallerin yok olup gitmesinden sonra bile, muhteşem Pagan mitleriyle bugünkü halleriyle karşılaşılıyor. Örneğin, Vignemale gibi kale görünümlü bir dağ bende Kibele'nin tacı izlenimini bırakıyor; Pan'ın geceleri gelip oyuklarını parmaklarıyla birer birer açıp kapattığı söğütlerin içi boş gövdelerine üflemediğini kimse kanıtlayamıyor, ayrıca her zaman için Pissevache Çağlayanı'nda İo'nun izleri olduğuna inanmışımdır.

Dördüncü köşede politika konuşuluyordu. İhsan edilmiş anayasa eleştirilirken Combeferre onu ılımlı bir şekilde savunuyor, Courfeyrac ateş püskürüyordu. Courfeyrac masanın üzerinde duran ve Touquet'nin enfiye kutularının üzerine bile bastırdığı anayasanın can sıkıcı bir nüshasını eline almış sallıyor, gerekçelerine bu kâğıt parçasının hışırtılarını katıyordu.

— Öncelikle kralları istemiyorum; sadece ekonomik açıdan olsa bile onları istemiyorum; bir kral asalaktır. Krallar bedavaya çalışmaz. Kralların neye mal olduğunu anlamak için söyleyeceklerimi dinleyin. I. François öldüğünde Fransa'nın borcu otuz bin franktı; XIV. Louis'nin ölümünde, bir mark yirmi sekiz frankken, iki milyar altı yüz milyona çıktı; bu rakam Desmarets'nin söylediğine göre 1760'da dört milyar beş yüz milyona tekabül ediyordu, yani bugün-

kü değeri on iki milyar ediyor. İkinci olarak, Combeferre üzerine alınmasın ama ihsan edilmiş bir anayasa uygarlık adına kötü bir yöntemdir. Geçiş dönemini yumuşatmak, sarsıntıları hafifletmek, ulusu anayasa uydurmalarıyla monarşiden yavaş yavaş demokrasiye geçirmek, tüm bunlar iğrenç taktikler! Hayır! Hayır! Halkı asla sahte bir ışıkla aydınlatmayalım. İlkeler sizin anayasal mahzeninizde solup gidiyor. Yozlaşma yok, uzlaşma yok, kralın halka ihsanı yok. Tüm bu ihsanlarda 14. madde var. Bir el verirken, bir pençe geri alıyor. Anayasanızı kesinlikle reddediyorum. Bir anayasa altında yalanların gizlendiği bir maskedir. Bu anayasayı kabul eden bir halk haklarından feragat eder. Hak ancak tam anlamıyla alındığında haktır. Hayır! Anayasa diye bir şey yok!

Mevsim kış olduğundan şöminede iki kütük çıtırdıyordu. Bu çekici görüntüye karşı koyamayan Courfeyrac zavallı anayasa nüshasını avucunda buruşturarak ateşe attığında kâğıt alev aldı. Düşünceli bir ifadeyle XVIII. Louis'nin başyapıtına bakan Combeferre:

— Aleve dönüşen anayasa, demekle yetindi.

Ve salonun her yanından yükselip birbirleriyle çarpışan alaycı sözler, espriler, imalar, Fransızların coşku dedikleri, İngilizlerin nükte dedikleri şeyler, incelikli ve kaba sözler, haklı ya da haksız akıl yürütmeler, sohbetlerin tüm çılgın havai fişekleri başların üzerinde neşeli bir bombardıman etkisi yaratıyordu.

V

Ufkun Genişlemesi

Genç zihinlerin kendi aralarında çarpışmasının nasıl bir kıvılcım yaratacağının öngörülememesi, şimşeğinin asla tahmin edilememesi gibi hayran olunası bir yanı vardır. Az

sonra ne fışkıracak? Kimse bilemez. Yürek sızlaması bir kahkahaya yol açabilir. Herkesin şamata yaptığı bir anda ortama ciddiyet hâkim olabilir. İlk söylenen söze tepkiler yağar. Her birinin belagati muhteşemdir. Bir şaka beklenmedik bir tartışmanın zeminini oluşturabilir. Bazı keskin sözler sohbetlerin gidişatını aniden değiştirir. Tesadüfler bu sohbetlerin makinistidir.

Sözcüklerin şıkırtısından tuhaf bir biçimde sıyrılan ağırbaşlı bir düşünce aniden Grantaire'in, Bahorel'in, Prouvaire'in, Bossuet'nin, Combeferre'in ve Courfeyrac'ın karmakarışık söz düellolarının ortasından geçti.

Bir sohbetin ortasında bir cümle nasıl aniden ortaya çıkar? Dinleyenlerin dikkatini nasıl üzerine çeker? Daha önce de söylediğimiz gibi, bunu kimse bilemez. Bossuet, uğultuların ortasında Combeferre'e verdiği yanıtı şu tarihle sona erdirdi:

— 18 Haziran 1815: Waterloo.

Waterloo sözcüğünün zikredilmesi üzerine, dirseğini masanın üzerindeki bir bardağın kenarına yaslamış olan Marius bileğini çenesinin altından çekip etrafını incelemeye başladı.

— Vay canına, diye haykırdı Courfeyrac, (O tarihlerde "Bak hele!" sözü kullanılmaz olmuştu.) 18 rakamı gariptir ve Bonaparte'ın bu uğursuz sayısı beni çok etkiler. Önüne Louis arkasına Brumaire koyun, insanın kaderini karşınızda bulursunuz, sadece burada başlangıcın sona yakın olması gibi bir ayrıcalık vardır.

O ana kadar hiç konuşmayan Enjolras suskunluğunu bozup Courfeyrac'a:

— Suçun cezaya yakın olması demek istiyorsun.

Bu *suç* sözcüğü, aniden Waterloo'nun ortaya atılmasıyla zaten oldukça heyecanlanan Marius'ün sınırlarını zorlamıştı.

Ayağa kalkıp duvarın üzerinde duran ve altında ayrı bir bölmede bir ada bulunan Fransa haritasına doğru yavaşça yürüyen Marius parmağını bu bölmenin üzerine koydu ve:

— Korsika, dedi. Fransa'yı yücelten küçük bir ada.

Salonda buz gibi bir havanın esmesiyle herkes sözünü yarıda kesti. Bir şeylerin başlayacağı hissediliyordu.

Bossuet'ye yanıt vermek için bedenine etkileyici bir görünüm vermek isteyen Bahorel bu girişiminden vazgeçip dinlemeye başladı.

Mavi gözlerini kimseye çevirmemiş, boşluğa bakar gibi görünen Enjolras, Marius'e bakmadan yanıt verdi.

— Fransa yücelmek için hiçbir Korsika'ya muhtaç değildir. Fransa, Fransa olduğu için yücedir. *Quia nominor leo.*[61]

Geri adım atmak gibi bir zaaf göstermeyen Marius, Enjolras'ya dönerek iç organlarının titreşimleriyle yankılanan bir sesle cevap verdi:

— Fransa'yı alçaltmak aklımın ucundan bile geçmez! Ama ona Napoléon'u eklemlemek onu alçaltmak anlamına gelmez. Ah! Bundan söz edelim. Aranıza yeni katıldım, ama itiraf edeyim ki beni şaşırtıyorsunuz. Neredeyiz? Kimiz? Kimsiniz? Ben kimim? İmparator konusunda anlaşalım. Ona kralcılar gibi *u* harfini vurgulayarak Buonaparte dediğinizi duydum. Size dedemin daha iyisini yaptığını, ondan Buonaparté diye söz ettiğini söyleyebilirim. Sizi genç sanıyordum. Coşkunuzu nereye sakladınız? Ona ne yaptınız? İmparatora değilse kime hayranlık duyuyorsunuz? Size daha fazla ne gerekiyor? Bu yüce insanı sevmiyorsanız, hangi yüce insanlara hayranlık duyuyorsunuz? Her şeye muktedirdi. Kusursuzdu. Beyninde insani yetilerin harikalarını taşıyordu. Justinianus gibi yasalar yapıyor, Sezar gibi hükmediyor, söylevlerinde Pascal'ın şimşeği Tacitus'un yıldırımına karışıyordu, tarihi hem yapıyor, hem yazıyordu, raporları İlyada'yı andırıyordu; Newton'ın rakamıyla Muhammed'in istiaresini bir araya getiriyor, Doğu'da, arkasında piramitler gibi ulu sözler bırakıyor, Tilsit'te imparatorlara azameti öğretiyor, Bilimler Akademisi'nde Laplace'a karşılık veriyor, Danışma Meclisi'nde Merlin'e kafa tutuyordu. Birilerinin geometri-

61 Çünkü adım aslan. (ç.n.)

sine, diğerlerinin davasına ruh veriyor, savcıların yanında hukukçu, astronomların yanında yıldızbilimci oluyordu, iki mumdan birini söndüren Cromwell gibi perde püskülü için pazarlık yapmak üzere Temple'a gidiyor, her şeyi görüyor, her şeyi biliyordu, ama bu beşiğindeki küçük bebeğine güleç bir yüzle bakmasını engellemiyordu ve aniden korkuya kapılan Avrupa harekete geçen ordulara, ilerleyen topçu bataryalarına, ırmakların üzerinde kurulan gemi köprülerine, kasırganın içinde dörtnala giden süvari birliklerine, çığlıklara, borazanlara kulak kesilirdi, her yanda tahtlar sarsılır, haritada krallıkların sınırları titreşir, olağanüstü bir kılıcın kınından çekildiği duyulurdu, ufukta, yıldırımların ortasında alev saçan elleri ve parıltılı gözleriyle ayağa dikilmiş bir halde iki kanadını, büyük ordusunu ve muhafız alayını savaş düzenine soktuğu görülürdü, o savaşın baş meleğiydi!

Herkes susuyor, Enjolras başını öne eğiyordu. Sessiz kalmak her zaman için bir şekilde kabullenmek, köşeye sıkışmak anlamına gelir. Marius artan coşkusuyla âdeta soluk bile almadan devam etti:

— Dostlarım, adil olalım! Böyle bir imparatorun imparatorluğu olmak bir halk için ne görkemli bir yazgıdır, hele bu halk Fransız halkıysa ve dehasını bu adamın dehasına katıyorsa! Ortaya çıkıp hükmetmek, ilerleyip zafer kazanmak, her hamlede bir başkenti ele geçirmek, humbaracılardan krallar yapmak, hanedanların çöküşüne karar vermek, hızlı ve kararlı adımlarla Avrupa'yı dönüştürmek, tehdit ettiğinizde elinizin altında Tanrı'nın kılıcını hissetmek, tek bir adamda Hannibal'i, Sezar'ı, Charlemagne'ı birlikte izlemek, tüm şafaklarınıza kazanılmış bir savaşın parıltılı müjdesini katan bir adamın halkı olmak, çalar saat niyetine Invalides'in toplarına sahip olmak, aydınlığın uçurumlarına Marengo, Arcole, Austerlitz, Iéna, Wagram gibi sonsuza dek alev saçan olağanüstü sözcükler fırlatmak! Göğün zirvesinde her saniye zaferin takımyıldızlarının yüzyıllarını

yaratmak, Fransız imparatorluğunu Roma imparatorluğuna benzetmek, büyük bir ulus olup büyük bir ordu oluşturmak, dünyanın dört bir yanına her yana kartallarını yollayan bir dağ gibi alaylarını göndermek, yenmek, egemen olmak, şimşek saçmak, Avrupa'da şanın gücüyle yaldızlanmış bir halk olmak, tarihin içinde devlerin bandosunu çalmak, dünyayı hem güçle hem de göz kamaşmasıyla iki kez fethetmek, bunlar kadar yüce ve görkemli bir şey olabilir mi?

— Özgür olmak, dedi Combeferre.

Bu kez başını öne eğme sırası Marius'teydi; destansı coşkusunu çelik bir bıçak gibi delip geçen bu basit ve soğuk sözlerin içinde eriyip gittiğini hissediyordu. Başını kaldırdığında Combeferre orada değildi, muhtemelen lafı gediğine koymanın memnuniyetiyle salondan ayrılmış ve Enjolras hariç herkes onun ardından gitmişti. Salon boşalmıştı. Marius'le baş başa kalan Enjolras ona ciddi bir ifadeyle bakıyordu. Yine de, düşüncelerini biraz toparlayan Marius yenildiğini düşünmüyordu; içinde hâlâ durulmayan taşkınlık hiç kuşkusuz Enjolras'a bir nutuk halinde aktarılacaktı. Aniden merdivenden inen birinin şarkı söylediği duyuldu. Bu Combeferre'di ve şarkısı şöyleydi:

Sezar verseydi bana
Şanla şöhreti
Ve söyleseydi
Annemin sevgisini terk etmem gerektiğini
Büyük Sezar'a söylerdim
Süslü savaş arabasını ve asasını
Alıp gitmesini
Çünkü annemi sevdiğimi.

Combeferre'in duygulu ve sert vurgusu bu kıtaya bir görkemlilik katıyordu. Düşüncelere dalıp gözlerini tavana dikmiş olan Marius istemsiz bir şekilde tekrarladı: "Annem?.."

O sırada, omzunda Enjolras'nın elini hissetti.

— Yurttaş, annem cumhuriyet demektir.

VI

Res Angusta[62]

O akşam Marius'ün ruhunda derin bir sarsıntı, hüzünlü bir belirsizlik bıraktı. Toprağın buğday ekmek için demirle kazıldığı sırada hissettiklerini yaşadı; toprak o an sadece yaranın acısını duyumsar; tohumun filizlenmesi ve meyvenin neşesi çok sonra gelir.

Karamsar bir ruh halinin pençesindeydi. Yeni bir inanca henüz güçlükle bağlanmışken şimdi onu reddetmesi mi gerekiyordu? Kendi kendine "Hayır," deyip düşüncelerinden kuşkulanmamaya karar verse de, kafası elinde olmadan karışmaya başladı. Henüz tam anlamıyla reddedilmemiş bir dinle, henüz tam anlamıyla bağlanılmamış başka bir din arasında kalmak katlanılmazdır ve alacakaranlıklar sadece yarasa ruhların hoşuna gider. Gözleri keskin olan Marius'e gerçek bir ışık gerekiyor, şüphenin yarım aydınlığı canını sıkıyordu. Sebatla olduğu yerde kalma arzusu ne kadar güçlü olursa olsun, yola devam etmeye, ilerlemeye, araştırmaya, düşünmeye, daha ileri gitmeye karşı konulmaz bir şekilde zorunluydu. Bu gidişle nereye varacaktı? Babasına yaklaşmak için attığı onca adımdan sonra, şimdi kendini ondan uzaklaştıracak adımlar atmaya korkuyordu. Aklından geçen tüm düşünceler bunaltısını artırıyor, karşısında dik bir yokuş beliriyordu. Kendini bilgiç sayan dedesiyle de, onu geri kafalı olarak gören dostlarıyla da hemfikir değildi ve kendini hem yaşlılıktan hem de gençlikten yalıtılmış hissediyordu. Kafe Musain'a gitmeyi kesti. Bilincinin bu çalkantısı içinde, yaşamın ciddi yanlarını hiç düşünmüyordu. Yaşamın kendilerini unutturmayan gerçekleri aniden ona bir dirsek attı.

Bir sabah otel sahibi Marius'ün odasına girip:

— Mösyö Courfeyrac size kefil oldu, dedi.

62 Geçim derdi. (ç.n.)

— Evet.

— Paraya ihtiyacım var.

— Courfeyrac'a gelip benimle görüşmesini söyleyin.

Courfeyrac geldiğinde otelci yanlarından ayrıldı. Marius ona şimdiye kadar bahsetmeyi düşünmediği şeyi, ebeveyni olmadığını, hayatını tek başına sürdürdüğünü anlattı.

— Ne yapmayı düşünüyorsunuz? diye sordu Courfeyrac.

— Hiç bilmiyorum.

— Paranız var mı?

— On beş frank.

— Borç vermemi ister misiniz?

— Kesinlikle hayır.

— Giysileriniz var mı?

— İşte.

— Mücevherleriniz?

— Bir saatim var.

— Gümüş mü?

— Altın, işte burada.

— Kullanılmış giysiler alıp satan bir tanıdığım var, redingotunuzu ve pantolonunuzu o alır.

— Tamam.

— Sadece bir pantolonunuz, bir yeleğiniz, bir şapkanız, bir ceketiniz olacak.

— Bir de çizmelerim.

— Nasıl olur! Çıplak ayakla yürümeyecek misiniz? Bu ne bolluk!

— O kadarı da olsun.

— Saatinizi satın alacak bir saatçi tanıyorum.

— Çok iyi.

— Hayır çok iyi değil. Sonra ne yapacaksınız?

— Onurlu bir iş olması koşuluyla elimden gelen her şeyi.

— İngilizce biliyor musunuz?

— Hayır.

— Almanca biliyor musunuz?

— Hayır.

— Yazık.

— Neden?

— Kitapçı bir arkadaşım bir ansiklopedi hazırlıyor, ona Almanca ya da İngilizce makaleler çevirebilirdiniz. Az para ödenir, ama insanın geçimini sağlar.

— İngilizce ve Almanca öğreneceğim.

— Peki ya o zamana kadar?

— O zamana kadar giysilerimi ve saatimi yiyeceğim.

Giysi alıp satan adam eski püskü elbiselere yirmi frank verdi. Saatçi de saati kırk beş franka satın aldı.

— Fena değil, diyordu Marius otele dönerken Courfeyrac'a, on beş frankımla birlikte seksen frank eder.

— Ya otelin hesabı?

— Şu işe bak, az kalsın unutuyordum.

Otelci hemen yetmiş franklık hesabı getirdi.

— On frankım kaldı, dedi Marius.

— Bakın şimdi, dedi Courfeyrac, İngilizce öğrenirken beş frank yiyeceksiniz ve Almanca öğrenirken de beş frank. Bu, bir dili çok hızla, beş frankı ise yavaşça yutmak anlamına gelir.

Bu arada aslında zor durumlarda oldukça yardımsever olan Gillenormand teyze sonunda Marius'ün kaldığı yeri bulmuştu.

Bir sabah, okuldan gelen Marius kendisine gönderilen mühürlü bir kutunun içinde teyzesinden gelen bir mektup ve *altmış altın*, yani altı yüz frank buldu.

Marius bu parayı kendi geçimini sağladığını ve artık ihtiyaçlarını karşılayabildiğini saygılı bir dille belirttiği bir mektupla birlikte geri gönderdi. O sırada cebinde üç frank kalmıştı.

Teyze öfkelendireceği korkusuyla bunu dedesine söylemedi. Zaten ona "Bana bu kan içiciden asla söz etmeyin," demişti.

Borçlanmak istemeyen Marius, Saint-Jacques Kapısı'ndaki otelinden ayrılmak zorunda kaldı.

Beşinci Kitap
Bahtsızlığın Avantajları

I

Marius Sefalet İçinde

Yaşam Marius için acımasızlaşmıştı. Giysilerini ve saatini yemek hiçbir şey değildi. Sefaletin o tasvir edilemez perişanlığının da tadına bakmıştı. Ekmeksiz günler, uykusuz geceler, mumsuz akşamlar, ateşsiz ocaklar, işsiz geçen haftalar, umutsuz gelecek, genç kızları güldüren eski bir şapka, akşamları, kira ödenmediği için kapalı bulunan bir kapı, kapıcının ve meyhanecinin küstahlıkları, komşuların sırıtışları, aşağılanmalar, yitirilen saygınlık, zorunluluktan dolayı kabul edilen işler, tiksinti, keder, bezginlik hepsi korkunçtu. Marius tüm bunların nasıl yenilip yutulacağını ve çoğunlukla bunların sıklıkla yenen tek şey olduğunu öğrendi. Yaşamının, insanın aşka ihtiyaç duyduğu için kibre de ihtiyaç duyduğu bu döneminde hırpani giyindiği için kendisiyle alay edildiğini, yoksul olduğu için gülünç gözüktüğünü hissediyordu. Gençliğin insanın göğsünü heybetli bir gururla şişirdiği yaşta, gözlerini birçok kez delik çizmelerine indirip sefaletin adaletsiz utançlarını ve dokunaklı yüz kızarmalarını yaşadı. Zayıfların alçaklaşarak, güçlülerin yücelerek

çıktıkları hayran olunası ve korkunç bir deneydi. Kaderin bir insanı dilediğinde serseri ya da yarı tanrı haline dönüştürmek için içine attığı bir potadaydı.

Çünkü küçük savaşımlarda birçok erdemli davranış gösterilebilir. Karanlıkta zorunlulukların ve alçaklıkların ölümcül istilasına karşı kendilerini adım adım savunan dikkafalı ve bilinmeyen yiğitlikler, hiçbir bakışın görmediği, şöhretin umursamadığı, hiçbir bandonun selamlamadığı soylu ve gizemli zaferler vardır. Hayat, bahtsızlık, yalıtılmışlık, terk edilmişlik, yoksulluk kahramanları, bazen de ünlü kahramanlardan daha heybetli meçhul kahramanları olan savaş alanlarıdır.

Nadir rastlanan güçlü kişilikler bu şekilde ortaya çıkar; neredeyse her zaman üvey analık yapan yoksulluk, bazen annelik eder; yoksunluk ruhun ve zekânın gücünü yaratır; darlık gururun sütannesidir; bahtsızlık yüce gönüllüler için besleyici bir süttür.

Marius hayatının bu döneminde kapısının önünü süpürüyor, peynirci kadından birkaç santimlik Brie peyniri alıyor, fırına girip satın aldığı ekmeği sanki çalmış gibi gizli bir şekilde tavan arasındaki odasına götürmek için havanın kararmasını bekliyordu. Bazen elindeki kitaplarla, yanından alaycı bakışlarla geçen aşçı kadınların arasından köşedeki kasaba giren, altından boncuk boncuk terler akan şapkasını çıkardıktan sonra çekingen ve öfkeli bir ifadeyle kendisine şaşkınlıkla bakan kasap kadını ve ardından kasap çırağını saygıyla selamlayan, altı yedi santime aldığı bir kalem pirzolayı kâğıda sardıktan sonra kitaplarının arasına yerleştiren ve çekip giden genç bir adama rastlanırdı. Bu genç Marius'tü. Kendi elleriyle pişirdiği bu pirzolayla üç gün idare ederdi.

İlk gün eti, ikinci gün yağını yiyor, üçüncü gün kemiği kemiriyordu. Gillenormand teyze birçok kez ona altmış altın göndermek istese de, Marius onları hep hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı gerekçesiyle geri gönderiyordu.

İçinde size anlattığımız devrim gerçekleştiğinde hâlâ babasının yasını tutuyordu. O zamandan beri yas giysilerini üzerinden hiç çıkarmamıştı. Bu arada kıyafetlerinin iyice yıpranması üzerine, günün birinde giysisiz kaldı. Pantolon hâlâ idare ediyordu. Ne yapmalıydı? Bazı konularda yardımcı olduğu Courfeyrac ona eski bir ceket verdi. Bu ceketi bir buçuk franka bir kapıcıya tersyüz ettiren Marius'ün böylece yeni bir ceketi olmuştu. Ama bu ceket yeşildi. Bu yüzden Marius dışarıya sadece karanlığın yeşili siyaha dönüştürdüğü akşam saatlerinde çıktı. Hep yas elbiseleri içinde görünmek istediği için sırtına geceyi geçiriyordu.

Tüm bunların arasında avukat oldu. Courfeyrac'ın daha derli toplu olan ve takımları bozulmuş romanlarla tamamlanan hukuk kitaplarının yönetmeliklere uygun bir şekilde yer aldığı bir kütüphanesi bulunan odasını yazıhane olarak kullanıyor, mektuplarını bu adresten alıyordu.

Marius avukat olduğunda, dedesini soğuk ama minnet ve saygı dolu bir mektupla durumdan haberdar etti. Mektubu titreyerek eline alan M. Gillenormand okuduktan sonra yırtıp çöp sepetine attı. İki üç gün sonra, Matmazel Gillenormand, babasının fazlasıyla duygulandığı anlarda hep yaptığı gibi odasında tek başına yüksek sesle konuştuğunu duydu. Kulak kabartıp şu sözleri eden ihtiyarı dinledi:

— Ahmak olmasaydın, insanın hem baron hem avukat olamayacağını bilirdin.

II

Yoksul Marius

Yoksulluk da her şey gibi katlanılabilir hale gelip sonunda bir şekil alır ve ete kemiğe bürünür. İnsan yetersiz olanaklarla sıkıntılı bir yaşam sürdürürken ancak asgari ih-

tiyaçlarını karşılayabilir. İşte Marius Pontmercy hayatını şu tarzda düzenlemişti:

En dar geçitten çıkmış, önündeki ufuk biraz daha genişlemişti. Emeği, cesareti, sebatkârlığı ve iradesi sayesinde, yılda yaklaşık yedi yüz frank kazanacak duruma gelmeyi başarmıştı. Almanca ve İngilizce'yi öğrenmiş, Courfeyrac'ın kendisini kitapçı dostuyla tanıştırması üzerine, edebî-kitapçılık alanında mütevazı bir *yararlılık* rolünü üstlenmişti. Prospektüsler hazırlıyor, gazeteleri çeviriyor, redaksiyon yapıyor, biyografileri derliyor, bu üretimi karşısında yılda ortalama yedi yüz frank kazanıyor ve bu parayla geçimini sağlıyordu. Nasıl? Hiç de fena değil. Anlatacağız.

Marius yılda yaklaşık otuz frank kira ücreti karşılığında Gorbeau'nun evinin oda olarak adlandırılan, şöminesi olmayan ve içinde ancak en temel gereksinimleri karşılayacak mobilyaları bulunan bir izbeliğinde kalıyordu. Bu mobilyalar kendine aitti. Yaşlı asıl kiracıya izbeliği süpürmesi ve her sabah kendisine sıcak su, taze yumurta ve birkaç dilim ekmek getirmesi için ayda üç frank ödüyordu. Ekmek ve yumurtayla yaptığı bu kahvaltı yumurtanın fiyatına göre on ila yirmi santim arasında bir paraya mal oluyordu. Akşam altıda, Basset'nin Mathurins Caddesi'nin köşesindeki baskı resimci dükkânının tam karşısında bulunan Rousseau'ya akşam yemeğine gidiyordu. Çorba içmiyor, otuz santimlik bir et yemeği, yarım porsiyonu on beş santim olan bir sebze yemeği ve on beş santime tatlı yiyordu. Ne kadar ekmek yerse yesin 15 santim veriyor, şarap yerine su içiyordu. O dönemde hâlâ genç görünen tombul Madam Rousseau'nun görkemli bir şekilde kurulduğu tezgâhın önünde parasını öderken, garsona beş santim bahşiş bırakıyor, Madam Rousseau da ona bir gülümsemeyle karşılık veriyordu. Böylece seksen santim karşılığında bir gülümsemeyle sonlanan akşam yemeğini yiyordu.

Bolca su, az miktarda da şarap tüketilen ve insanda restorandan çok müsekkin etkisi yaratan bu Rousseau Resto-

ranı artık yoktur. Restoran sahibinin güzel bir lakabı vardı; ona *sucu Rousseau* diye hitap ediyorlardı.

Böylece, kahvaltı yirmi, akşam yemeği seksen santim olmak üzere beslenme giderleri ona günde yüz santime, yılda ise üç yüz altmış beş franka mal oluyordu. Buna otuz frank kirayı, yaşlı kadına verilen otuz altı frankı ve ufak tefek masrafları da eklerseniz, Marius beslenme, barınma ve odasının temizlenmesi ihtiyaçlarını yılda dört yüz elli franka karşılıyordu. Giysilerine yüz, çamaşırlarına elli, çamaşırhaneye elli frank ödüyor, böylece kazandığı yedi yüz franktan kendisine elli frank kalıyordu. Zengin sayılırdı. Gerektiğinde bir dostuna on frank ödünç veriyordu; Courfeyrac bir keresinde ondan altmış frank borç alabilmişti. Isınmaya gelince, şöminesi olmadığı için Marius üşümekle yetinmeyi kabullenmişti.

Marius'ün her zaman iki siyah takım elbisesi vardı, eski olanı "her gün", yepyeni olanı özel günlerde giyiyordu. Biri üzerinde, biri çekmecede, biri de çamaşırhanede olmak üzere üç gömleği vardı. Eskidikçe yenilerini alıyordu. Genellikle yırtık oldukları için ceketinin düğmelerini çenesine kadar ilikliyordu.

Marius'ün bu koşullarda yaşaması için kimi aşılması kimi tırmanılması gereken zorlu, zahmetli yılların geçmesi gerekmişti. Marius bir gün bile yılmamıştı. Yoksulluk konusunda her şeye katlanmış, borçlanmak dışında elinden gelen her şeyi yapmış, hayatını kimseye bir frank bile borçlanmayacak şekilde düzenlemişti. Ona göre borçlanma köleliğin ilk aşamasıydı. Hatta kendi kendine bir alacaklının bir efendiden daha kötü olduğunu söylüyordu; çünkü bir efendi insanın ancak bedenine sahip olabilirdi, alacaklı ise saygınlığınıza sahip olabilir, onu beş paralık edebilirdi. Borç alacağına yemek yememeyi tercih ediyordu. Birçok günü aç biilaç geçirmişti. Dayanma sınırına yaklaştığını ve önlem almazsa parasızlığın ruhunu alçaltacağını hissettiğinde gururunu kıskançlıkla koruyordu. Başka bir bağlamda kendisine saygın-

lık gibi görünecek bir çareyi ya da yöntemi sıradan buluyor, hemen kendini topluyordu. Geri adım atmak istemediği için hiçbir riske atılmıyordu. Yüzü çok ciddi bir ifadeyle kızarır, çekingenliği erişilmezliğin sınırlarını zorlardı.

Karşılaştığı her sınavda içindeki gizemli bir gücün kendini cesaretlendirdiğini, hatta bazen onu sırtında taşıdığını hissediyordu. Bedene yardım eden ruh bazı anlarda onu havaya kaldırır. Kafesine destek olan tek kuş ruhtur.

Marius'ün yüreğine babasının isminin yanı sıra bir başka isim, Thénardier ismi kazınmıştı. Marius coşkulu ve ağırbaşlı kişiliğiyle, babasının hayatını borçlu olduğu o yürekli çavuşu, Waterloo'da mermilerin ve top güllerinin arasında albayın hayatını kurtaran o cesur adamı zihninde başının etrafında bir haleyle canlandırıyordu. Bu adamın anısını babasınınkinden hiç ayırmıyor ve büyük bir saygı içinde ikisinin hatırasını bütünleştiriyordu. Bu, âdeta büyük sunağın albaya, küçük sunağın Thénardier'ye tahsis edildiği bir tür tapınmaydı. Thénardier'nin içine yuvarlanıp boğulduğu bahtsızlık onun minnettarlığının hüznünü daha da artırıyordu. Montfermeil'e gittiğinde bahtsız hancının iflas ettiğini öğrenen Marius, o günden beri onun izini bulabilmek ve Thénardier'ye içinde yok olup gittiği sefaletin karanlık uçurumunda ulaşabilmek için her yolu denemişti. Chelles, Bondy, Gournay, Nogent, Lagny de dâhil olmak üzere tüm bölgeyi taramış, üç yıl boyunca, biriktirdiği kısıtlı miktardaki parayı bu yoğun araştırmalara harcamıştı. Kimse Thénardier hakkında bilgi veremiyor, yurt dışına gittiği düşünülüyordu. Alacaklıları da onu Marius gibi minnetle olmasa da, büyük bir titizlikle araştırmış ama bulamamışlardı. Marius araştırmalarında bir sonuca varamadığı için kendini suçluyor, öfkeleniyordu. Marius, albayın kendine bıraktığı bu tek borcu ödemeyi bir onur meselesi yapmıştı. "Nasıl olur?" diye düşünüyordu, "Thénardier savaş alanında ölmek üzere olan babamı hiçbir çıkarı olmadan mermile-

rin ve dumanların arasından kurtarıp sırtında taşırken, ona onca şey borçlu olan ben can çekiştiği karanlıkta ona ulaşıp yeniden hayata döndürmeyi beceremiyorum!" Gerçekten de, Marius Thénardier'yi bulabilmek için kolunun birini, onu sefaletten kurtarabilmek için tüm kanını feda edebilirdi. Thénardier'yi görebilmek, ona herhangi bir konuda destek olabilmek, ona: "Siz beni tanımıyorsunuz, ama ben sizi tanıyorum! İşte buradayım. Benden ne dilerseniz dileyin!" demek, Marius'ün en hoş, en görkemli rüyasıydı.

III

Marius Büyüdü

O sırada Marius yirmi yaşındaydı. Dedesinin evini terk edişinin üzerinden üç yıl geçmişti. İki taraf da aynı tavrı sergilemiş, görüşmek, yakınlaşmak için hiçbir adım atmamıştı. Zaten yeniden görüşmek neye yarayacaktı? Tartışmalarına mı? Hangisinin haklı olduğunun ortaya çıkmasına mı? Marius'ün yüreği tunçtan da olsa, Gillenormand babanın inadı demirdendi.

Marius'ün dedesinin kalbinden geçenler konusunda yanıldığını söyleyelim. M. Gillenormand'ın kendisini asla sevmediğini ve küfreden, gürleyen, bağırıp çağıran, bastonunu kaldıran bu sert, dobra, güleç adamın kendisine karşı en fazla komedilerdeki pinpon ihtiyarların yüzeysel ve mesafeli sevgisiyle yaklaşabileceğine inanmıştı. Marius yanılıyordu. Çocuklarını sevmeyen babalar olsa da, torunlarına hayranlık duymayan bir dedeye rastlamak mümkün değildir. Aslında M. Gillenormand, söylediğimiz gibi, kendi tarzı uyarınca, sövgülerin hatta tokatların eşliğinde de olsa, Marius'e tapıyordu. Çocuk ortadan kaybolduğunda yüreğini kapkara bir boşluğun kapladığını hissetmiş, kendisine

ondan söz edilmesini yasaklasa da, içinden bu yasağa bu kadar sıkı riayet edilmesinden dolayı pişmanlık duymuştu. İlk zamanlarda, bu Buonapartçının, bu Jakobenin, bu teröristin, bu eylülcünün[63] geri döneceğini ummuştu. Ama büyük bir umutsuzlukla geçen haftalara, aylara, yıllara rağmen kan içici bir daha ortalıkta gözükmemişti! "Yine de, onu kovmaktan başka çarem yoktu," diyen dede, ardından kendi kendine soruyordu: "Aynı şeyi tekrar yapmam gerekse yapar mıydım?" Kibri hemen "Evet," diye yanıtlıyor, ama sessizce salladığı yaşlı başı hüzünlü bir edayla "Hayır," diyordu. Saatler boyunca umutsuzluğa kapılıyor, Marius'ün eksikliğini hissediyordu. Yaşlılar tıpkı güneş gibi sevgilere, sıcak yakınlaşmalara ihtiyaç duyarlar. Kişiliği ne kadar güçlü olursa olsun, Marius'ün yokluğu içinde bir şeyleri değiştirmişti. Dünyada hiçbir şey onun bu "küçük soytarıya" doğru bir adım atmasını sağlayamazsa da, acı çekiyordu. Ondan hiç haber almıyor ama hep onu düşünüyordu. Marais'de, giderek daha fazla içine kapanarak yaşıyordu. Hâlâ eskisi gibi neşeli ve şiddete eğilimliydi, ama kederi ve öfkeyi barındıran neşesinde bir kaybolup bir beliren bir katılık vardı, şiddet içeren davranışlarıysa her zaman dingin ve karamsar bir bezginlikle sonlanıyordu. Bazen "Ah! Geri dönse, onu ne güzel pataklardım!" diyordu.

Çok sevemeyecek kadar az düşünen teyzeye gelince, Marius onun için artık karanlık ve belirsiz bir silüetten başka bir şey değildi ve sahip olması olası olan bir kediye ya da papağana ondan daha çok alaka gösterirdi. Gillenormand Baba'nın acısını artıran, bu acıyı içinde saklıyor ve kimseyle paylaşmıyor olmasıydı. Onun kederi, yeni icat edilmiş, dumanını yakan fırınlara benziyordu. Bazen iyi niyetli olsalar da kendisine Marius'ten söz eden ve "Torununuz nasıl, neler yapıyor?" şeklindeki can sıkıcı soruları yöneltenlere cevap

63 2-7 Eylül 1792'de, halk Paris'te ve Fransa'nın çeşitli bölgelerinde bastığı hapishanelerdeki kralcıları öldürmüştü. (ç.n.)

vermek zorunda kalıyordu. Yaşlı burjuva bu soruları çok üzgünse içini çekerek, keyifli görünmek istiyorsa ceketinin koluna bir fiske atarak yanıtlıyordu: "Sayın Baron Pontmercy bir duruşmada müvekkilini savunuyor."

Yaşlı adam acı çekerken, Marius halinden memnundu. Tüm iyi yüreklilerde olduğu gibi bahtsızlık kederi unutturmuştu. M. Gillenormand'ı tatlı anılarla düşünse de, *babasına karşı kötü davranan bir adamdan* hiçbir şey istememek konusunda kararlıydı. Şimdi ilk zamanlardaki öfkesi yumuşamıştı. Ayrıca, sıkıntı çekmekten ve bu sıkıntısının devam etmesinden mutluydu. Bunlara babası için katlanıyor, sürdürdüğü hayatın katılığı hoşuna gidiyordu. Kendi kendine âdeta sevinçle, bu yaşadıklarının pek de önemi olmadığını, böyle bir kefareti ödemese, babasına hem de böyle bir babaya karşı alçakça kayıtsızlığından dolayı daha ileride, farklı bir şekilde cezalandırılacağını, babasının çektiği onca sıkıntıya karşı kendisinin refah içinde yaşamasının hiç de adil olmayacağını, zaten albayın kahramanlığının yanında kendi yoksulluğunun solda sıfır kaldığını, nihayet babasına yakınlaşmanın ve ona benzemenin tek yolunun onun düşmana karşı gösterdiği cesareti kendisinin de sefalete karşı göstermesi olduğunu ve albayın *baronluk unvanını kendisine yaraşır bir tarzda taşıyacak* demekle bunu kastettiğini söylüyordu. Albayın yazdığı kâğıt kaybolduğundan beri Marius onun sözlerini cebinde olmasa da yüreğinde taşıyordu.

Üstelik dedesi onu evden kovduğunda henüz bir çocuktu, şimdi bir yetişkin olduğunu hissediyordu. Sefaletin ona iyi geldiğini ısrarla tekrar edelim. Gençlikte yaşanan yoksulluk sınavının başarıyla atlatılmasının tüm iradeyi mücadeleye ve tüm ruhu bir esinlenişe yöneltmek gibi muhteşem bir yanı vardır. Yoksulluğun maddi yaşamın iğrençliğini tüm çıplaklığıyla ortaya koyması ideal yaşama doğru tasvir edilemez hamleler yapılmasını sağlar. Zengin delikanlının at yarışları, av, köpekler, enfiye, kumar, leziz yemekler ve bun-

lar gibi yüzlerce gösterişli ve sıradan eğlencesi, ruhunun sığ ve aşağılık yanlarının yüce ve incelikli yanlarının aleyhine gelişmesini sağlar. Yoksul delikanlı ekmeğini kazanmak için emek harcar; yemeğini yer; yemeğini yedikten sonra kendisine düşlerinden başka bir şey kalmaz. Tanrı'nın bedava gösterilerine gider; göğe, uzaya, yıldızlara, çiçeklere, çocuklara, içinde acı çektiği insanlığa, içinde parıldadığı yaratılışa bakar. İnsanlığa baktıkça ruhu, yaratılışa baktıkça Tanrı'yı görür. Hayaller kurdukça yüceldiğini, hayaller kurmaya devam ettikçe yüreğinin yumuşadığını hisseder. Bunalan insanın egoizminden, düşünen insanın merhametliliğine geçer. İçinde kendini unutmak ve herkese merhamet etmek gibi ulvi bir duygu patlaması yaşanır. Doğanın temiz yüreklere bol bol dağıttığı, katı yüreklere ise hiç vermediği onca mutluluk kaynağını düşünürken, kavrayışın milyoneri olarak, paranın milyonerine acımaya başlar. Zihnine aydınlık doldukça yüreğindeki tüm nefret onu terk eder. Zaten bahtsız mıydı? Hayır. Genç bir adamın sefaleti asla sefillik değildir. Önümüze çıkan ilk genç, ne kadar yoksul olursa olsun, sağlığıyla, gücüyle, dimdik yürüyüşüyle, parlak gözleriyle, damarlarında deli gibi akan kanla, siyah saçlarıyla, körpe yanaklarıyla, pembe dudaklarıyla, beyaz dişleriyle, temiz soluğuyla yaşlı bir imparatoru her zaman kıskandırır. Üstelik her sabah ekmeğinin peşinde koşar ve elleri ekmek tutarken, omurgası gururla doğrulur, beyni düşüncelerle dolar. İşi bittiğinde, anlatılması mümkün olmayan kendinden geçişlerle mutluluğun hayallerine dalar; ayakları acıların, engellerin, kaldırımların, dikenli dalların, bazen de çamurun içinde kalsa da, başı aydınlıklarla çevrilidir. Ağırbaşlı, dingin, uysal, soğukkanlı, yetingen, iyi niyetlidir ve Tanrı'ya zenginlerde eksik olan emeğin özgürleştiriciliği ve düşüncenin saygınlaştırıcılığı gibi iki zenginliği kendisine bahşettiği için şükreder.

İşte Marius bu aşamalardan geçmiş, ama doğruyu söylemek gerekirse çubuğu biraz düşlere dalmaktan yana bük-

müştü. Hayatını kazandığından emin olduğu gün yoksulluğun keyifli olduğuna inanıp, çalışmaya ayıracağı vaktin çoğunu düşünmeye ayırarak olduğu yerde durmuştu. Bazen gününün tamamını tıpkı esrimenin ve içsel parıltının sessiz şehvetine dalıp gitmiş bir hayalperest gibi düşünerek geçiriyordu. Hayatını, kol emeğine mümkün olduğunca az, zihinsel emeğe mümkün olduğunca fazla zaman ayıracak şekilde düzenlemiş, başka bir deyişle, gerçek yaşam için birkaç saat harcayıp gününün geri kalanını sonsuz düşlere dalarak geçirmeye karar vermişti. Hiçbir şeyinin eksik olmadığını sanarak, düşüncelere dalmanın bu şekilde sürdürülmesinin sonunun bir tür tembelliğe varabileceğini, yaşamının temel gereksinimlerini karşılamakla yetinerek çok erkenden mola verdiğini fark etmiyordu.

Bu atılgan ve verici kişilik için bunun geçici bir dönem olduğu ve kaderin kaçınılmaz karmaşalarının ilk şokuyla kendini toplayacağı kesindi.

Bu arada, avukat olmasına rağmen Gillenormand Baba'nın sandığı gibi davalara girmiyor, küçük uzlaşmazlıklar için bile müvekkillerinin savunmasını yapmıyordu. Düşler savunmalara ağır basmıştı. Avukatlarla görüşmek, Adliye Sarayı'na gidip gelmek, davaların peşinde koşmak can sıkıcıydı. Bunlarla neden uğraşacaktı? Ekmeğini kazanmanın yolunu değiştirmek için hiçbir neden göremiyordu. Bu geleceği belirsiz kitapçıda çalışmak onun için güvenli bir iş haline gelmiş, bahsettiğimiz gibi orada az çalışarak kendine yeterli kazancı sağlamak imkânını bulmuştu.

Adı, sanıyorum M. Magimel olan çalıştığı kitapçılardan biri ona kendi evine taşınmasını, düzenli bir iş karşıladığında yılda bin beş yüz frank ücret ödemeyi önermişti. Konforlu bir eve taşınmak! Yılda bin beş yüz frank kazanmak! Kuşkusuz çok iyi bir öneriydi. Ama özgürlüğünden vazgeçmek! Bir göreve bağımlı olarak küçük bir işçi gibi çalışmak! Marius bu teklifi kabul ederse hem daha mükemmel hem daha

berbat bir hayat süreceğini düşünüyordu, refah içinde yaşarken saygınlığını kaybedecekti; çirkin ve gülünç bir sıkıntıya dönüşecek, eksiksiz ve güzel bir felaketti; bir körün tek gözüne kavuşmasına benziyordu. Öneriyi reddetti.

Yalnız yaşayan Marius her şeyin dışında kalmak konusundaki arzusu ve aynı zamanda biraz ürkütülmüş olmanın verdiği isteksizlikle Enjolras'nın önderliğini yürüttüğü gruba katılmamıştı. Dostlukları sürüyor, herkes gerektiğinde birbirine destek oluyordu; ama hepsi buydu. Marius'ün biri genç, Courfeyrac, diğeri yaşlı, M. Mabeuf olmak üzere iki dostu vardı. Yaşlı olana daha yakındı. Öncelikle içinde gerçekleşen devrimi, babasını tanımayı ve sevmeyi ona borçluydu. *Gözümdeki perdeyi kaldırdı*, diyordu.

Kuşkusuz bu kilise mütevelli heyeti üyesi hayatında belirleyici olmuştu.

Yine de, M. Mabeuf, Marius'ün hayatındaki bu değişimde kaderin dingin, kendi halinde bir aracısı olmaktan öteye gidememişti. Marius'ü, taşınan bir mum gibi tesadüfen ve farkına varmadan aydınlatmış, ama mumun işlevini yerine getirirken onu taşıyan kişi olamamıştı.

Marius'ün içindeki siyasi devrime gelince, M. Mabeuf bu değişimi anlayacak, yönlendirecek, yönetecek kapasitede değildi.

Daha sonra karşılaşacağımız için, M. Mabeuf hakkında biraz bilgi vermek yararlı olacak.

IV

M. Mabeuf

M. Mabeuf, Marius'e *Kuşkusuz, siyasi görüşlere saygı duyarım*, dediği gün gerçek ruh halini dile getiriyordu. Tüm siyasi düşünceler onun için birbirinden farksızdı ve kendi-

ni rahat bırakmaları koşuluyla, eski Yunanların cehennem tanrıçalarına "Güzellik, iyilik, mutluluk melekleri" demeleri gibi, o da siyasi düşüncelere saygıyla yaklaşıyordu. M. Mabeuf'ün siyasi görüşü bitkilere ve özellikle kitaplara duyulan tutkulu bağlılıktı. O da herkes gibi, o dönemde isminin sonunda yer almadan yaşamanın mümkün olmadığı o *ci* sontakısından nasibini almıştı, ama kralcı, bonapartçı, anayasacı, orleanscı, ayaklanmacı değil kitapçıydı.

Dünyada seyredebilecekleri binlerce yosun, ot, çalı türü, sayfalarını karıştıracakları bir forma hatta iki forma uzunluğunda yığınla kitapçık varken, insanların anayasa, demokrasi, meşrutiyet, monarşi, cumhuriyet vs. gibi saçma sapan şeylerden dolayı birbirlerinden nefret etmelerine bir anlam veremiyordu. Çevresine yararı olmayan biri olarak anılmaktan çok sakınırdı; kitapları olması okumasını, botanikçi olması bahçıvanlık yapmasını engellemiyordu. Pontmercy'yle tanıştığında, albayın çiçekler için yaptığını kendisi meyveler için yaptığından aralarında bir sempati doğmuştu. Saint-Germain armutları kadar lezzetli armutlar üretmeyi başarmıştı; yaptığı melezlemelerin birinden yaz eriği kadar güzel kokan ekim eriği doğmuştu. Ayine dindarlığından çok sevecenliğinden dolayı giderdi, üstelik insanların yüzlerini sevip gürültülerinden nefret ettiği için onların sessizce bir araya gelişlerine ancak kilisede tanık olurdu. Devlet kademelerinde bir yerlere gelmesi gerektiğini hissederek mütevelli heyeti üyeliğini tercih etmişti. Zaten, bir kadını bir lale soğanı, bir erkeği Elzevir kardeşlerin yayınladığı kitaplardan biri kadar sevmeyi asla başaramamıştı. Altmış küsur yaşındayken biri ona "Hiç evlendiniz mi?" diye sorduğunda onun yanıtı, "Unuttum," olmuştu. Bazen, "Bu kimin başına gelmez ki?" derdi, bazen de Gillenormand Baba gibi bir genç kızı süzerken değil, bir kitabı hayranlıkla incelerken ağzından "Ah! Keşke zengin olsaydım!" sözleri dökülürdü. Yaşlı bir kâhya kadınla yalnız yaşıyordu. Ara sıra gut hastalığı nüksederdi

ve uyuduğunda romatizma yüzünden eklemleri birbirine kaynamış yaşlı parmakları, çarşafının kıvrımları arasında gerilirdi. *Cauterets Yöresi Florası* adlı bir kitap yazmış ve üzerinde bakır kalıptan yapılmış bir resim bulunan bu kitabı renkli şeritlerle süsleyerek yayımlamıştı. Kitabı kendi sattığı için Mézieres Caddesi'ndeki evinin kapısı günde iki üç kere çalınırdı. Bu işten neredeyse yılda iki bin frank kazanıyordu, bu da onun tüm servetiydi. Yoksul olmasına rağmen, sabrı, çabası ve zaman ayırması sayesinde çok nadir bulunan her türden değerli nüshanın meydana getirdiği bir koleksiyon oluşturmayı başarmıştı. Koltuğunun altında bir kitapla çıktığı evine sıklıkla iki kitapla dönüyordu. Zemin kattaki küçük bahçeli, dört odalı evinin yegâne süslemeleri kurutularak çerçevelenmiş bitkiler ve eski üstatların gravürleriydi. Bir kılıcın ya da tüfeğin görüntüsü karşısında donakalırdı. Hayatı boyunca, Invalides'deki toplara bile yaklaşmamıştı. Kendi halinde bir midesi, rahip olan bir kardeşi, bembeyaz saçları, çocuksu bir gülümsemesi vardı. Ağzında diş, zihninde bir parıltı kalmamıştı, tüm bedeni titrer, Pikardiya aksanıyla konuşur, kolayca korkar ve yaşlı bir koyuna benzerdi. Tüm insanlar arasında Saint-Jacques Kapısı'nda kitapçılık yapan Royol adlı bir adamdan başka bir dostu ya da alışkanlığı yoktu. Tek hayali Fransa'da çivit otu yetiştirmekti.

Hizmetçisi de bir masumiyet abidesiydi. Zavallı yaşlı kadın bakireydi. Sistine Şapeli'nde Allegri'nin *Miserere mi, Deus*'unu[64] miyavlayabilecek yeteneğe sahip olan kedisi Sultan onun yüreğindeki boşluğu dolduruyor, içindeki sevgiyi karşılamaya yetiyordu. Hiçbir düşü bir erkeğe ulaşamamış, kedisine olan sevgisinin sınırlarını asla aşamamıştı. Onun da kedisi gibi bıyıkları vardı. Her zaman beyaz olan başlıklarıyla dikkati çekerdi. Pazar ayininden sonra vaktini sandığındaki çamaşırlarını düzenlemeye ve satın alıp biçtiği ama bir türlü dikemediği elbiselerin ön ve arka parçalarını yatağı-

64 "Merhamet et Tanrım." Davut Mezamirin 50. şarkısı. (ç.n.)

nın üzerine sermekle geçirirdi. Okuma-yazma biliyordu. M. Mabeuf ona *Plutarkhos Ana* lakabını takmıştı.

M. Mabeuf, Marius'ü evine memnuniyetle kabul etmişti, Marius genç ve sakin olduğundan, onun ihtiyarlığını, çekingenliğini ürkütmeden ısıtıyordu. Uysallığın eşlik ettiği bir gençlik yaşlılarda rüzgârsız bir havadaki güneşin etkisini yaratır. Marius askeri zaferlerden, top barutundan, hücumlardan ve karşı hücumlardan, babasının kılıç sallayıp kılıç darbeleri aldığı muhteşem savaşlardan yeterince tatmin olduğunda M. Mabeuf'ü görmeye gidiyor ve M. Mabeuf bu kahramandan çiçeklerden söz eder gibi söz ediyordu.

1830'a doğru, rahip kardeşinin ölmesinin neredeyse hemen ardından, M. Mabeuf'ün ufkunu tıpkı güneşin battığı sırada olduğu gibi karanlık kaplamıştı. Noter kanalıyla iletilen bir iflas, kardeşinin ve kendisinin tüm geliri olan on bin franka el konulmasına neden oldu. Temmuz devrimi kitapçılık sektöründe bir kriz yaşanmasına yol açtı. Kriz döneminde satılmamaya başlayan ilk şey bir *Flora*'dır. *Cauterets Yöresinin Florası*'nın satışları durdu. Haftalar boyunca tek bir alıcı bile çıkmadı. Bazen kapı çalındığında M. Mabeuf'ün yüreği titriyor, Plutarkhos Ana ona hüzünle "Sucu geldi," yanıtını veriyordu. Nihayet günün birinde, Mézieres Caddesi'nden ve Saint-Sulpice Kilisesi'nin mütevelli heyetindeki görevinden ayrılan M. Mabeuf kitaplarının değil ama onlardan daha az önemsediği baskı resimlerinin bir bölümünü satıp Montparnasse Bulvarı'ndaki küçük bir eve taşındı. Bu evde sadece üç ay oturmasının iki nedeni vardı: Öncelikle bu bahçeli evin kirası üç yüz franktı ve kiraya iki yüz franktan fazlasını ayırmaya cesaret edemiyordu; ikinci olarak da ev katlanamayacağı ölçüde silah sesleri gelen Fatou atış alanının hemen yanındaydı.

Flora'sını, bakır kalıplarını, kurutulmuş bitkilerini, çalışma notlarını ve kitaplarını yanına alıp Salpêtriere yakınlarında, Austerlitz Köyü'nde kulübeye benzeyen ve çitle çev-

rili bahçesinde bir kuyusu olan üç odalı bir eve yıllık yüz elli frank kira karşılığında taşındı. Bu taşınmadan yararlanarak neredeyse tüm mobilyalarını sattı. Bu yeni eve girdiği ilk gün çok mutluydu, gravürleri ve kurutulmuş bitki çerçevelerini duvara kendisi çivileyip günün geri kalanında bahçesini belledi ve akşam Plutarkhos Ana'nın karamsar bir havayla düşüncelere daldığını görünce omzuna vurup gülümseyerek ona:

— Çividimiz var ya! Canını sıkma! dedi.

Doğrusunu söylemek gerekirse hiç hoşuna gitmeyen yaygaracı bir isim olan Austerlitz Köyü'ndeki kulübesine Saint-Jacques Kapısı'nın kitapçısı ve Marius olmak üzere yalnızca iki konuk kabul ediliyordu.

Zaten, az önce de belirttiğimiz gibi, bilgeliğe ya da çılgınlığa ya da sıklıkla olduğu gibi her ikisine de gömülmüş beyinler yaşamla ilgili olayları çok yavaş algılarlar. Kendi kaderleri kendilerine uzaktır. Bu zihinsel yoğunlaşmadan, mantıklı olması halinde felsefeye benzeyen bir edilgenlik doğar. İnsan pek farkına varmadan alçalabilir, düşkünleşebilir, inişe geçebilir, hatta çökebilir. Doğrusu bu ya, bu durum her zaman geç kalmış bir uyanışla sonlanır. Bu sırada mutluluğumuz ve bahtsızlığımız arasında oynanan oyunda biz taraftsız kalırız. Söz konusu olan kendi geleceğimiz de olsa oyunu kayıtsızlıkla izleriz.

İşte etrafını saran bu belirsizlikte tüm umutları birbiri ardına sönüyordu, M. Mabeuf çocuksu ama derin bir sükûnet içindeydi. Zihninin alışkanlıkları bir sarkacın salınımları gibiydi. Kendini bir yanılsamaya kaptırdığında, yanılsama ortadan kaybolduğunda bile onun peşinden giderdi. Bir saat, kurgusu kaybolduğu anda durmaz.

M. Mabeuf'ün en ufak bir tesadüfün kendisine sunduğu masum, pahalı olmayan, alışılmadık zevkleri vardı. Bir gün Plutarkhos Ana odanın köşesinde daha iyi anlayacağını düşünerek yüksek sesle bir roman okuyordu. Yüksek sesle okumak okunan şeye kendini inandırmaktır. Yüksek sesle

okuyan ve okudukları şey hakkında kendi kendilerine şeref sözü verirmiş gibi görünen insanlar vardır.

Plutarkhos Ana işte böyle bir coşkuyla elindeki kitabı okurken M. Mabeuf onu dinlemeden duyuyordu.

Plutarkhos Ana kitabı okurken bir dragon süvari subayı ile güzel bir kızdan söz edilen şu cümleye geldi:

"...Güzel kız somurttu ve dragon süvarisi..." [65]

Burada gözlüklerindeki yaşları silmek için ara verdi.

— Buda ve Ejderha, dedi alçak sesle M. Mabeuf. Evet, doğru, mağarasının derinliklerinde ağzından alevler saçıp gökyüzünü kavuran bir ejderha vardı. Birçok yıldız kaplan gibi pençeleri olan bu canavar tarafından yakılmıştı. Buda, inine gidip ejderhayı bu huyundan vazgeçirmeyi başarmıştı. Plutarkhos Ana, çok güzel bir kitap okuyorsunuz. Bundan daha güzel bir efsane olamaz.

Ve M. Mabeuf yeniden tatlı düşlerine daldı.

V

Yoksulluk, Sefaletin Yakın Komşusu

Mairus yavaş yavaş yoksulluğun pençesine düştüğünü fark etmeye başlayan ve henüz hüzünlenmese de ufak ufak şaşırmaya başlayan bu temiz yürekli ihtiyarı seviyordu. Courfeyrac ile buluşuyor ve M. Mabeuf'i görmeye gidiyordu. Yine de, ayda bir ya da en fazla iki kere gerçekleşen bu ziyaretlerin çok nadir olduğu söylenebilirdi.

Marius şehrin dış bulvarlarında, Champ de Mars'da ya da Luxembourg'un en tenha yollarında gezinmekten keyif alıyordu. Bazen gününün yarısını bostancıların bahçelerini,

65 Fransızca'da somurtmak anlamına gelen "bouder" fiilinin geçmiş zaman çekimli hali "bouda"dır ve "buda" olarak okunur, "dragon" da "ejderha" anlamına gelir. (ç.n.)

salatalık tarhlarını, gübrelerin içindeki tavukları ve bostan dolabını döndüren atı izlemekle geçiriyordu. Yanından geçenler onu şaşkınlıkla incelerken bazıları kılık kıyafetini şüphe uyandırıcı ve yüz ifadesini iç karartıcı buluyordu.

Gorbeau'nun viranesini bu gezintilerden birinde keşfetmiş, yalıtıklığının ve kiranın ucuzluğunun çekimine kapılarak oraya taşınmıştı. Evdekiler onu Mösyö Marius olarak tanıyorlardı.

Kendisinden haberdar olan eski generaller ya da babasının eski arkadaşları onu evlerine davet ettiklerinde, o da babası hakkında konuşma fırsatı bulacağını düşünerek onları geri çevirmemişti. Bu yüzden ara sıra Kont Pajol'a, General Bellavesne'e, General Fririon'a, Invalides'e gidiyordu. Oralarda müzik çalınıyor, dans ediliyordu. Marius yeni takım elbisesiyle katıldığı bu gecelere ve balolara sadece kaldırım taşlarının çatlayacak kadar buz tuttuğu akşamlarda gidiyordu, çünkü arabaya verecek parası olmadığından oraya sadece ayna gibi parlayan çizmelerle gitmek istiyordu.

Bazen hüzünlenmeden, "İşte insanlar böyle, bir salonda ayakkabılarınız hariç her yanınız çamurla kaplı olabilir. İyi bir şekilde ağırlanmak için sizden kusursuz tek bir şey istenir, vicdan mı? Hayır çizmeler," diyordu.

Yüreğin tutkuları dışındaki tüm tutkular düşlerde dağılıp giderler. Marius'ün siyasi coşkusu düşlerde kaybolup gitmişti. Onu tatmin edip yatıştıran 1830 Devrimi bu konuda yardımcı olmuştu. Değişmemişti, kızgınlıkları da öyle. Siyasi düşünceleri değişmemişti, sadece biraz yumuşamıştı. Doğruyu söylemek gerekirse, siyasi görüşü yoktu, sadece bazı akımlara sempati duyuyordu. Hangi taraftaydı? İnsanlığın tarafında. İnsanlıkta Fransa'yı, Fransa'da halkı, halkın içinde kadınları tercih ediyordu. Merhameti özellikle bu unsurlara yöneliyordu. Artık bir düşünceyi bir olaya, bir şairi bir kahramana yeğliyor, Eyüp'ün kitabına Marengo gibi bir muharebeden daha fazla hayranlık bes-

liyordu. Ayrıca düşünmekle geçen bir günün sonunda, akşam bulvarlardan geçerek geri dönerken ağaçların dalları arasından uçsuz bucaksız uzayı, isimsiz aydınlıkları, boşluğu, karanlığı, gizemi fark ettiğinde, insana dair ne varsa ona küçücük görünüyordu.

Yaşamın ve insan felsefesinin gerçeğine ulaştığını sanıyordu –kim bilir belki de ulaşmıştı–, sonunda gerçeğin kuyusunun dibinden görebileceği tek şey olan gökyüzünden başka hiçbir şeye bakmamaya başlamıştı.

Bu durum gelecekle ilgili planlarını, projelerini, düşüncelerini, hazırlıklarını artırmasını engellemiyordu. Hayallere daldığı anlarda bir göz Marius'ün içine bakabilseydi, bu ruhun temizliği karşısında gözleri kamaşırdı. Gerçekten de, etten yapılmış gözlerimize bir başkasının vicdanını görebilme olanağı verilseydi, bir insan hakkında düşüncelerinden çok düşlerine bakarak daha kesin bir karar verilebilirdi. Düşüncede var olan irade düşlerde yoktur. Tamamen doğaçlama olan düşler, olağanüstülükte ve ideal olanda bile zihnimizin görünümüne bürünür ve onu korur. Ruhumuzun derinliklerinden çıkan hiçbir şey kaderin ihtişamına yönelmiş düşüncesiz ve ölçüsüz özlemler kadar dolaysız ve safiyane olamaz. Bu özlemler, bir insanın gerçek kişiliğini bütünlük arz eden, mantıklı, birbirleriyle uyumlu düşüncelere oranla daha net bir şekilde ortaya koyar. Bize en çok benzeyen düşlerimizdir. Kişiliğine göre kimi bilinmeyeni, kimi imkânsızı düşler.

Bu 1831 yılının ortalarına doğru, Marius'e hizmet eden yaşlı kadın ona yoksul komşuları Jondrettelerin evden atılacaklarını anlattı. Gününün neredeyse tamamını dışarıda geçiren Marius komşularını pek tanımıyordu.

— Evden neden atılacaklar? diye sordu.

— Çünkü altı aydan beri kiralarını ödemiyorlar.

— Borçları ne kadar?

— Yirmi frank.

Marius'ün her ihtimale karşı çekmecesinde sakladığı otuz frankı vardı.

— Alın, dedi yaşlı kadına, yirmi beş frank. Bu yoksul insanların kirasını ödeyin, beş frankı da onlara verin ve benim verdiğimi sakın söylemeyin.

VI

Marius'ün Yerine Geçen

Bir tesadüf sonucu teğmen Théodule'ün görev yaptığı alayın garnizonu Paris'e taşındı. Bu durum Gillenormand teyzenin aklına ikinci bir düşüncenin gelmesine neden oldu. İlk seferinde Marius'ün peşine Théodule'ü takmıştı, bu kez Théodule'ün Marius'ün yerini almasını planladı.

Her hâlükârda ve özellikle de dedenin evinde, bazen yıkıntılara iyi gelen şafak ışığını andıran genç bir yüze ihtiyaç duyması halinde bir başka Marius bulmak gerekliydi. "Olsun," diye düşündü, "kitaplarda gördüğüm basit bir yazım hatasını okur gibi Marius'ü Théodule diye okuruz."

Küçük yeğen az da olsa torunun yerini tutar; avukat ortada yoksa onun yerini mızraklı süvari alır.

Bir sabah, M. Gillenormand, *Quotidienne* ya da ona benzer bir gazeteyi okurken, kızı salona girip gözdesinden söz edeceği için en yumuşak ses tonuyla:

— Baba, bu sabah Théodule size saygılarını sunmak için gelecek.

— Théodule da kim?

— Küçük yeğeniniz.

— Ha! dedi dede.

Ardından sıradan bir Théodule olan küçük yeğenini hiç düşünmeden gazetesini okumaya devam etti ve kısa süre sonra bir şeyler okuduğunda sıklıkla olduğu gibi öfkelen-

meye başladı. Kralcı olduğunu ayrıca belirtmemize gerek olmayan "gazete" can sıkıcı bir olayı, o zamanlar Paris'te her gün meydana gelen küçük olaylardan birinin daha ertesi gün gerçekleşeceğini haber veriyordu:

— Hukuk ve tıp fakültesi öğrencileri öğle vakti tartışmak için Panthéon Meydanı'nda toplanacaklar. Tartışmanın konusu dönemin sorunlarından biri olan, Ulusal Muhafız Birliği'nin bataryalarıydı. Louvre'un avlusuna yerleştirilen toplar konusunda Savaş Bakanlığı ile "Yurttaş Milisler" arasında bir ihtilaf yaşanıyordu. Öğrenciler bu konu hakkında "fikir alışverişinde" bulunacaklardı. M. Gillenormand'ın küplere binmesi için daha fazlasına gerek yoktu.

Öğrenci olarak muhtemelen diğerleri gibi yarın öğlen "fikir alışverişinde bulunmak" için Panthéon'a gidecek olan Marius'ü düşündü.

Bu hüzünlü düşünceye dalmışken, Matmazel Gillenormand tarafından sessizce salona alınan ve kurnazca davranarak bir burjuva gibi giyinmiş olan Teğmen Théodule içeri girdi. Mızraklı süvari şöyle akıl yürütmüştü: "Kart papaz tüm gelirini faize yatırmış olamaz. Ara sıra sivil giyinmek fena olmaz."

Matmazel Gillenormand babasına yüksek sesle:

— Küçük yeğeniniz Théodule geldi, dedi.

Ve teğmeni alçak sesle "Ne söylerse onayla," diye ikaz ettikten sonra salondan çıktı.

Böyle saygın karşılaşmalara pek de alışık olmayan teğmen biraz çekingen bir ifadeyle, "Günaydın amca," dedikten sonra istemsiz bir askeri selamı burjuva selamıyla tamamladı.

— Ah! Siz misiniz? Tamam, oturun, dedi büyük amca.

Bunları söyledikten sonra mızraklı süvarinin orada olduğunu unuttu.

Théodule oturunca ayağa kalkan M. Gillenormand salonu bir ucundan diğerine arşınlarken, kendi kendine yüksek sesle konuşuyor, öfkeli parmaklarıyla yeleğinin iki cebindeki iki saati sıkıyordu.

— Sümüklüler yığını! Panthéon Meydanı'nda toplanacaklarmış! Kıçımın kenarları! Daha dün süt emen bacaksızlar! Burunlarını sıksan süt akar! Ve yarın öğlen tartışacaklarmış! Ne hallere düştük! Nereye gidiyoruz? Uçuruma gittiğimiz gün gibi ortada. İşte baldırı çıplaklar bizi bu noktaya getirdi! Yurttaşlar bataryası! Yurttaşlar bataryası üzerine tartışmak! Meydanlarda ulusal muhafız birliğinin toplarının gümbürtüsünü tartışmak! Ve orada kimlerle bir araya gelecekler? İşte Jakobenizmin sonu bu. Bir milyon franka karşı bir franka bahse girerim ki orada hapishane kaçkınları ve eski kürek mahkûmları toplanacak. Cumhuriyetçiler ve kürek mahkûmları, al birini vur ötekine. Carnot "Hain, nereye gitmemi istiyorsun," diyor, Fouché "Ahmak, nereye istersen git!" diye karşılık veriyordu. İşte cumhuriyetçiler böyledir.

— Doğru, dedi Théodule.

Başını hafifçe çevirdiğinde Théodule'ü fark eden M. Gillenormand devam etti:

— Bu soytarının asi olmak alçaklığını gösterdiğini düşünüyorum da! Evimi neden terk ettin? Cumhuriyetçi olmak için. Pöh! Öncelikle halk senin cumhuriyetini istemiyor, sağduyulu olduğu için istemiyor, kralların her zaman hüküm sürdüğünü ve hüküm süreceğini biliyor, her şeyden önce halk senin cumhuriyetinle dalga geçiyor, anlıyor musun dangalak? Bu geçici heves korkunç değil mi? Père Duchesne'e âşık olmak, giyotine göz süzmek, 93'ün balkonunun altında serenat yapıp gitar çalmak, o kadar ahmaklar ki bu gençlerin hepsinin suratına tükürmek gerek! Hepsi birbirine benziyor. Bir tanesi bile başka bir şey düşünemiyor. Çıldırmak için sokaktaki havayı solumak yeter. XIX. yüzyıl zehir saçıyor. Önüne gelen keçisakalı bırakıp kendini bir halt sanıyor ve ailesini terk ediyor. İşte cumhuriyetçilik, işte romantizm bu. Romantizm ne demek? Bana bunun ne anlama geldiğini söyleme lütfunda bulunur musunuz? Olası tüm çılgınlıklar.

Bir yıl önce *Hernani*[66] moda oldu. Sorarım size *Hernani* neyin nesidir? Antitezler! Fransızca bile olmayan iğrençlikler! Bir de Louvre'un avlusunda toplar var. İşte bu dönemin haydutlukları böyle.

— Haklısınız amca, dedi Théodule.

M. Gillenormand devam etti:

— Müzenin avlusunda toplar! Ne yapmak için? Top, benden ne istiyorsun? Demek Belvedere Apollon'ununu gülle yağmuruna tutmak istiyorsunuz? Barut keselerinin Medici Venüs'üyle ne işleri var? Ah! Günümüzün gençleri, hepsi eşkıya! Benjamin Constant'ları ne muhteşem bir avanak! Alçak olmayanları budala oluyor! Çirkinleşmek için ellerinden geleni yapıyor, hırpani giyiniyor, kadınlardan korkuyor, hanlardaki hizmetçi kızları bile kahkahalara boğacak şekilde dilenci gibi görünüyorlar; şerefim üzerine yemin ederim ki, aşktan utanan zavallılara benziyorlar. Maymun gibi görünüyor, ahmaklık konusunda birbirlerini tamamlıyorlar; Tiercelin ve Potier'nin teranelerini tekrarlıyorlar; çantaları, yelekleri seyislerinkileri andırıyor, abadan kazak ve pantolonlar, ucuz deriden çizmeler giyiyorlar ve kendileri de kılıklarına benziyorlar. Eski ayakkabılarının tabanlarını değiştirmek için o kaba dillerini kullanabilirler. Ve tüm bu budala velet sürüsünün siyasi görüşü var. Siyasi görüşlerin kesin bir şekilde yasaklanması gerekir. Sistemler üretiyor, toplumu yeniden yapılandırıyorlar, monarşiyi yıkıyorlar, tüm yasaları çiğniyorlar, mahzenin yerine çatı katını, kralın yerine kapıcımı koyuyorlar, Avrupa'yı tepeden tırnağa sarsıyorlar, dünyayı yeniden kuruyorlar ve en büyük zevkleri arabalarına binen çamaşırcı kızların bacaklarına sinsice bakmak! Ah! Marius! Ah! İt herif! Meydanlarda bağırıp çağırmak, tartışmak, önlemler almak! Tanrım, buna önlemler almak diyorlar! Karmaşa küçülüp ahmaklığa

66 Victor Hugo'nun 1830'da Paris'te sergilenen tiyatro oyunu. Romantizm bu eserle ağırlığını hissettirmeye başlar. (ç.n.)

dönüşüyor. Kargaşayı gördüm, kargaşayı görüyorum. Öğrencilerin ulusal muhafızlar üzerine tartışmasına ilkel kabilelerde bile rastlanmaz! Başlarında püsküller, pençelerinde topuzlarla çırılçıplak gezen vahşiler bile bu çaylak öğrencilerden daha naziktir! Beş para etmez zibidiler! Kendilerini zeki ve her şeyi denetim altına aldıklarını sanıyorlar! Tartışıyorlar ve çok ince düşünüyorlar! Dünyanın sonu geldi. Kuşkusuz bu sefil, çamurdan dünyanın sonu bu. Son bir hıçkırık gerekiyordu, onu da Fransa sağladı. Soytarılarım benim, tartışın! Odeon'un kemerlerinin altına gazete okumaya gittikleri sürece bu işler böyle yürüyecek. Bu onların hem yirmi santimlerine, hem de sağduyularına, zekâlarına, yüreklerine, ruhlarına, akıl sağlıklarına mal oluyor. Oradan çıkıldığında aileler de terk ediliyor. Tüm gazeteler veba yayıyorlar, hatta *Drapeau Blanc* bile! Zaten Martainville bir Jakobendi. Ah! Ulu Tanrım! Budala hayta, dedenin ümitlerini boşa çıkarmış olmakla övünebilirsin!

— Kuşkusuz, dedi Théodule.

Ve M. Gillenormand'ın soluklanmasını fırsat bilen mızraklı süvari kendinden emin bir ifadeyle ekledi:

— *Moniteur*'den başka gazete, *Askeri Yıllık*'tan başka kitap okunmamalı.

M. Gillenormand devam etti:

— Sieyès'lerine benziyorlar! Sonunda senatör olan bir kral katili; zaten sonunda hep senatör olurlar. Yurttaşlık jargonuyla senlibenli konuşup kendilerini yırtmalarının amacı sonunda kendilerine sayın kont diye hitap edilmesini sağlamaktır. Sahtekâr sayın kont, Eylül kasapları. Filozof Sieyès! Tüm bu filozofların felsefelerine Tivolili soytarının gözlüğü kadar önem vermediğim için kendimle iftihar etmeliyim! Bir gün arı desenleriyle süslü mor kadifeden cüppeler ve IV. Henri tarzı şapkalar takmış senatörlerin Malaquais rıhtımından geçtiklerini gördüm. İğrençtiler. Kaplanın maiyetindeki maymunlar gibiydiler. Yurttaşlar, size ilerlemenizin bir

çılgınlık, insanlık anlayışınızın bir düş, devriminizin bir suç, cumhuriyetinizin bir canavar olduğunu, genç bakire Fransa'nızın genelevden çıktığını bildiriyorum. Ve ister gazete yazarı, ister ekonomist, ister hukukçu olun, ister özgürlük, eşitlik, kardeşlik konusunda giyotinin bıçağı kadar bilgili olun, işte enayiler size karşı bunları savunuyorum!

— Elbette, diye bağırdı teğmen, işte bu gerçekten doğru.

Bir duygusunu belli etmek için kaldırdığı elini aşağı indiren M. Gillenormand geri dönüp bakışlarını mızraklı süvari Théodule'ün iki kaşının arasına sabitledi ve ona:

— Siz bir budalasınız, dedi.

Altıncı Kitap
İki Yıldızın Birleşmesi

I

Lakap: Soyadlarının Oluşması

Marius o dönemde, simsiyah gür saçları, geniş ve zeki alnı, içten ve tutkulu burun delikleri, candan ve samimi tavırları ve tüm yüzünü kaplayan anlam veremediğim kibirli, düşünceli ve masum ifadesiyle orta boylu, yakışıklı bir delikanlıydı. Katılığını korusa da çizgileri yuvarlaklaşmış yüzünde Fransızlara Alsace ve Lorraine'den geçerek gelmiş olan Cermenlere özgü o uysal ifade vardı ve Cermen Sigambrer kabilesinin mensuplarının Romalılar arasında tanınmasını sağlayan, aslan ırkını kartal ırkından ayıran o çıkıntılar yüzünde mevcut değildi. Hayatının, düşünen insanların zihinlerinin derinlik ve saflık açısından eşit oranlarda geliştiği o dönemindeydi. Ciddi bir durumla karşılaştığında ahmakça davranmak için gerekli tüm meziyetlere sahipti, ama bir sorunun çözümüne müdahale etmek konusunda üstüne yoktu. Davranışları ihtiyatlı, soğuk, kibar, biraz gizemliydi. Ağzının çok sevimli olmasının yanı sıra dudakları lâl renginde, dişleri inci gibi bembeyazdı, gülümsemesi yüzündeki katı ifadeyi dengeliyordu. Bazı anlarda, bu iffetli alın ve o şehvetli gü-

lümseme ilginç bir tezat oluşturuyordu. Gözleri küçük olsa da bakışları keskindi.

En yoksul dönemlerinde, yanından geçen kızların dönüp ona baktıklarını fark ediyor, yüreği burkularak kaçıyor, saklanıyordu. Eski püskü giysilerine bakıp güldüklerini sandığı kızlar aslında onun zarafetinden etkileniyor, onunla ilgili hayaller kuruyorlardı. Kendisiyle yoldan geçen güzel kızlar arasındaki bu sessiz yanlış anlaşılma onu yabanileştirmişti. Hepsinden kaçtığı için doğal olarak herhangi birini de seçemiyordu. Böylece uzun süre boyunca Courfeyrac'ın dediği gibi enayice yaşadı.

Courfeyrac ayrıca ona:

— Saygın olmaya heveslenme (Artık senli benli konuşuyorlardı, senli benli konuşma genç dostluklara doğru inen bir yokuştur). Sana bir dost tavsiyesi, o kadar çok kitap okuyacağına biraz etrafındaki güzellerle ilgilen. Ah! Marius bu dilberler insana iyi gelirler. Onlardan kaçıp, kızarıp bozardıkça ahmaklaşacaksın, diyordu.

Courfeyrac bazen ona rastladığında:

— Günaydın sayın başrahip, diye takılıyordu.

Courfeyrac kendisine bu tür şeyler söylediğinde, Marius bir hafta boyunca genç ya da yaşlı tüm kadınlardan uzak duruyor, hepsinden öte Courfeyrac'la karşılaşmamak için elinden geleni yapıyordu.

Yine de, bu uçsuz bucaksız dünyada Marius'ün kaçmadığı ve umursamadığı iki kadın vardı. Aslında kendisine bu ikisinin kadın olduğu söylense çok şaşıracaktı. Biri odasını süpüren ve Courfeyrac'a "Hizmetçisinin sakal bıraktığını görünce Marius sakal bırakmıyor," dedirten sakallı ihtiyar kadındı. Diğeriyse çok sık gördüğü ama asla bakmadığı küçük bir kızdı.

Marius bir yıldan beri Luxembourg Bahçesi'nin Pépiniere parmaklığı boyunca uzanan ıssız bir yolunun Ouest Sokağı tarafındaki en uç noktasında, hep aynı bankta bir adamla

gencecik bir kızın yan yana oturduklarını görüyordu. Marius, içlerine kapanık insanların gezintilerine karışan tesadüfün kendisini bu yola her götürüşünde, yani neredeyse her gün orada bu çiftle karşılaşıyordu. Altmış yaşlarındaki adam hüzünlü ve ağırbaşlı görünüyor, tüm benliğinden emekliye ayrılmış subayların gürbüz ama yorgun ifadesi yayılıyordu. Bir nişanı olsaydı, Marius "İşte eski bir subay," diyecekti. Temiz yürekli ama erişilmez biri gibi görünüyor, hiç kimseyle göz teması kurmuyordu. Her zaman yeniymiş gibi gözüken mavi bir pantolon, mavi redingot giyiyor, başına geniş kenarlı bir şapka takıyordu, kravatı siyah, gömleği *quaker* tarzıydı, yani bembeyaz ama çuhadandı. Bir gün yanından geçen hafifmeşrep bir kız onun için "İşte tertemiz bir dul," demişti. Saçları bembeyazdı.

Kendisine eşlik eden genç kız artık benimsemiş gibi göründükleri banka ilk kez oturduğunda, on üç on dört yaşlarında, sıska, çirkinceydi, beceriksiz ve silik tavırları, gelecek vaat eden gözleri vardı. Ancak gözlerini her zaman hoşnutsuz bir güven duygusuyla yukarıya kaldırıyordu. Üzerinde manastır yatılı okulu öğrencilerinin hem yaşlı hem de çocuksu görünen, siyah merinos yününden beceriksizce dikilmiş bir elbise vardı. Baba ve kız gibi görünüyorlardı.

Marius iki üç gün boyunca henüz yaşlanmamış bu ihtiyar adamı ve henüz kişiliği oturmamış bu küçük kızı inceledikten sonra bir daha onlara hiç bakmadı. Onlar da kendi paylarına onu fark etmemiş gibi görünüyorlardı. Kendi aralarında sakin ve kayıtsız bir ifadeyle sohbet ediyorlardı. Kız neşeyle hiç durmadan gevezelik ediyor, az konuşan yaşlı adam ara sıra ona tasvir edilemez bir babacanlıkla bakıyordu.

Farkında olmadan bu yolda gezinmeye alışan Marius her geçişinde şaşmaz bir şekilde onlara rastlıyordu.

Olay şöyle gelişiyordu:

Marius özellikle oturdukları bankın karşısındaki yolun başından geliyor, yolun sonuna kadar yürüdükten sonra ön-

lerinden geçiyor, ardından yine geldiği yolun sonuna kadar gidip geri dönüyordu. Her gezintisinde bu geliş gidişleri beş altı kez tekrarlıyor ve haftada beş altı kez gezintiye çıksa da onlarla selamlaşmıyordu. Bakışlardan kaçınır gibi ve belki de bakışlardan uzak durmak ister gibi görünen bu adam ve bu genç kız kimileri dersten, kimileri bilardo partisinden sonra ara sıra fundalıkta gezintiye çıkan beş altı öğrencinin dikkatini çekmişti. Bilardoyu derse tercih edenlerden biri olan Courfeyrac onları bir süre incelemiş, ama kızı çirkin bulduğundan onlardan özenle uzak durmaya karar vermiş ve bir Part süvarisi gibi sıvışırken onlara birer lakap takmıştı. Küçük kızın elbisesinden ve yaşlı adamın saçlarından etkilendiği için kıza *Matmazel Lanoire* ve babaya *Mösyö Leblanc* adlarını uygun görmüş, kimsenin onları tanımaması ve isimlerini bilmemesi nedeniyle bu lakaplar oldukça tutmuştu. Öğrenciler:

— Ah! İşte Mösyö Leblanc bankında oturuyor! diyorlardı.

Biz de onlar gibi yapıp bu öyküyü kolaylaştırmak için ona M. Leblanc diyeceğiz.

İlk yıl boyunca onları neredeyse her gün aynı saatte gören Marius adamı neşeli, ama kızı bir hayli somurtkan buluyordu.

II

Lux Facta Est[67]

İkinci yıl, bu hikâyenin okurun vardığı tam da bu noktasında, Marius nedenini bilmeden Luxembourg Bahçesi'ndeki gezintilerine ara verdi ve yaklaşık altı ay boyunca oraya hiç uğramadı. Nihayet dingin bir yaz sabahı oraya tekrar gitti. Marius hava güzel olduğundan herkes gibi neşeliydi. Duyduğu tüm kuş seslerini ve ağaçların yaprakları arasından gördüğü göğün mavi parçalarını yüreğinde hissediyordu.

67 Işık var oldu. (ç.n.)

Doğrudan "her zamanki yoluna" gitti ve yolun sonuna vardığında yine aynı bankta o tanıdık çifti gördü. Ancak, yanlarına yaklaştığında, adamın aynı adam olduğunu görse de, kızın aynı kız olmadığını düşündü. Şimdi gördüğü kişi kadınlığın tüm çekici hatlarının çocukluğun tüm zarafeti ve saflığıyla iç içe geçtiği o önemli zamanı yaşayan uzun boylu, güzel biriydi; bu geçici ve saf zamanı sadece üç sözcük açıklayabilirdi: on beş yaş. Gün ışığının altınımsı harelerle ayrıştırdığı kestane rengi saçları, mermerden yapılmışa benzeyen bir alnı, gül yaprağından yapılmışa benzeyen yanakları, soluk bir teni, heyecan verici bir beyazlığı, gülümsemenin bir aydınlık, sözlerin müzik gibi yayıldığı zarif bir ağzı, Jean Goujon'un Venüs'ü çizerken model olarak kullanacağı boynunun üzerinde Raphael'in Meryem Ana'yı çizerken model olarak kullanacağı bir başı vardı. Bu büyüleyici yüzü kusursuz kılan, burnunun güzel değil sevimli olmasıydı; ne dik ne eğri, ne İtalyan ne Yunan'dı; bu, ressamları üzen, şairleri büyüleyen narin, nüktedan, düzensiz ve saf bir Parisli burnuydu.

Marius yanından geçtiğinde sürekli önüne bakan gözlerini göremese de, gölgenin ve utangaçlığın nüfuz ettiği uzun kestane rengi kirpiklerini seçebildi. Bu hali kendisine bir şeyler anlatan beyaz saçlı adamı dinlerken gülümsemesine engel değildi ve hiçbir şey o saf gülümsemeyle yere çevrilmiş bakışlar kadar büyüleyici olamazdı.

Marius ilk başta onun aynı adamın bir başka kızı, hiç kuşkusuz daha önce gördüğü kızın ablası olduğunu düşündü. Ama şaşmaz gezinti alışkanlığı onu ikinci kez bankın yanına götürdüğünde, kızı dikkatle inceledikten sonra onun aynı kız olduğunu anladı. Küçük kız altı ayda genç kız olmuştu, hepsi bu. Bu değişime çok sık rastlanırdı. Kızların göz açıp kapanıncaya kadar serpilip birden güllere dönüştükleri bir an vardır. Daha dün çocukken, bugün kaygı verici bir değişimle genç kız olurlar.

Bu kız sadece büyümemiş, güzelleşmişti. Nisan ayının birkaç günü bazı ağaçların çiçek açması için nasıl yeterli gelirse, altı ay da bu kızın güzelleşmesine yetmişti. Onun nisan ayı da gelip çatmıştı.

Bazen fakir ve cimri insanların aniden sanki uykudan uyanmış gibi yoksulluktan ihtişamlı bir yaşama geçtikleri, her yana para saçıp, kibirli, muhteşem, müsrif bir kimliğe büründükleri görülür. Dün alacaklarının vadesi dolmuş, cepleri dolmuştur. Genç kız sonunda altı aylık maaşını almıştı.

Üstelik artık tüylü kumaştan şapka takan, merinos yünden elbise, öğrenci ayakkabısı giyen, elleri kırmızı bir yatılı okul öğrencisi değildi; güzelliğiyle birlikte beğenisi de değişmiş, yalın, şık ve gösterişsiz giyinmişti. Şam ipeğinden siyah bir elbisesi, aynı kumaştan bir pelerini, beyaz satenden bir şapkası vardı. Beyaz eldivenleri şemsiyenin Çin usulü işlemeli fildişi sapıyla oynayan ellerinin inceliğini belli ediyordu ve ipek iskarpinleri ayaklarının ufaklığını ortaya koyuyorlardı. Yanından geçenler, kıyafetlerinden genç ve içe işleyen bir parfümün yayıldığını hissediyordu.

Adama gelince her zamanki gibiydi.

Marius ikinci kez yanına geldiğinde, genç kız gözkapaklarını kaldırdı, gözleri uçsuz bucaksız bir göğün maviliğini yansıtıyordu, ama bu sisli mavilikte hâlâ bir çocuğun bakışı vardı. Marius'e incir ağaçlarının altında koşturan bir yumurcakmış ya da banka gölgesi düşen mermer vazoymuş gibi kayıtsızca baktı. Marius de kendi payına başka bir şey düşünerek gezinmeye devam etti.

Genç kızın oturduğu bankın yanından ona hiç bakmadan dört beş kere daha geçti.

Sonraki günlerde her zamanki gibi Luxembourg bahçesine gelip, her zamanki gibi "baba kızla" karşılaşsa da onları pek umursamadı. Artık çirkinken düşünmediği bu kızı güzelken de düşünmedi. Kızın oturduğu bankın çok yakınından geçmesi alışkanlığından kaynaklanıyordu.

III

İlkbaharın Etkisi

Havanın ılık olduğu bir gün Luxembourg Bahçesi'nin her yanı gölge ve güneş ışığına boğulmuştu, gökyüzü sabah melekler tarafından yıkanmış gibi tertemizdi, serçeler kestane ağaçlarının derinliklerinden hafif çığlıklar atıyordu, tüm ruhunu doğaya açan Marius hiçbir şey düşünmüyor, o anı yaşıyor ve soluk alıp veriyordu, o bankın yanından geçtiğinde, genç kızın bakışlarını ona çevirmesi üzerine bakışları karşılaştı.

Bu kez genç kızın bakışında ne vardı? Marius bunu söyleyemezdi. Hiçbir şey yoktu ve her şey vardı. Bu bakış garip bir şimşek etkisi yaratmıştı.

Kız bakışlarını yere çevirdi, o da yoluna devam etti.

Az önce gördüğü bir çocuğun saf ve temiz bakışları değil, açıldıktan sonra aniden kapanan gizemli bir uçurumdu.

Her kızın böyle baktığı bir gün vardır. Bu bakışlarla karşılaşanların vay haline!

Henüz kendini bile tanımayan bir ruhun bu ilk bakışı gökyüzündeki şafak gibi ışıltılıdır ve bilinmeyen bir şeylerin uyanışını yansıtır. Aniden korkunç karanlıkları belli belirsiz aydınlatan o anın masumiyeti ve geleceğin tutkusundan oluşan o beklenmedik aydınlığın tehlikeli büyüsünü kimse tasvir edemez. Bu, âdeta bekleyen ve tesadüfen ortaya çıkan kararsız bir sevecenliktir. Masumiyetin farkında olmadan kurduğu, yürekleri istemeden ve bilmeden içine düşürdüğü bir tuzaktır. Kadın gibi bakan bir bakiredir.

Bu bakışların sabitlendiği yerde derin düşlerin oluşmamasına nadir rastlanır.

Her masumiyetin ve her saflığın bir araya geldiği bu semavi ve parıltılı ışığın, ruhun derinliklerinde parfüm yayan ve zehir saçan, aşk denilen o karanlık çiçeğin aniden açmasında işveli kadınların ustaca göz süzmelerinden çok daha etkili olan sihirli bir gücü vardır.

Akşam odasına dönen Marius üstüne başına baktığında, ilk kez giysilerinin eskiliğini, uygunsuzluğunu ve Luxembourg Bahçesi'ne "her günkü giysileriyle", yani kordonu hizasında yırtılmış şapkasıyla, kalın arabacı çizmeleriyle, dizleri beyazlamış siyah bir pantolon ve dirsekleri solmuş siyah bir ceketle gitmenin ahmaklığını fark etti.

IV

Büyük Bir Hastalığın Başlangıcı

Ertesi gün Marius her gün dışarı çıkmak için hazırlandığı saatte, dolabından yeni ceketini, yeni pantolonunu, yeni şapkasını ve yeni çizmelerini çıkardı, birbirlerine zarif bir şekilde uyan bu giysileri olağanüstü bir lüksün göstergesi olan eldivenleriyle tamamlayarak Luxembourg Bahçesi'ne gitti.

Yolda Courfeyrac'la karşılaşsa da, onu görmezlikten geldi. Evine dönen Courfeyrac arkadaşlarına:

— Yolda Marius'ün yeni şapkası ve yeni ceketiyle karşılaştım, Marius de içlerindeydi. Kuşkusuz bir sınava gidiyordu. Tam bir ahmak gibi görünüyordu.

Luxembourg Bahçesi'ne geldiğinde, havuzun etrafında bir tur atıp kuğulara bakan Marius uzun süre başı küften simsiyah olmuş ve bir kalçası eksik olan bir heykeli hayranlıkla izledi. Havuzun yanındaki kırk yaşlarında ve göbekli bir burjuva elinden tuttuğu beş yaşındaki küçük bir çocuğa:

— Oğlum aşırılıklardan uzak dur, despotluğa da, anarşiye de aynı mesafede durmalısın, diyordu. Burjuvanın söylediklerini dinleyen Marius havuzun etrafında bir tur daha attı. Nihayet yavaşça ve âdeta istemeyerek "yoluna" yöneldi. Bir şeyler oraya gitmesi için onu hem zorluyor hem de oraya gitmesine engel olmak istiyor gibiydi. Tüm bunların farkında değildi ve her günkü gibi davrandığını düşünüyordu.

Girdiği yolun sonunda "banklarına" oturmuş olan M. Leblanc'ı ve kızı gördü. Ceketini boynuna kadar ilikleyip göğüs hizasında buruşmaması için gerdi, sonra pantolonunun parıltılı yansımalarını keyifle izleyerek yürümeye devam etti. Bu yürüyüşte bir saldırının ve kuşkusuz fethetme isteğinin izleri vardı. Bu yüzden banka doğru yürüdü diyebileceğim gibi, "Hannibal Roma'ya yürüdü" de diyebilirim.

Zaten tüm hareketleri mekanikti, zihni her zamanki uğraşlarıyla meşgul olmaya devam ediyordu. O sırada *Bakalorya El Kitabı*'nın çok ahmakça hazırlandığını, insan zekâsının başyapıtları olarak Racine'in üç trajedisine ve Molière'in sadece bir komedisine yer verdiklerine bakılırsa kitap süzme salaklar tarafından kaleme alınmış olmalıydı. Kulağında keskin bir vızıltı vardı. Banka yaklaştığında buruşan ceketini düzeltirken gözlerini genç kızdan ayırmıyordu. Kız ona âdeta yolun solunu belli belirsiz bir mavi ışıkla kaplamış gibi görünüyordu.

Yaklaştıkça adımları giderek yavaşlıyordu. Yolun sonuna varmadan önce bankın biraz daha yakınına gelmeden durdu ve kendi bile nasıl olduğunu anlamadan geri döndü. Genç kız uzaktan, onun yeni giysileri içindeki yakışıklı halini güç bela görmüş olmalıydı. Yine de, Marius arkadan bakan birine güzel görünmek için dimdik duruyordu.

Yolun sonuna varıp yeniden geri döndüğünde, bu kez banka daha da, hatta aralarında üç ağaç aralığı kadar bir mesafe kalana kadar yaklaştı, ama tam olarak neyin imkânsızlığı olduğunu bilemediğim, daha ileri gitmenin imkânsızlığını hissederek duraksadı. Genç kızın yüzünü ona doğru çevirdiğini sandı. Yine de, erkeksi ve ateşli bir çabayla kararsızlığını alt edip ilerlemeye devam etti. Birkaç saniye sonra, kulaklarına kadar kızarmış, elini bir devlet adamı gibi ceketinin içine sokmuş bir halde, sağına ve soluna bakmaya cesaret edemeden dimdik yürüyerek bankın önünden geçiyordu. O anda yüreğinin sanki top namlusunun ağzındaymış gibi deli-

cesine çarptığını hissetti. Kız dün olduğu gibi Şam ipeğinden elbisesini ve saten şapkasını giymişti. Ona ait olması gereken tasvir edilemez bir ses duydu. Yavaşça konuşuyordu. Ona bakmayı denemese bile çok güzel olduğunu hissediyordu. Yine de, "Bu kız Mösyö François de Neufchâteau'nun *Gil Blas*'nın yeni baskısındaki, Marcos Obregon de la Ronda hakkındaki önsözünü yazarın kendisinin değil benim yazdığımı bilse bana büyük saygı duyardı!" diye düşünüyordu.

Bankı geride bırakıp yolun hemen yakındaki ucuna doğru yürüdükten sonra geri döndü ve güzel kızın önünden bir kez daha geçti. Bu kez yüzü çok solgundu. Zaten hiç de hoş duygular içinde değildi. Banka ve genç kıza sırtını dönüp uzaklaştığında kızın kendine baktığını sandığından sendeliyordu.

Banka yaklaşmayı bir daha denemedi, yolun ortasında durup ilk kez bir banka oturdu, sağa sola bakarken, zihninin belirsiz derinliklerinde beyaz şapkalarına ve siyah elbiselerine hayran olduğu bu kişilerin parlak pantolonunu ve yeni ceketini fark etmemelerinin mümkün olmadığını düşündü.

Bir çeyrek saat sonra, bir halenin çevrelediği o banka doğru yeniden yürüyecekmiş gibi ayağa kalksa da, olduğu yerde kaldı. On beş günden beri ilk kez, orada her gün kızıyla oturan o beyefendinin hiç kuşkusuz kendisini fark ettiğini ve bu gidiş gelişlerini garip bulduğunu düşündü.

Yine, ilk kez zihninde bile olsa, M. Leblanc lakabıyla anmak suretiyle bu tanımadığı adama saygısızlıkta bulunduğunu fark etti.

Birkaç dakika boyunca başını öne eğip elindeki değnekle kuma bir şeyler çizerek öylece durdu.

Sonra, aniden M. Leblanc ve kızının oturdukları banka sırtını dönüp evine gitti.

O akşam yemek yemeyi unutmuştu. Saat sekizde, artık Saint-Jacques Caddesi'ne gitmek için çok geç olduğunda bunu fark edip, "Bak sen şu işe!" dedi ve bir parça ekmek yedi.

Ceketini fırçalayıp özenle katladıktan sonra yattı.

V

Madam Bougon'un Başına Peş Peşe Düşen Yıldırımlar

Ertesi gün, Gorbeau viranesinin, aslında adı daha önce de belirttiğimiz gibi Madam Bourgon olan ama hiçbir şeye saygı duymayan patavatsız Courfeyrac tarafından Madam Bougon[68] olarak anılan yaşlı kapıcısı –asıl kiracısı– temizlikçisi Madam Bougon, Mösyö Marius'ün yine yeni giysileriyle evden çıktığını görünce şaşırmıştı.

Luxembourg Bahçesi'ne giden Marius daha ileri gitmeden yolunun ortasındaki bankına oturup uzaktan net bir şekilde görülebilen beyaz şapkayı, siyah elbiseyi ve özellikle mavi ışığı inceledi. Yerinden hiç kımıldamadı ve Luxembourg Bahçesi'nden ancak kapılar kapanırken ayrıldı. M. Leblanc ve kızının kalktıklarını fark etmemişti. Bahçeyi Ouest Sokağı'na açılan kapıdan terk ettiklerini düşündü. Birkaç hafta sonra, aklına geldiğinde, o akşam nerede yemek yediğini hatırlayamadı.

Ertesi, yani üçüncü gün, Madam Bougon çılgına döndü. Marius yine yeni giysileriyle çıkmıştı. "Art arda üç gün!" diye haykırdı.

Onu izlemeye çalışsa da, Marius çevik ve hızlı adımlarla yürüyordu; âdeta bir su aygırı dağ keçisinin peşine düşmüştü. İki dakika içinde onu gözden kaybedip astımının da etkisiyle soluk soluğa kalmış bir halde öfkeyle geri döndü.

— Her gün yeni giysilerini giyip insanları bu şekilde peşinden koşturmak akla mantığa sığar mı! diye homurdandı.

Marius yine Luxembourg Bahçesi'ne gitmişti.

Genç kız M. Leblanc ile birlikte oradaydı. Marius kitap okur gibi yaparak onlara elinden geldiğince yaklaştı, ama aralarında hâlâ epeyce bir mesafe vardı. Bankına geri oturup dört saat boyunca yolda kendisiyle alay edermişçesine sıçrayan serçeleri izledi.

68 "Bougon" Fransızcada sürekli homurdanan anlamında kullanılır. (ç.n.)

On beş gün böyle geçti. Marius artık Luxembourg Bahçesi'ne gezinmek için değil, nedenini bilmeden hep aynı yere oturmak için gidiyor, oturduğunda hiç kımıldamıyordu. Kendini belli etmemek için her sabah yeni giysilerini giyiyor, her gün aynı şeyi tekrarlıyordu.

Kuşkusuz muhteşem bir güzelliğe sahipti. Onun bu halinde eleştirilebilecek tek şey, hüzünlü bakışıyla tezat oluşturan neşeli gülümsemesinin yüzüne biraz şaşkın bir ifade vermesi ve bu yüzden bazen bu hoş yüzün çekiciliğini kaybetmeden garip görünmesiydi.

VI

Tutsak Edildi

İkinci haftanın son günlerinden birinde, Marius her zamanki bankına oturmuştu, elinde iki saatten beri tek sayfasını bile çevirmediği bir kitap vardı. Aniden içi titredi. Yolun sonunda bir şeyler oluyordu. M. Leblanc ve kızı banklarından kalkmışlar, kız babasının koluna girmişti ve Marius'ün bulunduğu yolda ağır ağır yürüyorlardı. Kapattığı kitabını yeniden açıp okumaya çalışan Marius titrerken hale ona doğru geliyordu. "Ah! Tanrım! Ciddi bir tavır takınacak zamanım kalmadı," diye düşündü. Bu arada, beyaz saçlı adam ve genç kız ona giderek yaklaşıyordu. Bir saniye ona bir asır gibi geliyor, kendi kendine, "Buraya ne yapmaya geliyorlar ki? Nasıl olur, buradan mı geçecek? Ayakları bu kumun üzerinde, benim iki adım ötemde mi yürüyecek?" diye soruyordu. Altüst olmuştu, yakışıklı görünmeye can atıyor, göğsünde bir nişan olmasını arzuluyordu. Ölçülü ve ağır adımların giderek yaklaştığını duyuyor, M. Leblanc'ın kendisine öfkeli bakışlar yönelteceğini düşünüyor, kendi kendine "Bu beyefendi yoksa benimle mi konuşacak?" diyordu. Öne eğdiği başını kaldır-

dığında hemen yanında olduklarını gördü. Genç kız geçti ve geçerken ona baktı. Düşünceli bir uysallıkla Marius'ü tepeden tırnağa titretecek şekilde bir süre daha baktı. Âdeta ne zamandan beri yanına gelmediği için sitem ediyor, ona "İşte ben geldim," diyordu. Işıltılar ve derinliklerle kaplı bu gözbebekleri karşısında Marius'ün gözleri kamaştı.

Beyninin kor gibi yandığını hissediyordu. Kızın kendine doğru yaklaşması ne hoştu! Üstelik ona nasıl da bakmıştı! Onu daha önce fark etmediği kadar güzel bulmuştu. Bu, Petrarca'ya şarkı söyletecek, Dante'ye diz çöktürecek hem kadınsı hem meleksi bir güzellikti. Masmavi göğün içinde yüzüyormuş gibi hissediyordu. Ama aynı zamanda da çizmelerinin tozlu olmasına canı sıkılıyordu.

Onun, çizmelerine de baktığından emindi.

Onu gözden kaybolduncaya kadar izledikten sonra, Luxembourg Bahçesi'nde çılgınlar gibi yürümeye başladı. Muhtemelen ara sıra kendi kendine gülüp konuşuyordu. Çocuk dadılarının yanından geçerken, onlara kendilerine âşık olduğunu düşündürtecek ölçüde dalgındı.

Kızla caddede yeniden karşılaşacağı umuduyla Luxembourg Bahçesi'nden çıktı.

Odeon'un kemerlerinin altında rastladığı Courfeyrac'a: "Gel birlikte akşam yemeği yiyelim," dedi. Rousseau'nun lokantasına gidip altı frank hesap ödediler. Bir dev gibi iştahla yemek yiyen Marius garson çocuğa altı santim bahşiş verdi. Tatlı yerken Courfeyrac'a "Gazeteyi okudun mu? Audry de Puyraveau ne muhteşem bir nutuk çekmiş!" dedi.

Deli gibi âşıktı.

Yemekten sonra Courfeyrac'a "Gösterinin biletlerini ben ödüyorum," dedi. *Auberge des Adrets* oyununda Frédérick'i izlemek için Porte-Saint-Martin'e gittiler. Marius çılgınca eğleniyordu.

Aynı zamanda içine kapanıklığı daha da artıyordu. Tiyatronun çıkışında bir su birikintisinin üzerinden atlayan

terzi bir kızın jartiyerine bakmaya tenezzül etmedi, kızı gören Courfeyrac'ın, *Bu kadını koleksiyonuma katmayı çok isterim*, demesi âdeta midesini bulandırmıştı.

Courfeyrac ertesi gün onu öğle yemeğine Kafe Voltaire'e davet etti. Marius orada dünkünden daha büyük bir iştahla yemek yedi. Düşünceli ve çok neşeliydi. Kahkaha atmak için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Kendisiyle tanıştırılan bir taşralıya sevgiyle sarıldı. Masanın etrafında halka oluşturan öğrenciler Sorbonne kürsülerinin saçma sapan savurganlıklarının devlet tarafından ödenmesini konuştular, ardından sohbet Quicherat sözlüklerinin ve imla kılavuzlarının hataları ve eksikleri üzerine yoğunlaştı. Marius tartışmayı yarıda keserek haykırdı: "Yine de bir nişanı hak etmek çok güzel."

İşte bu gülünç! dedi Courfeyrac, Jean Prouvaire'e alçak sesle.

— Hayır, diye yanıtladı Jean Prouvaire, durum ciddi.

Gerçekten de durum ciddiydi. Marius büyük tutkuların başladığı o ateşli ve çekici ilk saatin etkisi altındaydı.

Tüm bunlara bir bakış neden olmuştu.

Barut kesesi dolduğunda, yangın koşulları hazır olduğunda bundan daha kolay bir şey olamaz. Bir bakış kıvılcımdır.

Olan olmuştu. Marius bir kadını seviyor, kaderi meçhul bir istikamete doğru ilerliyordu.

Kadınların bakışı sakin görünen ama olağanüstü bir güce sahip olan çarklara benzer. Her gün dinginçe, hiç zarar görmeden ve hiç umursamadan yanından geçilir. Hatta bazen onun orada olduğu bile unutulur. Gelen, giden, düşlere dalan, sohbet eden, gülen kişi aniden kıskıvrak yakalandığını hisseder! Her şeyin sonu gelmiştir. Çark sizi tutar, bakış sizi ele geçirir. Sizi nerenizden ya da nasıl ele geçirdiğini önemsemeden zihninizde akıp giden bir düşünceden, bir anlık dalgınlığınızdan yakalar. İşiniz bitiktir. Bu badireye katlanmak-

tan kaçamazsınız. Gizemli güçlerin zinciri sizi sıkıca kavrar. Çabanız boşunadır. Hiç kimse size yardım edemez. Zihniniz, bahtınız, geleceğiniz, ruhunuz dişliden dişliye, endişeden endişeye, ıstıraptan ıstıraba sürüklenir, acımasız bir yaratığa mı yoksa soylu bir yüreğe mi, artık kime tutsak olduysanız ona göre bu korkunç makineden ya utançla çirkinleşmiş ya da tutkuyla güzelleşmiş halde çkarsınız.

VII

Hakkında Tahmin Yürütülen U Harfinin Serüvenleri

Yalıtılmışlık, her şeyden soğuma, kibir, özgürlük arzusu, doğa sevgisi, gündelik maddi üretimin eksikliği, tek başına yaşama, dürüstlüğün gizemli savaşımları, tüm evren karşısında safça kendinden geçiş, Marius'ü tutku adı verilen bu sahiplenme duygusuna hazırlamıştı. Babasına tapınışı zamanla bir dine dönüşmüş ve tüm dinler gibi ruhunun derinliklerine gömülmüştü. Ön plana çıkması gereken bir şey gerekiyordu. Aşk bu boşluğu doldurdu.

Marius bir ay boyunca her gün Luxembourg Bahçesi'ne gitti. Saati geldiğinde hiçbir şey onu durduramıyor, Courfeyrac "Mesaisi başladı," diyordu. Marius büyülü hayaller içinde yaşıyordu. Genç kızın kendisine baktığından emindi.

Sonunda yüreklenmeye başlayıp banka daha da yaklaştı. Yine de, çekingenliğin ve âşıkların ihtiyatlı davranma içgüdüsüyle daha ileriye gidemiyordu. "Babanın dikkatini" çekmek istemiyor, derin bir Makyavelciliğin etkisiyle kızın kendisini mümkün olduğunca görüp yaşlı beyefendinin göremeyeceği ağaçların arkasında, heykellerin ayaklıklarında mola veriyordu. Bazen yarım saat boyunca, bir Léonidas'ın ya da herhangi bir Spartaküs'ün gölgesinde hiç kımıldamadan duruyor, bakışlarını elinde tuttuğu kitabın üzerinden hafifçe genç kıza

doğru kaldırıyordu ve kız da kendi payına hafif bir gülümsemeyle o çekici yüzünü ona dönüyordu. En doğal ve en sakin haliyle beyaz saçlı adamla konuşurken, bakire ve tutkulu gözleriyle Marius hakkında düşler kuruyordu. Havva'nın dünyanın ilk gününden beri, tüm kadınların doğdukları günden beri bildikleri eski ve evvel zamandan kalma bir oyun! Ağzı birine yanıt verirken, bakışı diğerine karşılık veriyordu.

Yine de, sonunda M. Leblanc'ın bir şeyler fark ettiği söylenebilirdi, çünkü Marius geldiğinde sıklıkla ayağa kalkıyor ve yürümeye başlıyordu. Her zamanki yerlerinden vazgeçmiş, âdeta Marius'ün kendilerini izleyip izlemediğini anlamak için yolun diğer ucundaki Gladyatör heykelinin yanındaki banka oturmaya başlamıştı. Marius bu değişiklikten hiçbir sonuç çıkarmayarak hata yaptı. "Baba" artık her zamanki saatte gelmiyor, "kızını" her gün yanında getirmiyordu. Tek başına geldiğinde ise, Marius orada fazla kalmıyordu. Bir başka hata.

Marius bu belirtileri hiç önemsemiyordu. Çekingenlik evresinden doğal ve kaçınılmaz bir ilerlemeyle körleşme evresine geçmişti. Aşkı gitgide büyüyor, her gece rüyasında onu görüyordu. Üstelik beklenmedik bir mutluluğa erişmiş, bu da ateşin üzerine dökülen yağ gibi gözlerinin önündeki karaltıları yoğunlaştırmıştı. Bir akşam, hava kararırken, "M. Leblanc ve kızının" kalktıkları bankın üzerinde sade ve işlemesiz olsa da beyaz, ince ve kendisine tasviri mümkün olmayan kokular yayıyormuş gibi gelen bir mendil bulduğunda onu büyük bir coşkuyla almıştı. Mendilin üzerinde U. F. harfleri vardı; bu iki harf o güzel kızın ailesi, ismi, yaşadığı yer hakkında hiçbir fikri olmayan Marius'ün elde ettiği ilk bilgilerdi. Bu hayran olunası ilk harfler üzerine hemen fikirler yürütmeye başladı. U hiç kuşkusuz ilk adıydı. "Ursule!" diye düşündü, "Ne zarif bir isim!" Mendili öptü, kokusunu içine çekti, gündüz kalbinin üzerinde taşıdı, geceleri ise uyurken dudaklarının altına koydu.

— Bu mendilde, tüm ruhunu hissediyorum! diye haykırıyordu.

Bu mendil, onu farkında olmadan cebinden düşüren yaşlı beyefendiye aitti.

Hazineyi ele geçirdiği günden sonra, Luxembourg Bahçesi'ne her gelişinde mendili öpüyor, yüreğine bastırıyordu. Genç kız bu davranışlarından hiçbir şey anlamadığını yaşlı mösyöye fark ettirmeden yaptığı işaretlerle belli ediyordu.

— Ey utangaçlık! diyordu Marius.

VIII

Sakatlar da Mutlu Olabilir

Utangaçlık kelimesinden söz ettiğimiz ve hiçbir şeyi gizlemediğimiz için bir keresinde hayallere dalmışken Ursule'ünün ona büyük bir şok yaşattığını anlatmamız gerekir. Kızın M. Leblanc'ı artık banktan kalkıp parkta gezinmeye ikna ettiği günlerden birinde, sert bir ilkbahar rüzgârı çınarların zirvelerini sallıyordu. Baba ve kızı kol kola girmiş bir halde Marius'ün bankının önünden geçiyorlardı. Onların ardından ayağa kalkan Marius kendini kaybetmiş bir ruha uygun düşecek şekilde onlara bakıyordu.

Aniden diğerlerinden daha neşeli ve muhtemelen ilkbaharın görevlerini yerine getirmekle yükümlü bir esinti fidanlıkta dolaştıktan sonra ağaçlıklı yola doğru yönelip genç kızı Vergilius'un su perilerine ve Theocritus'un orman perilerine yaraşan olağanüstü bir ürpertiyle sarmaladı ve Isis'inkinden daha kutsal olan eteğini jartiyerinin hizasına kadar kaldırdı. Eşsiz güzellikte bir bacak göründü. Marius çileden çıkıp öfkelendi.

Genç kız ilahi bir ürkekliği yansıtan bir hareketle eteğini hemen indirse de, öfkesi dinmemişti. Bu yolda tek başına ol-

duğu doğruydu. Ama bir başkası da olabilirdi. Ya bir başkası görseydi! Böyle bir şey hoş görülebilir miydi? Bu yaptığı şey çok korkunçtu! Ne yazık! Zavallı kız hiçbir şey yapmamıştı; bu olayın tek suçlusu rüzgârdı; ama içinde Cherubin'in içindeki Bartholo gibi belli belirsiz bir şeyler kıpırdayan Marius kırgınlığını belli etmeye ve onu gölgesinden bile kıskanmaya karar vermişti. İşte insan yüreğinde tensel arzunun hastalıklı ve ilginç kıskançlığı hiçbir gerekçesi olmasa da böyle doğup kendini dayatır. Zaten bu kıskançlığın ötesinde, bu çekici bacağın görüntüsü onun için hiç de hoş değildi; önüne çıkan ilk kadının beyaz çorabı ona daha çok haz verecekti.

"Ursule'ü" yolun sonuna kadar gittikten sonra M. Leblanc ile geri dönüp Marius'ün yeniden oturduğu bankın önünden geçtiğinde, genç adam ona sert ve vahşi bir bakış yöneltti. Hafifçe geriye doğrulan genç kız kaşlarını "Ne oldu ki, ne var bunda?" dercesine kaldırdı.

Bu, onların "ilk kavga"sıydı.

Marius gözleriyle ona bu şekilde bakarken yola biri girdi. Bu, iki büklüm olmuş, yüzü gözü kırışmış, saçları bembeyaz bir sakattı. XV. Louis döneminden kalma üniformasının göğsünde, kırmızı kumaşın üzerinde çatılmış kılıçların resmedildiği oval Saint-Louis nişanı vardı, çenesi gümüşten, bir bacağı tahtadan olan bu adamın bir tarafından içinde kol olmayan bir giysi kolu sarkıyordu. Bu yaratığın oldukça neşeli bir havası olduğunu fark eden Marius yanında topallayarak yürüyen bu ihtiyar hayâsızın, sanki bir tesadüf onları güzel bir hazzın tadına varmak için bir araya getirmişçesine oldukça samimi ve keyifli bir şekilde göz kırptığını hisseder gibi oldu. Savaş Tanrısı Mars'ın bu soytarısı neden bu kadar neşeliydi? Bu tahta bacakla diğer bacak arasında ne geçmişti? Marius'ün kıskançlığı doruk noktasına ulaştı. Belki de o da oradaydı! "Görmüş olmalı!" dedi içinden. Ve sakatı öldürmek istedi.

Zamanla tüm aşırılıklar törpülenir. Marius'ün Ursule'e olan öfkesi haklı ve meşru olsa da zamanla dinip gitti. So-

nunda onu bağışladı; ama bunun için büyük çaba harcadı; üç gün boyunca kıza somurttu.

Bu arada, tüm bunların arasında ve tüm bunlar nedeniyle tutkusu giderek büyüyor, çılgınlığa dönüşüyordu.

IX

Ortadan Kaybolma

Marius'ün kızın adının Ursule olduğunu nasıl keşfettiğini ya da keşfettiğini sandığını görmüştük.

Sevenlerin iştahı açılır. Adının Ursule olduğunu bilmek çok şeydi, ama aynı zamanda yetersizdi. Üç dört hafta boyunca bu mutluluğun tadını çıkaran Marius başka bir mutluluk daha yaşamak için nerede oturduğunu öğrenmek istedi.

İlk hatasını yapmış, Gladyatör heykelinin yanındaki bankın tuzağına düşmüştü. İkinci hatayı yapmış, M. Leblanc yalnız geldiğinde Luxembourg Bahçesi'nden hemen ayrılmıştı. Ardından üçüncü ve en büyük hatası olarak "Ursule'ü" takip etmeye kalkmıştı.

Ouest Sokağı'nın en tenha köşesindeki üç katlı, yeni ve mütevazı görünümlü bir binada oturuyordu.

Marius o andan itibaren onu Luxembourg Bahçesi'nde görmenin mutluluğuna onu evine kadar izlemenin mutluluğunu kattı.

Açlığı artıyordu. Adını, en azından ilk adını, o sevimli, gerçek kadın adını biliyordu; nerede oturduğunu biliyordu; şimdi kim olduğunu öğrenmek istiyordu.

Bir akşam onları evlerine kadar izleyip araba kapısında gözden kaybolduklarını gördüğünde arkalarından gidip kapıcıya gözüpek bir ifadeyle sordu:

— İçeri giren beyefendi birinci katta mı oturuyor?

— Hayır, diye yanıtladı kapıcı, üçüncü katta.

Bir adım daha atmıştı. Bu başarı Marius'ü yüreklendirdi.

— Ön cepheye bakan dairede mi?

— Elbette! Bina caddeye bakıyor.

— Peki bu beyefendi ne iş yapıyor?

— Bir rantiye. İyi yürekli bir adam, zengin olmasa da yoksullara çok yardım etti.

— İsmi nedir? diye sordu Marius.

Kapıcı başını kaldırıp:

— Siz beyefendi, yoksa hafiye misiniz? dedi.

Marius oldukça utanmış ama aldığı bilgilerden çok etkilenmiş bir halde uzaklaştı. Hedefine doğru ilerliyordu.

— Güzel, diye düşündü. Adının Ursule olduğunu, bir rantiyenin kızı olduğunu ve orada, Ouest Sokağı'ndaki binanın üçüncü katında oturduğunu biliyorum.

Ertesi gün, M. Leblanc ve kızı Luxembourg Caddesi'nde kısa süre kalıp erkenden eve döndü. Marius her zaman olduğu gibi Ouest Sokağı'na kadar onları izledi. Araba kapısına vardıklarında, kızını önden gönderen M. Leblanc eşiği geçmeden durup geri döndü ve Marius'e dik dik baktı.

Bir sonraki gün, Luxembourg Bahçesi'ne gelmedikleri için Marius gün boyunca boşu boşuna bekledi.

Hava kararkdığında, Ouest Sokağı'na gidip üçüncü katın ışıklarının yandığını gördü. Işık sönene kadar pencerelerin altında dolaştı.

Bir sonraki gün de, Luxembourg Bahçesi'ne gelen olmadı. Gün boyunca orada bekleyen Marius pencerelerin altındaki gece nöbetine gitti. Bu görevi saat ona kadar sürüyor, aklına gelirse akşam yemeğini yiyordu. Ateş hastayı, aşk âşığı besler.

Bir hafta böyle geçti. M. Leblanc ve kızı Luxembourg Bahçesi'ne gelmedikleri için Marius hüzünlü tahminlerde bulunuyor, gündüz vakti araba kapısını gözetlemeye cesaret edemiyordu. Gece pencerelerin kızılımtırak aydınlığını izlemekle yetiniyor, ara sıra gölgeler geçtiğinde yüreği çarpıyordu.

Sekizinci gün pencerelerin altına geldiğinde, ışıklar yanmıyordu. "Şuraya bak!" dedi, "Lambayı hâlâ yakmamışlar. Ama hava kararadı. Yoksa dışarı mı çıktılar?" Saat ona, gece yarısına, sabahın birine kadar bekledi. Ne üçüncü katın ışıkları yandı ne de eve geri dönen oldu. Karamsar bir ruh haliyle çekip gitti.

Ertesi gün –çünkü ertesi günden ertesi güne yaşıyordu ve onun için bugün diye bir şey yoktu– kimseyi bulamadığı Luxembourg Bahçesi'nde akşama kadar bekledikten sonra eve gitti. Pencerelerde ışık yoktu; panjurlar kapanmıştı; üçüncü kat kapkaranlıktı.

Araba kapısını çalan Marius içeri girip kapıcıya sordu:

— Üçüncü kattaki beyefendi?

— Taşındı.

Sendeleyen Marius alçak sesle:

— Ne zaman? dedi.

— Dün.

— Şimdi nerede oturuyor?

— Bilmiyorum.

— Yeni taşındığı evin adresini söylemedi mi?

— Hayır.

Ve kafasını kaldıran kapıcı Marius'ü tanıdı.

— Vay canına! Yine siz! dedi, polis misiniz?

Yedinci Kitap
Çete

I

Madenler ve Madenciler

Tüm insan topluluklarının tiyatrolarda üçüncü alt kat olarak anılan bir bölmesi vardır. Toplumsal zemin dünyanın her yanında kâh iyilik kâh kötülük amacıyla kazılmıştır. Oradaki çalışmalar alt alta üst üste yapılır. Madenlerin alt ve üst katmanları vardır. Bu karanlık yer altında bazen uygarlığın altında ezilen, kayıtsızlığımızın ve umursamazlığımızın hor gördüğü alt ve üst tabakalar yer alır. Geçtiğimiz yüzyılda, *Ansiklopedi* neredeyse açık havada kurulmuş bir maden ocağıydı. Karanlık, ilkel Hristiyanlığın o kasvetli kuluçka makineleri Sezarların altında patlamak ve insanlığı aydınlığa boğmak için bir fırsat bekliyorlardı. Çünkü kutsal karanlıklarda gizli bir ışık vardır. Volkanlar alev almaya hazır karaltılarla doludur. Her lav ilk başta gece gibi karanlıktır. İlk ayinin yapıldığı yer altı mezarları sadece Roma'nın mahzenleri değil, dünyanın madenleriydi.

Toplumsal yapının altında bir yıkıntının çapraşık harikuladeliğini gösteren türlü türlü kazı alanları vardır. Oralarda dinî maden, felsefi maden, siyasi maden, ekonomik maden,

devrimci maden yer alır. Kazma darbesini kimisi düşünceyle, kimisi rakamlarla, kimisi öfkeyle indirir. Yer altı mezarlıklarının birinden diğerine seslenilir, fikir alışverişinde bulunulur. Ütopyalar yer altındaki bu galerilerde yol alır, her yöne dallanırlar. Bazen karşılaşıp dost olurlar. Jean-Jacques kendisine fenerini veren Diyojen'e kazmasını uzatır. Bazen de çatışırlar. Calvin, Sozzini'nin saçlarını kavrar. Ama hiçbir şey hedefe ve eşzamanlı etkinliğin enginliğine yönelen, bu karanlıklarda meçhul bir karınca yuvasını andırırcasına gelip giden, çıkan, inen, yeniden çıkan ve yavaşça yukarıyı aşağıya, dışı içe dönüştüren tüm bu enerjilerin gerilimini durdurup önünü kesemez. Toplum kendisine sadece yüzünü bırakıp iç organlarını değiştiren bu kazı işleminin farkına pek varmaz. Yer altında onca kat, onca farklı çalışma, söküp çıkarılan onca maden. Tüm bu derin kazılardan çıkan nedir? Gelecek.

Daha derine inildikçe kazıcılar esrarengizleşir. Toplumsal felsefenin bilgi sınırları dâhilinde kalındığı sürece yararlı olarak kabul edilen bu çalışmalar, belli bir eşik aşıldığında şüpheli ve karmaşık bir hal alır, daha aşağılara inildiğinde ise korkunçlaşır. Belli bir derinliğe inildiğinde kazılar uygarlığın algılayamayacağı boyutlara ulaşır, insanın soluk alabileceği sınır geride kalmıştır, bir canavarlaşma süreci her an başlayabilir.

Aşağı inen merdiven gariptir ve felsefenin ayağını sağlamca basabileceği basamaklarının her birinde bazen ilahi, bazen de ne idüğü belli olmayan işçilerden birine rastlanır. Jean Huss'un altında Luther, Luther'in altında Descartes, Descartes'ın altında Voltaire, Voltaire'in altında Condorcet, Condorcet'nin altında Robespierre, Robespierre'in altında Marat, Marat'nın altında Babeuf vardır. Bu böyle sürüp gider. Daha aşağıda, görülemez olanla zorlukla seçilebileni ayıran sınırda belli belirsiz belki de henüz ortaya çıkmamış insan karaltıları görülebilir. Dün yaşayanlar hayaletlerdir, yarın yaşayacak olanlar larva halindedir. Zihnin gözü onları

güçlükle seçebilir. Geleceğin embriyo halindeki çalışmaları filozofun hayallerinden biridir.

Cenin halindeki belirsizlikler içinde yer alan bir dünyanın silüeti ne alışılmadıktır!

Saint-Simon, Owen, Fourier de orada, yan galerilerdedir.

Kendilerini neredeyse her zaman yalnız sanan, ama aslında hiç de öyle olmayan bu yer altı öncülerinin çalışmaları, birbirlerine farkında olmadan görünmeyen ilahi bir zincirle bağlanmış olsalar da farklıdır ve bazılarının ışığı diğerlerinin alevleriyle tezat oluşturabilir. Bazılarınınki cenneti vaat ederken, bazıları trajik olabilir. Yine de her tür tezata rağmen, en yukarıdakinden en aşağıdakine, en bilgesinden en çılgınına kadar tüm bu emekçiler çıkar gütmemek konusunda benzeşirler. Marat, İsa gibi kendini unutur. Kendilerini asla düşünmez, ihmal ederler. Kendilerinden başka bir şeyi görürler. Bakışları Mutlak'ı arar. Marat'nın gözlerinde tüm gökyüzü varken, ne kadar esrarengiz olursa olsun, İsa'nın kaşlarının altında hâlâ sonsuzluğun solgun ışığı vardır. Kim olursa olsun, gözbebekleri yıldızlar gibi ışık saçan birine saygı duyun.

Karaltılar yayan gözbebekleri de bir başka belirtidir.

Kötülük oradan çıkar. Boş bakan gözler karşısında düşünün, titreyin. Toplumsal düzenin karanlık madencileri vardır.

Kazıları derinleştirmenin gömülmeye, ışığın karanlığa dönüştüğü bir eşik vardır.

Sözünü ettiğimiz tüm bu madenlerin, tüm bu galerilerin, ilerlemenin ve ütopyanın yeraltındaki devasa dolaşım sisteminin derinliklerinde, Marat'nın, Babaeuf'ün altında, çok daha altında, üst katlarla hiçbir bağlantısı bulunmayan son bir maden vardır. Bu korkunç katman alttan üçüncü kat olarak bahsettiğimiz mekâna tekabül eder. Burası karanlıkların çukurudur. Körlerin mahzenidir. *Inferi.*[69]

Burası dipsiz uçurumlara açılır.

69 Cehennem. (ç.n.)

II

Ayaktakımı

Orada çıkar gütmeme kaybolur gider. İblis belli belirsiz ortalıkta dolaşır; herkes kendini düşünür. Gözleri görmeyen benlik ulur, arar, el yordamıyla hareket eder, kemirir. Toplumun Ugolino'su[70] bu uçurumdadır.

Bu çukurda, hayvanları, hortlakları andırırcasına gezinen vahşi silüetler evrensel ilerlemeyle ilgilenmez, düşünceyi ve sözü bilmezler, tek dertleri kişisel ihtiyaçlarını tatmin etmektir. Neredeyse bilinçsizdirler ve içlerinde ürkütücü bir siliklik vardır. İkisi de gayrimeşru olan cehalet ve sefalet adında iki annenin evlatlarıdır. Yol göstericileri gereksinimleridir ve tatmin olacakları her nesneye iştahları kabarır. Tiranlara değil kaplanlara özgü bir tarzda açgözlü, yani acımasızdırlar. Bu larvalar çektikleri acılardan dolayı karanlığın mantıki sonucu olarak baş döndürücü bir hızla ve kaçınılmaz bir şekilde suça yönelirler. Toplumun üçüncü alt katında sürünen Mutlak'ın bastırılmış hak arayışı değil, maddenin itirazıdır. İnsan orada ejderhaya dönüşür. Aç, susuz kalmak başlangıç, şeytan olmak varış noktasıdır. Bu galeriden katil Lacenaire çıkar.

Dördüncü kitapta –az önce– üst madenin siyasi, devrimci, felsefi galerisindeki bir bölmeden söz etmiştik. Orada, her şey söylediğimiz gibi soylu, arı, itibarlı ve onurluydu. Kuşkusuz insan orada da yanılabilirdi ve yanıldı da, ama yanılgı kahramanlığı içerdiği sürece saygınlığını korur. Orada yapılan çalışmanın tamamının bir adı vardır: İlerleme.

---

70 Ugolino della Gherardesca (1220-1289) Pisa tiranı. Tarihe kapatıldığı kulede açlıktan çocuklarını yedikten sonra öldüğü rivayetiyle geçmiştir. (ç.n.)

Artık daha farklı ve iğrenç derinliklere şöyle bir göz atma zamanı geldi.

Cehaletin yok olup gideceği güne kadar toplumun altında kötülüğün devasa mağarasının var olmayı sürdüreceğinin altını bir kez daha çizelim.

En derindeki bu mahzen her şeye düşmandır. İstisnasız her şeyden nefret eder. Filozofları tanımayan bu mahzenin hançeri tek bir kalemi bile yontmamıştır. Siyahlığının mürekkep hokkasının ulvi siyahlığıyla hiçbir benzerliği yoktur. Gecenin, bu soluk kesici tavanın altındaki büzüşmüş parmakları ne bir kitabın sayfalarını karıştırmış, ne bir gazetenin yapraklarını çevirmiştir. Babeuf Cartouche'a göre bir sömürücü, Marat Schinderhannes'a göre bir aristokrattır. Bu mahzenin tek amacı her şeyin yıkılıp gitmesidir.

Her şeyin, nefret ettiği üst katmanlar da dâhil olmak üzere her şeyin, iğrenç kazı çalışmalarında sadece dönemin toplumsal düzeninin değil, felsefenin, bilimin, uygarlığın, devrimin, ilerlemenin altını oyar. Adı sadece hırsızlık, fuhuş, katliam, suikasttır. Karanlıkların temsilcisi olarak kargaşayı ister. Kubbesi cehaletten yapılmıştır.

Yukarıdakilerin tamamının tek hedefi onu yok etmektir. Felsefe ve ilerleme, gerçeğin iyileştirilmesi, Mutlak'ın hayranlıkla izlenmesi gibi tüm birimleriyle bu hedefe yönelirler. Cehalet mahzenini ortadan kaldırdığınızda Suç denen köstebeği yok edersiniz.

Yazdıklarımızın bir bölümünü birkaç kelimeyle toparlayalım. Yegâne toplumsal tehlike karanlıktır.

İnsanlık bir kimliktir. Tüm insanlar aynı hamurdan yapılmıştır. En azından bu dünyada, yazgı bağlamında aralarında hiçbir fark yoktur. Öncesinde aynı karanlık, yaşam süresince aynı beden, sonrasında aynı kül. Ama insan mayasına karışan cehalet onu karartır. Tedavi edilemeyen bu karanlık insanın içini kaplayınca Kötülük'e dönüşür.

III

Babet, Gueulemer, Claquesous ve Montparnasse

1830 ile 1835 yılları arasında, Paris'in üçüncü alt katını Claquesous'nun, Gueulemer'in, Babet'nin ve Montparnasse'ın dörtlü haydut çetesi yönetiyordu.

Çaptan düşmüş bir Herkül olan Gueulemer'in ini Arche-Marion kanalizasyonuydu. Boyu iki metreye yakındı, göğüs kasları mermerden, pazıları tunçtandı, soluğunun sesi kuyunun dibinden gelir gibiydi, gövdesi bir devinkine, beyni bir kuşunkine benziyordu. Onu görenler çadır bezinden bir pantolon ve pamuklu kadifeden bir ceket giymiş Herkül Farnese[71] sanırlardı. Gueulemer devasa bir heykeli andıran bedeniyle canavarları alt edebilirdi, ama o kolayını bulup onlardan biri olmayı tercih etmişti. Henüz kırkına gelmemiş bu adamın alnının dar, şakaklarının geniş, göz kenarlarının kırışık, yanaklarının fırça gibi olduğunu, sakalının bir yabandomuzunun sakalına benzediğini söylersek onu zihninizde canlandırabilirsiniz. Kasları çalışmayı arzuluyor, ahmaklığı buna karşı çıkıyordu. Tembelliğin devasa gücünü temsil ediyordu. Uyuşukluğundan dolayı katil olmuştu. Melez olduğu sanılıyordu. 1815'te, Avignon'da hamallık yaptığına göre muhtemelen Mareşal Brune'ün katledilmesi olayına karışmış, bu stajı tamamladıktan sonra haydutluğu seçmişti.

Yarısaydamlığı Gueulemer'in etine dolgun haliyle tezat oluşturan Babet, sıska ve bilge bir adamdı. Saydam olsa da, aklından geçenlere nüfuz edilmesi imkânsızdı. Kemiklerinin arasından gün ışığının geçtiği görülse de, gözbebeklerinden dışarı hiçbir şey sızmazdı. Kimyacı olduğunu söylüyordu. Bobeche'in yanında palyaçoluk, Bobino'da soytarılık yapmış, Saint-Mihiel'de bir vodvilde oynamıştı. Kendine özgü düşünceleri olan, güzel konuşan tebessümlerinin altını çizip, jestlerini tırnak içine alan biriydi. İşi bir tezgâhta "Devlet

71 Lysippos'un heykeli. Bu heykelde anatomik sınırlar aşılmıştır. (e.n.)

başkanının" alçıdan büstlerini ve portrelerini satmaktı. Üstelik diş de çekiyordu. Panayırlarda ilginç gösteriler yapmış ve kapısında bir trompetin ve şu afişin yer aldığı bir karavanı olmuştu: *Babet sanatkâr dişçi, akademi üyesi, metaller ve yarı metaller üzerine fiziksel deneyler yapar, diş çeker, meslektaşlarının köklerde unuttukları diş parçalarını söker. Ücret: Bir diş, bir frank elli santim; iki diş, iki frank, üç diş, iki frank elli santim. Fırsattan yararlanın.* Bu "fırsattan yararlanın" sözü mümkün olduğunca fazla diş çektirin anlamına geliyordu. Evlenmiş ve çocuk sahibi olmuştu. Karısının ve çocuklarının başına ne geldiğini bilmiyordu. Onları bir mendili kaybeder gibi kaybetmişti. İçinde yer aldığı o karanlık dünyada istisna oluştururcasına gazete okuyordu. Ailesiyle karavanda yaşadığı günlerden birinde *Messager*'de bir kadının yeterince sağlıklı ama burnu bir dananınkine benzeyen bir çocuk doğurduğunu okuduğunda haykırmıştı: *Ne şans! Karımın aklına bana böyle bir çocuk doğurmak gelmezdi!*

Kendi deyişiyle o günden sonra "Paris'te bazı işler çevirmek için" her şeyi bırakmıştı.

Claquesous kimin nesiydi? O gecenin kendisiydi. Ortada görünmek için havanın kararmasını beklerdi. Akşam çıktığı deliğine gün doğmadan dönerdi. Bu delik neredeydi? Bunu kimse bilmiyordu. En koyu karanlıklarda bile suç ortaklarıyla sırtını onlara dönerek konuşurdu. İsmi Claquesous muydu? Hayır. "Benim adım Hiç Kimse," diyordu. Üzerine mum ışığı bile düşse maske takardı. Karnından konuşurdu. Babet onun için *Claquesous iki sesle öten bir gece kuşudur,* diyordu. Claquesous ne idüğü belirsiz, avare, korkunç bir adamdı. Claquesous bir lakaptı. Kimse onun gerçek bir ismi olduğundan emin değildi. Karnı sıklıkla ağzından fazla konuştuğundan kimse onun bir sesi olduğundan emin değildi; hep maskeyle dolaştığından kimse onun bir yüzü olduğundan emin değildi. Âdeta, ortadan kaybolduğunda yok oluyor, ortaya çıktığında ise bir anda yerin dibinden çıkıyordu.

İç karartıcı bir tip olan Montparnasse henüz yirmi yaşına gelmemiş bir çocuktu, güzel bir yüzü, kiraz gibi dudakları, hoş siyah saçları, ilkbaharın aydınlığını yansıtan gözleri vardı; her günahı işlemiş olsa da her tür suça özeniyor, kötülüğü sindirdikçe daha kötüsünü arzuluyordu. Yumurcak serseriye, serseri de eli kanlı katile dönüşmüştü. Kibar, biraz kadınsı, zarif, gürbüz, yumuşak, acımasızdı. Şapkasının sol kenarı, 1829 modasına göre, bir tutam saçı yerleştirmek için yukarı kalkıktı. İnsanları gasbederek geçiniyordu. Kesimi mükemmel olsa da redingotu yıpranmıştı. Sefil bir yaşam sürdüren ve cinayetler işleyen Montparnasse iki dirhem bir çekirdek giyiniyordu. Bu yeniyetmenin tüm cinayetlerinin gerekçesi şık giyinme arzusuydu. Karşısına ilk çıkan cilveli bir kız ona "Yakışıklısın," demiş ve yüreğine karanlıkların lekesini atarak onu Habil'ken Kabil'e dönüştürmüştü. Kendini yakışıklı bulduğu için zarif görünmek istemişti; oysa zarif görünmenin ilk koşulu aylaklık etmekti: Bir yoksulun aylaklığı suç demekti. Onun kadar tehlikeli bir aylağa nadir rastlanırdı. Daha on sekiz yaşında, arkasında birçok leş bırakmıştı. Yanından geçen çoğu insanın yüzü kan gölüne çevrilmiş, kolları iki yana açık bir halde bu sefilin gölgesinde ölüp gitmişti. Kıvırcık, krem sürülmüş saçlar, ince bir bel, kadın kalçaları, Prusya subayı görüntüsü, etrafını saran bulvardaki kızların hayranlık dolu mırıltıları, ustaca bağlanmış bir kravat, cepte bir topuz, yakada bir çiçek; işte mezarlığın fiyakalı delikanlısı böyleydi.

IV

Çetenin Yapılanması

İstedikleri zaman biçim değiştiren, Proteus'a benzeyen bu dört haydut, polisin etrafında yılan gibi dolanıyor, Emniyet Müdürü Vidocq'un[72] patavatsız bakışlarından "ağaç, alev,

72 Hırsızlık, yankesicilik vs. ile geçen bir yaşamın sonunda 1809-1827 yılları arasında Paris'te emniyet müdürlüğü yapmıştır. (e.n.)

çeşme gibi farklı görünümlerle" kaçmaya çalışıyor, birbirlerinden isimlerini ve çevirdikleri dolapları ödünç alıyor, kendi gölgelerinde gizleniyor, birbirleri için sır küpü ve sığınak işlevi görüyor, kimliklerini maskeli baloda takma burnun çıkarılması gibi değiştiriyor, bazen tek kişi gibi görünecek şekilde küçülüyor, bazen de Coco-Lacour'un bile kalabalık bulacağı ölçüde çoğalıyorlardı.

Bu dört adam sadece dört adam değil, Paris'te büyük bir faaliyetin dört başlı, gizemli hırsızlarıydı, toplumun bodrum katında oturan kötülüğün canavarı andıran medüzleriydi.

Babet, Gueulemer, Claquesous ve Montparnasse gizli ilişki ağları ve dört bir yana dal budak salmaları sayesinde Seine bölgesinin pusularını tekellerine almışlardı. Karanlık planların hayalini kuranlar onlara danışıyordu. Taslak bu dört alçağa sunuluyor, onlar da planı hayata geçiriyorlar, senaryolar üzerinde çalışıyorlardı. Desteğe ihtiyacı olan ve iyi para getiren işler için yeterli sayıda kişi ve uygun kadro sağlayabilecek güçleri her zaman vardı. İşlenecek suç fazla adam gerektiriyorsa, suç ortaklarını kiralıyorlardı. Yeraltı faaliyetlerinin tüm trajedilerinde rol alacak bir aktör toplulukları vardı.

Genellikle hava kararırken uykudan kalktıktan sonra, Salpêtrière'in yakınındaki boş arazilerde bir araya gelip kararlar alır, önlerindeki on iki karanlık saati nasıl kullanacaklarını belirlerlerdi.

Bu dört kişilik grup yeraltı faaliyeti gösteren çevreler arasında *Patron-Minette* olarak anılırdı.[73] *Patron-Minette* her geçen gün biraz daha kaybolan eski halk dilinde sabah anlamına gelir, ayrıca bu dilde *entre chien et loup*[74] akşam demektir. Bu *Patron-Minette* ismi muhtemelen hayaletlerin ortadan kaybolduğu ve haydutların işlerini bitirip bir-

73 Patron-minnet eski Fransızcada "şafak", "gün doğuşu" anlamında kullanılır. Hugo bununla grubun üyelerinin karanlık işlerini bitirdikleri zamanı kastetmektedir. (ç.n.)

74 Köpekle kurdun ayırt edilemediği saat. (ç.n.)

birlerinden ayrıldıkları şafak vaktinden köken alıyordu. Bu dört adam bu lakapla anılıyorlardı. Ağır ceza mahkemesi başsavcısı hapishaneye, üstlenmeyi reddettiği bir suç konusunda Lacenaire'den bilgi almaya gittiğinde ona: Bu suçu kim işledi? diye sormuş, Lacenaire ise ona hukukçular için bulmacayı andıran ama polise hiç yabancı olmayan şu yanıtı vermişti: *Belki de Patron-Minette.*

Bazen bir oyunun içeriği karakterlerin adlarından tahmin edilebilir; hatta bir çetenin niteliği hakkında haydutlarının listesine bakarak yorum yapılabilir. İşte bazı hafızlarda yerlerini hâlâ koruyan ve Patron-Minette'in en önemli şahsiyetlerinin isimleri ve lakapları şöyleydi:

Panchaud, namıdiğer Printanier (Bahar Havası) ya da "Bigrenalle"

Brujon. (Bir Brujon hanedanının var olduğunu da belirtmeden geçmeyeceğiz.)

Boulatruelle, daha önce karşılaştığımız yol işçisi.

Laveuve. (Giyotin)

Finistere.[75]

Homere-Hogu, zenci.

Mardisoir. (Salı Akşamı)

Dépêche. (Tez El)

Fauntleroy, namıdiğer "Bouquetière" (Çiçekçi Kız)

Glorieux (Cennetlik), eski kürek mahkûmu.

Barrecarosse, namıdiğer Mösyö Dupont.

L'esplanade-du-sud. (Güney Meydanı)

Poussagrive. (Ardıçkuşu)

Carmagnolet. (Karmanyolacı)

Kruideniers, namıdiğer "Garabet."

Mangedentelle. (Dantel Yiyen)

Les-pieds-en-l'air. (Taklacı)

Demi-Liard, namıdiğer "Deux-milliards" (İki Milyar)

Vs., vs.

75 Latince kökeni *Finis Terrae*, Kıyamet, Dünyanın sonu. (ç.n.)

Daha kötülerine sıra gelmeden, bu kadarıyla yetiniyoruz. Bu isimler birer semboldür. Sadece insanları değil türleri de ifade ederler. Bu isimlerden her biri uygarlığın altındaki biçimsiz mantar türlerinden birine tekabül eder.

Yüzleri akıllarından geçenleri pek belli etmeyen bu tipler her gün yolda karşılaşılan kişilerden değildi. Gündüzleri, soygunculukla geçen gecenin yorgunluğuyla uyumak için kâh alçı fırınlarına, kâh Montmartre ya da Montrouge'daki terk edilmiş ocaklara giderler, bazen de kanalizasyonlarda gizlenirlerdi.

Bu adamlara ne oldu? Hâlâ varlıklarını koruyorlar. Her zaman var oldular. Horatius onlardan şöyle söz eder: *Ambubaiarum collegia, pharmacopolde, mendici, mimde*[76] ve toplumsal yaşam böyle sürdükçe onlar da mevcudiyetlerini korumaya devam edecekler. Mahzenlerinin karanlık tavanındaki toplumsal sızıntıyla yeniden doğacaklar. Hayaletler halinde yeniden geri gelecekler; sadece isimleri ve içlerinde bulundukları tenleri değişecek.

Bireyler yok olsa da gelenek sürüp gidecek.

Yetenekleri hiç değişmeyecek. Dilencisinden serserisine, bu ırkın saflığı asla bozulmayacak. Ceplerdeki keseleri hissedecek, saatlerin kokusunu alacaklar. Altın ve gümüşün onlar için özel bir kokusu olacak. Soyulmaya hazır görünen naif burjuvaların peşinden giden bu adamlar, bir yabancının ya da taşralının karşısında örümcekler gibi titreşecekler.

Gece yarısına doğru, ıssız bir bulvarda karşılaşıldıklarında ya da hayal meyal belirdiklerinde çok ürkütücü görünürler. İnsandan çok bir sisin aldığı karmaşık şekillere benzerler; karanlıklarla onlardan ayırt edilemeyecek bir bütün oluşturdukları, karanlıktan başka ruhları olmadığı ve birkaç dakika boyunca canavarca yaşamak için karanlıklardan ayrıldıkları söylenebilir.

76 Kibar fahişeler topluluğu, şarlatanlar, dilenciler, sokak oyuncuları. (ç.n.)

Bu larvaları yok etmek için ne yapmak gerekir? Yoğun bir aydınlık. Hiçbir yarasa şafağa karşı koyamaz. Toplumu alt katmanlarından aydınlatın.

Sekizinci Kitap
Kötü Yoksul

I

Şapkalı Bir Kız Arayan Marius Kasketli Bir Adamla Karşılaşıyor

Yaz geçti, sonra da sonbahar ve kış geldi. Ne M. Leblanc ne de genç kız Luxembourg Bahçesi'ne bir daha hiç uğramamıştı. Marius'ün tek düşüncesi o hoş ve hayran olunası yüzü tekrar görmekti. Her yerde onu arıyor, hiçbir şey bulamıyordu. Marius artık o coşkulu hayalperest, o kararlı, ateşli, katı genç, kaderin o yürekli kışkırtıcısı değildi; geleceğe dair peş peşe planlar yapan beyni, taslaklar, projeler, düşünceler, istekler üreten zihni işlevsizleşmiş; şimdi kayıp bir köpekten farkı yoktu. Karamsar bir hüznün içinde kaybolup gitmiş, her şey bitmişti. İşi ona bezginlik veriyor, gezintileri onu yoruyor, yalnızlıktan içi daralıyordu. Bir zamanlar şekiller, aydınlıklar, sesler, tavsiyeler, perspektifler, ufuklar, bilgilerle dolu olan doğa şimdi önünde bomboş uzanıyor, her şeyin yok olup gittiğini düşünüyordu.

Elinden başka bir şey gelmediğinden sürekli düşünüyor, ama düşüncelerinden keyif alamıyordu. Ona hiç durmadan alçak sesle önerdikleri her şeye karamsar bir ifadeyle: "Neye yarar ki?" diye karşılık veriyordu.

Kendi kendine sürekli sitem ediyordu. "Neden onu takip ettim ki? Onu sadece görmekle yetindiğimde ne kadar mutluydum! Bana bakıyordu; bu olağanüstü bir şey değil miydi? Beni sever gibi görünüyordu. Bu kadarı yetmez miydi? Ne yapmak istedim ki? Bundan ötesi yoktu. Aptallık ettim. Benim hatam" vs., vs. Kişiliği itibarıyla bunlardan hiç söz etmediği Courfeyrac da kişiliği itibarıyla her şeyi sezinliyor, şaşırarak olsa da âşık olduğundan dolayı onu kutluyordu; ancak Marius'ün derin bir melankoliye gömüldüğünü gördüğünde sonunda ona:

— Çok sıradan bir ahmak olduğunu anlamaya başlıyorum, hadi, Chaumière balosuna gidelim, demişti.

Marius, bir keresinde güzel eylül güneşinin verdiği güvenle ve onu belki de orada bulabileceği umuduyla –ne büyük bir düş!– Courfeyrac, Bossuet ve Grantaire ile birlikte Sceaux balosuna gitmişti. Pek tabii ki, aradığı kişiyi orada bulamadı. "Aslında ortadan kaybolan tüm kızlar buraya gelir," diye homurdanıyordu Grantaire alçak sesle. Arkadaşlarını orada bırakan Marius bezmiş, öfkelenmiş, gözlerine karanlığın hüznü çökmüş bir halde yaya olarak tek başına geri dönerken içinde neşeyle şarkı söyleyen gençlerin bulunduğu arabaların gürültüsü ve tozuyla afallayıp cesaretini kaybetmiş, beynini serinletmek için yoldaki ceviz ağaçlarının yakıcı kokusunu içine çekmeye başlamıştı.

Neye uğradığını şaşıran Marius içini kaplayan keder ve endişeyle tuzağa düşmüş bir kurt gibi gidip gelerek, kayıp aşkını her yerde arayarak, aşktan bitap düşerek gitgide daha yalnız bir yaşama sürükleniyordu.

Bir seferinde üzerinde ilginç bir etki yaratan biriyle karşılaşmıştı. Invalides Bulvarı'nın paralel sokaklardan birinde yanından işçi gibi giyinmiş, başına arasından bembeyaz saç tutamlarının sarktığı uzun siperlikli bir kasket takmış bir adam geçmişti. Bu beyaz saçların güzelliğinden etkilenen Marius kederli düşüncelere dalmış gibi ağır adımlarla yürü-

yen bu adamı incelemiş, garip gelse de M. Leblanc'ı görür gibi olmuştu. Saçları aynı, kasketinin görülmesine izin verdiği kadarıyla yüzü aynı, yürüyüşü de biraz daha hüzünlü olsa da aynıydı. Ama neden bu işçi kıyafetlerini giymişti? Bu ne anlama geliyordu? Oldukça şaşıran Marius kendini toparladığında hemen bu adamın peşinden gitti; peşinde olduğu izi bulup bulmadığını kim söyleyebilirdi? Her halükârda adamı daha yakından görüp bulmacayı çözmek gerekiyordu. Ama bunu akıl etmekte çok geç kaldı, adam gözden kaybolmuş, küçük bir yan sokağa girip izini kaybettirmişti. Zihnini birkaç gün meşgul eden bu karşılaşma bir süre sonra silinip gitti. Kendi kendine:

— Bir benzerlik olmalı, diyordu.

II

Buluş

Marius Gorbeau viranesinde oturmaya devam etse de, komşularına hiç dikkat etmiyordu.

Aslında, o dönemde bu viranede kendisinden ve bir keresinde kiralarını ödese de babaları, anneleri ya da kızlarıyla hiç konuşmadığı Jondrettelerden başka kimse kalmıyordu. Diğer kiracılar taşınmış, ölmüş ya da kiralarını ödeyemediklerinden evden atılmışlardı.

O kış, bir öğleden sonra güneş biraz yüzünü göstermişti, ama o gün altı haftalık bir soğuğun habercisi olan ve hain güneşin Mathieu Laensberg'e klasikleşen şu iki mısrayı esinlediği, evvel zamandan kalma Chandelier Yortusu'nun kutlandığı 2 Şubat'tı:

Güneş parlayıp aydınlatsa da,
Ayı döner mağarasına.

Marius de hava kararırken kendi mağarasından çıkıyordu. Akşam yemeği saati gelmişti ve ne yazık ki yemek yemek için dışarı çıkmak gerekiyordu! Ey ideal tutkuların zaafları!

Kapının eşiğini aştığı sırada yerleri süpüren Madam Bougon şu unutulmaz monoloğu dile getiriyordu:

— Ucuz olan ne kaldı ki? Her şey ateş pahası. Ucuz olan tek şey dünyanın kahrı; dünyanın kahrını çekmek bedava!

Saint-Jacques Caddesi'ne giden Marius başını öne eğmiş, düşüncelere dalmış bir halde bulvarda ağır adımlarla yürüyordu. Aniden alacakaranlıkta birinin koluna çarptığını hissetti; arkasını döndüğünde yırtık pırtık giysiler içinde biri ince uzun, diğeri daha toplu iki genç kız gördü. Soluk soluğa kalmış, ürkmüş bir halde kaçarcasına hızla gidiyorlardı; karşı karşıya geldiklerinde kendisini fark etmedikleri için koluna çarpmışlardı. Marius alacakaranlıkta solgun yüzlerini, dağılmış saçlarını, yana devrilmiş ürkütücü başlıklarını, yırtılmış eteklerini ve çıplak ayaklarını seçebiliyordu. Koşarken aralarında konuşuyorlardı. Uzun boylu olan alçak sesle:

— Aynasızlar geldi. Az kalsın köşede kıstırılıyordum.

Diğeri karşılık verdi:

— Onları görünce hemen tüydüm! Hemen tüydüm!

Marius bu iç karatıcı argo sözlerden jandarmaların ya da belediye zabıtalarının bu iki çocuğu kıstırdıklarını ve çocukların kaçıp kurtulduklarını anladı.

Bulvarın ağaçlarının arasına dalıp artlarında alacakaranlıkta birkaç saniye belli belirsiz seçilen bir beyazlık bıraktıktan sonra gözden kayboldular.

Marius bir an için durmuştu.

Yoluna devam etmek üzereyken yerde, ayaklarının dibinde duran gri renkli küçük bir paketi fark etti. Eğilip eline aldığında bunun içinde kâğıtlar bulunan bir zarf olduğunu anladı.

— Bak sen, dedi, bu bahtsız kızlar bunu düşürmüşler!

Geri dönüp seslense de, onları bulamadı; epeyce uzaklaşmış olduklarını düşünüp paketi cebine koydu ve yemeğe gitti.

Yolda, Mouffetard Caddesi'nde üç iskemlenin üzerine yerleştirilmiş, bir mumla aydınlatılmış, üzerine siyah bir bez örtülmüş bir çocuk tabutu gördü. Aklına alacakaranlıkta gördüğü iki kız geldi.

— Zavallı anneler! diye düşündü. Çocuklarının öldüğünü görmekten daha hüzünlü olanı onların sefil bir yaşam sürmelerine tanık olmaktır.

Ardından hüznünü dağıtan bu karaltıların silinip gitmesiyle yeniden her zamanki düşüncelerine döndü. Hayalinde açık havada, Luxembourg Bahçesi'nin güzel ağaçlarının altındaki aydınlıkta geçen aşk ve mutluluk dolu altı ayı yeniden canlandırmaya başladı.

— Hayatım nasıl da karanlığa gömüldü! diyordu içinden. Genç kızlarla hep karşılaşırım. Ancak eskiden melekti hepsi, şimdikiler ise birer gulyabani.

III

Quadrifons[77]

Akşam yatmak için giysilerini çıkardığında eli ceketinin cebindeki pakete ilişti. Onu tamamıyla unutmuştu. Açmanın yararlı olacağını ve paket kızlara aitse içinde adreslerinin olabileceğini ya da her halükârda onu kaybeden kişiye geri vermek için gerekli bilgileri bulabileceğini düşündü.

Zarfı açtı.

---

77 Lat. Dört yüzlü.
Not: Tüm mektuplarda yazım hataları vardır, bunlar eserin aslında da mevcuttur. (ç.n.)

Zarf ve içindeki dört mektup damgalanmamıştı.

Üzerinde adresler yazılıydı. Dört mektuptan da iğrenç bir tütün kokusu yayılıyordu.

İlk mektup şu adrese yazılmıştı:

Sayın Grucheray markizine, Yüksek Meclis'in karşısındaki meydan, no:...

Marius muhtemelen aradığı bilgileri muhtemelen bulacağını, zaten mektup kapalı olmadığından okumasında bir sakınca olmadığını düşündü.

Şöyle kaleme alınmıştı:

Sayın Markiz

Merhametin ve acımanın erdemi toplunu birbirine kenetleyen en önemli unsurdur. Merhamet dolu bakışlarınızı dindarlık duygunuzun eşliğinde, dürüstlüğünün ve kendini meşrutiyetin kutzal davasına adamanın kurbanı olmuş ve bu davayı kanıyla, tün servetiyle savunmuş, bu yüzden bugün büyük bir sefalet içinde yaşayan bu bahtsıs İspanyol'a yöneltin. Bu bahtsız saygıdeğer kişiliğinizin, size yaranan insanlığınızın ve sayın Markiz'in bu kadar talihsiz bir ulusa yöneldeceği ilginin, eğitimli ve onuru zedelenmiş bir askerin oldukça zorlu geçen yaşantısının güvence altına alacak bir yardımı yapacağından kuşku duymuyor. Duaları boşa gitmeyecek, lütufkârlığı soylu anısının sonsuza dek kalıcılaşmasını sağlayacak.

Onurunu taşıdığım en derin saygılarımla

Madam,

Ülkesi için Fransa'ya sığınan ve yolculuğuna devan etmesi için maddi kaynakları bulunmayan kralcı İspanyol sübari yüzbaşısı DON ALVARES.

İmzanın altında hiçbir adres yoktu. Marius adresi bulmak umuduyla *Sayın Montvernet Kontesine, Cassette Sokağı, No: 9*, adresine gönderilmiş ikinci mektubu okumaya başladı:

Sayın Kontes,

En küçüğü henüz sekiz aylık olan altı çocuğun zavallı anneleriyim. Son doğumumdan beri hastayım, kocam beş ay önce evi terk ettiğinden dolayı hiçbir geçim kaynağım olumadan korkunç bir sefalet içinde yaşıyorum.

Sayın kontese, yardımlarını esirgemeyeceği umutuyla derin saygılarımı sunuyorum, BALIZARD ANA.

Marius diğerleri gibi bir lütuf dilekçesi olan üçüncü mektuba geçti:

Mösyö Pabourgeot, seçmen, tuhafiye toptancısı, Fers Caddesi'nin köşesindeki Saint-Denis Sokağı.

Bu mektubu yazmaya, sizden bana senpatinizin yüceliğini göstermenizi ve Théatre-Français'ye bir dram gönderen bir edebiyatçıyla ilgilenmenizi rica etmek amacıyla cüret ettim. Yazdığım tarihi bir oyun ve olay imparatorluk döneminde, Auvergne'de geçiyor: Stili sanırım doğal, özlü ve övgüyü hak edebilir. Dört yerde şarkı olarak söylenecek dört kıta var. Komedinin, ciddiyetin, beklenmedik olayların karakterlerin çeşitliliğiyle iç içe geçtiği oyun gizemli bir şekilde gelişen ve dokunaklı dügüm noktalarıyla ilerleyip en çarpıcı sahnelerle çözümlenen bir endrikanın her anına hafifçe yayıldığı bir romantizmin izlerini taşıyor.

Temel hedefim yüzyılımızın insanını giderek harekete geçiren arzuyu, her rüzgâr estiğinde yönünü değiştiren o geçici ve garip rüzgargülünü, yani modayı tatnin etmek.

Nitelikli bir eser olmasına rağmen, ayrıçalıklı yazarların kıskançlıklarının ve bencilliklerinin benim tiyatrodan dışlanmama neden olacağından endişeleniyorum, çünkü yeni yazarlara yaşatılan hayal kırıklıklarını biliyorum.

Mösyö Pabourgeot, edebiyatçıların önünü açıcı desteklerinizle ün salmanız beni size kıs mevsimini ekmeksiz ve odunsuz geçirmemize neden olan yoksul yaşantımızı anlatmak üzere kızımı göndermek için yüreklendiriyor. Oyunuma ve yapacağım her şeye ilgi göstermeniz için size ricada bulunmam, himayeniz altına girmenin onurunun bende ne denli bir tutkyua dönüştüğünü ve oyunlarımı sizin adınıza yazma arzumu kanıtlamak içindir. Beni mütevazı bir bağışla onurlandırmaya tenezül ederseniz, size minnet borcumu ödemek için hemen manzum

bir pies yazacağım. Elverdiğince mükemmel olmasına çalışacağım bu pies size dramın başlangıcına eklemneden ve oyun sahneye konulmadan gönderilecek.

Mösyö ve Madam Pabourgeot'ya,
En derin saygılarımla.
GENFLOT, Edebiyatçı.

Not: En azından iki frank. Kendim gelemeyip kızımı gönderdiğim için beni bağışlayın, ama kıyafetlerim, ne yazık ki dışarı çıkmama izin vermiyor...

Marius nihayet dördüncü mektubu açtı. Üzerinde *Saint-Jacques-du-Haut-Pas Kilisesi'nin iyiliksever mösyösüne*, yazıyordu.

İyiliksever insan,

Kızıma eşlik etmeye tenezül ederseniz, seffil bir felakete tanık olacaksınız ve size diplomalarımı göstereceğim.

Bu belgelerin karşısında cömert ruhunuzda iyilikseverligin duyarlı duyguları harekete geçecek, çünkü gerçek filozoflar her zaman yoğun duygular yaşarlar.

Merhametli insan, yoksuluğun biraz olsun giderilmesi için sanki yoksulluğumuzun dinmesini bekleyene kadar acı çekmek ve açlıktan ölmek özgürlüğümüz yokmuş gibi bunu açıkça ilan etmek için en acımasız koşullarda çileli bir yaşam sürdürmek gerektiğini takdir edersiniz. Kader bazılarına çok insafsız davranırken, kimilerini himaye edip refah içinde yaşamalarını sağlıyor.

Buraya gelmeye ya da bağışta bulunmaya tenezül ederseniz, size mütevazı ve itaatkâr hizmetkârınız olarak içimde onurla taşıdığım en derin saygılarımı sunma fırsatını bulacağım.

P. FABANTOU, Drama Sanatçısı.

Marius bu dört mektubu okuduktan sonra, ilk baştakinden daha fazla ipucu elde edemediğini anladı.

Öncellikle mektup yazanların hiçbiri adresini belirtmiyordu.

Üstelik Don Alvares, Balizard Ana, şair Genflot ve drama sanatçısı Fabantou tarafından gönderilmiş gibi görünseler de, dört mektubun da garip bir şekilde aynı el tarafından yazıldığı anlaşılıyordu.

Bu durumdan, bunları gönderenin aynı kişi olduğundan başka ne sonuç çıkarılabilirdi ki?

Ayrıca hepsinde sararmış ve kaba kâğıtlar kullanılmış, dört mektuptan aynı tütün kokusu yayılıyordu ve yazı üslubunun farklı olmasına gayret edilse de, büyük bir iç huzuruyla aynı imla hataları yapılmıştı ve edebiyatçı Genflot'nun İspanyol yüzbaşıdan aşağı kalır yanı yoktu.

Bu küçük gizemi aydınlatmaya çalışmanın bir anlamı yoktu. Yolda bulunmuş olmasaydı, bunun bir aldatmaca olduğu sanılabilirdi. Marius tesadüfen de olsa bir şakayı kaldıramayacak ve sokaktaki kaldırım taşının kendisiyle oynamak istermiş gibi göründüğü oyuna katılamayacak kadar hüzünlüydü. Kendisiyle alay eden dört mektubun arasında körebe oynadığını hissediyordu.

Zaten bu mektupların Marius'ün bulvarda karşılaştığı genç kızlara ait olduğunu gösteren hiçbir ibare yoktu. Bunlar olsa olsa hiçbir değeri bulunmayan kâğıt parçalarıydı.

Marius hepsini yeniden zarfa koyup bir köşeye attıktan sonra yattı.

Sabah yediye doğru kahvaltı edip işe koyulmaya hazırlandığı sırada kapısına hafifçe vuruldu.

Hiçbir şeyi olmadığından, kapısını çok nadiren, yetiştirmesi gereken acele bir işi olduğunda kilitliyordu. Zaten evde olmadığında bile anahtarını kapısının üzerinde bırakıyordu. Madam Bougon "Sizi soyacaklar," dediğinde Marius "Neyimi çalacaklar ki?" diye yanıtlıyordu. Yine de, bir gün, Madam Bougon'un yüzünü zafer kazanmış bir ifadenin kaplamasına neden olacak şekilde bir çift eski çizmesi çalınmıştı.

Kapıya ilki gibi ikinci kez hafifçe vuruldu.

— Girin, dedi Marius.

Kapı açıldı.

— Madam Bougon ne istiyorsunuz? diye ekledi gözlerini masanın üzerindeki kitaplardan ve el yazmalarından ayırmayan Mairus.

Madam Bougon'a ait olmayan bir ses karşılık verdi:

— Pardon mösyö...

Bu kısık, boğuk, içkiyle çatlaklaşmış yaşlı bir erkek sesiydi.

Aniden geri dönen Marius karşısında genç bir kız buldu.

IV

Sefalet İçinde Bir Gül

Gencecik bir kız aralanan kapının önünde ayakta duruyordu. Tavan arasının gün ışığını alan ve kapının tam karşısında bulunan penceresi bu yüzü soluk bir ışıkla aydınlatıyordu. Solgun, çelimsiz, kemikleri görünen bir yaratıktı; titreyen ve buz kesmiş bir çıplaklığın üzerinde bir gömlek ve etekten başka bir şey yoktu. Kuşak ve toka niyetine birer sicim takmıştı. Gömleğinden fırlayan sivri omuzları, beyaza çalan sarımtırak solgunluğu, toprak rengi köprücük kemikleri, kırmızı elleri, aralanmış ve hafifçe yamulmuş ağzı, seyrelmiş dişleri, cüretkâr ve alçakça bakan donuk gözleri, çocuk düşürmüş bir genç kızın beden hatları ve feleğin çemberinden geçmiş yaşlı bir kadının bakışlarıyla elli yaşın on beş yaşa karıştığı bir görünüme sahip bu kız görenleri ağlatmazsa ürpertecek o sıska ve iğrenç yaratıklardan biriydi.

Ayağa kalkan Marius düşlerdeki karaltıların çizgilerine benzeyen bu yaratığı şaşkınlıkla inceliyordu.

Daha da içler acısı olan, bu kızın dünyaya çirkin olarak gelmemiş olmasıydı. Hatta çocukluğunda güzel olduğu bile söylenebilirdi. Yaşın zarafeti sefih ve yoksul bir yaşamın des-

teğiyle erken gelen tiksinç yaşlılığa karşı mücadele ediyordu. On altı yaşındaki bu yüzde güzelliğin kalıntısı, tıpkı bir kış şafağının iç karartıcı bulutlarının arkasında sönen güneş gibi ölüp gidiyordu.

Marius kendisine yabancı gelmeyen bu yüzü bir yerlerden hatırlıyor gibiydi.

— Matmazel ne istiyorsunuz? diye sordu.

Genç kız sarhoş bir kürek mahkûmununkini andıran sesiyle karşılık verdi:

— Mösyö Marius size bir mektup getirdim.

Marius'e ismiyle hitap ettiğine göre konuşmak istediği kişinin kendisi olduğuna hiç şüphe yoktu; ama bu kız da kimdi? Adını nereden biliyordu?

Söylemesine fırsat bırakmadan kararlı bir şekilde içeri girip yürekleri sızlatan bir güven duygusuyla odaya ve bozulmuş yatağa baktı. Ayakları çıplaktı. Eteğindeki geniş deliklerden uzun bacakları ve sıska dizleri görülebiliyordu. Titriyordu.

Gerçekten de elinde Marius'e uzattığı bir mektup vardı.

Marius zarfı açarken üzerindeki hamurdan geniş ve kalın mührün hâlâ ıslak olduğunu fark etti. Mektup uzak bir yerden gelmemişti. Okudu:

Sevgili komşum, delikanlı!

Altı ay önce kiramı ödeyerek bana yaptığınız iyiliği öğrendim. Size şükran borçluyum. Büyük kızım sise dört kişilik ailemizin iki gündür bir parça ekmekten yoksun kaldığını ve karımın hasta olduğunu anlatacak. Düşüncelerimde yanılmıyorsam, cömerd yüreğinizi yumuşatacak olan bu halimizin sizde beni küçük bir iyilikle rahatlatmaya tenezül etmek arzusunu uyandıracağını umuyorum.

İyiliksever insanlara borçlu olduğumuz en derin saygılarımla,

JONDRETTE.

Not: Sevgili Mösyö Marius, kızım emirlerinizi bekleyecek.

Marius'ün dün akşamdan beri kafasını kurcalayan anlaşılmaz maceranın ortasına düşen bu mektup, mahzendeki bir mum gibiydi. Her şey aniden aydınlanmıştı.

Bu mektup da diğer dördü gibi aynı kişiden geliyordu. Yazı, üslup, imla, kâğıt, tütün kokusu aynıydı. Beş mektup, beş öykü, beş isim, beş imza ve tek bir imzacı vardı. İspanyol Yüzbaşı Don Alvares'in, bahtsız Balizard Ana'nın, edebiyatçı Genflot'nun, yaşlı drama sanatçısı Fabantou'nun adları Jondrette'ti, tabii Jondrette'in adı Jondrette'se.

Bu evde uzun zamandan beri otursa da, Marius'ün aşağılık komşularını nadiren, hatta hayal meyal gördüğünü daha önce de belirtmiştik. Aklı başka yerde, bakışları da aklının olduğu yerdeydi. Jondrettelerle merdivende koridorda birçok kez karşılaşmış olmalıydı; ama onlar onun için birer silüetten ibaretti. Onlara dün akşam bulvarda çarpıştığı kızların Jondretteler olduğunu anlamayacak kadar az dikkat etmişti, evet kuşkusuz onlardı ve bir yerlerde rastladığını belli belirsiz hatırladığını sandığı kişi odasına girerek kendisinde tiksinti ve acıma duyguları uyandıran bu kızdı.

Şimdi her şeyi açıkça görebiliyordu. Geçim sıkıntısı çeken komşusu Jondrette'in iyiliksever insanların acıma duygularını sömürmeyi meslek edindiğini, adreslerini bulduğunu, zengin ve merhametli olduklarını öğrendiği kişilere takma adlarla mektuplar yazdığını ve bu mektupları kızları aracılığıyla ve onları tehlikeye atarak gönderdiğini anlıyordu; kızlarını tehlikeye atmayı göze almış olan bu baba kaderle kumar oynuyor ve kızlarını öne sürüyordu. Dün akşam korku içinde, soluk soluğa kaçmalarına, duyduğu argo sözlere bakılırsa bu bahtsız kızların başka karanlık işler çevirmeleri de muhtemeldi ve tüm bunlardan toplumun şu anki koşullarıyla ne çocuğa, ne kıza, ne kadına benzeyen, sefaletin ürünü olan kirli ve masum canavarları andıran iki sefil varlık yarattığı sonucuna varılabilirdi.

İsimleri, yaşları, cinsiyetleri olmayan, artık ne iyiliğin ne de kötülüğün kendilerine erişebileceği bu zavallı yaratıklar çocukluktan çıktıkları andan itibaren bu dünyada özgürlüğe, erdeme, sorumluluğa sahip olamamışlardı. Dün açıp bugün solan ruhları bir tekerleğin kendilerini ezmesini beklerken sokağın çamurlarının hırpaladığı dallarından kopmuş çiçeklere benziyorlardı. Bu arada, Marius'ün şaşkın ve kederli bakışlarla izlediği genç kız çıplaklığına aldırmadan odada bir hayaletin gözüpekliğiyle gidip geliyor, ara sıra yırtık ve yıpranmış gömleği beline kadar düşüyordu. Sandalyeleri yerinden oynatıyor, konsolun üzerindeki eşyaları karıştırıyor, Marius'ün elbiselerine dokunuyor, köşe bucağı araştırıyordu.

— Bak sen, aynanız da varmış! dedi.

Ve sanki odada yalnızmış gibi gırtlaktan gelen boğuk sesinin iğrençleştirdiği vodvil repliklerini, delişmen nakaratları mırıldanmaya başladı. Bu cüretkârlığın altında tasvir edilemez bir sıkıntı, endişe ve aşağılanmışlık yatıyordu. Küstahlık utanç verici bir şeydir.

Hiçbir şey onun odada âdeta gün ışığından korkan ya da kanadı kırılmış bir kuş gibi uçmaya çalıştığını ya da bir çocuk gibi hoplayıp zıpladığını görmek kadar hüzün verici olamazdı. Başka yaşam ve eğitim koşullarında yetişse, neşeli ve tavırları özgür bu genç kız göze hoş ve çekici görünebilirdi. Hayvanlar âleminde güvercin olmak üzere doğmuş bir yaratık asla akkuyruklu kartala dönüşmez. Bu durum sadece insanlar için geçerlidir.

Düşüncelere dalan Marius onun istediğini yapmasına izin veriyordu.

Kız masaya yaklaştı.

— Ah! dedi, kitaplar varmış!

Donuk bakışlarına bir parıltı yansıdı. Bir şeylerle övünmenin mutluluğunu ifade eden ve kimsenin duyarsız kalamayacağı bir ses tonuyla devam etti:

— Ben okumayı biliyorum.

Masanın üzerinde açık duran kitabı eline alıp oldukça akıcı bir şekilde okudu:

"General Baudin tugayının beş taburuyla Waterloo Ova'sının ortasındaki Hougomont Şatosu'nu ele geçirme emrini aldı..."

Okumayı yarıda kesti:

— Ah! Waterloo! Bunu biliyorum. Eski bir savaş. Babam oradaydı. Babam orduda görev yaptı. Bizim evde herkes Bonapartçıdır! Waterloo'da İngilizlere karşı savaşıldı.

Kitabı bırakıp bir kalem aldı ve haykırdı:

— Ve yazmayı da biliyorum!

Kalemi mürekkep hokkasına batırırken Marius'e döndü:

— Görmek ister misiniz? Bakın, görmeniz için bir kelime yazacağım.

Ve cevap vermesine fırsat bırakmadan, masanın ortasındaki beyaz bir kâğıt parçasına: *Aynasızlar burada*, yazdı.

Sonra kalemi atıp:

— İmla hatası yok, bakabilirsiniz, dedi. Kız kardeşim ve ben okula gittik. Her zaman şu anki gibi değildik. Aslında biz...

Burada durup sönük gözbebeklerini Marius'e sabitledi ve tüm hayâsızlıklarla bastırılmış tüm endişeleri yansıtan bir ses tonuyla:

— Aman, boş ver! dedi.

Ve neşeli bir ezginin eşliğinde şu sözleri mırıldandı:

Açım baba
Yemek yok
Üşüyorum anne
Kazak yok.
Titre,
Lolotte!
Ağla,
Jacquot!

Şarkısını bitirir bitirmez haykırdı:

— Arada bir gösterilere gidiyor musunuz Mösyö Marius? Erkek kardeşimin sanatçı dostları var, bana bazen bilet verir. Ama balkondaki bankları hiç sevmem. İnsan orada kendini rahatsız hissediyor. Bazen çok kalabalık oluyor; üstelik pis kokanlar da var.

Sonra Marius'ü dikkatle süzüp garip bir ifadeyle:

— Mösyö Marius, çok yakışıklı bir delikanlı olduğunuzun farkında mısınız? dedi.

Kızı gülümsetip Marius'ü kızartan bir düşünce aynı anda akıllarına geldi.

Marius'e yaklaşıp elini omzuna koydu:

— Siz bana dikkat etmiyorsunuz ama ben sizi tanıyorum Mösyö Marius. Size merdivende rastlıyorum, ayrıca Austerlitz tarafında gezinirken sizi pek çok kez Mabeuf Baba denen adamın evine girerken gördüm. Dağınık saçlar size çok yakışıyor.

Sesi yumuşak çıkmaya çalışsa da ancak boğuk bir şekilde duyuluyordu. Sözlerinin bir kısmı tıpkı tuşları eksik bir piyanonun çıkardığı sesler gibi gırtlağından dudaklarına gelene kadar kayboluyordu.

Marius hafifçe gerilemişti.

— Matmazel, dedi soğuk bir ciddiyetle, bende bir zarf var, sanırım size ait. Müsaadenizle geri vereyim.

Ve içinde dört mektubun bulunduğu zarfı uzattı.

Kız ellerini çırparak:

— Bunu her yerde aradık! diye haykırdı.

Sonra kavradığı zarfı açarken:

— Lanet olsun! Kız kardeşimle birlikte nasıl da aradık bu zarfı! Demek siz buldunuz! Bulvarda değil mi? Bulvarda olmalı. Görüyorsunuz, koşarken düşürdük. Yumurcak kız kardeşim aptallık etti. Geri dönüp baktığımızda onu bulamadık. Gereksiz olduğundan, tamamıyla gereksiz olduğundan, kesinlikle gereksiz olduğundan, dayak yememek için evde mektupları adreslerine götürdüğümüzü ve bize "Para

nanay!" dediklerini söyledik. İşte zavallı mektuplar! Ama onların benim olduğunu nasıl anladınız? Ah, evet, yazıdan! Demek dün akşam çarptığımız kişi sizdiniz? Ama göz gözü görmüyordu ki! Kız kardeşime, "Bu bir mösyö mü?" diye sordum. Kız kardeşim bana, "Sanırım bir mösyö," dedi.

Bu arada "Saint-Jacques-du-Haut-Pas Kilisesi'nin iyilik-sever mösyösüne" gönderilen mektubu açmıştı.

— Şu işe bak! dedi, bu ayine giden o ihtiyar için yazılmış. Aslında tam saati. Mektubu ona götüreceğim. Belki de yemek yememiz için bir şeyler verir.

Sonra yeniden gülmeye başlayıp:

— Bugün yemek yersek ne olacak biliyor musunuz? dedi. Önceki günün öğle yemeğini önceki günün akşam yemeğini, dünün öğle yemeğini, dünün akşam yemeğini hepsini birden bu sabah yemiş olacağız. Demek öyle! Lanet olasıcalar! Memnun değilseniz, geberin köpekler!

Bu sözler Marius'e bahtsız kızın kendisine ne amaçla geldiğini hatırlattı.

Yeleğinin cebini karıştırdı ama hiçbir şey bulamadı.

Genç kız Marius'ün orada olduğunu fark etmezmişçesine konuşmaya devam ediyordu.

— Akşamları çoğunlukla dışarı çıkar geri dönmem. Geçen kış, buraya taşınmadan önce köprülerin kemerleri altında yaşıyorduk. Donmamak için birbirimize sokuluyorduk. Kız kardeşim ağlıyordu. Su, ne kadar da hüzünlü! Kendimi boğulmak için suya atmayı düşündüğümde, "Hayır, su çok soğuk," diyordum. İstediğim yere tek başıma gider, hendeklerde uyurum. Biliyor musunuz, geceleri bulvarda yürüdüğümde, ağaçları çatal ağızları, evleri Notre-Dame'ın kocaman, simsiyah kuleleri gibi görürüm, beyaz duvarların nehir olduğunu sanıp kendi kendime "Şu işe bak, orada su var!" derim. Yıldızlar kandiller gibidir, âdeta tüterler ve sonra rüzgâr onları söndürür, sanki atlar kulağıma üflüyorlarmış gibi şaşırıp kalırım; gece olsa da, laternaların ve iplik fab-

rikalarının makinelerinin seslerini duyarım, ne bileyim bir sürü sesler işitirim. Bana taş attıklarını sanıp nedenini bilmeden kaçarım, her şey dönüyor, her şey dönüyor. İnsan yemek yemediği zaman çok gülünç duruma düşüyor.

Ve afallamış bir halde Marius'e baktı.

Ceplerinin derinliklerini titizlikle araştıran Marius sonunda beş frank seksen santimi bir araya getirmeyi başarmıştı. O an dünyadaki tek hazinesi buydu. "İşte bu akşamki yemek param, yarın başımızın çaresine bakarız," diye düşündü. Seksen santimi ayırıp beş frankı genç kıza verdi.

Kız parayı kaptı.

— Güzel! dedi, güneş doğuyor!

Ve güneşin beynindeki argo sözcüklerden oluşan çığları harekete geçiren bir gücü varmışçasına devam etti:

— Beş frank! Tiko para! İspirto ararken şampanya bulduk! Siz iyi bir veletsiniz. Size kalbimi açıyorum. Kankalar sağ olsun! İki gün paso şarap, paso yahni! Küfelik olana kadar piizlenicez! Güzel tufa!

Gömleğini omuzlarından çekiştirdi, Marius'ü saygıyla selamlayıp samimi bir el hareketiyle vedalaştıktan sonra kapıya yöneldi:

— İyi günler mösyö. Neyse, benim moruğa uğrayayım.

Geçerken, konsolun üzerinde tozun içinde küflenmiş kuru bir ekmek kabuğunu fark etti, üzerine atılıp ısırırken homurdandı:

— Güzelmiş! Çok sert! Dişleri kırar!

Ardından dışarı çıktı.

V

Kaderin Dikiz Deliği

Beş yıldan beri yoksulluk, yoksunluk, hatta büyük bir geçim sıkıntısı içinde yaşayan Marius gerçek sefaleti hiç ta-

nımamış olduğunu fark etti. Gerçek sefaletin az önce karşısına dikilen o küçük larva olduğunu görmüştü. Gerçekten de, sadece bir erkeğin sefaletini görenler hiçbir şey görmemiş sayılırlar, kadının sefaletini görmek gerekir; sadece kadının sefaletini görenler hiçbir şey görmemiş sayılırlar, çocuğun sefaletini görmek gerekir.

Bir erkek dibe vurduğunda aynı zamanda her şeyini kaybetmiş demektir. O zaman etrafındaki savunmasız insanların vay haline! İş, ücret, ekmek, ateş, cesaret, iyi niyet, hepsi aynı anda ortadan kaybolur. Dışarıda hava kararırken, içerde ahlakın ışığı söner; erkek bu karanlıklarda kadının ve çocuğun zaaflarıyla karşılaşıp onları en rezil alçaklıklara doğru sürükler.

O zaman tüm iğrençlikler olasıdır. Umutsuzluk her biri günahlara ve suçlara açılan kırılgan çitlerle çevrilidir.

Sağlık, gençlik, onur, henüz taptaze olan bedenin kutsal ve ilkel hassasiyetleri, yürek, bekâret, ruhun üstderisi olan utangaçlık çare ararken yüzkarasıyla karşılaşıp onunla uzlaşan o el yordamı tarafından alçakça yönlendirilirler. Babalar, anneler, çocuklar, erkek ve kız kardeşler, erkekler, kadınlar, kızlar, cinsiyetlerin, akrabalıkların, yaşıtlıkların, kalleşliklerin, masumiyetlerin puslu izdihamında özdeş bileşenlerden oluşan bir mineral gibi bir araya gelirler. Karanlık bir yazgının viranesinde diz çöküp sırt sırta verir, birbirlerine içler acısı bir şekilde bakarlar. Ey bahtsızlar! Yüzleri ne kadar solgundur! Ne kadar üşürler! Âdeta güneşe bizden daha uzak bir gezegende yaşıyorlardır.

Marius'e karanlıklardan gelen bir elçi gibi görünen bu genç kız ona gecenin tüm iğrenç yanlarını göstermişti.

Marius o güne kadar onlarla ilgilenmesine engel olan tutkularla dolu düşsel meşguliyetlerinden dolayı kendine sitem etti. Kiralarını ödemek herkesin keyfekeder bir şekilde yapabileceği bir yardımdı, ama Marius bundan daha fazlasını yapmalıydı. Nasıl olurdu! Karanlıkta, insanlığın geri kala-

nından uzakta el yordamıyla yaşayan ve aralarında sadece bir duvarın bulunduğu bu terk edilmiş insanların yanından geçiyordu, o bir şekilde onların insan türüne erişebildikleri zincirin son halkasıydı, hemen yanı başında yaşadıklarını ya da daha doğrusu inleyerek can çekiştiklerini duyuyor ve buna aldırmıyordu! Her gün, her saniye duvarın ötesinde yürüdüklerini, gelip gittiklerini, konuştuklarını işitiyor, kulak kabartmıyor ve iniltilerin eşlik ettiği bu sözlere hiç aldırmıyordu! Zaten düşüncesi başka yerde, düşlerde, erişilmeyecek ışıltılarda, hayalî aşklarda, çılgınlıklardaydı ve bu arada, din kardeşleri, sınıf kardeşleri hemen yanı başında gereksiz yere can çekişiyorlardı! Hatta onların felaketine neden oluyor, sıkıntılarını ağırlaştırıyordu. Çünkü bu kadar hayalperest olmayan daha dikkatli, sıradan, merhametli bir komşuları olsa yoksullukları ve ıstırapları kolayca fark edilecek ve belki de uzun süre önce destek bulup bu sıkıntılı durumlarından kurtulacaklardı! Kuşkusuz ahlaksızlaşmış, yozlaşmış, alçalmış, hatta iğrenç görünüyorlardı, ama yoksulluğun pençesine düşüp inandıkları değerleri yitirmeyen insanlara çok nadir rastlanırdı; zaten bir noktadan sonra bahtsızlar ve alçaklar o aynı uğursuz *sefiller* sözcüğünde iç içe geçip birbirlerine karışıyorlardı; kabahat kimdeydi? Üstelik, içine yuvarlanılan sefalet uçurumu ne kadar derinse, gösterilecek merhametin de o ölçüde derin olması gerekmez miydi?

Kendisiyle bu şekilde hesaplaşırken –çünkü Marius'ün da tüm vicdanlı insanlar gibi kendini terbiye ettiği ve kendisini hak ettiğinden daha fazla azarladığı anlar vardı– odasını Jondrettelerinkinden ayıran duvarı inceliyor, acıma dolu bakışının bu bölmeyi aşıp o bahtsızları ısıtacağını hayal ediyordu. Latalar ve kirişlerle desteklenmiş ince bir alçı tabakasından yapılmış duvar seslerin net bir şekilde işitilmesine izin veriyordu. Bunu fark etmemek için Marius gibi bir hayalperest olmak gerekirdi. Bu duvar da Jondrettelerinki gibi kâğıtla kaplanmamıştı ve sadece kaba sıvası görünüyor-

du. Marius âdeta bilincine varmadan bu duvarı inceliyordu; bazen düşler tıpkı düşünce gibi inceleyip titiz gözlemler yapar. Aniden ayağa kalktı, yukarıda, tavanın kenarında, üç latanın arasındaki üçgen bir deliği fark etmişti. Orası alçıyla kapatılmamıştı ve konsolun üzerine çıkıldığında bu aralıktan Jondrette'lerin odası görülebilirdi. Merhamet meraklıdır ve meraklı olmalıdır. Bir tür dikizleme deliği işlevi gören bu aralıktan yardımına koşulacak bahtsızın hali çaktırmadan izlenebilirdi. "Biraz bu insanların neler yaptıklarına, ne halde olduklarına bakalım," diye düşündü Marius.

Konsolun üzerine çıkıp gözbebeklerini deliğe yaklaştırarak içeri baktı.

VI

Odasındaki Vahşi Adam

Şehirlerin de tıpkı ormanlar gibi en kötü ve en tehlikeli sakinlerinin saklandığı inleri vardır. Ancak, şehirlerde bu şekilde saklanan acımasız, iğrenç ve küçük, yani çirkindir; ormanlarda saklanan ise yırtıcı, vahşi ve büyük, yani güzeldir. Barınaklar arasında seçim yapmamız gerekse, hayvanlarınkiler insanlarınkilere göre daha çok tercih edilir. Mağaralar viran evlerden daha değerlidir.

Marius'ün gördüğü viran bir evdi.

Marius yoksul bir yaşam sürüyor, odası da sefil görünüyordu, ama yoksulluğunun soylu olması gibi tavan arasındaki odası da tertemizdi. O sırada bakışlarını yönelttiği mezbeleliğin iğrenç, pis, kasvetli, kokuşmuş, mide bulandırıcı bir hali vardı. Eşya niyetine hasır bir iskemle, ayağı kırık bir masa, birkaç kırık tabak ve iki köşede tasvir edilemez ölçüde berbat görünen iki yatak vardı; sadece üzeri örümcek ağlarıyla kaplı, dört bölmeli bir çatı penceresinden gelen

ışık ancak bir hayaletin yüzünü bir insan yüzünden ayırmaya yetiyordu. Yara izleri ve oyuklarla kaplı bir cüzzamlının yüzünü andıran duvarların sıvaları dökülmüştü ve her yanlarından ağır bir nem sızan bu duvarlara kömürle açık saçık resimler çizilmişti.

Marius'ün odasının zemininde kırık dökük tuğlalar vardı; bu odada ise ne döşeme taşı, ne tahta bir kaplama mevcuttu; bu viran odada ayakların altında kararmış eski sıva zeminin üzerinde yürünüyordu. Tozun âdeta taşlaşmış bir halde üzerini kapladığı ve temiz kalan tek alanın süpürgenin üstü olduğu eğri büğrü zeminde eski ayakkabılar, yırtık pırtık giysiler sağda solda yığınlar oluşturuyorlardı. Odanın bir de şöminesi vardı, bu yüzden yılda kırk frank kira ödeniyordu. Bu şöminenin içinde bir mangal, bir tencere, kırık tahtalar, çivilere asılmış paçavralar, bir kuş kafesi, kül, hatta biraz ateş vardı. İki kütük orada hüzünle tütüyorlardı.

Büyüklüğü ürkütücülüğünü daha da artıran bu odada girintiler, çıkıntılar, açılar, karanlık köşeler, çatı altları, pencere ve kapı boşlukları vardı. Bu yüzden bakışların erişemeyeceği dehşet verici köşelerde yumruk kadar örümceklerin, ayak büyüklüğünde tespihböceklerinin ve belki de bilinmeyen canavarsı insanların büzüşüp saklandıkları tahmin edilebilirdi.

Kokuşmuş yataklardan biri kapının, diğeri pencerenin yanındaydı. Her ikisinin de ayakucu Marius'ün tam karşısındaki şömineye bitişikti. Marius'ün baktığı deliğin yanındaki köşede, duvara siyah ahşaptan çerçeveyle kaplanmış ve altına kalın harflerle DÜŞ yazılmış renkli bir gravür asılmıştı. Gravürde uyuyan bir kadın, dizinde uyuyan bir çocuk, bulutların arasında gagasında bir taç bulunan bir kartal, kadının tacı uyumaya devam eden çocuğun başının üzerinden uzaklaştırmak istemesi, daha geride başını bir aylanın çevrelediği Napoléon'un bir sütuna yaslanmış hali resmedilmişti ve sütunun altın sarısı başlığında şu yazılar okunuyordu:

MARINGO
AUSTERLITS
IENA
WAGRAMME
ELOT

Bu çerçevenin altında yere konulmuş boyu eninden uzun tahta bir pano hafif bir eğimle duvara yaslanıyor, ters çevrilmiş bir tabloya, diğer yanının üzerine muhtemelen bir şeyler çizilmiş bir çerçeveye, duvardan indirilmiş ve tekrar asılmayı bekleyen bir aynaya benziyordu.

Marius'ün üzerinde bir kalem, mürekkep hokkası ve kâğıt gördüğü masanın yanına altmış yaşlarında, kısa boylu, zayıf, dolgun ve yabani yüzünde kurnaz, acımasız ve endişeli bir ifade bulunan bir adam oturmuştu.

Lavater bu yüzü dikkatle inceleseydi, bir akbabayla bir savcının orada bir arada bulunduklarını, yırtıcı kuş ve hukukçunun birbirlerini çirkinleştirip tamamladıklarını fark ederdi, hukukçu yırtıcı kuşu iğrençleştiriyor, yırtıcı kuş hukukçuyu korkunçlaştırıyordu.

Uzun sakalları kırlaşmış olan bu adam göğsündeki kılların, kollarındaki kırçıllaşmış gür tüylerin görülmesine izin veren bir kadın gömleği giymişti. Bu gömleğin altında çamurlu bir pantolon ve ayak parmaklarının dışarı fırladığı çizmeler vardı.

Ağzındaki pipoyu tüttürüyordu. Bu viran odada ekmek kalmasa da tütün hep bulunuyordu.

Muhtemelen Marius'ün okuduğuna benzer mektuplardan birini yazıyordu.

Masanın bir köşesinde eski kızılımtırak bir cildin bir bölümü duruyor, kütüphanelerdeki kitaplarda olduğu gibi formasının on iki sayfadan oluşmasından bir roman olduğu anlaşılıyordu. Kapağına büyük harflerle şu başlık yazılmıştı: TANRI, KRAL, ONUR VE KADINLAR, DUCRAY-DUMINIL,1814.

Adam yazı yazarken yüksek sesle konuştuğundan Marius söylediklerini duyuyordu:

— Şu Père-Lachaise Mezarlığı'na bakın! Öldükten sonra bile eşitlik yok! Soylular, zenginler yukarıda, akasya ağaçlarıyla kaplı, döşeme taşlı yollarda. Oraya arabayla gidebilirler. Ya alt tabakadan yoksul, bahtsız insanlar! Onları aşağıya, çamurun dizlere kadar yükseldiği nemli çukurlara yerleştiriyorlar. Bunu bir an önce çürüyüp gitsinler diye yapıyorlar! Onları görmeye gitmek için toprağın içine gömülmek gerek.

Burada susup yumruğunu masaya vurdu ve dişlerini gıcırdatarak ekledi:

— Ah! Bu dünyayı çiğ çiğ yiyeceğim!

Kırk ya da yüz yaşlarında bir kadın şöminenin yanında diz çökmüştü.

O da bir gömlek, eski kumaş parçalarıyla yamalanmış örme bir etek giymişti. Abadan bir önlük eteğin yarısını gizliyordu. Çömelmiş ve öne doğru eğilmiş olmasına rağmen bu kadının çok uzun boylu olduğu anlaşılıyordu. Kocasının yanında dev gibi kalıyordu. Kızıla çalan hafifçe kırlaşmış sarı saçlarını ara sıra kocaman parlak ellerinin yassı parmaklarıyla karıştırıyordu.

Hemen yanında, aynı kalınlıkta olduğuna göre muhtemelen masadaki romanın diğer yarısı olan bir kitap açık duruyordu.

Marius yataklardan birinin üzerinde uzun boylu, solgun bir kızın ayaklarını sarkıtmış ve neredeyse çırılçıplak bir halde oturduğunu hayal meyal görebiliyordu. Görünüşüne bakılırsa ne duyuyor, ne görüyor, ne de yaşıyor gibiydi.

Kuşkusuz odasına gelen kızın küçük kardeşiydi.

On bir on iki yaşında gösterse de, dikkatle incelendiğinde yaşının on dört olduğu söylenebilirdi. Dün akşam bulvarda: *Hemen tüydüm! Hemen tüydüm!* diyen çocuktu.

Uzun süre olduğu gibi kalan, sonra aniden ve hızla serpilen o çelimsiz çocuklardan biriydi. Yoksulluğun yarattığı bu

hüzünlü insani bitkilerin çocuklukları, ergenlik dönemleri olmaz. On beş yaşında on ikisinde, on altı yaşında yirmisinde gösterirler. Bugünün küçük kızı yarının kadınıdır. Yaşamın üzerinden âdeta bir an önce bitmesi için hızlı adımlarla koşarlar.

O anda bu yaratık bir çocuk gibi görünüyordu.

Ne bir dokuma tezgâhının, ne bir çıkrığın, ne bir iş aletinin bulunduğu bu odada emeğin varlığından eser yoktu. Bir köşede ne işe yaradığı belli olmayan demir parçaları vardı. Umutsuzluğun ardından gelen bu kasvetli tembelliği can çekişmesi izler.

Marius içinde insan ruhunun kımıldadığının ve yaşamın çırpındığının hissedilmesinden dolayı bir mezarın içinden daha da ürkütücü görünen bu odayı bir süre inceledi.

Toplumsal yapının en alt katında yoksulların süründüğü viran odalar, nemli bodrumlar, derin zindanlar tam anlamıyla mezarın yerini tutmazlar, bunlar ölümün bekleme odalarıdır; ama tıpkı muhteşem zenginliklerini köşklerinin girişinde sergileyen o zenginler gibi, hemen yakında olan ölüm en büyük yoksullukları bu bekleme odasına yerleştirir.

Adam susmuştu, kadın konuşmuyordu, genç kız soluk alır verirmiş gibi görünmüyordu. Kalemin kâğıt üzerindeki gelgitleri duyuluyordu.

Adam yazmaya ara vermeden homurdandı:

— Alçaklar! Alçaklar! Hepsi alçak bunların!

Hz. Süleyman'ın ünlü sözünün değiştirilmiş bu halini duyunca karısı içini çekti.

— Dostum, sakin ol, dedi. Canını sıkma sevgilim. Erkeğim o insanlara yazmakla çok iyi ediyorsun.

Yoksulluğun ortasında, bedenler tıpkı hava buz gibiyken olduğu gibi birbirlerine sokulsalar da, yürekler birbirlerinden uzaklaşırlar. Bu adama içindeki tüm sevgiyle bağlandığı her halinden belli olan bu kadının aşkı, muhtemelen tüm ailenin üzerine çöken o korkunç sefaletin gündelik tartışma-

ları arasında sönüp gitmişti. Artık yüreğinde kocasına karşı sevgisinin külleri vardı. Yine de, gönülalıcı sözler sıklıkla rastlandığı gibi varlıklarını hâlâ sürdürüyorlardı. Ona ağzıyla *sevgilim, dostum, erkeğim* vs. dese de yüreği susuyordu.

Adam yeniden yazmaya başlamıştı.

VII

Strateji ve Taktik

Yüreği daralan Marius rasathanesinden aşağı inmek üzereyken, bir gürültünün dikkatini çekmesiyle olduğu yerde kaldı.

Odanın kapısının aniden açılmasıyla büyük kız eşikte belirdi. Ayağına geçirdiği kaba erkek ayakkabısındaki çamurlar kırmızı ayak bileklerine kadar sıçramıştı ve üzerinde Marius'ün bir saat önce görmediği lime lime olmuş bir harmani vardı, kız muhtemelen kendini daha fazla acındırmak için girerken onu kapıda bırakmış çıkarken almıştı. İçeri girip kapıyı kapattıktan sonra nefes nefese kaldığı için bir süre soluklanmak için bekledi, ardından zafer kazanmış bir ifadeyle sevinç içinde bağırdı:

— Geliyor!

Babası gözlerini, annesi başını ona doğru çevirdiler, kız kardeşi hiç kımıldamadı.

— Kim? diye sordu baba.

— Mösyö.

— İyiliksever olan mı?

— Evet.

— Saint-Jacques Kilisesi'ndeki?

— Evet.

— O yaşlı adam mı?

— Evet.

— Buraya mı gelecek?

— Peşimden geliyor.

— Emin misin?

— Eminim.

— Gerçekten buraya mı geliyor?

— Arabayla geliyor.

— Arabayla. Rothschild gibi!

Baba ayağa kalktı.

— Nasıl bu kadar emin olabiliyorsun? Arabayla geliyorsa ondan önce nasıl geldin? En azından adresi doğru verdin mi? Koridorun sonunda sağdaki kapı olduğunu söyledin mi? Adresi şaşırmasın! Demek onu kilisede gördün? Mektubumu okudu mu? Sana ne dedi?

— Vıdı, vıdı, vıdı! dedi kız, ihtiyar ne kadar da acelecisin! İşte anlatıyorum: Kiliseye girdiğimde her zamanki yerinde oturuyordu, onu bir reveransla selamlayıp mektubu verdim, okuduktan sonra bana "Çocuğum, nerede oturuyorsunuz?" diye sordu. Ben de "Mösyö, sizi götüreyim," dedim. Adam, "Hayır, bana adresinizi verin, kızım alışverişe çıkacak, bir araba tutup, siz eve varana kadar orada olacağım," dedi. Ona adresi verdiğimde bir an şaşırıp duraksadıktan sonra, "Olsun. Geleceğim," dedi. Ayin bittiğinde, onun kızıyla kiliseden çıkıp bir arabaya bindiklerini gördüm. Ve ona koridorun sonundaki kapı olduğunu söyledim.

— Geleceğini nereden biliyorsun?

— Arabanın Petit-Banquier Sokağı'na girdiğini gördüm. Sonra koşmaya başladım.

— Aynı araba olduğunu nereden biliyorsun?

Çünkü numarasını almıştım!

— Kaç numaraydı?

— 440.

— Güzel, zeki bir kızsın.

Kız babasına cüretkâr bir ifadeyle bakarken ayakkabılarını gösterdi.

— Zeki bir kız olabilirim, ama artık bu ayakkabıları giymek istemiyorum, öncelikle sağlığım, ardından temiz görünmem açısından. Tabanından sular fışkıran ve yol boyunca şlap, şlap diye ses çıkaran ayakkabılar kadar can sıkıcı bir şey olamaz. Çıplak ayakla yürümeyi tercih ederim.

— Haklısın, diye karşılık verdi baba kızının sert tepkisiyle tezat oluşturan bir uysallıkla, ama o zaman kiliselere girmene izin vermezler, yoksulların ayakkabı giymesi gerek. Ulu Tanrı'nın karşısına çıplak ayakla gidilmez, diye ekledi sitem edercesine. Sonra tekrar zihnini meşgul eden konuya döndü.

— Buraya geldiğinden emin misin?

— Hemen arkamdaydı.

Adam doğruldu. Yüzü garip bir şekilde aydınlanmıştı.

— Karıcığım! diye bağırdı, duydun. İyiliksever geliyor. Ateşi söndür.

Afallayan kadın yerinden kımıldamadı.

Baba bir ip cambazının çevikliğiyle şöminenin üzerindeki ağzı kırık testiyi kavrayıp kütüklerin üzerine su döktü.

Sonra büyük kızına seslendi:

— Sen! İskemlenin hasırlarını kopar!

Kız hiçbir şey anlamıyordu.

Ayağı, kavrayıp bir topuk darbesiyle hasırlarını parçaladığı iskemlenin içine girdi.

Bacağını geri çekerken, kızına sordu:

— Hava soğuk mu?

— Çok soğuk. Kar yağıyor.

Baba pencerenin yanında duran yatağın üzerindeki küçük kızına dönüp gürleyen bir sesle:

— Çabuk! Tembel, yataktan aşağı in! Demek hiçbir işe yaramayacaksın! Camı kır.

Küçük kız titreyerek yataktan aşağı indi.

— Camı kır! diye tekrarladı babası.

— Beni duyuyor musun? Sana camı kırmanı söylüyorum!

Çocuk ürkek bir itaatle ayağının ucunda doğrulup cama bir yumruk attı. Kırılan cam büyük bir gürültüyle yere düştü.

— Güzel, dedi baba.

Ciddi ve aceleci bir hali vardı. Bakışlarını hızla odanın her köşesinde gezdirdi.

Âdeta bir general gibi, savaş başlamadan önce son hazırlıklarını yapıyordu.

Henüz ağzını açmamış olan anne ayağa kalkıp ağır ve boğuk bir ses tonuyla ve ağzından donmuş gibi çıkan sözlerle sordu:

— Sevgilim ne yapmaya çalışıyorsun?

— Yatağa gir, dedi adam.

Ses tonu herhangi bir itirazı kabul etmiyordu.

Anne itaat edip kendini yataklardan birinin üzerine bıraktı.

Bu arada bir köşeden hıçkırık sesleri geliyordu.

— Bu da nesi? diye bağırdı baba.

Küçük kız büzüştüğü köşeden çıkmadan kanlar içindeki elini gösterdi. Camı kırarken yaralanmış, annesinin yatağının yanına gitmişti ve orada sessizce ağlıyordu.

Bu sefer ayağa dikilip bağırma sırası annedeydi.

— Yaptığın saçmalığı görüyor musun? Camı kırarken elini kesmiş!

— Daha iyi! dedi adam, bunu tahmin etmiştim.

— Nasıl? Daha mı iyi? diye sordu kadın.

— Sus, dedi baba, basın özgürlüğünü yasaklıyorum.

Ardından kadının gömleğinden yırttığı kumaş parçasını küçük kızın kanayan bileğine sardı.

Bakışlarını büyük bir memnuniyetle yırtık gömleğe çevirdi.

— Gömlek de çok güzel görünüyor, dedi. Her şey hazır.

Buzlu bir rüzgâr camdan odaya giriyordu. Dışarıdaki sis içeri sızıyor, görünmeyen parmaklarla belli belirsiz didiklenmiş pamuk gibi odaya yayılıyordu. Kırık camdan kar yağ-

dığı görülüyordu. Chandeleur güneşinin vaat ettiği soğuk gerçekten de başlamıştı.

Baba eksik kalan bir şey olup olmadığını anlamak için etrafına baktıktan sonra eline eski bir kürek alıp külleri ıslak kütükleri tamamıyla gizleyecek şekilde etrafa yaydı.

Ardından doğrulup sırtını şömineye yasladı:

— Şimdi iyiliksever mösyöyü ağırlayabiliriz.

VIII

Viran Odadaki Işık

Babasına yaklaşan büyük kız elini babasının elinin üzerine koyup:

— Bak ne kadar üşüyorum, dedi.

— O da bir şey mi! diye karşılık verdi baba, ben senden daha fazla üşüyorum.

Anne büyük bir öfkeyle haykırdı:

— Zaten her zaman her şeyin en fazlası sende! Kötülüğün bile.

— Kes sesini, dedi adam.

Anne bu amansız bakış karşısında sustu.

Odaya bir an için bir sessizlik çöktü. Büyük kız hiç aldırmadan harmanisindeki çamurları silkeliyor, kız kardeşi hıçkırmaya devam ediyordu; başını iki elinin arasına alıp kızını öpücüklere boğan anne ona alçak sesle:

— Bir tanem, hemen geçecek, yalvarırım ağlama, babanı kızdıracaksın, diyordu.

— Hayır! diye haykırdı baba, tam tersine! Ağla, hem de hıçkıra hıçkıra! Böylesi daha iyi olacak.

Sonra büyük kızına dönüp:

— Şu işe bak! Adam gelmiyor! dedi, gelmeyecekse ateşimi söndürmem, iskemlemi kırmam, gömleğimi yırtmam, camımı kırmam boşa gitti demektir.

— Ve de küçük kızımın yaralanması! diye mırıldandı anne.

— Farkında mısınız, diye devam etti baba, bu lanet olası oda zehir gibi soğuk? Ya bu adam gelmezse? Ah! Tabii ki, işleri bu, beni bekleyecekler diyecek! Ah! Onlardan öyle nefret ediyorum ki, bu zenginleri, tüm zenginleri sevinçle, neşeyle, coşkuyla ve büyük bir memnuniyetle boğacağım! Bu sözde merhametli insanlar kendilerini hayırseverliğe adamış gibi görünüp ayinlere giderler, rahiplik taslarlar, kendilerini bizden üstün sanıp bizi aşağılamak için giysiler getirirler! Beş para etmez eski püskü elbiseler ve ekmek! Alçaklar sürüsü, benim istediğim bu değil! Ben para istiyorum! Ah! Paraya gelince asla vermezler! Çünkü o parayı içkiye vereceğimizi, bizim ayyaş ve aylak olduğumuzu düşünürler! Ya onlar! Onlar kimdir ve zamanında kimdiler? Hırsızlar! Hırsızlık yapmadan zengin olamazlardı! Ah! Toplumu sofra örtüsünün içine koyup dört köşesinden havaya fırlatmalı! Her şey yok olup gidecek, olsun, en azından kimsenin hiçbir şeyi olmayacak, bu da bir kazanımdır! Ama senin o hödük iyiliksever mösyön nerede kaldı? Gelecek mi acaba? Hayvan herif belki de adresi unuttu! Bahse girerim ki o yaşlı ahmak...

O sırada hafifçe vurulan kapıyı hemen açan adam en derin saygılarını belirten sözler ve hayranlık dolu bir gülümsemeyle gelenleri karşıladı.

— Girin mösyö! Saygın iyiliksever mösyö, lütfen içeri girmeye tenezzül edin, siz de buyurun güzel küçük hanım.

Orta yaşını geçmiş bir adam ve genç bir kız odanın eşiğinde belirdiler.

İnsanların kelime dağarcığı, hâlâ aynı yerde duran Marius'ün o an hissettiklerini anlatmaya yetmezdi.

Bu oydu.

Âşık olmuş biri tek harften oluşan bu O sözcüğünün barındırdığı ışıltılı anlamları bilir.

Bu kız gerçekten de oydu. Marius gözlerine aniden yayılan o parıltılı buğunun arasından güçlükle görebiliyordu. Bu, ortadan kaybolan o hoş yaratık, kendisini altı ay boyunca aydınlatan o yıldızdı, bu gözbebekleri, bu alın, bu ağız, bu güzel yüz yok olup giderken dünyasını karatmıştı. Gözden kaybolan hayal yeniden beliriyordu.

Bu karanlıkta, bu viran odada, bu pespaye izbelikte, bu çöplükte yeniden beliriyordu!

Kendinden geçen Marius tir tir titriyordu. Nasıl olurdu! Bu oydu! Yüreğinin çarpıntıları bakışlarını bulanıklaştırırken gözyaşlarına boğulacağını hissediyordu. Nasıl olurdu! Onu onca zaman aradıktan sonra nihayet yeniden görüyordu! Kaybettiği ruhunu yeniden bulduğunu duyumsuyordu.

Biraz solgun görünse de her zamanki gibiydi; zarif başında mor kadifeden bir şapka vardı; bedeni siyah satenden bir pelerinin altında gizleniyordu. Uzun elbisesinin altında küçük ayaklarını saran ipek süslü bir yarım bot seçiliyordu.

Yanında her zamanki gibi M. Leblanc vardı.

Odanın içine doğru birkaç adım atmış ve masanın üzerine büyükçe bir paket bırakmıştı.

Kapının arkasına çekilen büyük kız bu kadife şapkayı, bu ipek pelerini, bu çekici ve mutlu yüzü kasvetli bakışlarla izliyordu.

IX

Jondrette Ağlamak Üzere

Viran oda dışarıdan gelenlerin üzerinde bir mahzene girdikleri izlenimini bırakacak ölçüde karanlıktı. Buraya ilk kez gelen bu iki kişi hafif bir duraksamayla ilerliyor, etraflarındaki şekilleri belli belirsiz seçebiliyorlardı, odanın gözleri bu alacakaranlığa alışmış sakinleri ise onların her hareketini en ince ayrıntılarına kadar gözlemleyebiliyordu.

İyi niyetli ve hüzünlü bakışlarla baba Jondrette'e yaklaşan M. Leblanc:

— Mösyö bu pakette yeni giysiler, yünden çoraplar ve battaniyeler var, dedi.

— İyiliksever meleğimiz bizi ihya ediyor, dedi yerlere kadar eğilen Jondrette. Ardından, iki ziyaretçi odanın içler acısı halini incelerken büyük kızının kulağına doğru eğilerek alçak sesle ekledi:

— Bak söylememiş miydim? Eski püskü giysiler! Para yok. Hepsi aynı! Bu arada, bu yaşlı öküze yazdığım mektuptaki imza kime aitti?

— Fabantou, diye karşılık verdi kız.

— Drama oyuncusu, güzel!

Jondrette bu soruyu tam zamanında sormuştu, çünkü o sırada ona doğru dönen M. Leblanc ona ismini öğrenmek istermişçesine:

— Çok zor durumda olduğunuzu görüyorum mösyö... demişti.

— Fabantou.

— Mösyö Fabantou, evet, şimdi hatırlıyorum.

— Zamanında çok başarılı olmuş drama sanatçısı mösyö.

O anda Jondrette "iyiliksever"i etkilemenin zamanının geldiğini anlamıştı. Hem panayırlardaki ip cambazlarının böbürlenmesini hem de caddelerdeki dilencilerin alçakgönüllülüğünü barındıran bir ses tonuyla haykırdı: "Talma'nın öğrencisiyim! Mösyö! Talma'nın öğrencisiyim! Talih bir zamanlar yüzüme gülmüştü. Ne yazık! Şimdi sıra talihsizliklerde. İyiliksever mösyö, halimize baksanıza, ekmek yok, ateş yok. Zavallı kızlarım soğuktan donuyorlar! Tek iskemlemin hasırları söküldü! Camım kırık! Hava berbat! Karım hasta yatıyor!"

— Zavallı kadın! dedi M. Leblanc.

— Küçük kızım yaralandı!

Yabancıların gelmesiyle acısını unutan küçük kız "matmazel"i izlemeye başlamış, ağlamayı kesmişti.

— Ağlayıp zırlasana! dedi Jondrette alçak sesle.

Aynı anda bir sihirbazın ustalığıyla yaralı elini çimdikledi.

Küçük kız avaz avaz bağırmaya başladı. Marius'ün hayalinde "Ursule'ü" olarak adlandırdığı hayran olunası genç kız hemen küçük kızın yanına yaklaştı:

— Zavallı çocuk, dedi.

— Gördüğünüz gibi güzel küçük hanım, diye devam etti Jondrette, bileği kanlar içinde! Günde altı santim kazanmak için bir iş kazası geçirdi. Belki de kolunu kesmek zorunda kalacaklar.

— Gerçekten mi? dedi endişelenen yaşlı mösyö.

Bu sözleri ciddiye alan küçük kız yeniden hıçkırıklara boğuldu.

— Ne yazık ki evet iyiliksever mösyö!

Jondrette birkaç saniyeden beri "iyiliksever"i garip bakışlarla süzüyor, konuşurken âdeta anılarını canlandırmak için onu dikkatle gözlemliyordu. Aniden, ziyaretçilerin küçük kızın yaralı eliyle ilgilenmelerini fırsat bilip yatağında yorgun ve alık bir ifadeyle yatan karısının yanına gidip ona alçak sesle ve heyecanla:

— Şu adama iyi baksana! dedi.

Ardından M. Leblanc'a dönerek yakınmalarına devam etti:

— Görüyorsunuz mösyö! Tek giysim karımın gömleği! Üstelik yırtık pırtık! Hem de kış ortasında! Elbisem olmadığı için dışarı çıkamıyorum. Üzerime giyecek bir şeyim olsaydı, beni yakından tanıyan ve çok seven Matmazel Mars'ı görmeye gidecektim. Hâlâ Tours-des-Dames Caddesi'nde oturuyor, değil mi? Biliyor musunuz mösyö? Taşrada onunla aynı sahneyi paylaşmış, birlikte başarılı oyunlar sergilemiştik. Célimene halimi bilse yardıma gelirdi mösyö! Elmire, Bélisaire'e sadaka verecekti! Ama hayır, elde avuçta hiçbir şey yok! Evde hiç para yok! Karım hasta, para yok! Kızım ağır bir şekilde yaralandı, para yok! Karım nefes darlığı çe-

kiyor. Yaşından dolayı sinir sistemi de zayıfladı. Ona ve kızıma tedavi gerek! Ama doktora, eczacıya ne ödeyeceğim? Hiç param yok! Bir meteliğin önünde diz çökecek haldeyim! İşte sanatçılar bu hale düştü! Soluk alırken erdemi ve iyiliği içinize çeken sevimli küçük hanımım, eli açık hamim, zavallı kızımın merhamet yaydığınız kiliseye her gün dua etmek için gittiğini ve sizi orada gördüğünü biliyor musunuz? Çünkü kızlarımın dindar olarak yetişmelerini istiyorum mösyö. Tiyatro eğitimi almalarına izin vermedim. Ah! Küçük maskaralar! Hele öyle bir niyetleri olduğunu göreyim! Bu konuda çok ciddiyim! Onlara onur, ahlak, erdem üzerine öğütler veriyorum! Kendilerine sorun! Her şeyin ahlak kurallarına uygun olması gerek! Bir babaları var. Aileleri olmayan ve sonunda geneleve düşen o bahtsız kızlardan değiller. Önce Matmazel Hiç Kimse, sonra Madam Herkesin olunuyor. Asla! Fabantou ailesinde böyle bir şey söz konusu olamaz! Onları erdemli bir şekilde yetiştirerek, onurlu, kibar, ulu Tanrı'ya inanan müminler olmalarını istiyorum! Evet mösyö, saygıdeğer mösyö, yarın neler olacak biliyor musunuz? Yarın 4 Şubat, uğursuz bir gün, ev sahibimin bana verdiği süre doluyor, bu akşam kiramı ödemezsem, yarın büyük kızım, ben, hasta karım, eli yaralı çocuğum, dördümüz de buradan kovulup, bir barınaktan yoksun bir halde, yağmurun, karın ortasında sokağa atılacağız. İşte böyle mösyö. Bir yıllık borcum var! Yani altmış frank.

Jondrette yalan söylüyordu. Yıllık kirası kırk franktı ve altı ay önce Marius altı aylık kirasını ödediği için bir yıllık borcu olamazdı.

M. Leblanc cebinden çıkarttığı beş frankı masanın üzerine bıraktı.

Bu arada Jondrette kızının kulağına:

— Alçak! Beş frankla ne yapmamı bekliyor? İskemlemin ve kırık camımın parasını bile karşılamıyor! Boşuna masrafa girdim! diyecek zamanı bulmuştu.

Bu arada, M. Leblanc mavi redingotunun üzerindeki kahverengi kalın redingotunu çıkarıp iskemlenin üzerine bırakmıştı.

— Mösyö Fabantou, dedi, üzerimde sadece beş frank var ama kızımı eve bırakıp bu akşam geri geleceğim, borcunuzu bu akşam ödemeniz gerekiyor, öyle değil mi?..

Yüzü garip bir ifadeyle aydınlanan Jondrette hemen cevap verdi:

— Evet saygıdeğer mösyö. Saat sekizde ev sahibimin evinde olmalıyım.

— Saat altıda gelip size altmış frank getireceğim.

— İyiliksever hamim! diye bağırdı kendinden geçen Jondrette.

Ve alçak sesle ekledi:

— Kadın, şu adama dikkatle bak! dedi.

Yeniden güzel genç kızın koluna giren M. Leblanc kapıya doğru yönelip:

— Dostlarım, akşam görüşürüz! dedi.

— Altıda mı? diye sordu Jondrette.

— Tam altıda.

O sırada, iskemlenin üzerindeki redingot büyük kızın gözüne ilişti:

— Mösyö redingotunuzu unuttunuz.

Omzunu ürkütücü bir şekilde silkeleyen Jondrette kızına öfke dolu bakışlar yöneltti.

Geri dönen M. Leblanc gülümseyerek:

— Unutmadım, size bıraktım, dedi.

— Ey cömert hamim, yüce iyiliksever, gözlerimi yaşartınız! Size arabanıza kadar eşlik etmeme izin verin.

— Dışarı çıkacaksanız redingotu giyin. Dışarısı gerçekten çok soğuk, diye karşılık verdi M. Leblanc.

Söylediklerini bir kez daha tekrarlatmayan Jondrette kahverengi redingotu hemen sırtına geçirdi. Ve Jondrette önde, iki ziyaretçi arkada dışarı çıktılar.

X

Belediyenin Araba Tarifesi: Saati İki Frank

Bu sahnenin bir anını bile kaçırmayan Marius aslında hiçbir şey görmemişti. Gözlerini genç kızdan ayırmamış, yüreği kızın odaya ilk adım attığı andan itibaren âdeta sarmalanmıştı. Kız odadayken maddi algıları erteleyen ve tüm ruhu bir noktaya yoğunlaştıran o esrime anlarını yaşamıştı. Bu kızı değil, üzerinde saten bir pelerin ve kadife şapka bulunan o ışığı hayranlıkla izlemişti. Odaya Sirius yıldızı girse gözlerini daha fazla kamaştıramazdı.

Genç kız paketin içinden çıkardığı giysileri ve battaniyeleri açıp, hasta anneye iyi yüreklilikle, yaralı kıza şefkatle sorular sorarken, o tüm hareketlerini dikkatle inceliyor, söylediklerini duymaya çalışıyordu. Gözlerini, alnını, güzelliğini, endamını, yürüyüşünü tanısa da, sesini duymamıştı. Bir keresinde, Luxembourg Bahçesi'nde birkaç sözünü duyar gibi olmuş, ama net olarak algılayamamıştı. Onu duymak, ruhuna bu müziğin birkaç ezgisini taşımak için ömrünün on yılını verebilirdi. Ama her şey Jondrette'in borazanı andıran sesiyle acıklı yakarışlarının gürültüsünde kaybolup gidiyor, bu durum Marius'ün hayranlık dolu bakışlarına öfkeyi karıştırıyordu. Kıza büyük bir aşkla bakıyor, bu iğrenç insanların çöplüğü andıran odasında gördüğü ilahi yaratığın o olduğuna inanamıyordu. Kurbağaların arasında bir sinekkuşunu görür gibi oluyordu.

Kız odadan çıktığında aklındaki tek düşünce ardından gitmek, nerede oturduğunu öğrenmeden peşini bırakmamak, onu böylesine mucizevi bir şekilde yeniden bulduktan sonra tekrar kaybetmemekti! Konsoldan aşağı atlayıp şapkasını aldı. Kapının kilidine elini uzatıp dışarı çıkmak üzereyken aklına gelen bir düşünce onu durdurdu. Koridor uzun, merdivenler dik, Jondrette gevezeydi, hiç kuşkusuz he-

nüz arabaya binmemiş olan M. Leblanc koridorda, merdivende ya da kapının ışığında geri dönüp onu fark edebilirdi. Marius'ü bu evde görünce şüphesiz paniğe kapılacak, ondan yeniden uzaklaşmanın bir yolunu bulacak ve her şey bir kez daha bitmiş olacaktı. Ne yapmalıydı? Biraz beklese miydi? Ama o beklerken araba gidebilirdi. Marius ne yapacağını şaşırmıştı. Nihayet riski göze alıp odasından çıktı.

Koridorda kimse yoktu. Merdivene koştu. Merdivende kimse yoktu. Aceleyle aşağı inip bir arabanın Petit-Banquier Sokağı'ndan Paris'in merkezinde doğru gittiğini görecek zamanı bulabildi.

Marius o yöne doğru koşmaya başladı. Bulvarın köşesine geldiğinde, Mouttefard Caddesi'nden hızla aşağı inen arabayı gördü; araba şimdiden çok uzaktaydı, ona yetişmenin bir yolu yok muydu? Arkasından koşmak mı? Mümkün değildi; zaten babası arkadan hızla koşan birini fark ettiğinde onu tanıyacaktı. O sırada beklenmedik ve mükemmel bir tesadüf eseri Marius bulvarda boş giden bir arabayı fark etti. Yapılacak tek şey bu arabaya binip onları izlemekti. Bu daha güvenli, daha etkili ve risksiz bir yöntemdi.

Arabacıya durmasını işaret edip bağırdı:

— Bir saatliğine!

Marius'ün kravatı yoktu, üzerinde birkaç düğmesi eksik eski iş elbisesi vardı, gömleği göğsü hizasında yırtılmıştı.

Duran arabacı ona bir göz attıktan sonra işaret parmağını başparmağına sürterek sol elini uzattı.

— Ne oldu? dedi Marius.

— Para peşin.

Marius üzerinde sadece seksen santim olduğunu hatırladı.

— Ne kadar? diye sordu.

— İki frank.

— Dönüşte öderim.

Arabacının tek yanıtı La Palisse'in bir ezgisini ıslıkla çalarak atını kamçılamak oldu.

Marius afallamış bir halde uzaklaşan arabaya baktı. Bir frank yirmi santimi olmadığından neşesini, mutluluğunu, aşkını kaybediyor, yeniden karanlığın ortasına düşüyordu! Görmeye başlamış, sonra yeniden kör olmuştu. Derin bir kederle düşündü ve söylemek gerekir ki, bu sabah o sefil kıza beş frank verdiği için büyük bir pişmanlık duydu. Beş frankı olsa yeniden doğacak, karanlıklardan, belirsizliklerden, yalıtılmışlıktan, iç sıkıntısından, yalnızlıktan kurtulacak, kaderinin siyah ipliğine gözlerinin önünde salınan ve bir kez daha kopup giden o güzel altın renkli ipliği bağlayacaktı! Umutları kırılmış bir halde eve döndü.

M. Leblanc'ın akşam geri geleceğini düşünüp bu kez daha tedbirli davranarak onu izleyebilirdi; ama daldığı hayallerin ortasında söylenenleri duymuş muydu?

Merdivenin önüne geldiğinde bulvarın karşı tarafında, Barrière des Gobelins Caddesi'nin tenha duvarının kenarında üzerine "iyiliksever"in redingotunu giymiş olan Jondrette'in *kapıların serserileri* olarak anılan ve gözleri, yüzleri kuşku uyandıran, tavırlarından art niyetli oldukları anlaşılan ve genellikle gündüzleri uyudukları için geceleri çalışan o adamlardan biriyle konuştuğunu gördü.

Tipinin ortasında hiç kımıldamadan Marius'ün güçlükle fark edebileceği şekilde konuşan bu iki adam, bir belediye zabıtasının dikkatle gözlemleyeceği bir grup oluşturuyorlardı.

Yine de, zihni kederli düşüncelerle meşgul olan Marius, Jondrette'in konuştuğu bu serserinin Courfeyrac'ın bir kez kendisine gösterdiği ve mahallede adı gecelerin tehlikeli haydudu olarak geçen Bahar Havası ve Bigrenaille lakaplı Panchaud'ya benzediğini fark eder gibi oldu. Önceki sayfalarda karşılaştığımız Bahar Havası ve Bigrenaille lakaplı bu Panchaud'nun adı birkaç yıl sonra birçok cinayet davasında geçecek ve ünlü, korkunç bir katil olarak anılacaktı. O dönemde ise adı yeni yeni duyulmaya başlamış bir alçaktı. Günümüzde ise eşkıyalar ve katiller arasında adı saygıyla anılıyor. Ve La Force Hapishanesi'nin Fosse-aux-Lions

Avlusu'nda[78] akşamları hava kararırken bir araya gelen mahkûmlar alçak sesle ondan söz ediyorlar. Hatta bu hapishanede, 1843'de, otuz mahkûmun güpegündüz ve beklenmedik bir şekilde kaçtıkları devriye yolunun hemen altındaki kanalizasyonun duvarında, bir kaçış denemesinde kendi elleriyle cüretkârca yazdığı PANCHAUD ismi okunabilirdi. 1832'de, polis onu gözetim altında tutsa da, henüz seri cinayetlerine tam olarak başlamamıştı.

XI

Sefaletin Kedere Yardım Önerisi

Evin merdivenlerini ağır adımlarla çıkan Marius, odasına girmek üzereyken koridorda arkasından gelen Jondrette'in büyük kızını fark etti. Görür görmez tiksinti duyduğu bu kıza beş frankını vermişti, artık geri istemek için çok geçti, araba iyice uzaklaşmıştı. Zaten parayı istese de geri vermeyecekti. Ona az önce gelenlerin nerede oturduklarını sorması da bir işe yaramazdı, Fabantou adına imzalanmış mektubun gönderildiği adres *Saint-Jacques-du-Haut-Pas Kilisesi'nin iyiliksever mösyösüne* olduğuna göre oturdukları evi bilmesi mümkün değildi.

Marius odasına girip kapısını itti.

Kapının kapanmadığını fark edip geri döndüğünde bir elin kapıyı tuttuğunu gördü.

— Bu da nesi, kim var orada? dedi.

Bu Jondrette'in büyük kızıydı.

— Siz misiniz? dedi Marius sert bir ifadeyle, yine mi siz? Ne istiyorsunuz?

Düşünceli görünen kız yüzüne bakmıyordu. Sabahki güveni kaybolmuş, içeri girmemişti ve Marius'ün yarı açık kapıdan gördüğü koridorun karanlığında duruyordu.

78 La Force Hapishanesi'nde en tehlikeli mahkûmlara ayrılan bölüm. (ç.n.)

— Ah! Şu işe bakın, cevap vermeyecek misiniz? Ne istiyorsunuz?

Bir aydınlığın belli belirsiz parlattığı hüzünlü gözlerini kaldırıp:

— Mösyö Marius, üzgün görünüyorsunuz. Neyiniz var? dedi.

— Benim mi? dedi Marius.

— Evet sizin.

— Hiçbir şeyim yok.

— Var!

— Yok.

— Size var diyorum!

— Beni rahat bırakın!

Marius kapıyı itse de, kız karşı koymaya devam etti.

— Bakın, dedi, haksızlık ediyorsunuz. Zengin olmasanız bile, bu sabah bana iyi davrandınız. Yine aynısını yapın. Bana yemek parası verdiniz, şimdi bana neyiniz olduğunu söyleyin. Kederiniz her halinizden belli oluyor. Acı çekmenizi istemem. Ne yapmam gerekiyor? Bir işe yararsam söyleyin, benden yararlanabilirsiniz. Niyetim sırlarınızı öğrenmek değil, bana bir şey açıklamanıza gerek yok, ama babama yardım ettiğime göre, size de yardım edebilirim. Mektup götürmek, evlere gitmek, kapı kapı adres sormak, birilerini takip etmek benim işim. Bana derdinizi söylerseniz gidip araştırırım; bazen birilerine bir şeyler anlatan birini dinlemek her şeyi öğrenmeye yeter ve işler yoluna girer. Benden yararlanın.

Marius'ün aklına bir şey geldi. Denize düşen tutunabildiği bir yılana sarılmaz mıydı?

Kıza yaklaşıp:

— Dinle... dedi.

Kız gözlerindeki neşe parıltısıyla sözlerini yarıda kesti:

— İşte böyle, benimle senli benli konuşuyorsunuz! Bu çok daha hoş.

— Tamam, şu yaşlı mösyö ile kızını buraya getirdin.

— Evet.

— Adreslerini biliyor musun?

— Hayır.

— Bana adreslerini bul.

Jondrette'in kızının hüzünlüyken neşeli bir ifadeye bürünen gözleri yeniden karamsarlaştı.

— İstediğiniz bu mu? diye sordu.

— Evet.

— Onları tanıyor musunuz?

— Hayır.

— Yani, dedi heyecanla, onu tanımıyorsunuz ama onu tanımak istiyorsunuz.

Onları'nın *onu*'ya dönüşmesinde tasvir edilemeyecek ölçüde anlamlı bir hüzün vardı.

— Bunu yapabilir misin? diye sordu Marius.

— Güzel matmazelin adresini öğreneceksiniz.

Bu "güzel matmazel" sözlerinde Marius'ü tedirgin eden bir vurgu vardı. Ekledi:

— Babasının ya da kızın adresi, hangisi olursa olsun!

Kız bakışlarını ona sabitledi.

— Karşılığında bana ne vereceksiniz?

— Ne istersen!

— Ne istersem?

— Evet.

— Adresi öğreneceksiniz.

Başını öne eğdi, ardından ani bir hareketle kapıyı çekip kapattı.

Marius yalnız kalmıştı.

Kendini bir iskemlenin üzerine bırakıp, bir türlü kavrayamadığı düşüncelerin uçurumuna yuvarlanmış bir halde başını ve iki dirseğini yatağına yasladı. Sabahtan beri olup bitenler, meleğin görünüp yeniden kayboluşu, bu yaratığın söyledikleri, uçsuz bucaksız umutsuzluğun içinde bir umut ışığı, işte zihnini belli belirsiz dolduranlar bunlardı.

Aniden daldığı düşlerden sıyrıldı.

Jondrette'in yüksek ve tok bir sesle söylediği ve garip bir şekilde ilgisini çeken sözlerini duymuştu:

— Sana emin olduğumu, onu tanıdığımı söylüyorum!

Jondrette kimden söz ediyordu? Kimi tanımıştı? M. Leblanc'ı mı? "Ursule'ünün" babasını mı? Jondrette onu tanıyor muydu? Hayatını onlar olmaksızın karanlığa dönüştürecek tüm bu bilgileri böyle beklenmedik ve ani bir şekilde mi öğrenecekti? Nihayet sevdiği genç kızın ve babasının kim olduklarını mı öğrenecekti? Üzerlerini kaplayan kalın sis perdesi aralanıp her şey aydınlanacak mıydı? Ah! Tanrım!

Konsolun üstüne sıçrayıp duvardaki deliğe gözünü dayadı.

Jondrette'in odasını yeniden görüyordu.

XII

M. Leblanc'ın Verdiği Beş Frankın Harcanması

Paketi karıştıran kadının ve kızların yün çoraplar ve gömlekler giymeleri dışında ailenin görüntüsünde hiçbir değişiklik yoktu. İki yeni battaniye yatakların üzerine serilmişti.

Soluk soluğa kaldığına bakılırsa, Jondrette eve yeni dönmüştü. Şöminenin yanına oturmuş olan kızlardan büyük olanı küçük kardeşinin eline pansuman yapıyordu. Karısı şaşkın bir yüz ifadesiyle şöminenin yanındaki yatağın üzerine yığılmıştı. Odayı hızlı adımlarla boylu boyunca arşınlayan Jondrette'in gözleri parlıyordu.

Kocasını ürkek, afallamış bakışlarla izleyen kadın sonunda cesaretini toplayıp?

— Gerçekten mi? Emin misin? diye sordu.

— Eminim! Sekiz yıl geçti! Ama onu tanıdım! Ah! Onu hemen tanıdım! Nasıl olur! Demek sen fark etmedin?

— Hayır.

— Ama sana ona dikkatlice bakmanı söylemiştim! Boyu, yüzü aynı, biraz yaşlanmış, bazıları nasıl oluyor da yaşlanmıyorlar anlamıyorum, sesinin tonu da aynıydı. Biraz daha şık giyinmiş, hepsi bu! Ah! Lanet olası gizemli ihtiyar, şimdi elime düştün! Durup kızlarına döndü:

— Hadi siz çıkıp dolaşın! Onu tanıyamaman çok garip.

Kızlar söyleneni yerine getirmek için ayağa kalktıklarında, anne kekeledi:

— Yaralı eliyle dışarı mı çıkacak?

— Hava iyi gelir, dedi Jondrette, hadi gidin.

Bu adamın söylediklerine karşı çıkılamadığı anlaşılıyordu. İki kız kapıya yöneldiler.

Dışarı çıkacakları sırada baba büyük kızın kolunu tutup garip bir vurguyla:

— Saat tam beşte burada olacaksınız. Size ihtiyacım var, dedi.

Marius'ün merakı daha da arttı.

Karısıyla baş başa kalan Jondrette odayı sessizce iki üç kez turladı. Ardından birkaç dakika boyunca giydiği kadın gömleğini pantolonunun kemerinin içine sokmaya çalıştı.

Aniden karısına dönüp kollarını kavuşturduktan sonra haykırdı:

— Sana bir şey söylememi ister misin? Küçük hanım...

— Ne olmuş küçük hanıma?

Sevdiği kızdan söz edildiğine hiç şüphesi olmayan Marius giderek artan bir endişeyle dinliyordu. Tüm yaşamı kulaklarındaydı.

Öne doğru eğilip karısına alçak sesle bir şeyler söyleyen Jondrette yeniden doğrulup yüksek sesle:

— Bu kız o işte! dedi.

— O mu?

— O!

Annenin bu *o mu* deyişini hiçbir ifade tasvir edemezdi. Bu korkunç ses tonunda şaşkınlık, öfke, nefret, kin iç içe geçmiş-

ti. Uyuşuk bir halde yatağa uzanmış olan bu iriyarı kadının kendini toplaması ve o tiksinti verici yüz ifadesinin korkunçlaşması için kocasının kulağına söylediği birkaç söz yetmişti.

— Mümkün değil! diye haykırdı, çıplak ayakla gezen kızlarımın üzerlerine giyecek elbiseleri yokken! Nasıl olur? Saten bir pelerin, kadife şapka, kenarları ipekli yarım botlar! Sadece giysileri iki yüz frank eder! Sanki soylu bir genç kız! Hayır yanılıyorsun! Öteki çok çirkindi, bu kız hiç de fena sayılmaz! Hatta güzel bile denebilir! O olamaz!

— Sana o olduğunu söylüyorum. Göreceksin.

Bu kesin yanıt karşısında, kırmızı geniş yüzünü kaldıran kadın, öfkeli bakışlarını tavana yöneltti. Bu haliyle Marius'e kocasından daha ürkütücü göründü. Bu, dişi bir kaplan gibi bakan bir domuzdu.

— Demek kızlarıma acıyan gözlerle bakan o güzel küçük hanım o dilenci parçasından başkası değil! Ah! Pabuç darbeleriyle karnını parçalamak isterdim!

Yataktan aşağı inip, bir süre saçı başı dağılmış, burun delikleri şişmiş, ağzı yarı açılmış, sıktığı yumruklarını beline koymuş bir halde ayakta durdu. Ardından kendini yeniden yatağa bıraktı. Adam karısına dikkat etmeden gidip geliyordu.

Kısa bir sessizliğin ardından karısına yaklaşıp önünde durdu, kollarını kavuşturup az önceki gibi:

— Sana bir şey söylememi ister misin? dedi.

— Nedir?

Alçak sesle yanıtladı:

— Artık zenginim.

Kadın onu, "Yoksa bir deliyle mi konuşuyorum?" anlamına gelen bakışlarla süzdü.

Jondrette devam etti:

— Lanet olsun! Uzun zamandan beri odunun varsa açlıktan öl, ekmeğin varsa soğuktan öl cemaatinin mensubuyum! Sefaletten çok çektim! Benim ve diğerlerinin sefaletinden! Hiç şakam yok, yaşadıklarım hiç komik değil,

ulu Tanrım artık kelime oyunlarına, kötü şakalara yer yok! Açlığımı yemek, susuzluğumu içmek istiyorum! Tıkınmak, uyumak, keyif çatmak istiyorum! Gebermeden önce milyoner olmak istiyorum!

Odayı turladıktan sonra ekledi:

— Diğerleri gibi.

— Ne demek istiyorsun? diye sordu karısı.

Başını sallayıp gözünü kırptıktan sonra sokakta gösteri yapmaya hazırlanan bir soytarı gibi sesini yükseltti:

— Ne demek mi istiyorum? Dinle!

— Şişşt! dedi karısı, duyulmaması gereken şeylerden söz edeceksen bu kadar yüksek sesle konuşma!

— Boş ver! Kim duyacak ki? Komşu mu? Az önce dışarı çıktığını gördüm. Zaten o koca ahmağın söylenenleri duyacak hali mi var? Hem sana dışarı çıktığını söylüyorum.

Jondrette içgüdüsel olarak sesini alçaltsa da, bu çabası Marius'ün söylediklerini duymasına engel olamadı. Uygun bir tesadüf Marius'ün bu konuşmanın tek bir sözünü bile kaçırmamasını sağlamıştı, bulvarı kaplayan kar araba gürültülerini azaltıyordu.

İşte Marius'ün duydukları:

— İyi dinle. Karun elimize düştü! İşi olmuş bitmiş say. Her şey planlandı. Gerekli kişilerle konuştum. O alçak altmış frankı getirmek için saat altıda burada olacak. Altmış frankı, ev sahibimi, 4 Şubat'ı nasıl uydurduğumu görmedin mi? Kiram o kadar bile değil! Çok ahmak! Saat altıda gelecek! Komşu o saatte akşam yemeğine gidiyor. Burgon ana şehirde bulaşık yıkıyor. Evde kimse olmayacak. Komşu on birden önce asla dönmez. Kızlar nöbet tutacaklar. Sen de bize yardım edeceksin. Borcunu ödeyecek.

— Ya ödemezse? diye sordu kadın.

Garip bir el hareketi yapan Jondrette:

— Ona ödeteceğiz.

Ve bir kahkaha attı.

Marius onun güldüğünü ilk defa görüyordu. Bu soğuk ve sinsi gülüşte insanın içini ürperten bir şeyler vardı.

Şöminenin yanındaki dolabı açan Jondrette çıkardığı eski kasketi koluyla sildikten sonra başına geçirdi.

— Şimdi çıkıyorum. Görmem gereken kişiler var. Yardımsever insanlar. İşlerin nasıl yolunda gideceğini göreceksin. Mümkün olduğunca erken döneceğim, ona iyi bir oyun oynayacağız, sen evde kal.

Ve yumruklarını pantolonunun cebine sokup bir süre düşündükten sonra haykırdı:

— Biliyor musun, beni tanımaması çok iyi oldu! Tanımış olsaydı, geri gelmez, elimizden kaçardı! Sakalım durumu kurtardı! Zarif romantik keçisakalım!

Ve gülmeye başladı.

Pencerenin kenarına gitti. Yağmaya devam eden kar gri gökyüzünde çizikler açıyordu.

— Hava ne berbat! dedi.

Ardından redingotunun düğmelerini iliklerken:

— Çok bol, ama olsun, diye ekledi, yaşlı soytarı bunu bana bırakmakla çok iyi etti! Yoksa dışarı çıkamazdım ve bütün planlar bozulurdu! Her şey nasıl da tesadüflere bağlı!

Ve kasketini gözlerinin üstüne indirip dışarı çıktı.

Dışarıda birkaç adım attıktan sonra kapının yeniden açılmasıyla o acımasız ve kurnaz yüzü yeniden belirdi.

— Az kalsın unutuyordum, dedi. Kömür mangalı alacaksın.

Ve iyilikseverin kendisine verdiği beş frankı karısının önlüğünün cebine soktu.

— Kömür mangalı mı?

— Evet.

— Kaç şişli olsun?

— İki kalın şiş yeter.

— Otuz metelik eder. Kalanıyla akşam yemeği için bir şeyler alırım.

— Hayır.

— Neden?

— Kalan parayı harcama.

— Neden?

— Çünkü almam gereken başka şeyler var.

— Ne gibi?

— Birkaç alet.

— Ne kadar tutar?

— Yakında hırdavatçı var mı?

— Mouffetard Caddesi'nde.

— Ah! Evet yolun köşesinde, şimdi hatırladım.

— Ama sana ne kadar para gerekecek söylesene?

— Elli metelik üç frank kadar.

— Akşam yemeğine bir şey kalmayacak.

— Bugün yemek yemeye vaktimiz olmayacak. Onun yerine daha iyi bir şey yapacağız.

— Tamam sevgilim.

Bunun üzerine Jondrette yeniden çıktı ve bu kez Marius adımlarının koridorda uzaklaştığını ve merdiveni hızla indiğini duydu.

O sırada, Saint-Médard Kilisesi'nin çanı saat biri çalıyordu.

XIII

Solus Cum Solo, In Loco Remoto, Non Cogitabuntur Orare Pater Noster[79]

Marius ne kadar dalgın olsa da, söylediğimiz gibi kararlı ve katı bir kişiliğe sahipti. Tek başına derin düşlere dalma alışkanlığı onda şefkat ve merhamet duygularını geliştirirken

79 Issız bir yerde biriyle yalnız kaldığında, Pater Noster duasını okumayı düşünmüyordu. (ç.n.)

belki de sinirlenme yetisini azaltmış ama öfkelenme yetisine hiç ilişmemişti; bir Brahman rahibi gibi iyi niyetli, bir yargıç kadar acımasızdı; kurbağaya merhamet gösterse de, yılanın başını ezerdi. Şu an bakışları bir yılan deliğine, canavarların yuvasına yönelmişti.

— Bu sefilleri çiğneyip geçmeli, dedi.

Dağılacağını umduğu belirsizlik bulutları oldukları gibi kalmış, tam tersine daha da yoğunlaşmıştı; Luxembourg Bahçesi'ndeki güzel kız ve M. Leblanc olarak andığı adam hakkında Jondrette'in onları tanıması dışında hiçbir şey bilmiyordu. Duyduğu iç karartıcı sözlerin arasından bir tek şeyi, belirsiz ama korkunç bir tuzak hazırlandığını, kızın muhtemelen, babanın hiç kuşkusuz büyük bir tehlike altında olduklarını, onları kurtarmak, Jondrettelerin iğrenç oyunlarını bozmak ve bu örümceklerin ağını koparmak gerektiğini net bir şekilde görebiliyordu.

Bir süre kadını izledi. Bir köşeden eski bir sac mangal çıkarmıştı ve demir parçalarını karıştırıyordu.

En ufak bir gürültü çıkarmamaya büyük özen göstererek konsolun üstünden yavaşça indi.

Giriştiği işin endişesi ve Jondrettelerin içine saldıkları korkuya rağmen sevdiği kıza yardım edebileceği düşüncesiyle sevinç duyduğunu hissediyordu.

Ama nasıl yapmalıydı? Onları nerede bulabilirdi? Adreslerini bilmiyordu. Bir an gözlerinin önünde belirdikten sonra, yeniden Paris'in uçsuz bucaksız derinliklerine gömülmüşlerdi. Saat altıda, M. Leblanc'ı kapıda bekleyip onu kurulan tuzaktan haberdar edebilir miydi? Ama Jondrette ve adamları onu fark edecek, mekân ıssız ve sayıları kalabalık olduğundan onu etkisiz hale getirecek ya da oradan uzaklaştıracaklardı, böylece Marius'ün kurtarmak istediği adamın işi bitecekti. Saat biri çalmıştı, hazırlanan tuzak altıdaydı. Marius'ün önünde beş saat vardı.

Yapacağı tek bir şey vardı.

Yeni takımını giyip boynuna fularını bağladıktan sonra şapkasını alıp âdeta çıplak ayaklarla yosunun üzerinde yürürmüş gibi hiç gürültü çıkarmadan dışarı çıktı.

Zaten Jondrette'in karısı demir parçalarını karıştırmaya devam ediyordu.

Evden çıktığında Petit-Banquier Sokağı'na girdi.

Bu sokağın ortasına, boş bir araziye açılan ve bazı noktalarda üzerinden aşılabilecek bir duvarın kenarına geldiğinde dalgın bir halde yavaşça yürüyor, kar ayak seslerinin gürültüsünü azaltıyordu; aniden hemen yakınında birilerinin konuştuğunu duydu. Başını çevirdi, yol ıssızdı, kimse yoktu, hava aydınlıktı, yine de sesleri net bir şekilde duyabiliyordu.

Yanındaki duvarın üzerinden aşağı bakmayı düşündü.

Gerçekten de, sırtlarını duvara dayayıp karın üzerine oturmuş iki adam alçak sesle konuşuyorlardı.

Tanımadığı bu iki adamdan biri gömlek giymişti ve sakallıydı, üzerinde yırtık pırtık giysiler olan diğeri ise uzun saçlıydı. Sakallının başında püsküllü bir bere, diğerinin çıplak başındaki saçların üzerinde kar vardı. Başını öne doğru uzatan Marius onları duyabiliyordu.

Diğerini dirseğiyle dürten uzun saçlı:

— Patron-Minette bu işin içindeyse bu iş garantidir, diyordu.

— Öyle mi düşünüyorsun? diye sordu sakallı.

— Her birimiz elli franklıklardan oluşan beş yüzlük bir deste alacağız, ama işler yolunda gitmezse beş, altı ya da en fazla on yıl hapis yatacağız.

Diğeri püsküllü beresinin altında titrerken hafif bir tereddütle:

— Bu iş ciddi, böyle riskleri olacak, dedi.

— Sana bu iş çantada keklik diyorum, diye karşılık verdi uzun saçlı olanı. Chose Baba'nın karavanı koşulmuş halde bekleyecek.

Ardından dün akşam Gaité Tiyatrosu'nda izledikleri melodramdan konuşmaya başladılar.

Marius yoluna devam etti.

Bu duvarın arkasında karın üzerinde diz çökmüş bir halde garip bir şekilde gizlenen bu adamların bu kasvetli sözlerinin Jondrette'in iğrenç planlarıyla ilintili olabileceğini düşünüyordu. *İş* dedikleri bu olmalıydı.

Saint-Marceau kenar mahallesine yönelip önüne çıkan ilk dükkâna polis karakolunun nerede olduğunu sorduğunda ona Pontoise Caddesi 14 numarayı tarif ettiler.

Marius karakola yöneldi.

Bir fırının önünden geçerken akşam yemeğini yiyemeyeceğini tahmin ettiği için on santime ekmek aldı.

Yolda Tanrı'ya şükretti. Sabah beş frankını Jondrette'in kızına vermese M. Leblanc'ın arabasını takip edecek ve dolayısıyla hiçbir şeyden haberdar olmadığı için Jondrettelerin tuzağına engel olamayacak, M. Leblanc ve hiç kuşkusuz kızı bir felaketle karşı karşıya kalacaklardı.

XIV

Bir Polisten Bir Avukata İki Yumruk

Pontoise Caddesi 14 numaraya geldiğinde birinci kata çıkıp komiseri sordu.

— Sayın komiser burada değil, dedi hizmetli delikanlı; ama onun yerine bakan bir müfettiş var. Onunla konuşmak ister misiniz? Acil bir durum mu?

— Evet, dedi Marius.

Hizmetli çocuk onu komiserin odasına götürdü. Sobaya yaslanmış ve üst üste üç yakası olan redingotunun eteklerini iki eliyle düzelten uzun boylu bir adam bir parmaklığın ardında ayakta duruyordu. Dört köşeli bir yüzü, ince ve katı

ifadeli bir ağzı, kırlaşmış ürkütücü kalın favorileri, ceplerinizi boşaltmanıza neden olacak türden bakışları vardı. Bu bakış sadece nüfuz etmiyor, delip geçiyordu.

Korkunçluk ve acımasızlık anlamında bu adamın Jondrette'ten aşağı kalır yanı yoktu; bazen bir buldog kurtla karşılaşmak kadar tehlikeli olabilirdi.

— Ne istiyorsunuz? diye sordu Marius'e mösyö diye hitap etmeden.

— Sayın komiser?

— Kendisi yok. Ben onun yerine bakıyorum.

— Çok gizli bir konu.

— Anlatın.

— Ve çok acil.

— O zaman çabuk anlatın.

Bu dingin ve kaba adam hem ürkütücü hem iç rahatlatıcıydı. Korku ve güven duygularını birlikte uyandırıyordu. Marius ona olan bitenleri anlattı: Şahsen tanımadığı bir adam bu akşam tuzağa düşürülecekti; eşkıyaların toplanacağı odanın yanında oturduğundan, kendisi, Avukat Marius Pontmercy hazırlanan komployu duymuştu; tuzağı hazırlayan bu alçağın adı Jondrette'ti; muhtemelen aralarında Bahar Havası, Bigrenaille lakaplı Panchaud'nun da bulunduğu şehir kapısı serserileri denilen tayfadan suç ortakları olacaktı; Jondrette'in kızları gözcülük yapacaklardı; ismini bilmedikleri için tehdit altındaki adama haber vermek olanaksızdı –ve nihayet tüm bunlar akşam altıda, Hôpital Bulvarı'nın en ıssız noktasında bulunan 50-52 numaralı evde gerçekleşecekti.

Bu numarayı duyan müfettiş başını kaldırıp soğuk bir ifadeyle:

— Demek koridorun dibindeki oda? dedi.

— Tam da orası, dedi Marius. O evi biliyor musunuz?

Bir an sessiz kalan müfettiş çizmesinin topuğunu sobanın mandalında ısıtırken yanıtladı:

— Elbette.

Ve Marius'ten çok kravatıyla konuşurmuş gibi ekledi:

— Bu işin içine Patron-Minette karışmış olmalı.

Bu isim Marius'ün dikkatini çekti.

— Patron-Minette. Gerçekten de bu ismi duydum.

Ve müfettişe Petit-Banquier Sokağı'nın duvarının arkasında karın üzerinde oturan sakallı ve uzun saçlı adam arasındaki konuşmaları anlattı.

— Uzun saçlı Brujon olmalı ve sakallı da İki Milyar denilen Demi-Liard, diye homurdandı müfettiş.

Gözkapaklarını yeniden önüne eğip düşünmeye başladı.

— Chose Baba'ya gelince, onu hatırlar gibiyim. Şuna bak redingotumu yaktım. Bu lanet sobaları hep ağzına kadar doldururlar. 50-52 numara. Gorbeau'nun eski evi.

Ardından Marius'e baktı:

— Bu sakallı ve uzun saçlı adamlardan başka kimseyi görmediniz mi?

— Bir de Panchaud'yu.

— Ufak tefek lanet olası bir züppeyi gördünüz mü?

— Hayır.

— Peki Jardin des Plantes'daki file benzeyen irikıyım bir adamı?

— Hayır.

— Peki yaşlı bir soytarıya benzeyen bir iblisi?

— Hayır.

— Dördüncüye gelince, onu kimse görmez, suç ortakları, yardımcıları, ayakçıları bile. Onu görmemeniz hiç de şaşırtıcı değil.

— Hayır. Ama bütün bu saydıklarınız da kimler? diye sordu Marius.

— Zaten, şimdi sıra onlarda değil, diye yanıtladı müfettiş.

Yeniden sustu, bir süre sonra:

— 50-52 numara. O evi biliyorum. Sanatçılar bizi fark etmeden içeride saklanmak mümkün değil, o zaman vodvili iptal ederek işin içinden sıyrılırlar. Çok mütevazıdırlar! İzle-

yiciler onları rahatsız eder. Hayır, böyle olmamalı. Onlara şarkı söyletmek, onları dans ettirtmek istiyorum.

Bu monoloğun ardından Marius'e dönüp gözlerini sabitleyerek sordu:

— Korkar mısınız?

— Neden?

— Bu adamlardan?

— Sizden korktuğumdan daha fazla değil! diye karşılık verdi sertçe, bu hafiyenin kendisine hâlâ mösyö demediğini fark eden Marius.

Bakışlarını Marius'e daha da sabitleyen müfettiş görkemli bir vurguyla devam etti:

— Yürekli ve onurlu bir adam gibi konuşuyorsunuz. Cesaret suçtan, onur otoriteden korkmaz.

Marius araya girdi:

— Peki ne yapmayı düşünüyorsunuz?

— Bu evin kiracılarının akşam döndüklerinde kapıyı açmak için bir anahtarları vardır. Sizde var mı?

— Evet.

— Üzerinizde mi?

— Evet.

— Bana verin.

Marius yeleğinden çıkardığı anahtarı müfettişe verip ekledi:

— Bana kalırsa, yanınıza yeterince takviye almanız gerekir.

Müfettiş Marius'e Voltaire'in kendisine bir uyak öneren taşralı bir akademisyene baktığı gibi baktı. İri ellerini bir hamlede redingotunun geniş ceplerine daldırıp yumruk olarak anılan iki çelik tabanca çıkardı ve onları Marius'e uzatırken sakin bir ses tonuyla:

— Bunları alıp evinize gidin, dedi. Odanızda saklanın, dışarı çıktığınızı sansınlar. Silahlarda ikişer mermi var. Onları bana bahsettiğiniz delikten gözleyeceksiniz. Adamlar

geldiklerinde onlara bir süre zaman tanıyın. Müdahale etme zamanı geldiğinde bir el ateş edeceksiniz. Çok erken davranmayın. Gerisi benim işim. Havaya, tavana, nereye olursa olsun bir el ateş edin. Ama erken davranmamaya dikkat edin. İcraatın başlamasına kadar bekleyin; siz avukatsınız, ne demek istediğimi anlarsınız.

Marius tabancaları ceketinin yan ceplerine koydu.

— Bu şekilde belli oluyorlar, dedi müfettiş. Onları yeleğinizin ceplerine koyun.

Marius iki silahı yeleğinin ceplerine sakladı.

— Şimdi, diye devam etti müfettiş, bir dakika bile kaybedecek zamanımız yok. Saat kaç? İki buçuk. Yedide miydi?

— Altıda.

— Ancak yetecek kadar zamanım var, dedi müfettiş. Size söylediklerimi unutmayın. Tak. Bir el ateş edin.

— Merak etmeyin.

Marius dışarı çıkmak için elini kapının tokmağına uzattığı sırada müfettiş bağırdı:

— Bu arada, bana ihtiyacınız olursa, Müfettiş Javert'i sorarsınız.

XV

Jondrette Alışveriş Yapıyor

Birkaç saniye sonra, saat üçe doğru Courfeyrac yanındaki Bossuet ile birlikte tesadüfen Mouffetard Caddesi'nden geçiyordu. Karla kaplı gökyüzünden dolayı göz gözü görmüyordu. Bossuet, Courfeyrac'a:

— Bu kar tanelerine bakılırsa, gökyüzünde beyaz kelebeklerden oluşan büyük bir bulut var, diyordu.

Bossuet aniden şehir kapısına doğru giden caddede garip bir ifadeyle yürüyen Marius'ü fark etti.

— Şuraya bak Marius! dedi Bossuet.

— Ben de gördüm, dedi Courfeyrac. Onunla konuşmayalım.

— Neden?

— Meşgul görünüyor.

— Neyle?

— Yüz ifadesini görmüyor musun?

— Ne var ki?

— Birini takip ediyor.

— Doğru.

— Gözlerine baksana, diye ekledi Courfeyrac.

— Hangi lanet olasıca insanı takip ediyor?

— Başlığı çiçeklerle süslü işveli bir aşüfteyi! Âşık olmuş.

— Ama, dedi Bossuet, caddede ne işveli, ne aşüfte bir kız, ne de çiçeklerle süslü bir başlık var. Hiç kadın yok.

Courfeyrac Mairus'a doğru bakıp haykırdı:

— Bir adamı takip ediyor!

Gerçekten de, sadece sırtı görülse de kırlaşmış sakalı fark edilen kasketli bir adam Marius'ün yirmi adım önünde yürüyordu.

Bu adam kendisine çok bol gelen yepyeni bir redingot ve çamurdan siyahlaşmış, yırtık pırtık ürkütücü bir pantolon giymişti.

Bossuet kahkaha attı.

— Bu adam da kimin nesi?

— Bu adam mı? Bir şair. Şairler tavşan derisi tüccarlarının pantolonlarının üstüne Yüksek Meclis üyelerinin redingotlarını giymeyi çok severler.

— Bakalım Marius nereye gidiyor? dedi Bossuet, bu adamın nereye gittiğine bakalım, hey, onları izleyelim mi?

— Bossuet! diye haykırdı Courfeyrac, L'aigle de Meaux! Olağanüstü bir ahmaksınız. Takip eden bir adamı takip etmek olacak iş mi?

Yollarını değiştirdiler.

Gerçekten de, Jondrette'in Mouffetard Caddesi'nden geçtiğini gören Marius onun peşine düşmüştü.

Jondrette kendisini gözleyen bir bakışın varlığından hiç şüphe etmeden önünden yürüyordu.

Mouffetard Caddesi'nden çıktığında, Marius onun Gracieuse Sokağı'nın en berbat dükkânlarından birine girdiğini gördü. Orada bir çeyrek saat kaldıktan sonra Mouffetard Caddesi'ne geri döndü. O dönemde Pierre-Lombard Sokağı'nın köşesinde bulunan bir hırdavatçının önünde durdu ve birkaç dakika sonra Marius onun koltuğunun altına sakladığı siyah tahta saplı bir bahçıvan makasıyla dükkândan çıktığını gördü. Petit-Gentilly Caddesi'nden sola dönüp hızla Petit-Banquier Sokağı'na girdi. Hava kararıyordu, kısa süreliğine duran kar yeniden yağmaya başlamıştı. Her zamanki gibi ıssız olan Petit-Banquier Sokağı'nın bir köşesine gizlenen Marius, Jondrette'i takip etmedi. İyi de yapmıştı, çünkü Marius'ün sakallı ve uzun saçlı adamların konuştuklarını duyduğu alçak duvarın kenarına gelen Jondrette geri dönüp kimsenin peşinden gelip gelmediği kontrol ettikten sonra duvarın üzerinden atlayıp gözden kayboldu.

Bu duvarın öte yanındaki boş arazi adı kötüye çıkmış ve iflas etse de hangarlarında hâlâ birkaç eski araba bulunan eski bir araba kiracısının arka avlusuna doğru uzanıyordu.

Marius, Jondrette'in yokluğundan yararlanıp eve dönmenin akıllıca bir iş olacağını düşündü; zaten zaman ilerliyordu; her akşam şehre bulaşık yıkamaya giden Madam Burgon evin kapısını kapatırdı. Anahtarını polis müfettişine vermiş olan Marius'ün acele etmesi gerekiyordu.

Akşam olmuş, hava neredeyse kararmıştı; ufukta ve uçsuz bucaksız enginliklerde güneşin aydınlattığı tek şey Salpêtrière'in alçak kubbesinin arkasından yükselen kızıl renkli aydı.

Marius hızlı adımlarla 50-52 numaralı eve vardığında kapı hâlâ açıktı. Merdiveni parmak uçlarına basarak çıkıp

odasına giden koridorun duvarı boyunca ilerledi. Hatırlanacağı gibi bu koridorun iki yanı şu anda hepsi kiralık ve boş olan odalarla çevriliydi. Madam Burgon genellikle kapıları açık bırakırdı. Marius bu kapılardan birinin önünden geçerken boş odada hiç kımıldamadan duran ve çatı penceresinden sızan hafif bir ışığın belli belirsiz aydınlattığı dört erkek başını görür gibi oldu. Görülmek istemediği için kim olduklarını görmeye çalışmayan Marius hiç gürültü çıkarmadan ve fark edilmeden odasına ulaşmayı başardı. Biraz sonra Madam Burgon'un dışarı çıkarken alt kapıyı kapadığını duydu.

XVI

1832 İngiliz Modasına Uygun Bir Ezgiyle Söylenen Şarkıyla Yeniden Karşılaşılıyor

Marius yatağına oturdu. Saat beş buçuk olmalıydı. Olup biteceklere sadece yarım saat kalmıştı. Karanlıktaki bir saatin tik takları gibi, kendi damarlarının attığını duyuyordu. Şu an karanlıkta yol alan o çifte harekâtı düşündü, suç bir yandan, adalet diğer yandan ilerliyordu. Korkmasa da, yaşanacak olayları düşündüğünde içi ürperiyordu. Aniden şaşırtıcı bir serüvenin baskınına uğrayan herkes gibi o günün tamamı ona bir rüya gibi görünüyor, bir kâbusun pençesinde olmadığını anlamak için yeleğinin cebindeki iki çelik tabancanın soğukluğunu hissetme ihtiyacı duyuyordu.

Kar durmuştu; giderek daha da aydınlanan ay bulutların arasından çıkıyor ve yerdeki karın beyaz yansımasına karışan solgun ışığı odaya alacakaranlık yayıyordu.

Jondrette'in odasında ışık yanıyordu. Marius duvardaki deliğin kana benzeyen kırmızı bir aydınlıkla parıldadığını görüyordu.

Bu ışığın bir mumdan yayılması mümkün değildi. Zaten, Jondrettelerde hiçbir hareketlilik yoktu, kimse kımıldamıyor, kimse konuşmuyor, tek bir soluk bile duyulmuyordu, yan odaya buz gibi ve derin bir sessizlik hâkimdi ve bu ışık olmasa insan kendini bir mezarın kenarında hissedebilirdi.

Marius yavaşça çıkardığı çizmelerini yatağın altına itti.

Birkaç dakika sonra, Marius alt kapının menteşeleri üzerinde hareket ettiğini, hızlı adımların merdiveni hızla çıkıp koridoru geçtiğini ve odanın kapısının büyük bir gürültüyle açıldığını duydu.

Aniden sesler yükseldi. Tüm aile odadaydı. Sadece ev sahibinin yokluğunda tıpkı başlarında anneleri olmayan kurt yavruları gibi susuyorlardı.

— Benim, dedi.

— İyi akşamlar babacık, diye bağrıştı kızlar.

— Neler oldu? diye sordu anne.

— Her şey yolunda, diye karşılık verdi Jondrette, ama ayaklarım fena üşüdü. Güzel giyinmişsin. Güven telkin etmen gerekiyor.

— Çıkmaya hazırım.

— Sana söylediğim hiçbir şeyi unutmayacaksın! Dediklerimin hepsini yapacak mısın?

— Merak etme.

— Bir de... dedi Jondrette ama sözlerini bitirmedi.

Marius onun masanın üzerine ağır bir şeyi, muhtemelen satın aldığı makası koyduğunu duydu.

— Ah şu işe bakın, dedi Jondrette, burada yemek mi yendi?

— Evet, dedi anne, üç patates ve tuz vardı. Onları ateşte pişirdim.

— Tamam, dedi Jondrette, sizi yarın akşam yemeğine götüreceğim. Mönüde ördek ve garnitürler olacak. Krallar gibi yemek yiyeceksiniz!

Sonra sesini alçaltarak ekledi:

— Fare kapanı açıldı. Kediler bekliyor.

Sesini biraz daha alçalttı:

— Şunu ateşe koy.

Marius bir maşayla ya da demir bir aletle itelenen kömürlerin çıtırtısını duydu.

— Gürültü yapmamaları için kapının menteşelerini yağladın mı?

— Evet.

— Saat kaç?

— Altıya geliyor. Biraz önce Saint-Médard'ın çanları beş buçuğu çaldı.

— Lanet olsun! dedi Jondrette, kızların nöbet tutması gerekiyor. Gelin buraya, beni dinleyin.

Bir fısıldaşma oldu.

Jondrette'in sesi daha da yükseldi:

— Burgon gitti mi?

— Evet, dedi anne.

— Komşunun evde olmadığından emin misin?

Gündüz geri dönmedi, hem bildiğin gibi şimdi yemek saati.

— Emin misin?

— Eminim.

— Olsun, diye karşılık verdi Jondrette, gidip bir bakmanın zararı yok. Kızım mumu al da bir bak.

Kendini ellerinin ve dizlerinin üzerine bırakan Marius sessizce yatağın altına süründü.

Orada iyice büzüştüğü sırada kapının yarıklarındaki ışığı fark etti.

— Baba, çıkmış.

Marius büyük kızın sesini tanıdı.

— İçeri girdin mi?

— Hayır, ama anahtar kapının üzerinde durduğuna göre çıkmış olmalı.

— Sen yine de içeri gir, diye bağırdı babası.

Kapı açıldığında, Marius büyük kızın elindeki mumla içeri girdiğini gördü. Sabahkinden farksızdı, sadece bu aydınlıkta daha ürkütücü görünüyordu.

Doğrudan yatağa doğru yürüdüğünde Marius tasvir edilemez bir endişe yaşadı, ama yatağın yanında duvara çivilenmiş bir ayna vardı ve kız ona doğru ilerliyordu. Ayaklarının ucunda doğrulup aynada kendine baktı. Yan odadan demir sesleri geliyordu.

Elinin içiyle saçlarını düzeltip gülümsedi ve mezardan gelen boğuk sesiyle mırıldanmaya başladı:

Aşkımız bir hafta sürdü tam
Nasıl mutlu anlar yaşadık o zaman!
İki âşık bir hafta birbirine tapınan!
Aşkımız sonsuza dek sürmeliydi!
Aşkımız sonsuza dek sürmeliydi!

Bu arada Marius titriyor, kızın soluk alışverişini duyacağından korkuyordu.

Pencereye yönelen kız dışarı bakıp yarı deli bir ifadeyle kendi kendine yüksek sesle söylendi:

— Paris beyaz gömlek giydiğinde ne kadar çirkinleşiyor!

Aynaya geri dönüp kendine önden ve profilden bakarken birkaç mimik yaptı.

— Hey! diye bağırdı babası, ne yapıyorsun orada?

— Yatağın ve masanın altına bakıyorum, diye yanıtladı saçlarını düzeltmeye devam ederken, burada kimse yok.

— Ahmak! diye gürledi babası. Hemen buraya gel! Kaybedecek zamanımız yok.

— Geliyorum! Geliyorum! Bu evde hiçbir şeye ayıracak zaman yok!

Mırıldandı:

Beni terk ediyorsunuz giderken şan kazanmaya
Hüzünlü yüreğim takip edecek sizi her adımınızda

Aynaya son bir bakış yönelttikten sonra kapıyı kapayıp dışarı çıktı.

Marius az sonra kızların koridorda yürüyen çıplak ayaklarının sesini ve Jondrette'in haykırışını duydu:

— Çok dikkatli olun! Biriniz şehir kapısı tarafında, biriniz Petit-Banquier Sokağı tarafında durun. Gözünüzü evin kapısından bir an için bile ayırmayın ve bir şey gördüğünüzde hemen buraya gelin! Koşa koşa! Yanınızda anahtar var.

Büyük kız homurdandı:

— Karda çıplak ayakla nöbet tutmak!

— Yarın bokböceği rengindeki ipeklerle süslü çizmeleriniz olacak!

Merdiveni inmelerinden birkaç saniye sonra alt kapının kapanmasıyla dışarı çıktılar.

Evde Marius, Jondrettelerden ve muhtemelen Marius'ün boş odanın kapısından hayal meyal gördüğü o gizemli yaratıklardan başka kimse yoktu.

XVII

Marius'ün Verdiği Beş Frankın Harcanışı

Marius rasathanesindeki yerini almasının zamanının geldiğine karar verdi. Yaşının verdiği çeviklikle bir hamlede konsolun üzerine çıkıp gözünü deliğe yasladı.

Baktı.

Jondrettelerin odasının garip bir görünümü vardı ve Marius fark ettiği tuhaf aydınlığın nedenini anlamıştı. Aslında odayı aydınlatan kararmış bir şamdanın üzerinde yanan mum değildi. Odanın tamamı yanan kömürle dolu şömineye yerleştirilmiş büyük sac bir mangaldan yayılan ışıkla aydınlanıyordu. Jondrette'in karısı mangalı gündüzden hazırlamıştı. Harlı kömür ateşinin üzerindeki mangal

kıpkızıldı, dans eden mavi bir alev Jondrette'in Pierre-Lombard Sokağı'ndan satın aldığı makasın korların içinde kızıllaştığının seçilmesine yardımcı oluyordu. Kapının kenarındaki köşede belli bir amaç için kullanılacağı anlaşılan bir demir ve bir de ip yığını görülüyordu. Tüm bunlar, nasıl bir tuzak hazırlandığını bilmeyen birinin zihninde çok kasvetli ve çok sıradan bir düşünce uyandırabilirdi. Bu şekilde aydınlanan oda cehennemin ağzından çok bir demirhaneye benzese de, Jondrette bu ışıkta bir demirciden çok iblisi andırıyordu.

Kor, masanın üzerindeki mumun mangala yakın tarafından erimesine neden olacak kadar sıcaktı. Haydut Cartouche'a dönüşmüş Diyojen'e layık eski bakır bir fener şöminenin üzerinde duruyordu.

Şöminenin içindeki neredeyse sönmüş kütüklerin yanında duran mangalın dumanı borudan dışarı çıktığı için koku yaymıyordu.

Pencerenin dört bölmesinden içeri girerek alev rengi odaya beyazlığını katan ay, şu önemli anda bile düşlere dalmış olan Marius'ün şair ruhunda, yeryüzünün biçimsiz hayallerine karışmış bir gökyüzü izlenimini bırakıyordu.

Kırık camdan içeri giren esintiler kömürün kokusunun dağılmasına yardımcı oluyordu.

Gorbeau viranesi hakkında söylediklerimiz hatırlanırsa, Jondrette'in ininin bir şiddet olayının sahnelenmesi ve bir suçun gizlenmesi için biçilmiş kaftan olduğu söylenebilirdi. Burası Paris'in en ıssız bulvarının en yalıtılmış evinin en arka odasıydı ve henüz ne olduğu bilinmiyorsa pusu kurmanın ne olduğu bu odada keşfedilebilirdi.

Evin genişliği ve bir yığın boş oda bu mezbeleliği bulvardan ayırıyordu ve odadaki tek pencere duvarlar ve çitlerle çevrili boş bir araziye bakıyordu.

Hasırı sökülmüş iskemlesine oturan Jondrette piposunu tüttürüyor, karısı alçak sesle ona bir şeyler söylüyordu.

Marius'ün yerinde Courfeyrac, yani gülmek için her fırsattan yararlanan adamlardan biri olsaydı Jondrette'in karısının görüntüsü karşısında kahkahalara boğulurdu. Başında X.Charles'ın taç giyme törenindeki çavuşların tüylü şapkalarına benzeyen siyah bir şapka vardı, yün eteğinin üzerine İskoç kumaşından bir şal bağlamış, ayağına sabah kızının bir daha giymeyeceğini söylediği erkek ayakkabılarını geçirmişti. İşte Jondrette'in *Güzel! Giyinmişsin! Güven telkin etmen gerekiyor!* demesine neden olan kıyafetler bunlardı.

Jondrette'e gelince, M. Leblanc'ın kendisine verdiği üzerine bol gelen yeni redingotu çıkarmamıştı ve redingotla pantolonunun kontrastı Courfeyrac'ın ideal şair portresini sergilemeye devam ediyordu.

Aniden Jondrette sesini yükseltti:

— Şimdi aklıma geldi! Bu havada arabayla gelecek. Fenerini yakıp aşağıya in. Alt kapının arkasında bekleyeceksin. Arabanın durduğunu duyduğunda, kapıyı açıp merdivende ve koridorda yolunu aydınlatacaksın ve odaya girdiğinde hemen aşağı inip arabacıyı göndereceksin.

— Ya para? diye sordu kadın.

Cebini karıştıran Jondrette beş frankı ona verdi.

— Bunu nereden buldun?

— Bu sabah komşu verdi, dedi Jondrette saygın bir ifadeyle.

Ve ekledi:

— Buraya iki iskemle lazım.

— Neden?

— Oturmak için.

Jondrette'in karısının sakin bir şekilde verdiği şu yanıt karşısında Marius'ün içi titredi:

— Tamam! Komşununkileri alırım.

Ve kapıyı hızla açıp koridora çıktı.

Marius'ün konsoldan inip yatağın altına gizlenecek zamanı yoktu.

— Mumu al, diye bağırdı Jondrette.

— Gerek yok, işimi zorlaştırır, iki iskemle getireceğim, zaten ay ışığı var.

Marius Jondrette'in karısının ağır elinin karanlıkta anahtarı yokladığını duyuyordu. Kapının açılmasıyla afallamış bir halde olduğu yerde donakaldı.

Jondrette'in karısı içeri girdi.

Aralarından ay ışığının sızdığı çatı penceresinin kanatlarının biri Marius'ün sırtını yasladığı duvarı hiç görünmeyeceği şekilde gölgeliyordu.

Gözlerini yukarı kaldıran Jondrette'in karısı, Marius'ün iki iskemlesini aldıktan sonra kapıyı gürültüyle kapayarak dışarı çıktı.

— İşte iskemleleri getirdim.

— Feneri alıp hemen aşağı in, dedi kocası.

Kadın aceleyle aşağı indiğinde odada tek başına kalan Jondrette iskemleleri masanın iki yanına yerleştirdikten sonra korun içindeki makası ters çevirdi ve şöminenin önüne mangalı gizleyen bir paravan koyup ip yığınlarının durduğu köşeye gitti. Marius o zaman biçimsiz bir ip yığını sandığı şeyin tahta basamaklı, iki ucu kancalı bir merdiven olduğunu anladı.

Sabah Jondrette'in odasında bulunmayan bu merdiven ve kapının arkasındaki demir yığınlarının arasındaki birkaç demir alet hiç kuşkusuz öğleden sonra, Marius dışarıdayken getirilmişti.

— Bunlar kesercinin aletleri, diye düşündü Marius.

Marius bu konuda biraz daha bilgili olsaydı, keserci aleti sandığı şeylerin kilitleri zorlamaya ya da kapıları açmaya ve demir parçalarını kesip koparmaya yarayan aletler olduğunu anlayacaktı. Hırsızlar bu iki uğursuz aletler silsilesinin ilkini *yumurcak*, diğerini *tırpan* olarak adlandırıyorlardı.

Şömine ve yanında iki iskemle duran masa Marius'ün tam karşısındaydı. Mangal gizlendiği için odayı sadece

mum ışığı aydınlatıyor, masanın ya da şöminenin üzerindeki en küçük eşya bile büyük bir gölge oluşturuyordu. Ağzı kırık bir testi duvarın yarısını karanlığa gömüyordu. Tasvir edilemeyecek ölçüde iğrenç ve tehditkâr bir dinginliğin hâkim olduğu bu odada korkunç bir şeylerin gerçekleşeceği hissediliyordu.

Zihni piposunun söndüğünü fark etmeyecek kadar meşgul olan Jondrette yeniden iskemlesine oturdu. Mumun ışığı yüzünün vahşi ve keskin çıkıntılarını belirginleştiriyordu. Kasvetli bir iç monoloğun son tavsiyelerine karşılık veriyormuş gibi kaşlarını çatıyor, sağ elini sert hamlelerle oynatıyordu. Kendi kendine verdiği bu muğlak cevapların birinde masanın çekmecesini hızla çekip içinde saklı duran uzun bıçağın keskinliğini tırnağıyla kontrol etti. Ardından bıçağı içine bıraktığı çekmeceyi itti.

Marius de sağ cebindeki silahı çıkarıp emniyetini açtı.

Emniyeti açtığı sırada net duyulan tok bir ses çıktı.

İçi titreyen Jondrette iskemlesinde hafifçe doğruldu.

— Kim var orada? diye bağırdı.

Marius soluğunu tuttu. Bir süre etrafını dinleyen Jondrette gülmeye başladı:

— Ne ahmağım! Çitler gıcırdıyor.

Marius tabancayı elinde tuttu.

XVIII

Marius'ün İki İskemlesi Karşı Karşıya

Aniden bir çanın uzaktan duyulan melankolik vuruşu camları titretti. Saint-Médard Kilisesi'nin çanı saat altıyı vuruyordu.

Jondrette her çan sesine başını sallayarak eşlik etti. Altıncı çan çalarken parmaklarıyla mumu söndürdü.

Ardından odada dolaşıp koridoru dinlemeye başladı, bir tur daha atıp yeniden koridoru dinledi.

— Yeter ki gelsin! diye homurdandı; sonra yeniden iskemlesine oturdu.

İskemleye yeniden oturduğu sırada kapı açıldı.

Elinde tuttuğu hırsız fenerinin deliklerinden birinden sızan ışıkla koridorda beliren karısının yüzünde şirin görünmeye çalışan iğrenç bir ifade vardı.

— Girin mösyö, dedi.

— Hoş geldiniz iyiliksever mösyö, diye ekledi hızla ayağa kalkan Jondrette.

İçeri giren M. Leblanc'ın yüzünde saygı uyandıracak bir dinginlik vardı.

Masanın üzerine dört altın bıraktı.

— Mösyö Fabantou, dedi, işte kiranız ve temel ihtiyaçlarınız için gerekli olan para. Diğer gereksinimlerinizi konuşuruz.

— Tanrı sizden razı olsun, cömert velinimetim! diyen Jondrette hızla karısına yaklaştı.

— Arabayı gönder!

Kocası M. Leblanc'ı övgülerle selamlayıp iskemleye oturmasını söylerken kadın sıvıştı. Birazdan geri dönüp kocasının kulağına alçak sesle:

— Tamam yolladım, dedi.

Sabahtan beri aralıksız yağan karın kalınlığı arabanın gelişinin olduğu gibi gidişinin de duyulmasına izin vermemişti.

Bu arada M. Leblanc iskemleye oturdu.

Jondrette de tam karşısındaki iskemleye ilişti.

Şimdi, okuyucunun gelişecek olaylar hakkında bir fikir sahibi olabilmesi için zihninde canlandırması gerekenleri sıralayalım. Buz gibi bir gece, Salpêtrière'in karla kaplanmış, ay ışığında devasa kefenler gibi görünen tek tük binaları, sağda solda kasvetli bulvarları kızıllaştıran sokak lambaları, uzun karaağaç dizileri, bir çeyrek fersah ötesinden bile kim-

senin geçmediği Gorbeau viranesinin derin sessizliği, gece ve dehşet, Jondrette'in ıssız karanlıkların ortasındaki evin en arkasındaki geniş odası ve bu odada masanın bir yanına sakince oturmuş M. Leblanc ve hemen karşısında güleç ve ürkütücü yüzüyle Jondrette, bir köşede dişi kurt Jondrette ve duvarın arkasında görünmeden ayakta duran, tek bir sözü, tek bir hareketi bile kaçırmadan elindeki tabancasıyla pusuda bekleyen Marius.

İçi hafifçe ürperse de hiçbir endişe duymayan Marius tabancasının kabzasını sıktıkça içinin rahatladığını hissediyor, kendi kendine, "Zamanı gelince bu sefil herifin işini bitireceğim," diyordu.

Polisin yakınlarda bir yerlerde pusuda beklediğini ve kararlaştırıldığı gibi silah sesini duyunca olaya müdahale edeceğini düşünüyordu.

Zaten Jondrette ve M. Leblanc'ın çetin geçeceği belli olan bu karşılaşmalarının bilmesi gereken her şeyin üzerindeki sis perdesini aralayacağını umuyordu.

XIX

Zihnin Karanlık Derinliklere Dalması

M. Leblanc yerine oturur oturmaz gözlerini boş duran yataklara çevirdi.

— Eli yaralanan zavallı küçük kız nasıl?

— Çok kötü, diye karşılık verdi Jondrette hüzünlü ve minnettar bir gülümsemeyle, çok kötü saygıdeğer mösyö. Ablası onu pansuman için Bourbe Caddesi'ne götürdü. Birazdan geri dönecekler.

— Madam Fabantou daha iyi görünüyor, diye devam etti, kapının önünde çıkışı tutarmış gibi ayakta duran ve kendisini tehdit dolu bakışlarla süzen kadının garip kılığına bakarken.

— Aslında ölmek üzere, dedi Jondrette. Ama ne yapabiliriz mösyö? Bu kadın çok cefakârdır! Kadın değil âdeta bir sığır.

Bu iltifattan etkilenen karısı gururu okşanmış bir büyükbaş hayvan gibi kırıtarak haykırdı:

— Bana karşı hep iyi davrandın Mösyö Jondrette!

— Jondrette mi? dedi M. Leblanc, isminizin Fabantou olduğunu sanıyordum.

— Lakabım Jondrette! diye yanıtladı hemen kocası. Sanatçıların takma adları olur!

Ve karısına M. Leblanc'a fark ettirmeden tehditkâr bir bakış yönelten Jondrette yapmacık ve gönül alıcı bir ses tonuyla devam etti:

— Ah! Bu zavallı sevgilim ve ben her zaman iyi bir çift olduk! Bu da olmasa geriye ne kalır? Saygıdeğer mösyö, çok perişan bir durumdayız! Kolumuz var, yüreğimiz var, iş yok! Hükümet bu işleri nasıl düzenliyor bilmiyorum, ama şerefim üzerine yemin ederim ki, Jakoben değilim mösyö, demokrat değilim, kimsenin kötülüğünü istemem, ama bakan olsaydım, sizi temin ederim ki işleri farklı bir şekilde yoluna koyardım. Bakın, örneğin kızlarıma mukavvacılık mesleğini öğretmek istedim. Bana "Ne, o da bir meslek mi?" diyeceksiniz. Evet! Bir meslek! Basit bir meslek! Ekmek parası için! Saygıdeğer hamim, ne sefil hallere düştük! Ne yazık! Refah içinde yaşadığımız dönemden geriye tek bir tablo kaldı, benim için çok değerli olsa da satmam gerek, çünkü geçinmek için para lazım! Dediğim gibi, geçinmek için para lazım!

Jondrette yüzündeki bilge ve düşünceli ifadeyi hiç etkilemeyen karmakarışık sözler ederken, gözlerini odada gezdiren Marius bir köşede daha önce görmediği bir adamı fark etti. Kapının menteşelerinin gıcırdamasının duyulmayacağı ölçüde sessizce içeri girmiş olan bu adamın üzerinde eski, yıpranmış, lekeli, yırtık, her kıvrımında birer delik görülen mor bir yün yelek, pamuklu kadife bir pantolon, ayakların-

da ise tahta bir pabuç vardı, gömleği yoktu, boynu, dövmeli kolları çıplaktı ve yüzü kömür karasına bulanmıştı. Sessizce en yakındaki yatağın üzerine oturup kollarını kavuşturmuştu ve Jondrette'in karısının arkasında durduğu için kolayca fark edilmiyordu.

Bakışları mıknatıs gibi çeken o içgüdü sayesinde M. Leblanc da Marius'le neredeyse aynı anda gözlerini o tarafa çevirdi. Şaşkınlığını belli eden bakışı Jondrette'in gözünden kaçmadı.

— Ah! Anlıyorum! diye haykırdı düğmelerini keyifle ilikleyen Jondrette, redingotunuza bakıyorsunuz, değil mi? İnanın üzerime tam oturdu, bana çok yakıştı!

— O adam da kim? diye sordu M. Leblanc.

— O mu? Bizim komşu. Size ona aldırmayın.

Komşunun görüntüsü garipti. Yine de, Saint-Marceau kenar mahallesinde kimyevi maddeler üreten birçok imalathane olduğundan işçilerin çoğunun yüzü bu şekilde karaydı. Zaten M. Leblanc'ın tüm benliğinde içtenliğini ve yürekliliğini belli eden bir güven vardı.

— Pardon Mösyö Fabantou, ne diyordunuz?

— Çok değerli velinimetim, dedi dirseklerini masaya yaslayıp M. Leblanc'ı boa yılanınkileri andıran sabit ve müşfik bakışlarla izleyen Jondrette, size satmam gereken bir tablom olduğunu söylüyordum.

Kapının hafifçe kapanmasıyla ikinci bir adam içeri girip yatağın üstüne oturdu. Onun da diğeri gibi kolları çıplaktı ve yüzünde mürekkep ya da kurum karası vardı.

Odaya âdeta yılan gibi süzülerek girse de, bu adam da M. Leblanc'ın gözünden kaçmamıştı.

— Ona aldırmayın, dedi Jondrette. Bizim evin çocukları. Size elimde değerli bir tablo olduğunu söylüyordum... İşte bakın mösyö.

Ayağa kalkıp daha önce sözünü ettiğimiz duvara dayalı panoya doğru yürüdü ve tersini çevirip yeniden duvara

yasladı. Gerçekten de, mumun belli belirsiz aydınlattığı bir tabloya benziyordu. Jondrette tabloyla kendisi arasında durduğu için Marius hiçbir şey göremiyor, sadece hayal meyal kabaca karalanmış bir şeyleri, panayır çadırı bezinin üzerine sırıtan çiğ renklerle boyanmış bir adam resmini seçebiliyordu.

— Bu da nesi? diye sordu M. Leblanc.

Jondrette haykırdı:

— Bir üstadın çok değerli bir tablosu saygıdeğer hamim! Onu iki kızım kadar seviyorum, bana eski günlerimi hatırlatıyor! Ama size söylediğim gibi bu perişan halimden dolayı onu satmak zorundayım.

Tabloyu inceleyen M. Leblanc kâh bir tesadüf eseri, kâh da içini kaplamaya başlayan hafif bir endişenin etkisiyle bakışlarını odanın dibine yöneltti. Şimdi orada üçü yatağın üzerinde oturan, biri kapının önünde ayakta duran, kolları çıplak, yüzleri karaya bürünmüş bir halde hiç kımıldamadan bekleyen dört adam vardı. Yatağın üzerindekilerden biri sırtını duvara yaslamış, gözlerini kapatmıştı ve âdeta uyur gibiydi. Bu yaşlıca adamın karalara bulanmış yüzünün üzerindeki beyaz saçları dehşet vericiydi. Diğer ikisi genç görünüyorlardı; biri sakallı diğeri uzun saçlıydı. Hiçbirinin ayakkabısı yoktu, çorabı olmayanlar da yalınayaktı.

Jondrette M. Leblanc'nın gözlerini bu adamlara diktiğini fark etti.

— Onlar yakında oturan dostlarımız, dedi. Ocakçı olduklarından kömürün içinde çalışıyorlar, yüzleri bu yüzden siyah. Siz onlara aldırmayın iyiliksever hamim, ama tablomu satın alın. Yoksulluğuma merhamet edin. Size pahalıya satmayacağım. Sizce ne kadar eder?

— Ama, dedi bakışlarını Jondrette'e sabitleyip temkinli bir ifadeyle, bu bir meyhane tabelası, ancak üç frank eder.

Jondrette yumuşak bir sesle karşılık verdi:

— Cüzdanınız yanınızda mı? Üç bin frankla yetineceğim.

Ayağa kalkan M. Leblanc sırtını duvara yaslayıp bakışlarıyla odayı hızla taradı. Solunda, pencere tarafında Jondrette, sağında, kapının yanında dört adam vardı. Dört adam hiç kımıldamadan onu görmüyorlarmış gibi duruyorlardı; yakınan bir edayla yeniden konuşmaya başlayan Jondrette boş boş bakıyor ve sesine M. Leblanc'ın karşısında hâlâ sefaletten çıldırmış bir adam olduğunu sanacak ölçüde dokunaklı bir ifade katıyordu:

— Değerli velinimetim, tablomu satın almazsanız kendimi nehre atmaktan başka hiç çarem kalmayacak. Kızlarıma hediyelik eşyalar için mukavva kutular hazırlamayı öğretmek istediğimi düşünüyorum da, ama mümkün mü? Camların yere düşmemesi için altında tahta bir bölme bulunan bir masa, özel bir fırın, yapışkanın tahta, kâğıt ya da kumaş kullanırken farklı kıvamlarda olması için üç gözlü bir kap, kartonu kesmek için bir falçata, bir kalıp, çelikleri çivilemek için bir çekiç, fırçalar, daha ne bileyim envaiçeşit malzeme gerek! Ve tüm bunlar günde on dört saat çalışıp seksen santim kazanmak için! Ve her kutu işçilerin elinden on üç kere geçiyor! Ya kâğıdı nemlendirmek! Üstelik hiç leke bırakmadan! Ya yapışkanın sıcaklığını ayarlamak! Lanet olsun! Size söylüyorum! Günde seksen santim için! Bu şekilde nasıl yaşanır?

Jondrette konuşurken kendisini gözlemleyen M. Leblanc'a bakmıyordu. M. Leblanc'ın gözleri Jondrette'te, Jondrette'in gözleri kapıdaydı. Soluk soluğa kalmış olan Marius'ün bakışları ikisinin arasında gidip geliyordu. M. Leblanc kendine "Ahmağın biri mi bu?" diye sorarmış gibi görünüyordu. Jondrette her türden riyakârlığı deneyerek yalvaran tavırlarla iki üç kez daha tekrar etti: "Kendimi nehre atmaktan başka çarem yok! Geçen gün Austerlitz Köprüsü'nde nehre doğru üç basamak aşağı indim!"

Aniden sönmüş gözbebekleri iğrenç bir parıltıyla aydınlandı. Bu ufak tefek adam dikilip ürkütücü bir ifadeyle M.

Leblanc'a doğru bir adım attı ve gök gürültüsünü andıran bir sesle haykırdı:

— Bütün bunlar umurumda değil! Beni tanıdınız mı?

XX

Tuzak

Odanın kapısının aniden açılmasıyla yüzlerine siyah kâğıt maske takmış mavi gömlekli üç adam içeri girdi. Sıska olan ilk adamın elinde kalın bir demir çubuk vardı, iriyarı olan ikincisi sığırları öldürmeye yarayan bir topuzun sapını ortasından tutuyordu. İlkinden daha toplu, ikincisinden daha zayıf görünen geniş omuzlu üçüncüsünün avucunda bir hapishane kapısından çalınmış kocaman bir anahtar vardı.

Jondrette sanki bu adamların gelmelerini beklermiş gibi görünüyordu. Elinde demir çubuk olan sıska adamla aralarında hızlı bir konuşma geçti.

— Her şey hazır mı?

— Evet.

— Montparnasse nerede?

— Yakışıklı delikanlı kızınla konuşmak için durdu.

— Hangisiyle?

— Büyük kızınla.

— Aşağıda bir araba var mı?

— Evet.

— Atlar koşuldu mu?

— Koşuldu.

— Atlar sağlam mı?

— Muhteşem.

— Beklemesini söylediğim yerde bekliyor mu?

— Evet.

— Güzel, dedi Jondrette.

Yüzünün rengi solan M. Leblanc etrafındaki her şeyi nereye düştüğünü anlayan biri gibi dikkatle inceliyor ve etrafını çevreleyenlerin üzerinde teker teker gezdirdiği başı boynunun üzerinde dikkatli ve şaşkın bir ifadeyle hareket ediyordu, yine de hiç de korkmuşa benzer bir hali yoktu. Gayriihtiyari olarak önündeki masayı bir siper haline getiren ve az önce kendi halinde yaşlı bir adam gibi görünen bu adam bir anda âdeta bir herküle dönüşmüş ve güçlü yumruğunu ürkütücü ve şaşırtıcı bir hamleyle iskemlesinin arkalığına dayamıştı.

Böyle tehlikeli bir durum karşısında soğukkanlı ve yürekli bir tavır sergileyen bu yaşlı adam iyi oldukları kadar yeri geldiğinde kolayca yürekli olduklarını da belli eden kişilerden biriydi. Sevdiğimiz insanın babası bize asla yabancı değildir. Marius hiç tanımadığı bu adamla gurur duydu.

Jondrette'in *ocakçı* olduklarını söylediği üç adamdan biri demir yığınları arasından büyük bir budama makası, diğeri bir levye, üçüncüsü ise bir çekiç alıp hiçbir şey söylemeden kapının önüne dizildiler. Yaşlı olan hâlâ yatağın üzerindeydi ve sadece gözlerini açmıştı. Jondrette'in karısı da onun yanına oturmuştu.

Birkaç saniye sonra ateş etmesi gerekeceğini düşünen Marius sağ elini tetiği çekmeye hazır bir halde koridor tarafındaki tavana doğru yöneltti.

Elinde demir çubuk tutan adamla konuşmasını bitiren Jondrette yeniden M. Leblanc'a dönüp bastırmaya çalıştığı iğrenç bir gülümsemenin eşliğinde sorusunu tekrarladı:

— Demek beni tanımıyorsunuz?

Yüzüne bakan M. Leblanc karşılık verdi:

— Hayır.

Bunun üzerine masanın yanına gelen Jondrette muma doğru eğilip kollarını kavuştururken vahşi ve kemikli çenesini M. Leblanc'ın dingin yüzüne yaklaştırdı, ısırmaya hazırlanan yırtıcı bir hayvan gibi M. Leblanc'ın kendisini geriye doğru itemeyeceği bir mesafeye kadar yaklaşıp bağırdı:

— Adım Fabantou değil, Jondrette de değil, ismim Thénardier! Montfermeil'deki hancıyım! Anladınız mı? Thénardier! Şimdi beni tanıdınız mı?

Alnına hafif bir öfkenin algılanamaz kızıllığı yayılan M. Leblanc titremeyen ve yükselmeyen sesi ve her zamanki soğukkanlılığıyla cevap verdi:

— Yine hatırlamadım.

Marius bu son yanıtı duymadı. Onu bu karanlığın ortasında görenler o afallamış, yıldırım çarpmışa dönmüş haline tanık olabilirlerdi. Jondrette'in *İsmim Thénardier* dediği anda tüm bedeni titremiş, yüreğini delen bir kılıcın soğukluğunu hissederek duvara yaslanmıştı. Ardından ateş etmeye hazırlanan sağ kolu hafifçe aşağı inmiş, Jondrette'in, "Anladınız mı, adım Thénardier?" diye adını tekrarladığı sırada parmakları silahı az kalsın yere düşürecek ölçüde çözülmüştü. Kimliğini açıklayan Jondrette M. Leblanc'da hiçbir etki uyandırmamış, ama Marius'ü altüst etmişti. M. Leblanc'ın umursamazmış gibi göründüğü bu Thénardier ismini Marius hemen hatırlamıştı. Anımsanacağı gibi babasının vasiyetinde yer aldığı için yüreğinin üzerinde taşıdığı bu ismi, babasının şu tavsiyesini hafızasına kazımıştı: "Thénardier adlı bir çavuş hayatımı kurtardı. Oğlum bu adamla karşılaşırsa ona elinden gelen iyiliği yapsın." Yüreğinde bir ukte haline gelen bu isim zihninde babasının hayaline karışmıştı. Nasıl olurdu! Uzun zamandır boşuna bir çabayla aradığı o Thénardier, Montfermeilli o hancı bu adam mıydı? Nihayet onu bulmuştu, ama hangi koşullar altında? Babasının hayatını kurtaran kişi bir eşkıyaydı! Marius'ün kendini adamak için yanıp tutuştuğu bu adam canavarın biriydi! Albay Pontmercy'yi kurtaran adam Marius'ün şu anda nereye varacağını bilemediği ama bir cinayete benzeyen bir planın hazırlayıcısıydı! Ulu Tanrı, hem de öldüreceği kişi kimdi! Bu ne bahtsızlık, kaderin ne acı bir oyunuydu! Babası mezarının dibinden ona Thénardier'ye elinden gelen yardımı yapmasını söylüyordu,

Marius dört yıldan beri babasının bu talimatını yerine getirmekten başka bir şey düşünmemişti ve bir haydudu suç işleyeceği sırada adalete teslim etmek üzereyken kader ona "İşte Thénardier!" diye bağırıyordu. Waterloo'nun kutsal savaş alanında, mermi ve gülle yağmurları arasında babasını kurtaran adama nihayet borcunu ödeyecekti, hem de onu giyotine göndererek! Kendi kendine bir gün Thénardier ile karşılaşırsa onun ayaklarına kapanacağına söz vermişti ve şimdi onu bulduğu anda kendi elleriyle cellada teslim ediyordu! Babası ona, "Thénardier'ye yardım et!" diye sesleniyor, o ise bu ilahi ve hayran olunası sese Thénardier'nin başını ezerek karşılık veriyordu! Mezardaki babasına onu canı pahasına kurtaran adamın Saint-Jacques Meydanı'nda, hem de kendisi sayesinde infaz edilişini izletmek, babasının kendi eliyle yazdığı vasiyeti uzun süre göğsünde taşıdıktan sonra şimdi onun son arzusunun tam tersini yapmak ne büyük bir yıkımdı! Ama diğer yandan, tanık olduğu bu tuzağa müdahale etmemek, kurbanı mahkûm edip katili aklamak mümkün müydü? Böyle sefil bir herife minnet duyulabilir miydi? Marius'ün dört yıllık düşünceleri bu beklenmedik darbe karşısında allak bullak olmuştu. Titriyordu. Her şey vereceği karara bağlıydı. Gözlerinin önünde hareket eden insanların kaderlerini onlar farkında olmadan elinde tutuyordu. Silahı ateşlerse M. Leblanc kurtulacak, Thénardier'nin işi bitecekti, ateşlemezse M. Leblanc mahvolacak ve kimbilir belki de Thénardier yakalanmadan işin içinden sıyrılacaktı. Birine yardım edip diğerinin mahvına sebep olmak! Her hâlükârda vicdan azabı çekecekti. Ne yapmalı, nasıl bir karar almalıydı? En değerli hatıralara, kendi kendine aldığı onca kesin karara, en kutsal göreve, babasının vasiyetine ihanet etmek ya da bir suçun işlenmesine seyirci kalmak! Bir yandan "Ursule'ünün" kendisine babası için yalvardığını, diğer yandan albayın kendisine Thénardier'ye yardım etmesi için seslendiğini duyar gibi oluyor, çıldıracağını sanıyor,

dizlerinin çözüldüğünü hissediyordu. Gözlerinin önündeki olaylar hızla geliştiği için iyice düşünüp taşınacak zamanı yoktu. Denetimi altında tuttuğunu sandığı bu kasırga şimdi onu sürüklüyordu. Bir an bayılacakmış gibi oldu.

Bu arada, artık adını Thénardier olarak anacağımız adam kendinden geçmiş ve muhteşem bir zafer kazanmış bir edayla masanın yanında gidip geliyordu.

Avucunun içine aldığı mumu az kalsın fitili kopacak ve parafini duvara sıçrayacak kadar sert bir şekilde şöminenin üzerine koydu.

Ardından ürkütücü bir ifadeyle M. Leblanc'a dönüp tükürükler saçarak:

— Dağlama, haşlama, buğulama! Kanat ızgara! diye bağırdı.

Öfkeyle yeniden yürümeye başlarken haykırdı:

— Ah! Sizi nihayet ele geçirdim sayın iyiliksever mösyö! Üstü başı dökülen milyoner mösyö! Bebekler hediye eden mösyö! Budala moruk! Ah! Beni tanımıyorsunuz, öyle mi? demek sekiz yıl önce 1823'ün Noel gecesi Montfermeil'deki hanıma gelip Fantine'in kızı Çayırkuşunu benden alan siz değildiniz! Üzerine sarı bir redingot giyip bu sabahki gibi elinde eski püskü giysilerle dolu bir paket getiren siz değildiniz! Kadın söylesene! Yoksa evlere yünlü çoraplarla dolu paketler götürmek gibi bir takıntısı mı var? İyiliksever moruk canın cehenneme! Milyoner mösyö yoksa tuhafiyeci misiniz? Yoksullara dükkânınızdaki eski giysileri veriyorsunuz, ermiş adam! İp cambazı! Ah! Demek beni tanımıyorsunuz? Ama ben sizi tanıyorum! Sizi bu kapıdan içeri burnunuzu sokar sokmaz tanıdım. Ah! Nihayet insanların evlerine, hanlarına hırpani giysiler ve eline bir frank sadaka tutuşturulacak bir yoksul kılığında gitmenin, onları yanıltmanın, cömertlik taslamanın, ekmeklerini ellerinden almanın, ormanda tehdit etmenin ve onları mahvettikten sonra bol bir redingot ve iki berbat hastane battaniyesiyle bütün

bunları telafi edeceğini sanmanın hiç de kolay olmadığını göreceksiniz, yaşlı dilenci, çocuk hırsızı!

Bir an durup kendi kendine konuşurmuş gibi göründü. Öfkesi âdeta Rhône Nehri gibi taşmıştı, alçak sesle söylediklerini yüksek sesle tamamlarken yumruğunu masaya vurup haykırdı:

— Hem de bu ahmak haliyle!

Ve M. Leblanc'a hakaret etmeyi sürdürdü:

— Öyle ya! O zaman benimle alay etmiştiniz! Başıma gelen tüm felaketlerin sebebi sizsiniz! Kuşkusuz zengin bir aileye mensup olan ve bana o zamanlar çok para kazandıran, ömrüm boyunca da geçimimi sağlayacak bir kızı bin beş yüz franka aldınız! O kız debdebeli içki âlemlerinin yapıldığı ve benim tüm mal varlığımı kaybettiğim o iğrenç meyhanedeki zararımı karşılayacaktı! Ah! Hanımda içilen tüm şarapların onlara zehir zıkkım olmasını isterdim! Neyse, önemi yok! Söylesenize, Çayırkuşu'nu alıp gittiğinizde halimi çok gülünç bulmuş olmalısınız! Ormanda elinizde sopanız vardı! Güçlü olan sizdiniz. Ama şimdi tüm kozlar benim elimde! İşiniz bitti ihtiyar! Ah! Ama gülüyorum. Gerçekten, gülüyorum! Nasıl da tuzağa düştü! Ona Fabantou adında bir aktör olduğumu, Matmazel Mars'la, Matmazel Muche'le aynı sahneyi paylaştığımı, ev sahibimin kirayı yarın yani 4 Şubat'ta ödememi istediğini söyledim, vadenin dolduğu günün 4 Şubat değil 8 Ocak olduğunu görmedi bile! Budala alçak! Bir de bana şu dört lanet altını getirmiş! İt herif! Yüreği yüz franklık bir yardım yapacak kadar yücelememiş! Benim yaltaklanmalarıma nasıl da kandı! Çok eğleniyor, içimden "Seni ahmak! Artık elimdesin. Bu sabah ayaklarını yaladım, akşam yüreğini kemireceğim!" diyordum.

Nefes nefese kalan Thénardier sustu. Daracık göğsü demirci körüğü gibi inip kalkıyordu. Gözünde korktuğu kişiyi nihayet alt edebilen, yaltaklandığına hakaretler yağdırabilen zayıf, acımasız, alçak bir yaratığın o iğrenç mutluluğunun

parıltısı vardı. Ayağını Golyat'ın başına basacak bir cücenin, kendini savunamayacak kadar ağır yaralanmış ama hâlâ acı çekecek kadar canlı bir boğayı yemeğe hazırlanan çakalın keyfini yaşıyordu.

M. Leblanc onun sözünü kesmedi, ama ara verdiğinde ona:

— Ne demek istediğinizi anlamıyorum, dedi. Yanılıyorsunuz. Ben milyoner değil çok yoksul bir adamım. Sizi tanımıyorum. Beni bir başkasıyla karıştırıyorsunuz.

— Ah! diye hırıldadı Thénardier, güzel bir palavra! Demek şaka yapmayı seviyorsunuz! İhtiyar dostum, ne dediğinizi bilmiyorsunuz! Ah! Beni hatırlamıyorsunuz! Kim olduğumu bilmiyorsunuz!

— Pardon mösyö, diye karşılık verdi M. Leblanc bu koşullar altında garip bir şekilde kendini ne kadar güçlü hissettiğini belli eden kibar bir üslupla, sizin bir eşkıya olduğunuzu biliyorum.

İğrenç yaratıkların da alıngan olduklarını, canavar ruhlu kişilerin de çabuk gücendiğini herkes bilir. Eşkıya sözünü duyan karısı yataktan aşağı atlarken, Thénardier önündeki iskemleyi âdeta parçalayacakmış gibi kavradı. Karısına: "Sen olduğun yerde kal!" diye bağırdıktan sonra M. Leblanc'a dönüp:

— Eşkıya! Evet, siz zengin mösyölerin bizim gibileri böyle adlandırdığınızı biliyorum! Evet bu doğru, iflas ettim, gizleniyorum, ekmek almak için beş param yok, ben bir eşkıyayım! Üç gündür yemek yemedim, ben bir eşkıyayım! Ah! Sizler ayaklarınızı Sakoski'nin ayakkabılarıyla ısıtıyor, muflonlu redingotlar giyiyor, başpiskoposlar gibi kapıcısı olan evlerin bahçe katlarında oturuyorsunuz, yermantarlarını, ocak ayında demeti kırk frank olan kuşkonmazları tıkınıyorsunuz ve havanın soğuk olup olmadığını öğrenmek istediğinizde gazetenizde mühendis Chevalier'nin termometresinin kaçı gösterdiğini okuyorsunuz; bizler! Bizler kendi

kendimizin termometresiyiz! Havanın kaç derece olduğuna bakmak için rıhtımdaki Horloge Kulesi'ne gitmemize gerek yok, damarlarımızdaki kanın donup buzun yüreğimize işlediğini hissediyoruz ve "Tanrı yok!" diyoruz. Ve siz bize eşkıya demek için inlerimize, evet bizim inlerimize geliyorsunuz! Ama zavallı ufaklıklar sizi yiyip bitireceğiz! Milyoner mösyö! Şunu iyi bilin: Zamanında benim de kurulu bir düzenim, vergisini ödediğim bir mesleğim vardı; seçmendim, burjuvaydım! Belki de siz de bu özelliklerden hiçbirisi yok!

O sırada kapının yanındaki adamlara doğru yürüyen Thénardier titreyerek ekledi:

— Benimle bir ayakkabı tamircisiymişim gibi konuşmaya cüret ettiğini düşünüyorum da!

Ardından öfkeden köpürerek M. Leblanc'a seslendi:

— Ve şunu da bilin iyiliksever mösyö! Ben ne idüğü belirsiz bir adam değilim! Ben ismi bilinmeyen ve çocukları çalmak için evlere giren bir adam değilim! Ben nişanla ödüllendirilmesi gereken eski bir Fransız askeriyim! Waterloo'da savaştım! Savaş alanında Pontmercy kontu adında bir generali kurtardım! David'in Brüksel'de yaptığı bu tablodaki resim kimin, biliyor musunuz? Benim. David bu unutulmaz anı ölümsüzleştirmek istedi. Mermi yağmurları arasında General Pontmercy'yi sırtımda taşıyorum! O general benim için hiçbir şey yapmadı; diğerlerinden farkı yoktu! Onu hayatımı tehlikeye atarak kurtardım, cebim bununla ilgili belgelerle dolu! Ben Waterloo'da savaşmış bir askerim, lanet olasıca! Size tüm bunları anlatma yüceliğini gösterdikten sonra artık bu konuyu kapatalım, bana para lazım, çok para lazım, çok çok para lazım, yoksa Tanrı adına işinizi bitiririm!

Endişelerine hâkim olmaya başlayan Marius dinliyordu. Artık hiçbir şüphesi kalmamıştı. Bu adam vasiyette adı geçen Thénardier'ydi. Babasına yöneltilen ve kendisinin de tam o sırada böyle çaresiz kalmış bir halde hakkını vermek üzere olduğu nankörlük suçlaması karşısında içi titremiş, kafası iyice

karışmıştı. Zaten Thénardier'nin vurgularında, mimiklerinde, her sözünde alevler saçan bakışlarında, tüm kötülüğünü ortaya koyan bu sitemlerinde, övüngenliği ile alçaklığının, kibri ile aşağılık tavırlarının, öfkesiyle ahmaklığının iç içe geçişlerinde, gerçek sızlanmalarının ve sahte duygularının karmaşalarında, şiddetin hazzının tadını çıkaran sefil bir adamın utanmazlığında, çirkin bir ruhun küstahlığının tüm çıplaklığıyla ortaya çıkışında, kinlere karışmış ıstırapların coşkunluğunda kötü kadar iğrenç ve gerçek kadar dokunaklı bir şeyler vardı.

M. Leblanc'a satmaya çalıştığı üstat David'in sözde tablosu, okuyucunun da tahmin edeceği gibi Montfermeil'deki meyhanesinden geriye kalan tek döküntü olan ve kendi elleriyle çizdiği tabelaydı.

Thénardier'nin bulunduğu yeri değiştirmesi üzerine, şimdi Marius fonunda dumanların yer aldığı bir savaş alanında bir adamın bir diğerini taşımasını resmeden o karalama levhayı görebiliyordu. Bu iki kişi kurtarıcı Çavuş Thénardier ve kurtarılan Albay Pontmercy'ydi. Marius babasını âdeta yeniden canlandıran bu tablo karşısında kendinden geçmişti; artık orada duran Montfermeil'deki meyhanenin levhası değil, bir mezarın aralanışını, bir hayaletin yücelmesini temsil eden bir yeniden dirilişti. Yüreğinin şakaklarında attığını hisseden Marius Waterloo'nun top seslerini duyuyor, babasının bu lanet olası tabloya belli belirsiz çizilmiş kanlar içindeki resminden ürküyor, bu şekilsiz silüetin sabit bakışlarını kendisine yönelttiğini duyumsuyordu.

Soluklanan Thénardier kanlı bakışlarını M. Leblanc'a çevirip alçak sesle:

— Seni sarhoş etmeden önce söyleyeceğin bir şey var mı? diye sordu.

M. Leblanc susuyordu. Sessizliğin ortasında koridordan gelen boğuk bir sesin şu iç karartıcı şakası duyuldu.

— Odun yarmak gerekiyorsa buradayım!

Bu elinde topuz bulunan adamın neşeli sesiydi.

Aynı anda kapıda, toprak renginde, kıllı, iri bir yüzün kancayı andıran dişlerini göstererek sırıttığı fark edildi.

Bu elinde demir çubuk bulunan adamın yüzüydü.

— Maskeni neden çıkardın? diye bağırdı Thénardier öfkeyle.

— Gülmek için.

M. Leblanc birkaç saniyeden beri, çıkışın tutulmasının, silahsız bir adamın karşısında karısını da dâhil ettiği silahlı dokuz adamın olmasının verdiği güvenle odada öfkeden gözü dönmüş bir halde gidip gelen Thénardier'nin tüm hareketlerini dikkatle izler gibiydi.

Tam zamanı olduğunu düşünen M. Leblanc iskemleyi ayağıyla, masayı eliyle ittikten sonra, Thénardier'nin arkasına dönmesine fırsat bile bırakmayan olağanüstü çevik bir hamleyle pencereye sıçradı. Pencereyi açıp, başını dışarı çıkarması bir saniye sürdü. Bedenin yarısını dışarı attığı sırada "üç ocakçının" altı güçlü bileği onu sertçe kavrayıp yeniden odanın içine fırlattılar. Thénardier'nin karısı da saçlarına yapışarak onlara yardım etmişti.

Gürültüyü duyan diğer eşkıyalar koridordan odaya koştular. Sarhoş olmuş gibi görünen ihtiyar yataktan inip elindeki çekiçle sendeleyerek yanlarına geldi.

Marius kararmış yüzü mum ışığıyla aydınlanmış olan "ocakçılardan" birinin Bahar Havası lakaplı Panchaud olduğunu ve her iki ucunda iki kurşun kanca bulunan demir bir çubuğu M. Leblanc'ın başının üzerinde havaya kaldırdığını fark etti.

Bu sahneye katlanamayan Marius "Baba, beni bağışla!" diye düşündü. Ve parmağı silahının tetiğine gitti. Tabanca ateş almak üzereyken Thénardier'nin sesi duyuldu:

— Ona kötü davranmayın!

Kurbanın bu umutsuz girişimi Thénardier'yi öfkelendireceği yerde sakinleştirmişti. İçinde biri acımasız diğeri kurnaz olmak üzere iki adam vardı.

O ana kadar, hiç kımıldamadan kaderine boyun eğmiş bir halde duran avının karşısında zaferin coşkusunu yaşarken benliğine acımasız adam hâkim olmuştu, ama kurbanın çabalayıp mücadele etmek istediğini gördüğünde kurnaz adam ortaya çıkıp ağırlığını hissettirmişti.

— Ona kötü davranmayın! diye tekrarladığı sözleri kendisi farkına varmadan ateşlenmeye hazır olan tabancayı durdurmuş, bu yeni gelişme karşısında harekete geçmekte acelesi olmadığını, biraz daha bekleyebileceğini düşünen Marius'ün elini kolunu bağlamıştı. Kendisini Ursule'ün babasını ölüme terk etmek ya da albayın kurtarıcısını ihbar etmek gibi berbat bir ikilemden kurtaracak bir ihtimalin ortaya çıkmayacağını kim bilebilirdi ki?

Herküllere özgü bir dövüş başlamıştı. İhtiyarı göğsüne indirdiği bir yumrukla odanın ortasına doğru savuran M. Leblanc diğer iki saldırganı iki elinin tersiyle yere devirmiş, dizlerini ikisinin üzerine dayamıştı; iki sefil granitten bir değirmen taşını andıran bu ağırlığın altında inliyorlardı; ama diğer dördü bu gözüpek ihtiyarı iki kolundan ve ensesinden kavramış ve onu yerdeki iki "ocakçının" üzerinde, dizlerinin üstüne çökertmişlerdi. Böylece, birilerinin altında diğerlerinin üzerinde kalan, alttakileri ezip üsttekilerin ağırlığıyla zorlanan, boşuna bir çabayla kendisine yönelik hamleleri savuşturmaya çalışan M. Leblanc bu ürkütücü haydut topluluğun ortasında, av köpeklerinin ve buldogların arasında kalmış bir yabandomuzu gibi gözden kayboluyordu.

Nihayet onu pencerenin yanındaki yatağın üzerine yıkıp zapt etmeyi başardılar. Thénardier'nin karısı onu yeniden saçlarından kavramıştı.

— Sen, dedi Thénardier, bu işe karışma. Şalını yırtacaksın.

Karısı tıpkı erkek kurdun söylediğini yapan dişi kurt gibi homurdanarak itaat etti.

— Üzerini arayın, diye ekledi Thénardier.

Direnmekten vazgeçmiş gibi görünen M. Leblanc'ın ceplerini aradıktan sonra üzerinde içinde altı frank bulunan bir deri kese ve bir mendilden başka bir şey bulamadılar.

Thénardier mendili cebine atıp:

— Nasıl? Cüzdanı yok mu? diye sordu.

— Ne cüzdan, ne saat, diye yanıtladı "ocakçılardan" biri.

— Sonunda pes etti, diye mırıldandı elinde büyük bir anahtar tutan maskeli adam karnından konuşurmuşçasına, yaman bir ihtiyarmış.

Kapının köşesine giden Thénardier aldığı ipleri adamlara atıp:

— Onu yatağın kenarına bağlayın, dedi ve M. Leblanc'ın yumruğuyla yere serilip odanın ortasında hiç kımıldamadan yatan ihtiyarı fark edip ekledi:

— Boulatruelle öldü mü?

— Hayır, diye karşılık verdi Bigrenaille, sarhoştu, sızdı.

— Onu bir köşeye taşıyın, dedi Thénardier.

"Ocakçılardan" ikisi sarhoşu ayaklarıyla demir yığınlarına doğru itelediler.

— Babet, neden bu kadar adam getirdin? diye sordu Thénardier alçak sesle elinde demir çubuk olan adama, gereksizdi.

— Ne yapabilirdim? Hepsi gelmek istedi. Mevsim kötü, işler kesat.

M. Leblanc'ın üzerine yığıldığı yatak hastanelerdekilere benzer şekilde kabaca yontulmuş dört dikmeden destek alıyordu. M. Leblanc'ın direnmemesi üzerine, haydutlar onu ayağa kaldırıp yatağın pencerenin uzağında, şöminenin yakınında yer alan ayağına bağladılar.

Son düğüm atıldığında, iskemlesini alan Thénardier M. Leblanc'ın karşısına oturdu. Thénardier'nin az önceki halinden eser kalmamış, birkaç saniye içinde yüzündeki şiddet yüklü ifade yerini dingin ve kurnazca bir yumuşaklığa bırakmıştı. Resmi bir devlet görevlisinin kibar gülümsemesi-

nin ardında az önce köpükler saçan iğrenç ağzı tanımakta güçlük çeken Marius bu fantastik ve endişe verici dönüşümü dikkatle izliyor ve bir kaplanın avukata dönüştüğünü gören adamın yaşadıklarını hissediyordu.

— Mösyö... dedi Thénardier.

Ve elleriyle hâlâ M. Leblanc'ı tutan haydutlara işaret ederek:

— Biraz uzaklaşın, dedi, mösyöyle konuşacağım.

Adamların hepsi kapının önünde toplandılar.

— Mösyö, pencereye sıçramakla hata ettiniz. Bacağınızı kırabilirdiniz. Şimdi, izin verirseniz sakin sakin konuşacağız. Öncelikle bir gözlemimi belirtmek isterim, dövüş sırasında hiç ses çıkarmadınız.

Thénardier haklıydı, şaşkınlığından dolayı Marius'ün gözünden kaçsa da bu ayrıntı gerçekti. Pencere kenarında altı haydutla dövüştüğü sırada bile M. Leblanc'ın ağzından ancak alçak sesle söylenen birkaç söz çıkmış, garip bir şekilde sessizliğini hiç bozmamıştı. Thénardier devam etti:

— Ulu Tanrım! En azından hırsız var! diye bağırabilirdiniz ve ben de bunu anlayışla karşılardım. Yeri geldiğinde "Katiller!" diye de bağırılabilir, bu sözlerden de hiç alınmazdım. İnsan kendinde yeterince güven uyandırmayan kimselerle karşı karşıya kaldığında biraz olsun gürültü çıkarır. Bunda hiçbir sakınca yoktu. Ağzınızı bile tıkamadık. Size bunun nedenini açıklayacağım. Bu odanın ağzı var dili yoktur. Tek özelliği bu olsa da böyledir. Mahzene benzer. Burada bomba patlasa, en yakındaki devriye birliği bir sarhoşun horladığını sanır. Bu odada top sesi bum, gök gürültüsü puf diye yankılanır. Bu yüzden oldukça kullanışlıdır. Ama neticede hiç bağırmadınız, sizi bu konuda takdir ediyorum ve şimdi size vardığım sonucu söyleyeceğim: Değerli mösyö, insan bağırınca kim gelir? Polis. Polisten sonra devreye kim girer? Adalet. Evet, bağırmadığınıza göre sizin de polisin ve adaletin bu işe karış-

masından bizim kadar endişelendiğiniz anlaşılıyor. Uzun zamandan beri tahmin ettiğim gibi siz de bir şeylerden kaçar gibisiniz. Bizim de derdimiz aynı. Bu yüzden kolayca anlaşabiliriz.

Thénardier bu şekilde konuşurken, bakışlarını sabitlediği M. Leblanc'ın zihnine gözlerinden fırlayan sivri okları saplamak istermiş gibi görünüyordu. Zaten ılımlı ve sinsi bir küstahlığın izlerini taşıyan konuşma tarzı ihtiyatlıydı ve sözcükleri âdeta seçerek kullanıyordu ve az önce bir haydudun tavırlarını sergileyen bu sefil şimdi "rahip olmak için din eğitimi almış" bir adam gibi görünüyordu.

M. Leblanc'ın sessizliğini hayatı tehlike altındayken bile bozmayacak kadar tedbirli bir şekilde koruması, böyle koşullar altında doğal olarak verilmesi gereken ilk tepkiyi göstermeyerek bir çığlık bile atmaması, Thénardier'nin bu ayrıntıyı ortaya koymasından beri Marius'ün canını sıkıyor, afallamasına neden oluyordu.

Thénardier'nin bu derin gözlemi Marius'ün gözünde, Courfeyrac'ın Mösyö Leblanc lakabını taktığı bu ağırbaşlı ve garip kişiliğin altında gizlendiği gizemli enginlikleri daha da karanlıklaştırıyordu. Yine de, Marius, kim olursa olsun, iplerle bağlanmış, etrafı cellatlarla çevrelenmiş, altında âdeta her an daha da derinlere açılan bir çukura yarı yarıya batmış bir haldeyken, Thénardier'nin öfkesine ve yapmacık sükûnetine karşı aynı soğukkanlılığı sergileyen bu adamın böyle bir anda bile yüzündeki o muhteşem melankolik ifadeyi muhafaza etmesini hayranlıkla izliyordu.

Hiç kuşkusuz bu adam, içinde kendine hâkim olamamanın ne demek olduğunu bilmeyen ve korkunun asla erişemeyeceği bir ruh taşıyordu. Umutsuz durumların şaşkınlığını denetlemeyi bilen adamlardan biri olan M. Leblanc'da fırtına ne kadar şiddetli, felaket ne kadar kaçınılmaz olursa olsun suyun içinde can çekişerek boğulurken gözlerini dehşetle açan kazazedenin halinden eser yoktu.

Yapmacık bir tavır takınmadan ayağa kalkıp şöminenin yanına giden Thénardier paravanı, tutsağın kızgın ateşin içindeki mangalın üzerinde duran ve beyazlaşacak ölçüde korlaşmış, sağda solda kızıl yıldızları andıran çizgilerle kaplanmış makası kolaylıkla görebileceği şekilde kaldırıp yatağın kenarına bıraktı. Ardından yeniden M. Leblanc'ın yanına oturdu.

— Devam edeyim, dedi. Anlaşabiliriz. Bu sorunu dostça halledelim. Az önce öfkelenip, aklımı kaybetmiş gibi aşırıya kaçmakla hata ettim. Örneğin, milyoner olduğunuz için paraya, çok paraya, çok büyük miktarda paraya ihtiyacım olduğunu söyledim. Bu hiç de makûl değildi. Tanrım, zengin olsanız da sizin de herkes gibi sorumluluklarınız var, sizi zor durumda bırakmak istemem, ne de olsa insanın iliğini kemiğini sömürecek bir adam değilim. Konumlarının üstünlüklerinden yararlanıp kendilerini gülünç duruma düşüren o kişilerden değilim. Bakın ben kendi payıma bir fedakârlık yapıp sizden sadece iki yüz bin frank isteyeceğim.

M. Leblanc'ın tek kelime etmemesi üzerine Thénardier ekledi:

— Gördüğünüz gibi aşırıya kaçmıyorum. Servetinizin büyüklüğünü bilmiyorum, ama parayı önemsemediğinizin ve sizin gibi iyiliksever bir adamın bahtsız bir aile babasına iki yüz bin frank verebileceğinin farkındayım. Kuşkusuz siz de aklı başında bir adamsınız, bu beylerin de itiraf edecekleri gibi bugün bunca emek harcamamın, bu akşam için böylesine mükemmel bir plan hazırlamamın nedeninin Desnoyers'in yerinde on beş franka kırmızı şarap içip dana eti yemek olmadığını tahmin edersiniz. Bu çabalarımın karşılığı iki yüz bin frank eder. Bu önemsiz meblağ cebinizden çıktığında sorun çözülmüş olacak, bir fiskeden korkmanıza dahi gerek kalmayacak. Bana, "Ama üzerimde iki yüz bin frank yok" diyebilirsiniz. Ah! Ben haddimi bilirim. Sizi buna zorlayamam. Sizden sadece size söyleyeceklerimi yazma iyiliğinde bulunmanızı isteyeceğim.

Burada Thénardier sözlerine ara verdi, ardından kelimelerin üzerine basarak ve mangala doğru gülümseyerek ekledi:

— Yazı yazmayı bilmediğinizi söylerseniz bunu kabul etmeyeceğimi bildirmek isterim.

Bu gülümsemeyi ünlü bir engizisyoncu bile kıskanabilirdi.

Masayı M. Leblanc'ın yanına iten Thénardier'nin bir mürekkep hokkası, bir kalem ve bir kâğıt çıkarttığı çekmecenin aralığından uzun bir bıçağın parladığı görülüyordu.

Kâğıdı M. Leblanc'ın önüne koydu.

— Yazın, dedi.

Tutsak sonunda konuştu.

— Ellerim bağlıyken yazı yazmamı nasıl istersiniz?

— Doğru, pardon! dedi Thénardier, haklısınız.

Ve Bigrenaille'a dönüp:

— Mösyönün sağ kolunu çözün, dedi.

Bahar Havası, Bigrenaille lakaplı Panchaud, Thénardier'nin talimatını yerine getirdi. Tutsağın sağ eli serbest kalınca Thénardier hokkaya batırdığı kalemi ona uzattı.

— Mösyö, bizim denetimimiz altında olduğunuzu, hiçbir insani gücün sizi buradan kurtaramayacağını ve hiç de hoş olmayan aşırılıklara kaçmak zorunda kalmanın bizi çok üzeceğini unutmayın. Ne isminizi ne adresinizi biliyorum, ama size yazacağınız notu götürmekle görevli kişi geri dönene kadar bağlı kalacağınızı hatırlatmak isterim. Şimdi yazar mısınız?

— Neyi? diye sordu tutsak.

— Söylüyorum.

M. Leblanc kalemi aldı.

— Thénardier yazması gerekenleri söylemeye başladı:

— "Kızım..."

Tutsak titreyerek Thénardier'ye baktı.

— "Sevgili kızım..." deyin.

M. Leblanc'ın yazması üzerine Thénardier devam etti:

— "Hemen buraya gel..."

Durdu.

— Onunla senli benli konuşuyorsunuz, değil mi?

— Kiminle? diye sordu M. Leblanc.

—Kiminle olacak? dedi Thénardier, küçük Çayırkuşu'yla.

M. Leblanc hiçbir heyecan belirtisi göstermeden cevap verdi:

— Kimden söz ettiğinizi anlamadım.

— Siz yazmaya devam edin, dedi Thénardier.

— "Hemen buraya gel. Sana ihtiyacım var. Sana bu mektubu verecek kişi seni buraya getirecek. Seni bekliyorum. Endişelenecek bir şey yok."

M. Leblanc söylenenleri yazdığında Thénardier ekledi:

— Ah! *Endişelenecek bir şey yok* kısmını silin; kafası karışır, şüphelenebilir.

Mösyö Leblanc o dört sözcüğün üstünü karaladı.

— Şimdi, dedi Thénardier, imzalayın. İsminiz nedir?

Kalemi masaya koyan tutsak sordu:

— Bu mektup kime gönderiliyor?

— Bunu iyi biliyorsunuz, diye karşılık verdi Thénardier, küçük kıza. Size söylemiştim.

Thénardier'nin kızın ismini anmaktan kaçındığı belliydi. Ona "çayırkuşu" ya da "küçük kız" diyor, ama ismini telaffuz etmiyordu. Bu, sırrını suç ortaklarından saklayan kurnaz bir adamın tedbiriydi. İsmi söylemek "işi" onlara devretmek ve onlara bilmeleri gerekenden fazlasını söylemek anlamına gelecekti.

— İmzalayın. İsminiz nedir?

— Urbain Fabre, dedi tutsak.

Thénardier bir kedinin çevikliğiyle elini cebine sokup M. Leblanc'ın mendilini çıkardı ve muma yaklaştırdı.

— U.F. Evet bu. Urbain Fabre. Tamam, U.F. olarak imzalayın.

Tutsak imzaladı.

— Kâğıdı katlamak için iki el gerektiğinden, bana verin, ben katlarım.

— Şimdi, adresi yazın. *Matmazel Fabre* evdedir. Her gün Saint-Jacques-du-Haut-Pas Kilisesi'ne ayine gittiğiniz için buradan uzakta oturmadığınızı biliyorum, ama caddenin ismini bilmiyorum. Durumunuzun ciddiyetinin farkında olduğunuzu görüyorum. İsminiz konusunda yalan söylemediğinize göre, adresi de doğru söyleyeceksiniz. Kendiniz yazın. Bir an düşüncelere dalan tutsak kalemi alıp yazdı:

— Matmazel Fabre, Mösyö Urbain Fabre'ın evi, Saint-Dominique-d'Enfer Sokağı, No: 17.

Thénardier mektubu heyecanla titreyen elleriyle kavradı.

— Kadın! diye bağırdı.

Thénardier'nin karısı yanına koştu.

— İşte mektup. Ne yapacağını biliyorsun. Aşağıdaki faytona binip hemen git ve hemen geri dön.

Elinde topuz olan adama seslenerek:

— Sen, madem maskeni kaldırdın, karıma eşlik et. Faytonun arkasına bineceksin. Karavanın nerede olduğunu biliyor musun?

— Evet.

Ve topuzunu bir kenara bırakıp kadının arkasından gitti.

Dışarı çıktıklarında, Thénardier kafasını yarı açık kapıdan uzatıp bağırdı:

— Mektubu sakın kaybetme! Üzerinde iki yüz bin frank taşıdığını düşün.

Karısı boğuk sesiyle karşılık verdi:

— İçin rahat olsun. Onu yuttum bile.

Bir dakika geçmeden şaklayan kamçıların sesleri uzaklaşmaya başladı.

— Güzel! diye mırıldandı Thénardier. Dörtnala gidiyorlar. Bizim hanım üç çeyrek saat sonra geri döner.

İskemlesini şöminenin yanına çekip kollarını kavuşturarak oturdu ve çamurlu çizmelerini mangala doğru uzattı.

— Ayaklarım üşüyor, dedi.

Odada Thénardier ve tutsağın dışında beş haydut kalmıştı. Yüzlerini kaplayan maskeleri ya da kurumla kendilerine

bakanların korku fantezilerine göre kömürcüleri, zencileri, iblisleri andıran bu adamların uyuşuk ve kasvetli bir halleri vardı ve sakince, hiçbir öfkeye, acıma duygusuna kapılmadan âdeta canları sıkılırmış gibi işledikleri suçları bir iş gibi gördükleri hissediliyordu. Hayvanlar gibi yığıldıkları bir köşede hiç konuşmadan bekliyorlardı. Thénardier ayaklarını ısıtıyordu. Tutsak yeniden eski sessizliğine gömülmüştü. Az önce odayı kaplayan vahşi gürültünün yerini iç karartıcı bir sükûnet almıştı.

Ucunda yuvarlak bir parafin kitlesinin biriktiği mum geniş odayı loş bir şekilde aydınlatıyordu, korun rengi donuklaşmıştı ve canavarları andıran bu kafalar duvarlarda ve tavanda biçimsiz gölgeler oluşturuyorlardı.

Uyuyan sarhoş ihtiyarın sakince soluk alışverişinden başka hiçbir şey duyulmuyordu.

Marius her şeyin giderek artırdığı bir endişeyle bekliyordu. Muamma iyice büyümüştü. Thénardier'nin Çayırkuşu diye bahsettiği o küçük kız kimdi? Yoksa "Ursule'ü müydü"? Tutsak Çayırkuşu ismi karşısında hiç heyecanlanmamış ve gayet doğal bir şekilde, "Kimden söz ettiğinizi anlamadım," demişti. Diğer yandan, U. ve F.'nin Urbaine Fabre'ın ilk iki harfi olduğu, dolayısıyla Ursule'ün adının Ursule olmadığı ortaya çıkmıştı. Marius'ün net olarak kavrayabildiği tek şey buydu. Dehşet verici bir büyülenme onu olan bitenleri yukarıdan gözlemlediği yere çivilemişti. Orada hiçbir şey düşünemeyecek, hiçbir hareket yapamayacak bir halde, yakından izlediği bu iğrenç gelişmelerle tükenmiş gibi kımıldamadan duruyordu. Düşüncelerini toparlayamadan, ne karar vereceğini bilemeden nasıl olursa olsun bir olayın gelişmesini bekliyordu.

— Her halükârda, diye düşünüyordu, Çayırkuşu oysa onu görebileceğim, çünkü Thénardier'nin karısı onu buraya getirecek. O zaman son sözü söyleyip onu kurtarmak için gerekirse canımı vereceğim! Beni hiçbir şey durduramayacak.

Yaklaşık yarım saat böyle geçti. Thénardier karanlık düşüncelere dalmış gibi görünüyor, tutsak hiç kımıldamıyordu. Yine de Marius birkaç saniyeden beri tutsağın bulunduğu yerden aralıklarla gelen hafif ve boğuk bir ses duyuyordu.

Thénardier aniden tutsağa seslendi:

— Mösyö Fabre, size söyleyeceklerimi dinleyin.

Bir şeyleri aydınlatacakmış gibi görünen bu birkaç söz karşısında Marius kulak kesildi. Thénardier devam etti:

— Karım geri dönecek, sabırsızlanmayın. Çayırkuşunun gerçekten de sizin kızınız olduğunu düşünüyorum ve onu korumanızı gayet doğal buluyorum. Yazdığınız mektup sayesinde karım ona ulaşacak. Matmazelin kendisine eşlik etmesini kolaylaştırmak için karıma, sizin de gördüğünüz gibi uygun bir şekilde giyinmesini söyledim. İkisi birlikte faytona binecekler, arkadaşım da arkada olacak. Şehir kapılarından birinin arkasında iki sağlam at koşulmuş bir karavan var. Matmazel oraya götürülecek. Faytondan inip arkadaşımla birlikte karavana binecek ve karım buraya gelip "Her şey yolunda," diyecek. Matmazele gelince kimse ona kötülük yapmayacak; karavan onu sakince bekleyeceği bir yere götürecek ve bana o değersiz iki yüz bin frankı verdiğinizde onu size teslim edeceğiz. Beni yakalatmaya kalkışırsanız, arkadaşım Çayırkuşu'nun işini bitirecek.

Tutsak tek bir söz bile etmedi. Kısa bir sessizliğin ardından Thénardier devam etti:

— Gördüğünüz gibi çok basit. Siz istemedikçe kimse hiçbir zarar görmeyecek. Size bunları her şeyi bilmeniz için anlatıyorum. Karım geri dönüp bana, "Çayırkuşu yolda" dediğinde sizi serbest bırakacağız ve özgürce evinize gidip yatacaksınız. Gördüğünüz gibi hiçbir kötü niyetimiz yok.

Marius'ün aklından ürkütücü düşünceler geçiyordu. Nasıl olurdu! Kaçırdıkları genç kızı geri getirmeyecekler miydi? Bu canavarlardan biri onu bilinmeyen bir yere mi götürecekti? Nereye?.. Ya oysa! O olduğu kesindi. Marius

yüreğinin atışlarının durduğunu hissediyordu. Ne yapmalıydı? Tabancayı ateşleyip tüm bu sefilleri adalete teslim mi etmeliydi? Ama topuzlu adam kızla birlikte bilinmeyen bir yerde olacaktı ve Marius, Thénardier'nin o tehditkâr sözlerini hatırlıyordu: *Beni yakalatmaya kalkışırsanız, arkadaşım Çayırkuşu'nun işini bitirecek.*

Artık sadece albayın vasiyetinden değil, kendi aşkından, sevdiği kızın karşı karşıya olduğu tehlikeden de kendisi sorumluydu.

Bir saati aşkın bir zamandan beri süren bu korkunç karmaşa her an yeni bir şekle bürünüyordu. Kendini toplayıp en yürek sızlatıcı tahminleri peş peşe gözden geçiren Marius bir umut ışığı arasa da bulamamıştı. Düşüncelerinin uğultusu odadaki mezar sessizliğiyle tezat oluşturuyordu.

Sessizliğin ortasında alt kapının açılıp kapandığı duyuldu.

Tutsak bağlarının ortasında hafifçe kımıldadı.

— İşte hanım geldi! dedi Thénardier.

Gerçekten de, sözünü bitirmek üzereyken soluk soluğa kalmış, yüzü kızarmış karısı alev saçan gözleriyle odaya girip iki iri eliyle dizlerini döverken haykırmaya başladı:

— Yanlış adres!

Kendisine eşlik eden haydut arkasında belirip topuzunu yeniden eline aldı.

— Yanlış adres mi? diye tekrarladı Thénardier.

Karısı devam etti:

— Saint-Dominique Sokağı 17 numarada kimse yok! Mösyö Urbain Fabre'ın kim olduğunu kimse bilmiyor!

Soluk soluğa kalmış bir halde durup yeniden devam etti:

— Mösyö Thénardier! Bu moruk seni aldattı! Çok iyimsersin! Ben olsam işe önce çenesini dört parçaya ayırmakla başlardım! Direnmekte ısrar ederse onu canlı canlı ateşe atardım! O zaman konuşup kızının, parayı sakladığı yerin nerede olduğunu söylerdi! İşte ben olsam işleri böyle hallederdim! Erkeklerin kadınlardan daha ahmak olduklarını

söyleyenler çok haklılar! 17 numarada kimse yok! Orası büyük bir araba kapısı! Mösyö Fabre diye biri yok! Saint-Dominique Sokağı'na koştur, arabacıya bahşiş ver ve sonuç ortada! Kapıcı ve çok güzel bir kadın olan karısıyla konuştum, böyle birini tanımıyorlar!

Marius derin bir soluk aldı. O, Ursule ya da Çayırkuşu, ismini bilmediği kız kurtulmuştu.

Karısı öfkeyle bağırıp çağırırken, masanın üzerine oturan Thénardier aşağı sarkıttığı sağ bacağını sallayıp mangalı vahşi bakışlarla incelerken bir süre hiç konuşmadı.

Nihayet tutsağa ağır ve garip bir vahşet içeren bir ifadeyle sordu:

— Yanlış adres? Ne yapmayı umuyordun?

— Zaman kazanmayı! diye bağırdı tutsak gök gürültüsünü andıran bir sesle.

Ve aynı zamanda kesilmiş olan iplerini fırlatıp attı. Tutsak yatağa sadece tek bacağıyla bağlıydı.

Yedi haydudun ne olup bittiğini anlayıp üzerlerine atılmalarına fırsat vermeden şömineye doğru eğilip elini mangala uzattı, ardından yeniden doğruldu ve şimdi telaşla odanın bir köşesine çekilen Thénardierler ve haydutlar uğursuz bir ışıltı yayan kızıllaşmış makası neredeyse serbest kalmış bir halde ve korkunç bir ifadeyle başının üzerine kaldırmasını izliyorlardı.

Gorbeau viranesindeki tuzaktan sonra yapılan adli soruşturmada, polisin eve baskın yaptığı sırada ilginç bir şekilde işlenmiş kalın bir meteliğin bulunduğu kayıtlara geçmişti; bu kalın metelik kürek mahkûmunun sabrının karanlıklarda ve karanlıklar için ürettiği ve kaçmaya yarayan aletlerden başka bir şey olmayan harika yapıtlarından biriydi. Argonun şiirdeki yeri neyse, kuyumculukta da muhteşem bir sanatın bu iğrenç ve narin ürünleri odur. Edebiyatın Villonları olduğu gibi kürek mahkûmiyetinin Benvenuto Cellini'leri vardır. Özgürlüğün hasretini çeken bahtsız bazen hiç alet kullan-

madan tahta saplı bir çakıyla, eski bir bıçakla bir meteliği iki maden şeride bölmeyi, paranın üzerindeki damgaya zarar vermeden bu iki şeridin içini oymayı ve meteliğin kenarında iki şeridi yeniden birleştirecek bir vida ayağı oluşturmayı başarır. Bu metelik istendiğinde açılıp kapanan bir kutu işlevini görür. Bu kutunun içine pranga halkalarını, demir çubukları kesebilecek bir saat zembereği yerleştirilir. Bu bahtsız forsanın elinde sadece bir meteliği olduğu sanılsa da, aslında elinde özgürlüğü tutuyordur. İşte iki parça halindeki bu tür bir kalın metelik ve bu meteliğin içine gizlenebilecek mavi çelikten küçük bir testere polisin evde yaptığı araştırmalar sırasında pencerenin kenarında bulunmuştu. Muhtemelen haydutlar üzerini ararlarken, tutsak bu meteliği elinde saklamayı başarmış ve sağ eli serbest kaldığında meteliği açıp içindeki testereyi ipleri kesmek için kullanmıştı, bu durum Marius'ün duyduğu hafif gürültüye ve tutsağın belli belirsiz hareketlerine açıklık getiriyordu.

Fark edilmek endişesiyle sol bacağının bağlarını kesmemişti.

Haydutlar ilk şaşkınlıklarını atlatmışlardı.

— Sakin ol, dedi Bigrenaille Thénardier'ye. Bir bacağı hâlâ bağlı olduğu için bir yere gidemez. Bundan eminim, çünkü ayağına o ipi ben bağladım.

Bu arada tutsak sesini yükseltti:

— Hepiniz alçaksınız, ama hayatım bu kadar savunulma zahmetine değmez. Beni konuşturacağınızı, bana yazmak istemediğim şeyleri yazdıracağınızı, söylemek istemediğim şeyleri söyleteceğinizi sanmanıza gelince...

Sol kolunun yenini sıyırıp ekledi:

— Bakın şimdi.

Ve kolunu uzatıp çıplak etinin üzerine sağ eliyle tahta sapını tuttuğu kızgın makası koydu.

Yanan etin cızırtısının duyulmasıyla birlikte odaya işkencehanelere özgü bir koku yayıldı. Dehşete kapılarak kendini

kaybeden Marius olduğu yerde sendelerken, haydutların da içleri ürperdi, bu garip ihtiyarın yüzü hafifçe büzüldü ve kızıl demiri tüten yaraya bastırırken acının görkemli bir dinginlikle silinip gittiği kin gütmeyen bakışlarını soğukkanlı ve yüce bir ifadeyle Thénardier'ye yöneltiyordu.

Soylu ve yüce şahsiyetlerde fiziki acıya maruz kalan etin ve duyuların isyanı ruhu ortaya çıkarıp yüze yansıtır, bu durum tıpkı başıbozuk askerlerin ayaklanmalarında komutanı kendini göstermeye zorlamalarına benzer.

— Sefiller, sizden korkmuyorum, siz de benden korkmayın, dedi.

Ve makası yaranın üzerinden kaldırarak açık duran pencereye doğru fırlattı, karanlıkta dönerek gözden kaybolan bu ürkütücü alet biraz uzakta karın içinde sönüp gitti.

— Şimdi bana istediğinizi yapın, dedi silahsız kalan tutsak.

— Onu yakalayın, diye bağırdı Thénardier.

Haydutlardan ikisi elleriyle omuzlarını kavrarken sesi karnından çıkan maskeli adam en ufak bir hareketinde bir anahtar darbesiyle beynini parçalamaya hazır bir şekilde karşısına dikildi.

O sırada, Marius duvarın altında ama konuşanların kim olduklarını göremeyeceği kadar yakınında alçak sesle söylenen şu sözleri duydu.

— Yapılacak tek şey var.

— Onu gebertmek!

— Evet.

Bu konuşma karı koca arasında geçiyordu.

Ağır adımlarla masaya doğru yürüyen Thénardier çekmeceyi açıp bıçağı aldı.

Marius tabancasının kabzasını sıkıyordu. Kafası iyice karışmıştı! Bir saatten beri vicdanından gelen ve biri babasının vasiyetini yerine getirmesini, diğeriyse tutsağın yardımına koşmasını öğütleyen iki sesi dinliyordu. Hiç durmadan

birbirleriyle mücadele eden bu iki ses onu canından bezdirmişti. O ana dek yerine getirmesi gereken iki görevini uzlaştıracak bir olanağın ortaya çıkmasını beklemiş ama hiçbir sonuç alamamıştı. Yine de, tehlike onu sıkıştırıyor, cinayetin işlenmesi çok yakın görünüyor, Thénardier tutsağın birkaç adım ötesinde elindeki bıçakla düşünüyordu.

İyice afallayan Marius umutsuzluğun son gayriihtiyari çabasıyla gözlerini etrafında gezdiriyordu.

Aniden titredi.

Dolunayın parlak bir ışık huzmesi ayağının dibindeki masanın üzerini aydınlatıyor, âdeta ona bir kâğıdı göstermek istiyordu. Bu kâğıdın üzerinde o sabah Thénardier'nin büyük kızının büyük harflerle yazmış olduğu şu yazıyı okudu: AYNASIZLAR BURADA.

Marius'ün zihni bir düşünceyle aydınlandı; kendisine işkence eden o lanet olası ikilemi, yani katili koruma kurbanı kurtarma sorununu çözecek yolu bulmuştu. Konsolun üzerinde diz çöküp elini uzatarak kavradığı kâğıdı duvardan yavaşça kopardığı bir alçı parçasının üzerine sardı ve delikten odanın içine doğru fırlattı. Tam zamanıydı. Son kaygılarını ve tedirginliklerini yenmiş olan Thénardier tutsağa doğru ilerliyordu.

— Bir şey düştü! diye bağırdı karısı.

— Ne? dedi kocası.

Kadın öne doğru eğilip kâğıtla kaplı alçı parçasını aldı ve kocasına uzattı.

— Bu nereden geldi? diye sordu Thénardier.

— Nereden gelmiş! diye karşılık verdi karısı, nereden gelmesini bekliyordun ki? Elbette pencereden.

— Ben de gördüm, dedi Bigrenaille.

Thénardier aceleyle açtığı kâğıdı muma yaklaştırdı.

— Lanet olsun! Bu Eponine'in yazısı.

Karısına yaklaşmasını işaret edip kâğıdın üzerindeki yazıyı gösterdi, ardından alçak sesle ekledi:

— Çabuk ol! Merdiveni getir! Peyniri fare kapanında bırakıp sıvışalım!

— Adamın boynunu kesmeden mi? diye sordu karısı.

— Zamanımız yok.

— Nereden çıkacağız?

— Pencereden. Ponine kâğıdı pencereden attığına göre ev o yandan kuşatılmamış olmalı.

Karnından konuşan maskeli adam anahtarı yere bırakıp iki kolunu havaya kaldırdıktan sonra hiçbir şey söylemeden ellerini iki üç kere açıp kapadı. Bu haydutlar için uyarı işareti anlamına geliyordu. Haydutların tutsağı bırakmalarıyla göz açıp kapayıncaya kadar pencereden dışarı bırakılan merdiven iki demir kancasıyla pencerenin kenarına tutturuldu.

Etrafında olup bitenlerle hiç ilgilenmeyen tutsak düşlere dalmış ya da dua eder gibiydi.

Merdiven sabitlendiğinde Thénardier bağırdı:

— Hanım gel çabuk!

Ve pencereye doğru hamle yaptı. Ama bacağını dışarı atmak üzereyken Bigrenaille yakasına yapıştı.

— Dur bakalım ihtiyar soytarı! Önce biz!

— Önce biz! diye haykırdı diğer haydutlar.

— Siz çocuksunuz, dedi Thénardier, zaman kaybediyoruz. Aynasızlar ensemizde.

— Tamam o zaman, dedi haydutlardan biri, kimin ilk önce çıkacağı üzerine kura çekelim.

Thénardier haykırdı:

— Deli misiniz siz! Aklınızı mı kaçırdınız? Ahmaklar sürüsü! Zaman kaybediyoruz diyorum! Parmaklarımızı ıslatalım! Kısa çöp çekelim! İsimlerimizi yazalım! Onları bir külahın içine koyalım!..

— Şapkama koymak ister misiniz? diye bağırdı bir ses kapının eşiğinden.

Hepsi o tarafa döndüklerinde Javert'i fark ettiler.

Elinde tuttuğu şapkasını gülümseyerek onlara doğru uzatıyordu.

XXI

İşe Önce Tutsağı Yakalamakla Başlamak Gerekirdi

Hava kararırken dört bir yana adamlarını yerleştiren Javert bulvarın karşı yanında, Gorbeau viranesinin hemen karşısındaki Barriere des Gobelins Caddesi'nin ağaçlarının arkasında pusuya yatmış ve işe önce "ceplerine" evin etrafını gözetlemekle görevli iki genç kızı doldurmayı düşünerek başlamıştı. Ama sadece Azelma'yı enseleyebilmişti. Eponine'e gelince ortadan kaybolan genç kızı yakalayamamış, ardından kararlaştırılan işaret gelene kadar beklemeye koyulmuştu. Arabanın gidip gelişleri onu heyecanlandırmış, nihayet içeri giren haydutların pek çoğunu tanıdıktan sonra sabırsızlığının artmasıyla, *orada içi akbabalarla dolu bir yuva olduğunu düşünerek* tabancanın ateşlenmesini beklemeden yukarı çıkmaya karar vermişti.

Hatırlanacağı gibi üzerinde Marius'ün anahtarı vardı.

Tam zamanıydı.

Ürken haydutlar kaçacakları sırada sağa sola attıkları silahlarının başına üşüştüler. Bir an sonra ürperti uyandıran yedi haydut ellerindeki balyozlar, anahtarlar, demir çubuklar, çekiçler, makaslar ve penselerle savunma pozisyonuna geçmişlerdi. Théardier'nin elinde bıçak vardı ve karısı pencerenin köşesinde duran ve kızlarının iskemle olarak kullandıkları devasa kaldırım taşını almıştı.

Şapkasını başına geçiren Javert koltuğunun altındaki bastonu, kınındaki kılıcıyla kollarını kavuşturarak iki adım öne doğru ilerledi.

— Artık yeter! dedi. Pencereden değil kapıdan çıkacaksınız. Orası daha emniyetli. Siz yedi kişisiniz, bizse on beş. Sokak kabadayıları gibi birbirimize saldırmayalım. Kibar olalım.

Gömleğinin altına sakladığı tabancayı çıkarıp Thénardier'ye uzatan Bigrenaille kulağına:

— Bu adam Javert. Ona ateş edecek cesaretim yok. Bunu sen yapabilir misin? dedi.

— Elbette! diye yanıtladı Thénardier.

— Tamam o zaman, ateş et.

Thénardier aldığı tabancayı Javert'e doğrulttu.

Üç adım ötesinde duran Javert bakışlarını ona sabitleyerek:

— Ateş etme, ıskalayacaksın, demekle yetindi.

Tetiği çeken Thénardier ıskaladı.

— Sana söylemiştim! dedi Javert.

Bigrenaille balyozunu Javert'in ayağının dibine attı.

— Sen şeytanların imparatorusun! Teslim oluyorum.

— Ya siz? diye sordu Javert diğerlerine.

— Biz de.

Javert sükûnetle karşılık verdi:

— Güzel, söylediğim de buydu zaten, biz nazik insanlarız.

— Tek bir şey istiyorum, dedi Bigrenaille, hapiste olduğum müddetçe beni tütünsüz bırakmasınlar.

— Kabul edildi, dedi Javert.

Ve arkasına dönüp seslendi:

— Şimdi girebilirsiniz!

Javert'in çağrısı üzerine ellerinde kılıçlar bulunan bir manga belediye zabıtasıyla, coplar ve kalın sopalarla donanmış polisler içeri girip haydutları sıkıca bağladı.

— Hepsine parmak kelepçesi geçirin! diye bağırdı Javert.

— Hele bir yaklaşmayı deneyin! diye bağırdı biri. Bu ses bir erkeğe ait değildi, ama hiç kimse onun bir kadına ait olduğunu da söyleyemezdi.

Bu kükreme pencerenin bir köşesine mevzilenmiş olan Thénardier'nin karısından geliyordu.

Zabıta ve polisler gerilediler.

Şalını üzerinden atmıştı, şapkası ise hâlâ başındaydı, şalın altında gözden kaybolmuş, diz çökmüş bir halde gizlenen kocasını bedeniyle kapatıyordu. Elindeki kaldırım taşını bir kayayı fırlatacak bir dev gibi başının üzerinde tutuyordu.

— Kendinize dikkat edin! diye bağırdı. Herkesin koridora doğru kaçışmasıyla odanın ortası boşaldı.

Thénardier'nin karısı hiç direnmeden teslim olan haydutlara bakıp genzinden gelen boğuk bir sesle mırıldandı:

— Ödlekler!

Javert gülümseyerek Thénardier'nin karısının gözbebekleriyle denetimi altına aldığı boş alana doğru ilerledi.

— Yaklaşma! Defol git! diye bağırdı kadın, yoksa seni yerle bir ederim!

— Ne yaman bir humbaracı! dedi Javert; ana senin erkek gibi sakalın var, ama benim de kadın gibi pençelerim var.

Ve ilerlemeye devam etti.

Çılgına dönmüş haliyle korkunç görünen Thénardier bacaklarını aralayıp sırtını geriye doğru verdi ve kaldırım taşını kendinden geçercesine Javert'in kafasına fırlattı. Javert'in eğilmesi üzerine, üzerinden geçen taş dipteki duvara çarpıp kalın bir alçı bloğunu yere düşürdükten sonra ne mutlu ki boş olan odanın duvarlarından seke seke Javert'in ayağının dibine düştü.

Bir anda Thénardier çiftinin yanına gelen Javert iri ellerinden biriyle kadının, diğeriyle kocasının omuzlarını kavradı.

— Parmak kelepçeleri! diye bağırdı.

Polislerin toplu halde içeri girmelerinden birkaç saniye sonra Javert'in emri yerine getirilmişti.

Perişan bir halde kendinin ve kocasının kelepçelenmiş ellerine bakan Thénardier'nin karısı yere yığılıp haykırarak ağlamaya başladı:

— Kızlarım!

— Onlar da elimizde! dedi Javert.

Bu arada polisler kapının ardında uyuyan sarhoşu sarstıklarında, adam geveleyerek uyandı:

— İş halloldu mu Jondrette?

— Evet, diye karşılık verdi Javert.

Elleri bağlı bir şekilde ayakta duran altı hayduttan üçünün yüzü kurumla, üçününki de maskeyle kaplıydı ve hâlâ hayaletlere benziyorlardı.

— Maskelerinizi çıkarmayın, dedi Javert.

Ve onları Postdam geçit törenindeki II. Friedrich'in bakışlarıyla gözden geçirirken üç "ocakçıya":

— Merhaba Bigrenaille. Merhaba Brujon. Merhaba Deux-milliards, dedi.

Ardından maskeli üçlüye dönüp elinde balyoz olana:

— Merhaba Gueulemer.

Elinde demir çubuk olana:

— Merhaba Babet.

Ve karnından konuşana:

— Selam Claquesous, dedi.

O sırada, polisler içeri girdiğinden beri ağzını hiç açmayan ve başını öne eğmiş halde duran tutsağı fark etti.

— Mösyöyü çözün! Ve kimse dışarı çıkmasın!

Bunları söyledikten sonra, zafer kazanmış bir edayla üzerinde mumun ve yazı takımının durduğu masanın önüne oturup cebinden mühürlü bir kâğıt çıkardı ve tutanağı yazmaya başladı.

Her zamanki klişelerden oluşan ilk satırları yazdıktan sonra gözlerini kaldırdı:

— Bu beylerin bağladıkları mösyöyü getirin.

Polisler etraflarına baktılar.

— Evet, dedi Javert, nerede?

Tutsak, M. Leblanc, M. Urbain Fabre, Ursule'ün ya da Çayırkuşu'nun babası ortadan kaybolmuştu.

Polisler kapıyı tutsalar da, pencerenin önü boş kalmıştı. Javert tutanağı yazarken, ayağı çözülür çözülmez karmaşadan, kalabalıktan, karanlıktan yararlanıp kendisine dikkat edilmediği bir anda pencereden atlamıştı.

Bir polis pencereye koşup dışarı baktı.

İp merdiven hâlâ sallanıyordu.

— Lanet olsun! dedi Javert dişlerinin arasından, en büyük balığı kaçırdık!

XXII

Birinci Kitaptaki, Bağıran Yumurcak

Hôpital Bulvarı'ndaki evde meydana gelen bu olayların ertesi günü Austerlitz Köprüsü tarafından gelen bir çocuk sağdaki ara sokaktan Fontainebleau Kapısı'na doğru gidiyordu. Hava kararmıştı. Üzerinde eski püskü elbiseler olan, Şubat ayında ince bir kumaş pantolon giymiş bu solgun yüzlü sıska çocuk avazı çıktığınca şarkı söylüyordu.

Çocuk, Petit-Banquier Sokağı'nın köşesinde, çöp yığınlarının içini karıştıran iki büklüm olmuş yaşlı bir kadına çarptıktan sonra geri çekilerek haykırdı:

— Şu işe bak! Ben bunu iri, iri bir köpek sanmıştım!

İri sözcüğünü ikinci kez ancak büyük harflerin yeterince ifade edebileceği alaycı bir ses tonuyla söyledi: İri, İRİ bir köpek!

Yaşlı kadın öfkeyle doğruldu.

— Lanet olası velet! diye homurdandı. Eğilmiş olmasaydım tekmemi nerene yerleştireceğimi iyi bilirdim!

Hemen uzaklaşan çocuk kıs kıs güldü.

— Demek ki yanılmamışım, dedi.

Öfkeden soluk soluğa kalan yaşlı kadın iyice doğrulduğunda fenerin kızıl ışığı kırışıklıklar ve kemik çıkıntılarıyla kaplı solgun yüzünü aydınlattı. Bedeni karanlıkta kaybolduğu için sadece yüzü görülüyordu. Yaşamın son evresinin maskesi âdeta gecenin ışığında belirmişti. Çocuk onu dikkatle inceledi.

— Madam, dedi, bu benim güzellik anlayışıma uymuyor.

Yoluna devam ederken şarkı söylemeye başladı:

Coupedesabot kralı
Gidiyordu ava,
Kargaları avlamaya...

Bu üç mısradan sonra ara verdi. 50-52 numaralı evin önüne geldiğinde, kapalı duran kapıya çocuk ayaklarına giydiği yetişkin ayakkabılarının marifeti sayesinde kahramanca yankılanan tekmeler atmaya başlamıştı.

Bu arada, Petit-Banquier Sokağı'nın köşesinde rastladığı yaşlı kadın elini kolunu sallayarak, çığlıklar atarak arkasından koşuyordu.

— Bu da nesi? Bu da nesi? Ulu Tanrı! Kapıyı kırıyorlar! Evi yıkacaklar!

Tekmeler devam ediyordu.

Yaşlı kadın nefes nefese kalmıştı.

— Artık binalara böyle mi davranıyorlar?

Aniden durdu. Yumurcağı tanımıştı.

— Bak sen! Yine o iblis!

— Şu işe bak, bizim ihtiyarmış, dedi çocuk. Bourgonmuche selam, benim ihtiyarları görmeye geldim.

İhtiyar yaşlılığın ve çirkinliğin doğaçlama olarak eşlik ettiği ama ne yazık ki karanlıkta seçilemeyen bir kinle yüzünü buruşturarak karşılık verdi:

— Hınzır çocuk, evde kimse yok.

— Hadi canım! Babam nerede?

— Force Hapishanesi'nde.

— Bak sen! Ya annem?

— Saint-Lazare Hapishanesi'nde.

— Tamam! Ya ablalarım?

— Madelonnettes Islahevi'nde.

Kulağının arkasını kaşıyan çocuk ihtiyar Burgon'a bakıp:

— Vay canına! dedi.

Sonra topuklarının üzerinde döndü ve bir saniye sonra kapının önündeki yaşlı kadın kış rüzgârıyla titreşen kara-

ağaçların arasına dalarken onun tok ve çocuksu sesiyle şu şarkıyı söylediğini duydu:

Coupedesabot kralı
Gidiyordu ava,
Kargaları avlamaya
Cambaz ayaklığının altından geçenler
Yarım frank ödüyorlardı ona.